

ЗОСИМ ДОНЧУК

В
ОБЛОЗІ

РОМАН

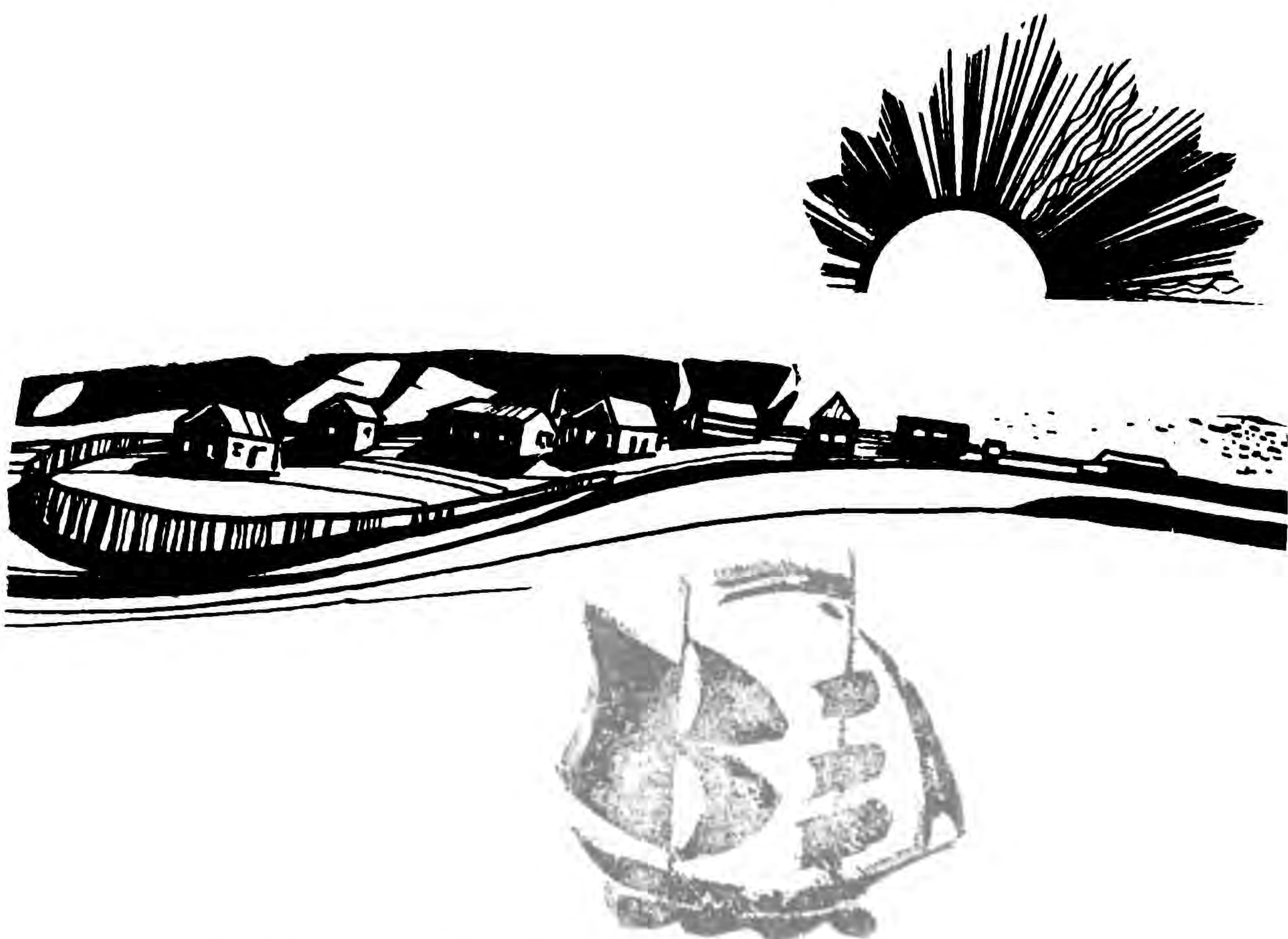
Дорогой Евгений
Д-р А. Смирнова
Благодарю за внимание

ЗДарова

З О С И М Д О Н Ч У К

В О Б Л О З І

р о м а н

ВИДАВНИЦТВО – ВЛАСНА ХАТА 1973 р.

* *

ФІЛЯДЕЛЬФІЯ

ZOSTYM DONCHUK

SIEGE

A NOVEL

«Прикордонники».

З О С И М   Д О Н Ч У К

В   О   Б   Л   О   З   І

P O M A H

та

Ютілейні відгуки читачів

Дорогі Читачі!

*Відсвяткували, відзначили авторове 70 ліття
й до праці.*

*З новою книжкою у Вашу хату. Цим разом неб-
великий роман, оповідання та відгуки й відзна-
чення авторового Ювілею. Насамперед хочу по-
дякувати всім тим що відгукнулися на наш юві-
лейний збірник "Праця і Нагорода" та присла-
ли посильний дар на Видавничий фонд.*

*Хочу Щиро подякувати всім тим що приві-
тали Автора і Ювілята з 70 літтям.*

*Ваша моральна й матеріальна підтримка,
це мій хліб і це мое масло. Ви мене живите і
спорскуєте натхнення для дальшої праці.*

*Так довго, Дорогі Читачі, як Ви будете зі
мною йти поруч, так довго я боротимуся з во-
рогами нашого поневоленого народу.*

*Книжкою "В ОБЛОЗІ" я продовжує свій
літературний бій за правду і сподіваюсь Ва-
шої всебічної підтримки і за це, за підтрим-
ку щиро Дякую!*

Ціна книжки "В облозі" – 5 дол.

Ваш З. Дончук

*Мінляте мешкання, виїжджаєте, просимо прислати
нам свою НОВУ АДРЕСУ.*

ВІД АВТОРА

КОЛИ Б ВИ захотіли пройтись українською землею в будь якому напрямку, чи від Карпат до Волги, чи від Чорного моря до північних кордонів з Московщиною, то не знайдете вільного місця на цій столоченій чужинцями - ворогами землі, щоб ногою не ступити на кістяки наших предків, дідів і батьків, на кістяки українських людей, замордованих ордами, окупантами. Кожна ґрудка нашого чорнозему, піднята вашою рукою, буде змочена українською кров'ю, слезами, чи солоним трудовим потом. Бо ця наша споконвічна земля безліч разів була спалена займанцями, столочена окупантами, зазнала стільки зла, перенесла стільки горя, а її сини і дочки пролили стільки сліз і крові, що можна було б створити штучине море та втопити в ньому всіх наших катів.

Кожний окупант, заволодівши нашою землею, зайшовши в нашу хату, писав нам закони, за якими мов би Сам Творець всесвіту дав нашим людям шию і спину, щоб тягнути ярмо і хилитися перед ворогом. Дав нам руки, аби

ними працювати на пана—окупанта, спину, щоб носити ворогові тягари. Голосом нагородив нас Бог, як твердить окупант, не для того, щоб скаржитись і протестувати, але щоб дякувати за неволю, і потайки стогнати. А очі, очі, запевняє нас окупант, дав нам Творець, щоб вони, бачивши кривду, вважали її за щастя і тільки в затишку могли плакати.

Отож, Україна, сонячна блакитна Україна, цей квітучий клапоть нашої великої планети, де протягом століть, замісць радошів і щастя, людство збирає муки і страждання, болі й сліози, тортури фізичні й моральні, страх за своє існування, перебуває в такому ж стані й по сьогодні.

Українці перші зазнали тяжкої монгольської неволі, ми ж і перенесли на собі ще більший жах від турок і кримських татар, що посіли наші землі і ловили наших людей на аркан, як звірину, та продавали чужинцям у неволю.

Але вже найбільших мук українська нація зазнала не від монгольської орди, турецьких та татарських наїздників, а від північного сусіди, що глумливо зве себе нашим "старшим братом".

І ще треба підкреслити, що найстрашніше лихо зазнали не за панування царів—супостатів, а за панування большевиків, які, заховавши петлю й ножа за спиною, прийшли до нас із спокусливими гаслами "Свобода кожній нації", "Воля для кожної людини". Ці злочинці прийшли з жорстокими законами, з метою повального нашого знищення розстрілами, шибенцями, висилками за межі України, в безлюдну холодну місцевість незаселеного Сибіру, і нарешті завершили це штучним голодом в 1932—33 роках, коли загинуло від голоду понад 7 мільйонів людей.

О, Господи! Коли ж ми відчуємо, що руки нам даної для вільної праці, що розум нам даний для розвитку власного мистецтва, культури, вдосконалення життя, що голodom ми володіємо для радісної пісні, що очі ми маємо, аби насолоджуватись Твоїми щедротами!

Господи, коли ж прийде кара для наших катів, коли ж прийде час, що ми кайновішибеници збудуємо на найвищій горі, у Києві, на перехресті всіх доріг, аби визволене людство ходило по своїй священній землі вільно і бачило та знало, хто його поневолював більше, як двісті років, хто нищив голодом, холодом, тюрмами і розстрілами. Щоб людство бачило конячого ката не тільки України, а й цілого світу.

Без сумніву, Москва пограбувала і поневолила десятки інших народів, але такого спустошення, як Україна, жодна інша держава, чи народ, у світі не зазнав. Ні одна поневолена нація Москвою не зазнала таких колосальних жертв людьми, як Україна. Навіть катюга Хрущов на 20-у з'їзді партії змушеній був признатися, що советський цар СССР, ставленник московських шовіністів Сталін, мав намір знищити фізично всю людність України, і не зробив того тільки тому, що українці живучі, і що їх забагато.

Ні один народ у світі не був так підло зраджений величими державами після першої світової війни. Адже жтодішній президент ЗСА Г. Вілсон привіз у Європу закон, що ним надавалось усім малим і великим народам право на самовизначення, на самостійність. Тільки Україні це право заперечувалось.

Святе письмо, на якому дають присягу президенти, насамперед каже: допомагати потребуючому в біді. Україна в 1917–20 роках гунула від тифу, але великі держави заборонили дати Україні ліків.

Ні одна держава в світі не давала людям стільки зайво-го хліба, як Україна, а в 1921 році, в 1932–33 році, в 1946–47 році, і навіть до сьогодні українське населення голодує.

I так ми йдемо, маршуємо з кайданами на руках і ногах, з устами на замку із року в рік, віками чекаючи на Прометея, але зла доля все нам посилає, як не Іскру, то Кочубея, як не зрадника-малороса, то яничара, який за славу й срібляки продав свій народ.

Але народ, всупереч намаганням ворога чужого і свого зрадника, родиться й росте, росте й могутніє. I прийде час, що над нашою оселеною зійде сонце Правди, зійде й бліснє промінням свободи, і ми тоді без фальшу й крутийства комуністичного скажемо: "Воскресла Україна"!

I віримо в це, бо ми – нація козацька, поневолена, але не скорена.

Випускаючи в світ цей свій черговий твір, присвячений нашому многостражданному народові, я вірю що читач прийме його також широко і тепло, як і всі мої попередні твори.

Кожний сад виростає з невеличких пагінців. Деревце до деревця, посаджене в добрий ґрунт, виросте і створить прекрасну оазу. Твір до твору, і виростає бібліотечка, що прикрашає кожну господу, бідну й багату.

Хай же і це мое скромне деревце, мій невеличкий твір "В облозі" та інші оповідання, послужать вам розвагою і зміцненням надії на перемогу.

БІЛЕ БЕЗМЕЖЖЯ ЧОРНОЇ НЕВОЛІ

НАД ТАЙГОЮ стояла тиша. В молочно - білому безмежно - всеохоплюючому безгомінні стомлено лягав холодний вечір. Десь далеко, либонь на засніжених горбках, протяжно й журливо виводив свою пісню вовк.

У повітрі гойдався такий смуток, що аж сльози виступали, а спазма стискала горло. Мороз щипав обличчя, скрипіло снігом під ногами і чувся різкий голос конвоїра :

— Не розтягуватись !

Кожний уважнений почував себе в цій духовій і моральній порожнечі таким осамітненим, таким усіма забутим, безпомічним і нікому, крім наглядачів, непотрібним, що хотілось лягти на сніг і не вставати.

Кожний з цих знедолених, покараних, безправних в'язнів, вина яких полягала тільки в тому, що їхні бездарні комісари й командири завели їх до полону німців, де вони зазнали найстрашніших мук, тепер спокутував свій "гріх" під червоною вартою в Сибірі.

Вечір проймав холодним диханням благенький одяг та взуття і дошкульно сягав аж до кісток.

Проте вкриті білим мереживом стрімкі ялинки, святочні смереки, непорочні стрункі берізки, а подекуди й суровостатечні дуби, гордо, мов сторожа навколо обведених ключим дротом таборів, стояли могутніми володарями Далекого Сходу.

На цьому кінці холодного й дикого світу і літній день короткий. В цій безлюдній колись, а тепер заселеній невільниками частині Сибіру, сонце сходило тільки, аби нагадати людям що воно існує, але не для них, бо вигляне з-за обрію, посміхнеться і знову заховався, не залишаючи по собі тепла. Але й це коротке нагадування вселяло в людей радість і надію, що навіть тут ніч не вічна, що існує таке сонце, що й неволя не вічна.

Виrushаючи з дерев'яних бараків, в "язні" з початком сибірського літа зразу ж робились гозірками, веселішими, жвавішими. Рожева смуга на сході неба своїм кольором зігрівала душі, бо ж знали, що то підіймається сонце, а де сонце там і тепло. І охоронці з приходом літа добрішли, і собаки на ланцюгах не так сердито скавучали, і ціла північна зима лагідніла, м"якшала. То як же не радуватись?

Оця рожева смужка кожному в "язневі" нагадувала рідину землю, де так само ранками багряніло на сході небо, народжувався день і розпочиналось життя.

І праця в лісі й на сплаві дерева влітку збігала легше, швидше, більш продуктивно і менш виснажуюче. І робочий день немов би коротшав, і вже від морозу не терпли руки, не обмерзали щоки, не забивало віддиху. В літні дні в "язні" поверталися до бараків якось веселіше, і навіть з хрипкими, але задушевними піснями. І охорона не робила зauważень, що порушується суворий порядок режиму в "язня".

До табору в "язні" поверталися довгими колонами по чотири вряд. Так, як колись у війську. Лише крокували вроздріб, а не в ногу. Поперше, всі втомлені, глибокий товчений сніг, і цього, врешті, не вимагали охоронники. А подруге, їхні терміни ув "язнення" вигасали, немов би напіввільними почувалися, бо ж уже три роки відробили.

Олександр Соболенко завжди йшов у колоні в третій четвірці спереду, і завжди поруч із своїм товаришем ще з військової частини, а тепер по праці. В одній бригаді працювали. Гарний приятель, із Звенигородщини, з сусіднього села. І здався майже подібно – Олексою. І віком ровесники, і жінку дома з двома дітьми залишив, як і Олександр. Але Олексі дали кару на рік довшу, то й заздрив він йому. От і тепер, ідучи поруч, штовхнув ліктем Олександра і з посмішкою запитав :

– Ти не забув, Сашко, закреслити в календарі один день? Скільки тобі ще залишилось до волі?

– І чого ти насміхаєшся, адже ж і сам рахуеш, скільки ще місяців тобі залишилось. А за рік і ти будеш рахувати вже не місяці, а тижні чи й дні, – відпекувався Олександр напівжартома.

– Ні, справді, признаїся, Сашко, скільки тобі залишилося ще мучитись?

– Та я ж тобі позавчора казав, точно три місяці – сердито вже відповів Олександр.

– Три місяці, рівно три місяці. Яке це чудове, біблійне, святе число! – якось замріяно проказав Олекса.

– Та й справді, трійця: Бог Отець, Бог Син і Бог Дух святий, – раптом і сам Олександр перейнявся якимсь радищним почуттям. Адже ж через три місяці воля.

Пройшовши кілька кроків, Олекса знову запитав :

– А ти, Сашко, як звільнишся, то зайдеш до моєї родини, це ж від твого села недалечко. Зайдеш і розкажеш про мене, розповіси як ми однією картоплею ділилися, під однією шинелею спали, як один одному в голові съкали воші. Розповіси? – подивився на Олександра благальним і скроботним поглядом.

– Олексо, і як тобі не соромно вже десять разів про це питати? Ну, і як же б я міг тебе годувати брехнею? Кажу тобі, що зайду і все розповім, рачки долізу а розповім.

– Дякую, брате. Але ти не гнівайся, що я так часто цікавлюся скільки тобі залишилося до волі. Бо мені ж так

уже хочеться, щоб ти швидше був на волі, а там і в моєму селі.

— Сьогоднішній день я сміливо скреслю, залишається ще дев'ять тижнів і три дні. А там і документ про звільнення дістану.

— Чудово! Прекрасно! Який ти щасливий! — щиро вигукав Олекса, радіючи що Олександер швидко відбуде свій термін.

Колона в "язнів у супроводі конвоїрів з німецькими вівчарками підійшла до брами концтабору і зупинилася. Після формальностей, варта відчинила браму і колона рушіла за дротяну огорожу.

Кожний зголоднілий в "язень, зайшовши в табір, відчув у свіжому морозному повітрі пающі тюремної кухні, де буває м"ясо раз на місяць.

— Разойдісь! — почулася гучна команда.

В "язні, як сполохані горобці, розлетілися по таборівій площі до своїх бараків. Але не всі бігли в бараки за казанками, чи іншим посудом. Деякі постійно носили з собою казанок і ложку. На всяк випадок. До таких належав і Олекса. Правда, казанок завдавав багато незручностей на роботі, але він з цим примирився, бо й на роботі постійно живився окропом, розтопивши снігу та заправивши окріп паленим у металевій ложці на вогні цукром, чи стеблом дикої північної ожини.

Шойно конвоїр вигукнув "Разойдісь"! до чого всі вже звикли, як Олександер вискочив з колони і зайняв біля кухні чергу.

Страви з кухні в "язням подавали крізь невеличкі отвори в довгій кухонній стіні. Таких отворів було понад десяток, і біля кожного черга. Сьогодні стояти в черзі за стравами припало Олександрові. Страву видавали на десять осіб. Баняки лежали під повіткою окремо. Але Олександер домовився з Олексою, щоб той йому приніс баняк у чергу. Головне захопити в черзі перше місце, аби швидше повечеряти.

За кілька хвилин Олекса приніс баняка, а сам пішов до бараку. Деякі десятки, що не мали казанків, споживали страву з одного баняка — ложками. Десятка, до якої належали Олександер і Олекса, вся мала як не казанки, то інший посуд.

З баняка принесену страву розподіляли рівними кухликами і кожний споживав не поспішаючи й не боячись, що хтось іззість більше.

Коли Олександер зайшов до бараку з баняком поперед себе, його запитали:

— Якою баландою сьогодні нас годують?

— Крупа крупу доганяє і воблою мерзлою воняє, — відповів з посмішкою Олександер.

— І вчора крупа на воблі, і позавчора крупа на воблі, та й доки ж ця вобла? — почулися гнівні нарікання.

— Не гавкай передчасно, сьогодні сушена вобла серед гороху плаває, — заспокоїв хтось із "язнів", помішавши у казанку принесену юшку.

— Ще гірше, чорт би їх забрав! Та ж ми знаємо давно, що в кожній горошині сидить хробачок.

— Значить, кальорії маєш додаткові, — засміялися інші в "язні", зовсім не гидуючи хробачками.

— Та це ж не горох а жовті боби! — почувся вигук.

— Боби? То це ж чудово! Боби дуже поживні!

Під такі суперечки, до яких в "язні" давно звикли, Олександер почав черпаком розподіляти кожному по черзі, в наставлений посуд поживу. Отримавши свою порцію, в "язень" із задоволенням відходив на бік. Дехто додавав до отриманої страви залишені крихти сухого вчоращеного хліба. Були й такі що досолювали страву, діставши з торби а чи зі скриньки вузлик солі. Дехто мав навіть, хто зна де роздобуту пляшечку олії. То ж підмащував страву олією.

Розподіливши вечерю, Олександер узяв і свій казанок та й примостиувся на своїй койці. Дістав із скриньки половину свіжої цибулі і для апетиту хрумкнув міцними зубами. Цибулю він діставав бічними шляхами з кухні. Там

мав приятеля. Він давно знат, що цибуля або часник рятує людину від цинги в холодній півночі. Тому то й особливо дбав, щоб діставати цибулину.

Пожувавши цибулину, взявся за страву. Він любив вечеряти, не поспішаючи, бож робочий день закінчився. Кожну горошину, виловлену в юшці, він смакував, розжовуючи як можна довше. І тільки посміхався з тих що поспішно ковтали юшку ложку за ложкою, так, мов би хтось у них відбере. І чого поспішати?

Після вечері в "язні" мали право витрачати вільний час за своїм уподобанням: хто любив шахи, хто саморобні карти, бо справжніх не було. Деякі приділяли увагу малюванню, різьбі, чи вишиванню. Любителів книжок було мало бо бібліотечка, хоч і численна, але нічого не варта. Все звити партз"їздів або вихвалювання советських п"ятирічок. Перевиконання, виконання, стахановщина, а голку чи нитку ніде не дістанеш...

Не встиг Олександер помити казанок, як почувся від порога бараку вигук:

— Олександер Соболенко, в канцелярію!

В Олександра враз почало терпнути все тіло. Кожному відомо, що в канцелярію викликають не за добром але того, хто чимсь провинився. А це вже — очікуй кари.

І де ж це я спіtkнувся? -перебирає у думці Олександер сьогоднішній день на праці. Здається й з конвоїрами не мав сутички, і з хлопцями не сперечався за політику, і влади жодним словом не образив, і в крадіжці не замішаний, і норму свою виконав та ще й перевиконав, щоб отримати додаткову порцію хліба. Чого ж кличуть? Він тепер, при зачіненні терміну ув"язнення був особливо обережним у поведінці й висловах щоб не пришили додаткового терміну. Навіть з друзями не ділився відверто своїми думками. Научений досвідом, що всюду нишпорять сексоти, Олександер перетворився в напів німого, напів глухого. І чого ж це викликають?

Заховавши в торбу ще мокрий казанок, ухопив шапку,

накинув шинелю й подався до канцелярії. Дорогою підшукував виправдуючі відповіді на кожний закид. Певно, в ін чув як в "язні нарікають на кухню, що й страви погані, що й товщу нема, і риба гнила, і в горохові хробаки чи мушки заплодились, і картопля мерзла. Але хіба ж ці нарікання тільки сьогодні? З першого дня ув "язнення годували, як худобу в неврожайний рік.

— Чого це тебе кличуть? — збентежено перепинив йому дорогу Олекса.

— Дідько його знає, можливо на етап, — висловив страшне припущення Олександер, не почуваючи за собою вини.

— А ти нічого нікому не ляпнув про режим у таборі?

— Здається, нікому. Я ж тепер такий обережний, такий послушний...

— Гляди, це якась провокація, щоб тобі додати терміну. Вони ж роблять часто так із тими що їх термін кінчається, — пошепки попередив Олекса.

Олександер нічого не відповів, але якесь тривожне передчуття муляло його в душі. Він знов, що в цих страшних Сибірських умовах багато знайдеться таких, що коштом іншого намагатиметься вислужитись перед владою, аби самому швидше вирватись. Бож у душу не кожному залізеш. І не виявиш, хто сьогодні став новим донощиком.

Перед дверима канцелярії Олександер на мить зупинився, щоб передихнути. Серце так калатало, мов би він пробіг десять миль під вогнем ворога.

Поправивши, за військовою звичкою, пояс на шинелі, вушанку на голові, набрав повні груди повітря і з силою, рвучко видихнув. Випростався і, відчинивши двері, переступив поріг. В обличчя вдарило теплом і пахучим димком цигарки. Навпроти, за широким дубовим столом, у військовій гімнастъорці, сидів пихатий, добре вгодований комендант табору, він же й господар і суддя, і власник життя кожного в "язні.

— В "язень Олександер Соболенко явився за вашим наказом! — чітко відрапортував і підкинувши руку під ушан-

ку стукнув каблуками.

Так вимагалось від усіх в"язнів-військовиків, що за примгою долі потрапили в німецький полон, а тепер за це відбувають нові муки.

— Товаришу Соболенко, — раптом почулось людське звернення коменданта, і в Олександра зразу ж зник страх і засвітило в грудях ясне й тепле сонце. Дотепер усіх їх кликали "ізменникамі" а в кращому випадку "гражданіном", але ніколи товаришем. Товариш — це привілей чесної, за советським законом, людини.

— Кваліфікаційна Комісія, — продовжував комендант, — переглядаючи особисті справи кожного в"язня, знайшла можливим зменшити вам термін кари на три місяці. Віднині ви вже повноправний громадянин ССРР, достроково звільняєтесь. Можете негайно отримати документи, вибрести з каси зароблені гроші, отримати на дорогу з магазину харчі і перед вами воля! Куди хочете, туди й мандруйте, — з якоюсь загадковою посмішкою закінчив комендант.

— Дуже дякую, товаришу коменданте, за таку ласку! Я чесно служив народові! Я готовий і далі бути вірним сином своєї батьківщини!.. — випалив він збуджено.

— І партії, — підказав комендант.

— І партії! — додав знеохочено Олександер, пригадавши, як ця підла партія жорстоко покарала усіх полонених, яких Сталін кинув на поталу ворогові.

— Ви чесно й сумлінно виконували і перевиконували норми, і тому заслужили на дестрокове звільнення, — підкреслив комендант.

— Готовий і далі перевиконувати норми для батьківщини, — відказав Олександер і подумав, що перевиконував норми не з любови до влади чи партії, а з потреби отримати додаткову порцію хліба, щоб не загинути.

— От про це я й хотів вам сказати, товаришу Соболенко. Ви працьовита, чесна людина, і я маю вам запропонувати тут недалеко табору, вільне поселення. І чого вам вер-

татися додому? Ми вам збудуємо тут за державний кошт хату, хлівчик, допоможемо дістати корову, привеземо палива. А ви будете, як вільнонайманий, працювати в таборі, чи біля табору. І будете заробляти втрічі більше, як дома. Ми все зробимо, щоб ваше життя тут було щасливе ...

Олександер слухав і до нього знову повертається страх, і терплю тіло. Боже, та ж він має десь родину! Жінка, діти, родичі, знайомі, а найголовніше, соняшна батьківщина, якої не можна міняти на жодні скарби. Він догадувався, яка петля закидається на його життя. Бути сибіряком, зреєстися своєї нації, культури, звичаїв, мови, і потонути в північній чужині навіки. І хіба ж він родився для того, щоб завести на манівці своїх родичів? Бо де ж тут діти його знайдуть собі пару, за своїм національним покликанням? Але цього він комендантові сказати не може. Комендант же москаль, і йому йдеться про те, щоб усі люди стали москалями, зре克лився себе.

— Дуже дякую вам, товаришу коменданте, за таку гарну пропозицію, за ласку. Але я хочу ще раз глянути на свій край, порадитись із родиною, з дітьми. А тоді напевно приїдемо.

— А чи ви певні, що дружина вас чекає? — лукаво прімуржив комендант око.

— А хіба що?!

У Соболенка знову пробіг спиною холодок.

— А може, вона знайшла собі другого? — натякнув комендант.

— Я певний, що мене чекають діти, батька чекають. Може жінка і зрадила, але діти ...

— Ваша воля, я не заперечую. Проте, ще раз кажу: коли схочете, повертайтесь, і я все для вашої вигоди зроблю. А тепер ось вам накладна на харчі, отримаєте в магазині. А це вам документ про звільнення. А літер на проїзд куди вам виписати, в яке місто, до якої залізничної станції?

— До Звенигородки, тільки до Звенигородки, на Київ-

щині, це найближча станція до моого села, — швидко прокав Соболенко, забувши в цю мить про все на світі.

Комендант взяв перо і дописав у літері станцію Звенигородка. Подав папери Соболенкові й додав:

— Зайдіть до бухгалтерії, там уже зробили увесь ваш підрахунок, отримайте свої заробітки, — посміхався й далі комендант, переймаючись радістю яка палахотіла на обличчі достроково звільненого Соболенка.

Вільні поселенці що змушені були промінати сонячну теплу Україну на холодну й дику Сибір.

Радісний і щасливий що так легко спекався пропозиції вільного поселення, Соболенко вхопив обома руками дорогоцінні, тяжкою працею відроблені документи і почав перечитувати чи бува не трапилася помилка в прізвищі чи імені, чи добре написана станція Звенигородка.

Все було виповнено правильно і добре. Заховав докumenty і, випrostавшись, знову запитав?

— То я вже можу йти, товаришу комендантє?

— На всі чотири сторони світу, — посміхнувся той.

Олександер вперше за три роки віддано й широ стукнув в каблуками, рвучко підкинув руку до вушанки і голосно проказав:

— Досвіданія, товаріш комендант!

— Досвіданія! Приїжджайте з цілою родиною! — нагадав іще раз.

— Приїду, напевно приїду? — голосно відповів а вдумці твердо вірив що ніколи добровільно сюди не повернеться. Олександер вже взявся за клямку, щоб вискочити з ка-

нцелярії і бігти та поділитися своїми радощами з друзями, як комендант раптом гукнув:

— Одну минуточку, товариш Соболенко, поверніться!

В Олександра аж в очах потемніло. І чого ж вінше хоче. Повернувшись до столу і звів на коменданта насторожено, повні страху очі. Хоч би не відмінив дестрокового звільнення. Боже, який би це був страшний удар!

— Я ще хотів вам дещо запропонувати, товаришу Соболенко, — з вкрадливою посмішкою звернувся комендант.— Сідайте, поговоримо.

— Дякую, товаришу коменданте, я й так послухаю, — відмовився він і сам увесь зіщулився мов сподіваючись удару. Ноги в колінах аж третіли.

— Отже, я гадаю що ви дуже задоволені дестроковим звільненням, — розпочав він вже вдруге ведену розмову.

— Дуже задоволений, я такий щасливий, — знову радісно відповів Олександер.

— Знаю, вірю, — посміхався лукаво комендант. — Але за цю поблажливістьsovets'koї влади, за це милосердя до вас, що в рішальний час перекинулись в полон до фашистів,sovets'ka влада тепер і від вас очікує вирозуміння й допомоги...

— Та ж я за цей свій гріх, за помилку відбув майже трирічну кару, відробив термін чесно, то якої ж іще допомоги від мене вимагаєте? — збентежено запитав.

— Е, Соболенко, цього відробітку мало. Вашої тяжкої провини перед батьківщиною не легко загладити. Але соvets'ka влада дуже великодушна, вона своїм людям часто прощає, а вас навіть дестроково звільнила з неволі. І за цю велику великодушність від вас очікує невеличкої, зовсім мізерної послуги.

— Якої? Та ж у мене нічого немає тут і нічого не може бути дома, в колгоспі. Я ж бідна колгоспна людина і така ж бідна моя родина.

— Навпаки, ви дуже багата людина, ви ж тепер маєте волю, свободу. А це ж найбільший скарб для людини.

— Це правда, — погодився Соболенко. — Воля людині це більше як сонце, харч і свіже повітря. То що ж ви від мене вимагаєте?

— Не я, батьківщина вимагає. От ви тепер маєте волю, маєте право їхати, куди хочете, мешкати й жити, де хочете, працювати, де хочете, і все це вам дає великолідущна советська влада, а від вас за це вимагається дуже мало, бути лояльним, чесним, вірним советській владі. Це не важно, чи ви сюди повернетесь чи залишитесь там, але де б ви не жили й працювали, будьте вірні й чесні перед своєю владою і перед нашою партією.

— Та ж я й не збираюся поповнити якийсь злочин, я й був завжди чесним.

— Не в тому справа. За злочин влада карає. Ні, не за злочин я мовлю, а за співпрацю з владою. Ви добре знаєте, що капіталісти засилують на нашу батьківщину тисячі шпигунів, розвідників, провокаторів. Кожний другий мешканець нашої країни може бути контролем, агентом капіталістичної розвідки. Ось про що я хотів вам нагадати. І як наш громадянин, ви мусите допомогти нам викривати цих шкідників. Вони мешкають всюди. Це може бути колгоспник, робітник, службовець, бригадир, директор, чи навіть голова якоїсь советської установи. Ворог може пролізти скрізь. Ворог може навіть мати партквиток, здобутий брехнею, фальшивими документами. Ваше ж завдання, де б ви не жили, на якій би роботі не працювали, з ким би не вели розмову, приглядайтесь, пильнуйте, прислухайтесь, чи не стоїть перед вами ворог. І коли б ви тільки щось помітили, запідоозрили, негайно занотуйте прізвище людини, і ці свої спостереження подайте до надійної нашої установи.

— До сільради в селі, де я буду жити?

— О, ні, не до сільради і навіть не до райвиконкому, чи області. Ми маємо лише одну надійну установу, якій довіряємо. Це органи безпеки, це Комітет Державної Безпеки. Колись ця установа мала назву ЧЕКА, потім ГПУ, Н.К.В.Д.

Ви вже знаєте.

— Знаю, — сумно ствердив Соболенко.

— То ви даете згоду бути лояльним до советської влади?

— Певно, що даю.

— Дуже добре, дуже добре, — заметувшися комендант і витяг зі столу аркуш паперу, — тоді підпишіть ось це зобов'язання. — І підсунув до Соболенка задрукований бланк.

Олександрові похололо в грудях, в очах потемніло. Але відступу не мав. Він потрапив у пастку. В нього навіть зринула думка відмовитись від достроковости, відробити ще три місяці, аніж бути сексотом. Та здобута воля вже запустила в його душу таке глибоке коріння, так ним опанувала що він узяв бланк і почав читати. Там немов би й нічого не вимагалось. Він тільки брав на себе зобов'язання постійно доносити в районовий відділ КГБ про всі ворожі прояви в селі, допомагати владі боротися з ворогами.

Його душив, пригнічував такий тягар, що він відчув, як з очей виступили сліози. Це ж він стромляє шию в другу петлю. Щоб позбутись цього кошмару, Олександер хутенько взяв подану комендантом ручку і поставив свій підпис.

— От і харашо, очень харашо. Тепер ви вільні, йдіть на всі чотири сторони світу. Я ще тільки дам вам листа до уповноваженого райКГБ. Одну хвилинку!

Олександер нічого не бачив, в його очах розпливались то темні то червоні кола і цілий світ виглядав, мов би в тумані. Що там писав комендант, він не знає, але очуняв від вигуку, побачив простягнений до нього конверт. Навіть не приглядався до напису на конверті й хутенько заховав його в кишеню.

— Тепер досвіданья, — мовив комендант і потис руку.

З канцелярії Соболенко вискочив ошпареним. Тепер він знов, кожного звільненого треба стерегтися, бо влада шантажує бути сексотом. І правду мовив комендант, що половина населення в СССР незадоволені владою.

НА НОВОМУ ЕТАПІ

ЗАВЛЯКИ велікодушності советської влади, здобувши достроково волю, Олександр відчував у собі тягар значно більший, як тоді, коли за вироком суду, одержав три роки ув'язнення. Тепер він був ще більше пригнічений, приголомшений. Тоді він знов, що йде за колючі дроти на три роки, а після цього буде вільною людиною. А тепер сексотством його обтяжили на ціле життя. Він мусить бути донощиком, зрадником своїх бідних людей, які так часто довірливо обурюються на кривди, заподіяні на кожному кроці. Який жах-циле життя служити ворогові і продавати своїх. Чи не найстрашніший це злочин?

— Не діждетьесь гади! — вигукнув Олександр зімнявши за пазухою в кулаці конверт з листом до уповноваженного КГБ в Звенигородці.

Довго він ходив по площі, поміж бараками, заспокоюючи свої розбурхані нерви. Адже в барак мусить зайти радісним, адже він здобув волю.

Коли пригнічення на свіжому повітрі трохи розвіялось, Олександр згріб долонею на скрині біля кухні трохи снігу і потер своє обличчя. Широким кроком подався до свого бараку.

Щойно вскочив у барак, як його обступили друзі.

— Ну, як, що там, чого викликали? На етап, чи переводять на іншу працю? — посипались запити.

Збуджене пережитим і охолоджене снігом обличчя в Олександра промінилось багрянцем і світилося жвавістю. Кожному було видно, що викликали не для поганої новини, а для радісної. Олександр стояв серед натовпу і зосереджено думав, як сповістити свою новину. Він бачив десятки зацікавлених на собі очей.

— Звільнили мене, братва, дестроково звільнили! — ви - бухнув з апломбом.

— Дестроково? Звільнили? А це за які заслуги? — почувся запит і враз він побачив що в очах друзів блиснула насторожена підозра.

— За систематичне перевиконання норми. Збавили три місяці.

— О, це правда! Соболенко завжди перевиконував норми. В нього пилка — вогонь, не ріже а палить. Найгрубше дерево повалить за четверть години, — почулися відпружені ствердження серед в"язнів. Кожний знат, що вигострили пилку, поточити сокиру ніхто так не зуміє, як Соболенко. І тому він легко перевиконував норми.

— Ось де людині щастя, ось, коли прийшла заслужена нагорода, — чулися вигуки.

— А ще нарікають, що влада жорстока, безсердечна, а бач, три місяці збавили.

— Дурне, ніякої тут ласки нема, адже ж горбом заробив, а не від доброти влади збавили термін...

— Як би там не було, а Соболенкові пощастило!

— Та ще й як пощастило! Три місяці! За три місяці сотня в"язнів на холоді й від голоду дуба дасть...

Олександер слухав мовчки, посміхався і думав про інше. Він уже всім своїм розумом і серцем був дома. Він уже на цю свою братію, на це старе й добре знане товариство дивився з жалем, бож раптом мов би виріс, скинув із себе тавро "ізменника", він повноправний громадянин.

Пробравшись крізь натовп до свого ліжка, почав згортати свої лахи: постіль, подушку, набиту сухою травою, рушник, усе те, що було його власністю, або за яке він ніс відповідальність перед таборовою адміністрацією і підлягало поверненню.

Між в"язнями точилася, затягалася суперечка. Одні заздрили Соболенкові, інші тихцем закидали вислужництво і підлабузництво перед владою. Але всі були задоволені, що щастя бодай до одного завітало. Значить, є надія дестроко-

во мати волю, передчасно залишити ці брудні бараки, дихнути свободою в рідній хаті, біля своєї родини.

— Вітаємо тебе, Олександре, щасті тобі, Боже, передавай там привіт нашим, колись і ми повернемось, — вигуквали виснажені, змарнілі, завошивлені, давно неголені, не стрижені в "язні".

В Олександра душа на десятому небі. Він дістав із під ліжка свою торбу, витрусив з неї всі свої скарби і почав наново господарювати:

— Тобі, Семене, дарую цю свою стару ковдру, ти ж зауважди мерзнеш, — простягнув він згорток лахів, з яких місцями визирала вата.

Семен подякував, узяв ковдру, відійшов до свого ліжка, розгорнув і зразу ж дістав голку з ниткою та й почав латати розірвані місця.

— А тобі, Юхиме, дарую рукавиці, вони ще добрі, ні разу не латані.

В "язень" вдячно посміхнувся і натягнув рукавицю на руку, пробуючи, чи в міру пошиті.

Олександер подивився на натовп і зупинився поглядом на посинілому, немічному старшому чоловікові.

— А вам, дядку Мартине, бушлат. Він уже мені не потрібний. Додому доїду в шинелі. А бушлат — служитиме та зігріватиме десять років. Не кривіться, я не прирікаю вам такого терміну, як вас звільнять, передасте іншому.

Чоловік радісно бліснув беззубими яснами, узяв бушлат і накинув на свої худі плечі.

— Великуватий, але дуже вам дякую, ви ж мені продовжуєте життя, — відповів Мартин.

— Ти ж там, Соболенко, як проїжджатимеш Полтавщиною, то хоч з вагону помахом руки привітай від мене рідну землю, — пожартував Омелько.

— І Харківщину привітай, — хриплим голосом додав сивіючий чоловік і закашлявся. Він карався не за німецький полон, а за те, що був під час німецької окупації головою колгоспу. І він не нарікає ні на кого. Старості ж селе пе-

репало більше. Щойно прийшли большевики, захопили ста-
росту на підводі, що хотів евакуюватися з німцями, і пе-
ред очима дітей і жінки повісили.

— І Київщину привітай від героїв советського союзу під
замком, — засміявся здоровий та веселий Василь Галасли-
вий, з яким Олександер був у одній частині.

— І Херсонщину привітай, і Дніпропетровщину не за-
будь! — раптом загукали з усіх кінців голоси.

Навколо Соболенка створився веселий гамір, добродуш-
ні кепкування, всі без журні прояви, властиві українським
людям навіть у тяжких обставинах.

— Передам всім привіт, передам! Вітатиму і Київщину,
і Харківщину, і Дніпропетровщину, всі села, міста, столи-
цю України! Повідомлю всіх, що ви незабаром також пове-
рнетесь до рідної оселі, — пообіцяв з патосом Олександер.

— А чи всі ми повернемось? — прохрипів з ліжка хво-
рий Остап.

І зразу всі притихли. Згадали, скільки їх уже тут ле-
жить, в холодній землі, тих, які прибули сюди разом, які
сподівались повороту. Але доля перекреслила їм дорогу
додому. Одні замерзли в тайзі, впавши в річку, інших під-
косила хвороба, треті не витримали каторги, ще когось за-
гнали в могилу жорстокі охоронники, яким усе проходить
безкарно.

— Повернешся, Остапе, ми не дамо тобі загинути, по-
вернешся, — пробував хтось потішити хворого і трохи роз-
рядити смуток, що наліг раптом на всіх.

— Всі повернемось, і в кожного строк залишився в же-
малий, — підбадьорюючи, вигукнув інший.

І в "язні вірили, бо хотіли вірити, бо тільки ця віра до-
дає сили витримати Сибірську каторгу. Ця віра в недале-
ке визволення перемагає холод, голод, злидні, зневагу на-
чальства й увесь комплекс тюремного життя.

Тому то дострокове звільнення однієї людини виклика-
ло таку бурю радощів у цілому бараці. В кожного десь там
глибоко в грудях, на дні самої душі тліє іскорка отієї

всерятівної надії ...

А за тонкими стінами бараку доскрипувала холодними зубами зима, дарма, що вже за календарем десь буяло літо з усіма радощами, квітами, голубим над головою небом, співучими жайворонками.

Залізна труба від печі, проведена вздовж бараку аж до виходу у вікні, пашала вогнем, аж гула, червоніючи, обігріваючи в "язнів". Хлопці, повертаючись увечорі з лісу, ніколи не забували захопити оцупків дерева. І завжди розкошували теплом. Проте в люту сибірську зимову ніч почували в баракі себе добре ті, що їх нари були поблизу печі, або димової труби. Ті ж, що їх місце в кутку барака, під вікном, дзвонили зубами і часто підводились, аби погрітись біля вогню.

Олександер продовжував розпатрошувати свої скарби далі. Він прислухався до розмов, але не втручався в суперечку.

— Тобі, Андрію, дарую дві пари онуч на зimu, в тебе ж ще попереду два роки. Але не переймайся, не журись терміном, надійся. Ти теж часто виробляєш понад норму. Бажаю тобі отримати дострокове звільнення зразу ж, як порвеш ці онучі.

— Ха-ха-ха! — вибухло в баракі. — Рви Андрію зараз же онучі, шматуй їх на сто клаптів, щоб за тиждень додому, — радили в "язні".

— А тобі, Олексо, сорочка, два рази тільки прана. Жодної гниди в комірі не знайдеш, — засміявся Й Олександер, подаючи другові справді чисту сорочку.

— А ти додому в чому появишся? — нагадав Олекса не поспішаючи брати дарунок.

— Я маю другу, таку точнісінько. Мені й однієї вистачить.

— Дякую, сорочка справді витримає з пів року, поки зноситься.

— А вам, дядьку Іване, фуфайка. Трофейна. Поцупив з магазину в німецькому таборі, як німці втекли, а больше-

вики ще не наклали лапу. Ми тоді, полонені, пів магазина встигли розібрати, збираючись по звільненні додому. А вийшло інакше ... То я так і не встиг її зносити. Тепер вам дарую. Мені залишиться ще одна. Бож поцупив тоді аж дві одним махом.

— Дякую, Соболенку, дуже вам дякую. В такій фуфайці й женитися не сором. Новісінка.

— Подаруєте на весілля своєму синові, як повернетесь. Адже ж маєте сина? — хтось порадив.

— Маю, якщо живий. І пригодиться. Бо в разі отримує такі в колгоспі на трудодні заробітки, як до війни, то фуфайки не справить.

— Та ж товариш Сталін обіцяв колгоспи розігнати після війни? — хтось нагадав.

— Товариш Сталін обіцяв тоді, як біда під дверима стукала, а коли американці допомогли Гітлеру укощити, то пляни змінилися. Я чув, що колгоспи існують.

Соболенко, випорожнивши наплечника, зняв із стовпа чика свого ліжка вушанку. Перевернув у руках на два боки, зітхнув і почав приглядатися до хлопців.

— Сашко, подаруй вушанку Микиті, він уже місяцьходить на роботу закутаний рушником, вуха відморозив, — допоміг у виборі Олекса.

Олександер почав шукати поглядом Микиту. Той, збайдужілий до всього, сидів біля гарячої печі і грів посинілі руки. Вуха в нього справді понапухали, почервоніли, як варениці, витягнені з окропу. Він був такий пригноблений, що жалко було на нього дивитися. Малосильний, не виробляв норми і голодував. За таборовими правилами, йому за це вкоротили пайку хліба. Він ніколи не сміявся, нікому не перечив, терпеливо зносив крини, і навіть не скаржився, коли хтось з вуркаганів потягне в нього останній сухар захованний під подушкою.

— Микито, ось тобі вушанка! — гукнули до нього.

Микита неквапливо підвів голову і тихо відповів:

— Навіщо ж мені вушанка, як у мене є рушник? Одна-

ково хтось украде, – і знову схилив голову і грів руки.

– Та ж у вушанці зручніше в лісі працювати, – пробу - вали вговорити Микиту.

– Мені й в рушнику добре, – знову байдуже відповів.

Але хлопці таки вушанку поклали біля Микити. Розду - має і подякує згодом.

– Здається, все роздарував, - посміхнувся Олександер.

– А казанок, а ложку додому завезеш?

– Без казанка й ложки людина в дорозі загине, – від - повів Олександер і аж погладив казанок долонею, мов би дитя приголубив. – Я ж із цим казанком світ пройшов, по - лон німецький пережив, Сибір холодний витримав, то як же це по вашому, покинути, зневажити свого товариша? Е, ні, хлопці, казанок і ложку завезу додому, причеплю в хаті до сволока і хай нагадують мені й людям, що я пережив. Та й тепер же доведеться мандрувати залізницею тижнів п"ять, або й шість. То чим же окропу принести на станції?

– Правда, Соболенку, свята правда, казанок бери з со - бою, – порадили передбачливі в"язні.

– Шинелю залишаю за собою теж, і солдатський кашкет, – з якоюсь тужливою повагою мовив він, витягши з-під подушки складену шинелю.

– Шинеля солдатові, як мати рідна, завжди теплом гріє, – підтвердили хлопці.

Олександер перевірив гудзики, чи не погубились, гап - лички, кишені, чи не діряві і повісив шинелю на гвіздкові. Аж немов би полегшало від того, що звільнив від речей на - плечник. Тепер він ступає на новий, незалежний від охоро - нців і влади, шлях життя. Потім знову взяв шинелю, надя - гнув на себе, ворухнув плечима. Так і є, треба піддягну - ти фуфайку, бо широка в плечах. Та й тепліше буде, поки дістанеться до залізничної зупинки, а там, у вагоні роз - дягнеться. Напевно ж у вагонах тепло.

Олександер роздарував усе, залишив собі тільки ста - ру, сто разів обвітрений, дощем і негодою випрану, потом і кров"ю засмальцювану шинелю. Це не та шинеля, про

яку писав наш земляк Гоголь, де шинеля інша, страшніша, більш бувала. Ця шинеля таїть у собі стільки таємниць, що можна написати десяток книг. Деякі червоноармійці, потрапивши в німецький полон, намагались чим швидше позбутися сірої, солдатської, зненавидженої німцями, шинелі, міняли на будь-який одяг, аби не шинеля. Олександр навпаки, зберіг шинелю в усіх небезпечних для життя випадках. Зберіг сам не знаючи навіщо. Тримав її, як якусь реліквію, що приносить людині щастя.

Ця сіра солдатська шинеля приневолила його боронити власним життям родіну. Саме в цій шинелі він зазнав найбільше горя, витерпів найбільше мук. То хіба ж можна так легко з нею розлучитися? Цей сірий одяг був йому захисником у непогоду, постіллю в час відпочинку і... небезпекою в час наступу. Бо саме в цю сіру мішень ворог мітив смертельним пострілом. Цей військовий одяг був посміхвищем у німецькому таборі. Через цю шинелю він з тaborу полонених потрапив до советського табору невільників, де випив найповнішу чашу страждань.

І тому то ця шинеля, ця всеобіймаюча шматка, така йому близька. Бо в ній чверть його життя. І коли б ті всі муки викласти з шинелі на площі, то можна було б ними затемнити сонце, і світ перетворити в темну ніч ...

І тому він цю шинелю зберіг, щоб оце в ній повернутися в Україну і показати своїм людям та сказати:

— Дивіться, брати і сестри, батьки і матері, сини і дочки! Дивіться і пам'ятайте, що в цій шинелі таїться страшна історія нашого поневоленого народу. В цьому солдатському кашкеті похована наша честь і світиться наша зневага. В цій шинелі два світи, життя і смерть, тут сила і занепад, тут наша перемога і наша найбільша поразка двадцятого сторіччя.

Так передумуючи над шинелею, Олександр витріпав її з порохні, вигладив спинку й рукави, ще раз оглянув кишені. Дістав голку з ниткою і зашив дірку в кишені, аби не загубити документа про звільнення.

Їхати додому в шинелі він вирішив ще й тому, що такі шинелі перемогли німецького зайду, в таких шинелях солдати святкували перемогу, і їх люди зустрічали з квітами. То, може, і йому, страдникові, в цій шинелі хтось приділить крапельку пошанівки, може, хоч окропу швидше в казанок на станції дістане.

І тому він приготував у дорогу все своє військове, що ще вціліло: шинелю, гімнастюрку, штани, фуфайку і кашкет. На вицвілому кашкеті навіть видно місце, де колись світилася червона п"ятикутна зірка.

До нього наблизився Олекса, присів обережно, оглянувся навколо, чи ніхто не підслухає, і розпочав пошепки:

— Сашко, друже рідний, прошу тебе як побратима, не забудь зйти в моє село, не забудь відвідати мою родину, дай знати їм, що й я за рік повернуся. Розкажи, як Сталін жорстоко покарав нас за ті муки, що ми зазнали в німецькому полоні. Скажи жінці, що я живий і здоровий, хай у неї, бідної, жевріє надія, що дочекається чоловіка і батька наших дітей. Я знаю, що за це вона тобі буде безмежно вдячна.

— Олексо, ну і навіщо ти повторюєш те, в чому я вже тебе запевняв? Обов'язково відвідаю твою родину і розповім про все, — обіцяв Олександер.

— Знаю, Сашко, вірю що відвідаєш. Але я ще хотів тебе просити, може, там жінка хвора, може, потребує допомоги. Приділи їй увагу, я тебе вік не забуду.

— Допоможу, обов'язково допоможу. Ми ж з тобою та кі друзі, такі рідні, як брати. То як би я міг тебе зрадити? Я навіть до твого села піду, чи поїду з своєю жінкою, хай вони познайомляться. Як же їм легко буде одна одній вилити своє горе. Бож ми на однаковому з тобою списку і жінкам у розмові не треба кривити душою.

— Це, Сашко, направду буде моїй родині велика радість. Щастя тобі Боже дістатися додому, знайти свою родину та зажити безтурботним життям.

— Дякую, Олексо, за ширі побажання. Я гадаю, що ко-

ли ти повернешся додому, ми якось поєднаємось, або ти в наше село, або я до вашого переїду. Мати хоч одного на- дійного друга в селі – це велика радість, – сказав Олек- сандер і потис товаришеві руку.

Коли Олекса відійшов, Олександер роздягнувся і ліг трохи відпочити. За цей вечір було стільки переживань, що аж втомився.

– Соболенку, ти ж там, як приїдеш у село, зразу біжи в садок і наїжся соковитих, спілх вишень. Ох, як же я люблю вишні, – звернувся до нього недалекий сусід по нарах.

– І звідки ти взяв, що тепер у селі вже дозріли вишні, – аж обурився Олександер від несподіванки.

– Та ж поки ти доїдеш до України то й жнива розпічнеться, а вже ж кожному відомо, що на Петра й Павла дозрівають вишні. Чого ж ти гніваєшся?

– То ти думаєш що я ... подорожуватиму ... Скільки ж це? Почекай, квітень, травень, червень... Справді будуть і жнива.

– Я ж тобі кажу, що приїдеш якраз на вишні.

– І ти думаєш, що люди вже виростили садки? – запитав Олександер.

– Певно, що виростили, Адже садки повирубували на паливо в селях ще в 33 році, а тепер 48 рік, то хіба не виростили? Вишні родять уже на третій рік.

– Може, й родять, як хто посадив. Але хто ж там садитиме, коли всі чоловіки були забрані на війну. Одні загинули а інші в Сибірі, так як оце ми.

– А ті, що залишились живими і брали Берлін?

– Ну, брате, ті, що Берлін брали, якщо не каліки, в село, до колгоспу не вернулися. Видзвонюючи орденами, пішли на виробництво. Сам же знаєш, що в колгоспі були тільки безправні раби. Та й тих тримали законом, не давали пашпортив.

– У нас, на Кавказі, інакше, в колгосп ішли добровільно. Нікого не силували. І голоду в 1933 році ми не переживали, – пояснив сусід.

Трупи присипані снігом

— А в нас 1933 -й рік встелив українську родючу землю трупами, загинули не тільки колгоспники, що силоміць владою були загнані в цю неволю, загинули з голоду й місцеві організатори її. Спочатку мерли родини так званих куркулів, у яких комсомольські бригади замели в коморі останнє зерно, витягли з горшків заховані вузлики фасолі, відкопали на городі картоплю й буряки. А влада з міста щодня шле накази : давай хліба, бо робітники в Москві голодують. І забрали навіть насіння з колгоспних комор . Вигинули куркулі, за куркулями середняки, потім звичайні колгоспники, бідняки. А з міста все летять накази: давай і давай! А коли комсомольські бригади все загорнули, коли в кожному рові, чи ямі притрушені снігом зимою, або між високою лободою літом лежали трупи, почали пухнути і комсомольці, яких теж влада з села не випускала. Так і загинули всі хто не зумів добре прихovати чогось юстивного, або по фальшивих документах не втік з України в Білорусь, чи на Кавказ, — сумно розповідав Олександер.

— Знаю, Соболенку, знаю добре, як унас, на Кавказі немічні люди з України ходили з хати до хати і пропонували вишиту сорочку, рушник, кожушину за вузлик борошна. Але ми ніяк не могли повірити, що такий жах був на Україні, в державі, яка спокон-віків славилася добробутом.

— Вий не могли повірити. Адже товариш Сталін ваш земляк, то як би він міг дозволити вас мордувати голодом? Яй сам їздив до Армавіру по хліб, сам возив вишиті сорочки та наволочки, зняті з подушок. І все це спричинили колгоспи які Сталін запровадив на Україні.

— То не Сталін запровадив, то йому жиди так порадили, — виправдував Сталіна кавказець.

— Може, жиди прикладали до цього свого сприту, я цього не знаю. Але ж керівником держави був Сталін, він мусить керуватись своїм розумом а не жидівським. Чому жиди підказували запровадити колгоспну систему на Україні а не на Кавказі?

— Бо на Кавказі жидів не було, вони в нас не могли добре пристосуватись. Наша мова для жидів тяжка, а от українська чи білоруська, польська легка, тому вони й порядкували там. На Кавказі вони не мали ходу. А крім того я чув, жиди давно облюбували Україну, для масового поселення, адже ж Ленін жидам обіцяв Україну повністю, зате що допомогли скинути царя і створити більшевицьку владу в Росії. Це ж точно що жиди в Криму збиралися створити свою світову столицю. Але москалі, а зокрема наш мудрій Сталін знову як небезпечно мати під боком жидівський центр. Він після смерті Леніна уневажлив договор з жидами, відмовив їм Крим, натомість запропонував землю десь тут на далекій півночі, поруч з концтаборами, якийсь край Біроберджан. Хай у снігах будують собі новий Сіон а не в соняшному Криму, — зловтішно засміявся кавказець.

— Це товариш Сталін зробив мудро, по-Соломонівському. Бач, де хотіли розкошувати жиди, в Криму, на пісочку вигріватися. А зась, а в Сибір на вільне поселення не хочете? — в свою чергу засміявся Олександер.

— І от дивись, Соболенко, нас тут, у таборі, є понад три тисячі в "яєнів". А чи ти зустрів серед колишніх німецьких полонених хоч одного жида?

— Так було й за царського устрою. Жидів на фронт не посилали, вони влаштовувались по інтенданствах, харчі й одяг доставляли на фронт. Або в тилу обслуговували діючу армію. І за це ще й хрести, православні хрести в нагороду за свою хитрість отримували від командування. І хизувались ними, дарма що Ісуса замучили.

— Спритний народ, нема що казати, — зробив підсумок кавказець.

— Дохитруються нового Гітлера породити, — додав Олександер.

Соболенко Олександер мав у бараці кілька осіб, з якими міг бути щирим і відвертим. Серед цих довірених був і кавказець. З ним він розмовляв на всі теми без страху, часом і кавказець нарікав на свого крутого земляка товариша Сталіна. Але про це знали тільки вони.

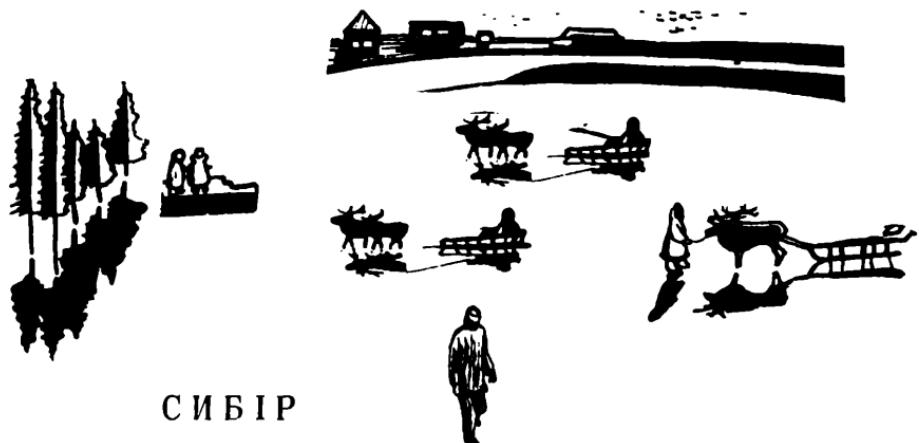
— То як же ви думате на Кавказі будувати комунізм за плянами батька Сталіна коли нема колгоспів?

— А ми комунізму й не хочемо, навіщо він нам?

В цій хвилі знадвору почулось різке калатання молотком об підвішану рейку.

— Припинити розмови, спати! — гукнув днювальний по бараку, і все завмерло. В таборі була запроваджено дисципліну, як у війську. Світло погасили, залишили тільки дві лямпочки в протилежних кутах.

Олександрові хотілось наостанку з кавказцем ще по-щирому поговорити, але за це можна дістати кару, можуть і терміну додати на тиждень. І він замовк. Ліг, випростався і, примкнувши очі, занурився в думи.

СИБІР

МОСКОВСЬКЕ царство почало свої володіння поширувати коштом чужих земель ще на початку заснування московського князівства. Безмежні простори за Уралом на Схід і Північ вабили князів з давніх давен. Мало заселена, дика, холодна місцевість з багатющими підземними покладами, з безкрайніми лісовими масивами, з чисельною дичиною, звіриною, з дорогим хутром, з рибою в ріках та золотом у надрах землі обіцяли наживу, багацтво і зміцнення, перспективу розвитку Московщини без особливих зусиль. А так само поширення кордонів на Схід аж до океанів.

Бажання захопити цей дикий, безлюдний край було велике. Але й сама Московщина в той час була дика, мало-грамотна, з зовсім невишколеним військом для далеких походів.

Щоб захопити чужі, навіть неозброєні, беззахисні землі, все ж таки треба дбайливої підготовки.

Початком творення Московського князівства, значно молодшого за Київську Русь – Україну, треба вважати середину 12-го століття. До того часу ця територія, заселена в "ятичами", належала до Київської Русі, а потім до Володимира – Сузdalського князівства. Але десь в 1140 роках Володимира – Сузdalський князь Юрій Довгорукий осів у Москві і почав довгою рукою загортати навколоїшні посе-

лення та поширювати і зміцнювати своє панування.

Пізніше, за князювання Данила Олександровича, Московське князівство оголосило свою незалежність від Володимира – Суздальського і продовжувало поширювати й далі свої володіння за рахунок слабших сусідів.

В 1300 році підбило під свою владу Коломни, в 1302 р. захопило Переяславль – Залеський, в 1303 році – Можайськ. Особливо збільшився терен Московщини за князювання Івана I-го Калити. А вже 1359 року князь Димітрій Донської повів боротьбу з Монголо–Татарською навалою і 1380 року розгромив Золоту Орду в Куликовській битві.

Так поширювалась, росла і міцніла Московщина.

Монголо–Татарська орда, під проводом хана Батия, ринула на Європу у початку тринадцятого століття, і 1236 року захопила й зруйнувала Рязань, Москву, Суздаль, а тоді напала на Україну–Русь та спалила Київ, та Чернігів. Далі пішла і сплюндрувала Галицько–Волинське князівство, вдерлася в Польщу, докотилася до Чехії та Угорщини. І що – йно тут зупинилась. Потім 1242 року повернулась і осіла біля Волги, заснувавши тут свою державу з назвою Золота Орда, з місцем осідку біля теперішнього Сталінграду.

Монголи осіли біля Волги і створили собі там державу, а їхні спільні Татари облюбували Крим, осіли в Криму і впродовж кількох віків наводили своїми розбійницькими нападами жах на українське населення, хапаючи людей в ясир і продаючи їх у неволю туркам, жінок – наложницями, а чоловіків – веслярами на галери. Ці розбійницькі ватаги, захопивши силою Крим, сплюндрували наші землі, і ще тепер намагаються обстоювати своє право на Крим. І чимало наших добросердечних діячів і собі приєднують голос до татарських вимог, щоб цим чужинцям повернути колись загарбані наші землі. І хто цих доброочинців уповноважив розтринькувати віковічні українські терени? Навпаки, тепер, коли починає відроджуватись правда, треба, щоб татари виплатили відшкодування Україні за всі ті грабунки, які вони спричинили нашому народові, заплатили від-

шкодування так, як німці жидам.

Та наші мудрі добroчинці готові подарувати Крим та - тарам. Зректися свого Криму, аби показати світові, які то ми гуманні, роздаровуючи своє добро, скроплене кров"ю, устелене трупами, придбане нашими предками.

Понад двісті років панувала на наших землях Золота Орда, але як нічого вічного нема так прийшов кінець і Золотій Орді, а вже зовсім недавно прийшов кінець і спіль - никам Золотої Орди – кримським татарам.

Московщина з Київським князівством нарешті розгромили чужих зайдів. Золоту Орду раніш, а Кримських татар уже тепер. Поселили татар на споконвічні їхні землі, звідки прийшли, за Урал, у Сибір.

Позбувшись монгольської неволі, московські князі збільшили свої володіння в Європі і почали хижим оком поглядати за Уральський хребет. Безмежні простори, нес - ходимі лісові багатства, невичерпані підземні скарби, ба - гатуючі рибою водні басейни, річки. І вся ця земля, що но - сила назву Сибір, площею в 10-ть мільйонів кв/км., зда - валось, очікувала якогось мудрого господаря. То як же мо - жна було пригасити в московських загарбників неперемо - жну спокусу на такий ласий шмат землі?

Сибір ділився на Західній і Східній. До Східнього на - лежав Далекий Схід, на Північ – непрохідна Тундра, що простяглася вздовж Льодового океану.

Першим кроком до загарбання цих безмежних просто - рів був напад отамана волжських козаків Ермака в 1581- році. Він з добре озброєним загоном в кількості 500 осіб, перейшов Уральський хребет і напав на столицю Сибірсь - кої держави Кашлик. Ермак із своїми козаками легко здо - був це місто, розгромив сибірського хана Кучума і своєю перемогою відкрив московському князівству путь до Сибі - ру.

Московські володарі, заохочені успіхом Ермака, спо - рядили свою державну військову силу і в 1583 році руши - ли через Уральський хребет в Азію захоплювати чужі зе -

млі, підбивати під свою владу малоорганізовані, приміти - вні, слабкі й дрібні племена.

Цілком зрозуміло, не так тяжко захопити якусь землю, перемогти якийсь народ, як тяжко його за собою утримати на довший час.

Тому то за військовою московською силою, в обозі рухались чини адміністрації : градоначальники, воєводи, управителі, і в кожному захопленому місті зразу ж Москва настановлювала свою владу, організовувала оборону.

Роздрібнені, необ'єднані, розпорошені татарські загони, хоч і вважалися войовничими і грізними, але впертого спротиву ніде не проявили, бо їм бракувало одного керівного центру, чи штабу. Інші ж численні сибірські племена, як вогули, самоеди, якути, коряки, киргизи, башкіри та й багато інших, ворогували між собою, були ще слабші за татар.

Вдервшись до Сибіру однією ногою, московські князі, а потім і царі вже не могли зупинити своєї жадоби. Терором і страхом розпорошуючи невеличкі ворожі загони і здушуючи спротив місцевого населення, за пів сотні років московська навала дісталась аж до Далекого Сходу, захопивши в 1640 році Охотське море.

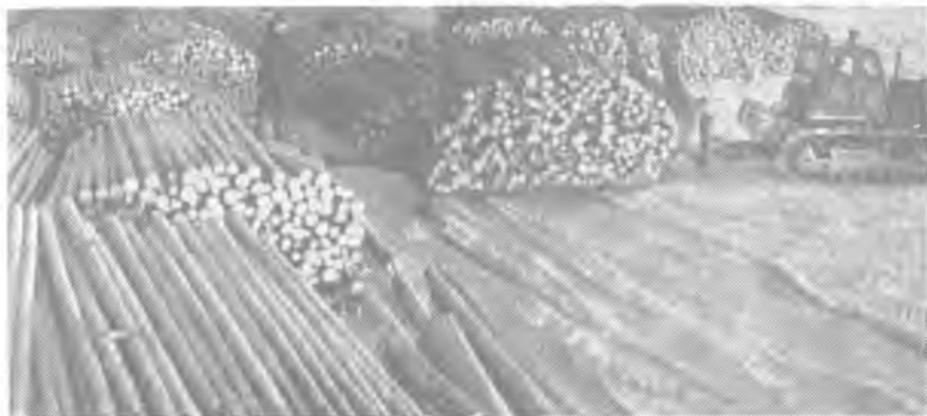
В розпалі успіхів і перемог, московське військо ввірвалось до Амуру і в 1643 році встановило там свою владу. Наступні пів сотні років, в 1697 році, серед снігів відкрили Камчатку з багатющими скарбами.

Тепер уже Москва була повним господарем на Далекому Сході. Перемагаючи на своєму шляху хоч і хоробрі та войовничі, але малочисельні загони місцевого населення, в 1731 році захопили Киргизію. Далі кілометр за кілометром, Москва загрібала під своє володіння чужі землі і в 1854 році панувала вже над усім Зайлійським краєм, а вже в 1858 році захопила ввесь Уссурійський край.

Зосередивши на Далекому Сході могутні збройні сили Москва змусила в 1875 році Японію поступитися Сахаліном.

Ось так Московське князівство, переіменоване в Російську імперію, заволоділо велетенськими просторами Сибіру, на якому мешкало ледве вісім мільйонів різноплеменного малограмотного, ворогуючого поміж собою населення.

Щоб закріпити за собою і втримати в майбутньому велетенські ці простори, Москва настановляла свою адміністрацію, підсилювала збройні сили і почала поступово силоміць заселявати людьми з Європи.

Порушники законів, карні злочинці, розбійники, фальшувальники, конокради були перші піселинці Сибіру, яких влада туди засилала на тяжкі роботи. Одні з них рубали і сплавляли ліс на будівництво, інші добували в копальнях золота, вугілля тощо.

Але найбільше поселенців було з України та Білорусі, яких російська влада заманювала різними спокусливими обіцянками. Багато українських малоземельних селянських родин мандрувало на Далекий Схід, там отримували безкоштовно, або ж на довготермінові сплати землю, ліс, обживались і цим скріплювали московські кордони. Особливо багато українців оселилося на так званому Зеленому Клині, на Далекому Сході.

В 1917 році вибухла революція. Царат з несправедли-

вими законами для поневолених народів завалився. На зміну царатові прийшли більшевики, які назвали себе владою робітників і селян. Здавалося, що ось тепер запанує на широких теренах колишньої Росії правда, існуватиме свобода. Проте більшевики прогнали поміщиків, панів, буржуїв і навіть ліквідували "кулаків", але бідне селянство землі не дістало. Вся земля належить державі, а селянин перетворився в кріпака, тільки не панського а державного, що за новою назвою зветься колгоспником.

Советська влада й далі продовжувала політику царської Росії, заселювала людьми з Європи Сибір, тільки іншими методами для скріплювання своїх кордонів. Більшевики відмовились від методів лагідного заманювання селянства безкоштовною землею на Зеленому Клині чи деінде в Сибіру. Більшевики попросту вивозили з України селян, під закидом різних вигаданих злочинів, політичних ухилів, засуджуючи за порушення советських законів, хочби такі, як привласнення десятка колосків пшениці зі свого поля, чи запізнення робітника до праці на 10 хвилин.

Отож, методами, більш успішними, ніж царські, більшевики переселили в Сибір і взяли там під варту біля тридцяти мільйонів осіб.

Сотні ешельонів з десятками тисяч в "язнів щомісяця" котяться з усіх кінців СССР, а найбільше з України в Сибір. І так, малими коштами більшевики й далі розбудовують єдину, неподільну велику Росію.

Наслідком такого жорстокого поневолення України, наша нація опинилася перед цілковитою заглою.

За переписом 1926 року, в УССР було 32 мільйони українців. Крім того за межами України жило ще 7 мільйонів. Таким чином, загальна кількість українців в 1926 році наблизялась до 40 мільйонів.

Під час другої світової війни Москві пощастило приєднати до УССР терени з українцями що були під Польщею, Румунією тощо. Цих 7 мільйонів, що мешкали за межами України, тепер були долучені.

MAP OF LOCATION OF THE SLAVE AND CONCENTRATION CAMPS
IN THE SOVIET 'UNION'

Концтабори в ССРР

Перепис населення в 1970 році, себто через 45 років від першого при большевиках перепису, показав, що в Україні числиється 40.753 тисячі українців. Та ж сама кількість, яка була 45 років назад. Приріст населення був большевиками штучно виморений голодом, закатований у тюрямах, вивезений у Сибір.

Москва знищила приріст українського населення що складає за нормальних умов до 30 мільйонів осіб.

Тридцять мільйонів українців знищила Москва.

А тепер загляньмо в Сибір.

Перепис населення в 1913 році по цілому Сибіру показав 8 мільйонів різних племен.

Перепис населення в 1959 році показав 24 мільйони, себто вже втричі більше, не враховуючи невільничих таборів за колючим дротом. Кількість невільників засекречена владою. Але все ж таки ця кількість виплила на денне світло, за диктатури Сталіна, в тaborах нараховувалось до 30 -ти мільйонів в "язнів", безплатних невільників.

Ось як большевицька Москва видобуває скарби з Сибіру, розвиває свою промисловість, міцніє, багатіє і виконує рабами п"ятирічки. Тому то й світ назвав СССР тюрмою народів.

Большевицький геноцид в Україні

Совєтська погранична кінна патруля

А щоб світ не дізнявся про московські злочини, про геноцид, про невільничі табори, влада поставила на кордонах посилену варту. "Граніца на замке", – зухвало мотивають свої заходи большевики.

Та світ не стоїть на місці, земля крутиться, сонце світить а техніка шалено розвивається. Таємницю тепер тяжко приховати.

На Далекому Сході росте нова, могутня, грізна, в першу чергу для Росії, для цілого СССР сила, яку большевикам не пощастило обманути, чи задобрити обіцянками співіснування. Росте чисельно і могутніє технічно та економічно новий Чінгісхан що перевершує колишнього Батия, і страшніший за Золоту Орду.

Цей трудолюбивий, невибагливий китайський народ зді-

бний творити справжні дива. Своїми осягами в опануванні найновішої техніки китайські науковці побили всі рекорди, перевершують усі передбачення знавців Європи, чи Америки. Коли з Китаю в Америку проникли вістки, що там працюють над використанням атомової енергії, то науковий світ гадав, що китайці зуміють власними силами створити першу атомову бомбу за п'ять-сім років. До масового виробу треба ще стільки.

Китайці зробили першу атомову бомбу за рік і почали масовий виріб.

Населення Китаю не піддається обліку. Знавці передбачають, що за десять років Китай сягне мільярда осіб. Це населення вимагає простору і харчів.

Вільна поруч площа Сибіру єдина розв'язка китайської проблеми.

Советський Союз розуміє цю жовту небезпеву і поспішно заселює Сибір, як добровільними поселенцями, так і порушниками законів. Для цієї мети большевики огородили законами так густо своє населення, особливо на окупованій Україні, що кроку не можна ступити аби не порушили советсько-московського закону. Навіть любити свою рідну мову - злочин, буржуазний націоналізм.

Швидкими темпами експлоатуються сибірські природні скарби, як золото, сталь, чавун, хутра, риба, лісоматеріяли, а в останньому часі нафта і природний газ.

Коли диктатора Сталіна, за перегинання палки, опозиція в СССР тихенько "вмерла", то невдовзі новий диктатор Хрущов потішив населення. Передусім, виправдав партію і всі невдачі зіпхнув на Сталіна, засудив його вчинки. Випустив з концтаборів Сибіру насамперед усіх комуністів, які не догодили Сталінові. Так само звільнив з неволі всіх без вини покараних.

Але ця половинчата гуманність Кремля проіснувала не довго. Пекуча потреба робочих рук у Сибіру знову змусила керівників СССР вдатися до випробуваних, сталінських методів, до покарання людей за незаподіяні злочини.

І знову покотились ешельони на Північ переповнені невільниками, і знову в Сибірі відновилися, побудовані Сталіним, концтабори, і знову застогнала Україна під Москво-вським окупаційним чоботом

Замість дати право поневоленим народом вільно будувати своє життя, розвивати свою промисловість, економіку, культуру, мистецтво і цим здобути надійного спільнника, большевики, як і російські царі, наклали пута і цим збільшили своїх ворогів в майбутньому зударі з Китаєм.

І ще може статися що в майбутньому Україна виступить Москві вексель для оплати за пограбоване добро, за невільничу працю, за жертви в ЧЕКА, НКВД, ГПУ та інших советських катівнях, за виплакані материнські сльози, та за голод, штучно створений Москвою.

Багато Росія завинила. А треба ж цей борг сплатити. Чи тоді, як жовта раса опанує Сибір, чи, може, знайдуться в Росії мудрі керівники і завчасно подбають про те, щоб здобути прихильність серед поневолених народів.

Коли на 10 мільйонах кв/км. Сибіру мешкає, припустимо, 30 мільйонів населення, то на 9.5 мільйонах кв/км. площині Китаю мешкає 900 мільйонів китайців, в тридцять разів більше.

Це є Китайська, а разом і СССР проблема.

Ось чому комендант табору так ласково намовляв Олександра Соболенка повернутися добровільно в Сибір, обіцяючи всебічну допомогу.

Поруч із Китайською небезпекою на Далекому Сході, росте ще одна небезпека для СССР. Ця небезпека ще зубів не вишкірила, але... коли в СССР знайдеться другий хвалько Хрущов і пригрозить: МИ ВАС УГРОБИМО!!! Тоді й виявиться: Хто кого?

А тепер гляньмо більше на цю, другу небезпеку.

Просуваючись на Далекий Схід, стара Росія захоплювала все на своєму шляху і так докотилася аж додалекого Північного Сходу та раптом натрапила в снігах на нову землю, в 1728 році відкрила Аляску.

За старим випробуваним методом, зразу ж Москва почала закріплювати за собою, заселювати своїми людьми цей новий шмат землі, ще не усвідомивши навіть, які це є незбагнені скарби.

Московський полоз, ненаситний народожер, в час народження Московського князівства на початку 16-го століття, володів тереном 540 тис. кв/км.

Сьогодні ССР, за рахунок чужих, загарбаних земель хвалитися тереном до 25 мільйонів кв/км., що виносить в цифрах перманентне збільшення терену щоденно на 125кв. кілометрів.

Але вернімось назад. Відкривши серед снігів Аляску, Московські загарбники різними спокусами почали туди вивозити передусім тих сміливців, які шукають легкої наживи, високих прибутків. І почали потоком мандрувати на Аляску різні люди, там оселяватись і господарювати.

Закріпивши за собою Аляску, Москва продовжувала далі здобувати підбоєм чужі землі. Ще за 30 наступних років захопила по сусіству з Аляскою сковані кригою острови і на одному з них, Кодъяку, розбудувала велике поселення та створила військову базу. Кодъяк був розміром лише 22 тис. кв/км.

Аляска, разом із здобутими острівцями, складала площа розміром середньої держави, а саме 1.519 тис. кв/км. яка була заселена індіянами, екскімосами, алеутами та іншими племенами.

Проте ця багатюща і велика земля була не під силу Москві тому, що далека віддаль, брак комунікації і суворе підсоння.

Це наганяло страх на Москву, і коли Америка запропонувала Росії відкупити Аляску, російські царі злакомились на доляри, і зробивши велику помилку, відпродали Аляску за безцінь Америці.

Продаж відбувався в 1867 році з усіма острівцями. Цар продав Аляску за 7 мільйонів і 200 тисяч доларів, що на рублі давало тоді 15 мільйонів.

Купивши цю невеличку державу, Америка негайно почала експлуатувати нечувані її скарби і вже за наступні два роки повністю повернула свої гроші.

Поруч із добутком сирівців, Америка розгорнула широкий місцевий промисел, заохочуючи цим людей до поселення, і невдовзі на Алясці вже мешкало 213 тисяч людей, з яких 50 тисяч американського війська з наймодернішим озброєнням. Тепер на Алясці ангари, аеродроми, численні бази з далекоссяжними ракетами і могутня флота. І ця вся нищівна модерна зброя спрямована так, як і з Китайського боку, на Москву.

Ось де друга небезпека якої треба стерегтися Москві.

А Л Я С К А

ДОВШЕ, як сторічне панування московських займанців на далекій Алясці, не принесло Росії бажаних наслідків. Першою перешкодою була відстань. На суходолі ще не було залізниць, а водне сполучення із Кронштада до Ново - Архангельска, на острові Баранова забирало до шести місяців.

Імператор Росії Олександр другий, познайомившись докладно із розвитком промисловості на Алясці, вирішив позбутися цього "дефіцитного" для держави шматка землі й доручив підшукати купця. Насамперед, цю справу було доручено російському представникові в Вашингтоні, баронові Едвардові Стеколь.

За кілька місяців барон Стеколь у таємному донесенні писав, що Америка виявила бажання купити Аляску. Президент Бюкенен хоче здихатись з Америки докучливої секти мормонів, які виявляють бажання поселитися на Алясці. І Америка може звільнити Росію від зайвої землі.

Великий князь Константин гаряче підтримав думку царя Олександра, щоб якнайшвидше продати Аляску, зоки Америка не передумала, та отримані гроші зужити на інші, важливіші потреби.

На Алясці в той час діяла російсько - американська компанія по експлуатації природних ресурсів. Але ця компанія для Росії давала лише збитки.

Великий князь Константин доручив управителеві Аляски баронові Врангелю зробити докладний підрахунок російського майна, накопиченого за сто років на Алясці, так само визначити приблизну ціну цілої Аляски.

Барон Врангель сумлінно виконав це завдання і подав великому князеві Константину підрахунок вартости майна

рухомого і нерухомого на суму 3.721.400 доларів, і що до цієї суми треба додати таку ж саму вартість землі. Таким чином, вся Аляска з майном винесе 7.442.800 доларів. На таку суму барон оцінив площу з усіма скарбами.

Управителів Росії ця сума цілком задовільняла.

Губернатором Аляски в цей час був князь Лмітрій Петрович Максутов, який про ці таємні торги нічого не знав.

Почалось таємне листування князя Константина з послом в Америці Едвардом Стеколь. В другому посланні Стеколь лякав, що в Америці виникла опозиція, яка відмовляється заплатити таку суму за Аляску, пропонують половину. З Росії полетіла депеша з дозволом знайти адвокатів які підмовили б Америку заплатити бажану суму.

Американські адвокати тільки й чекали такої нагоди.

Посол Стеколь пообіцяв адвокатові Вокерові 20 тисяч доларів, а його помічникові Стантоні 5 тисяч, впливовому в американському конгресі Форнею 30 тисяч, лідеру керівної в Америці партії Стівенсу 10 тисяч, генералу Банксу 8 тисяч. Разом посол Росії в Америці дав підкупу 135 тис. доларів, аби здихотись зайвої землі, продати Аляску.

Американський Конгрес і Сенат, всупереч страху російського посла, зразу ж затвердив купівлю Аляски за 7.200.000 доларів. В Росію посол барон Едвард Стеколь передав тільки 7.065.000 доларів.

Російський уряд був безмежно радий, що йому пощастило за таку велику суму продати безвартісну, зайву ім землю. Але З'єднані Стейти Америки були десятикратно щасливіші що завдяки адвокатам Вокера та Стантона ім пощастило одурити Росію і придбати такий терен землі за безцінь. Обидві сторони були задоволені.

Остаточна купівля – продаж Аляски сталася 29 березня 1867 року, коли цар Олександер 2-й дав свою згоду.

О годині 4-й ранку 30-го березня 1867 року остаточно зредаговану умову від Росії підписав барон Едвард Стеколь, а від З'єднаних Стейтів – секретар Сьюард.

Того ж самого дня Сенат затвердив купівлю більшістю

голосів 37 проти двох. Теж саме згодом Конгрес затвердив 113 голосами проти 43.

Остаточна урочиста передача Аляски американцям відбулась аж 18-го жовтня 1867 року, коли російський трибандний прапор перед усіма представниками з Америки й Росії був зі щогли знятий, а на його місце піднесено зоряний американський.

Перша партія російської адміністрації виїхала з Ново-Архангельська, що був на острові Баранова, пароплавом "Цариця" 14 грудня 1867 року. За ними відплів другий пароплав "Суапе" із збройними силами Росії, в кількості 69 солдат, які охороняли Аляску.

Все залишене на Алясці населення прийняло американське громадянство.

Так необачно Росія зrekлася на Далекому Сході багатоюї Аляски.

В О Л Я

РОБОЧИЙ ДЕНЬ у концентраційних таборах Сибіру починається гучними ударами молотка об підвішенну біля контори рейку, яка регулювала працю й відпочинок в "язнів". Ці звуки рейки пронизують усе живе в цьому невільничому світі, в цій безголосій білій тиші.

В дерев'яних бараках виснажені люди зразу ж зриваються з нар, похапцем одягаються, біжать митися, дехто й не митий спішиТЬ до кухні, щоб стати в чергу. Шум, галас, крики й команда охоронників. З кожного десятка один біжить до кухні з баняком. Тільки хворі лишаються в ліжках, очікуючи лікарської допомоги, яка ніколи в цих місцях не поспішає. Смерть людини тут ні в кого не викликає збентеження, смутку, чи страху. Смерть людини – звичайне явище. Всі приречені. Хто раніше, а хто пізніше. Та надія вижити нікого не залишає. Кожний потайки вірить, що він уціліє, переможе всі труднощі і ще вирветься з цього холодного пекла та дихне свіжим пахучим повітрям блакитної своєї Батьківщини.

Олександер Соболенко від сьогодні вже не належить до цієї страдницької братії, яка не має права собою розпоряджатися. Від сьогодні Соболенко вже сам собі пан. Він вийшовши за браму, може піти в будь-якому напрямку, куди захоче. Без охоронника – за браму обведеного дротам і табору, бо в нього на це є право, він достроково звільнений.

Дивне почуття волі приемно лоскотало в грудях. Не лоскотало а просто буяло, лопотіло крилами, щоб летіти до самого неба. Але Соболенко цього почуття не виявляв назовні, не показував людям аби... на самому порозі волі не втратити її через підлу провокацію якогось донощиків.

Аджеж люди завжди заздрісні. Бували в таборі випадки, що напередодні закінчення терміну кари, виникала нова спра - ва, перегляд судового вироку й... додатковий термін. Ось коли найтяжчу муку переживає людина. І Соболенко беріг своє звільнення як найдорожчий скарб. За советських законів усього можна сподіватися.

Тому сьогодні він вийшов з бараку так же з суворим і заклопотаним обличчям, як і інші в "язні". Поспішно наблизився до умовальника і заняв місце перед краном. Забезпечившись водою, почав дбайливо голитися. Інші в "язні" в робочий день не голились тому дехто й гнівався що три має за собою довго кран з водою. Але вибачали.

Повернувшись у барак, дістав нові онучі і дбайливо натягнув вичищені черевики. Так само одягнув випрану сорочку, зверху гімнастюорку. В цей час його гукнули снідати.

— Свою порцію я сьогодні дарую вам, — відповів.

— Дякуємо, Олександре, це на кожного припаде по дві повні ложки, — почув він з гурту своєї десятки.

Соболенко натягнув на себе шинелю й пішов у магазин за продуктами на дорогу. Подорож розраховано на три тижні, якщо не трапиться перешкод у залізничному русі. Але такі перешкоди — постійне явище, поїзди завжди запізнюються, тому з харчами слід поводитись ощадно. На зупинках, крім окропу, ніде в Сибірі нічого юстивного не дісталося. Це знали всі в "язні".

Завідувач харчового магазину потис Соболенкові руку:

— Вітаю, брате, хайдоля тебе хоронить, щоб більше сюди не потрапляв, — висловив побажання.

Так уже в таборі заведено, навіть службовці й ставленники влади радуються кожному звільненню.

— Дякую, буду старатись і десятому заказувати сюди не поспішати, — посміхнувся Олександер.

Відважуючи й рахуючи продукти, зазначені в документі Соболенка, комірник додавав дещо й від себе.

— Я ліпше обрахую, не додам на загальну кухню, там обійдуться, а тобі в дорозі треба, — добродушно пояснив.

Від такого співчутливого ставлення в Олександра на душі ставало ще радісніше. Ще вчора міг порахувати на пальцях своїх друзів у таборі, а сьогодні мов би іх побільшилось, — думав він, складаючи в торбу продукти.

Коли вже все було одержано, комірник ще раз побажав Соболенкові щасливої дороги й сказав:

— Ти ж, Соболенку, веди себе по — большевицькому дому, не патякай зайвого, бо ж сам добре знаєш, що за розголослення таємниць можеш бути знову покараний.

— Та які ж я можу розголосувати таємниці? — аж сіпнувся Соболенко, пройнятий страхом.

— У Советському Союзі все мусить бути приховано від чужоземної розвідки.

— Та ж я ніякого зв"язку з розвідкою не маю! — вигукнув Олександер.

— То тобі так здається. Чужоземним розвідником може бути кожна людина, хіба ж ти заглянеш в її душу? Тому то я тобі раджу: нікому нічого... Розумієш?

— Дякую! Я й сам з природи не говіркий. А тепер ще й поготів. Кому б це я щось розповідав?

— Оце й добре, тримай язик за зубами, будеш їсти пироги з грибами, — посміхнувся на прощання комірник.

Соболенко вийшов із торбою за плечима, і в нього знову дрібненько тремтіли ноги й руки.

Значить страх буде його переслідувати, як тінь, ціле життя. Вже не дарма таборовий агент комірник зробив попередження, мовляв, з кожної советської людини може бути агент чужоземної розвідки. Попередив, щоб нікому, навіть рідним, нічого не розповідав про пережиті страхіття, бо це — державна таємниця. А розголослення державних таємниць суворо карається законом.

Недобрі передчутия опанували Соболенком, але він намагався їх утихомирити, заспокоїти. Бо ж справді, хіба людина може жити без друзів, яким би довіряла свої думки?

А поділитися думами, кривдою, яку заподіяла йому советська влада, хочеться, бо тоді на душі легшає.

Повернувшись з набитою харчами торбою до бараку , Соболенко поспішав складати всі свої речі , поспішав залишити неволю . Утікати звідси , як найшвидше і як найдальше . А там буде видно .

Ухопив казанок і подався на кухню . Перед дорогою добре треба поснідати , напхати шлунок гарячою стравою . Хто зна , чи в дорозі , в поїзді купиш чогось гарячого ?

— Гей , братва , хто там на кухні варту тримає ? — гукнув він зухвало у відхилене віконце .

— Чого горланиш , як у церкві ? — почулося з середини , — ти що , днювальний сьогодні ?

— Я звільнений достроково , нагодуйте мене на останку чимсь смачним .

— Тебе звільнили достроково ?! Хлопці , ходіть побачите диво !

До віконця збіглися всі кухарі , кожний намагався глянути на Соболенка — щасливчика , яких рідко можна бачити тут .

— Не затягайте справи , давайте їсти , бо мене чекає підвода , — наглив Олександер , побачивши , як на таборову площе з "їжджалися підводи .

— А признайся , з якої причини ти заслужив звільнення ? Писав прохання , чи , може , капав на товаришів ?

Кухарі в кухні були такі ж в "язні , як і інші , і "капальщики " , себто сексотів , донощиків , що вислуговувались і запобігали перед начальством , ненавиділи .

— Жодного прохання не писав і донощиком ніколи я не був , — відповів Олександер . — Комендант табору сказав , що збавили мені три місяці за постійне перевиконання виробничих норм .

— Це вони навмисне тебе звільнили за перевиконання норм , аби всі інші в "язні надривали спини , — хтось резонно зауважив .

— Може , й так , але ж , щоб отримати додаткову пайку , людина мусить це робити . Вам добре , що в кухні від пузя наїдаєтесь , — відбивався від нападів Олександер .

— Та вже ж, кожна людина шукає кращого шматка, по-годились кухарі і вже без гніву, насипали йому в поданий казанок самої гущі. В додаток дали ще й пів ополоника шкварок, хто зна, для кого залишених. Тільки тепер Олександер довідався що на кухні готуються страви і з салом. Це для таборової охорони й адміністрації.

Ухопивши свій казанок, Олександер подався до бараку, швиденько поснідав, помив казанок, прив'язав його до наплечника і пішов у бухгалтерію остаточно розрахуватися. Хоч в "язням" і мало нараховували, яких 15 - 25% нормального заробітку, але за три роки праці таки трохи назбиралося. Можна буде й одягнутися і щось додому дітям та жінці привезти.

Касир подав приготовану готівку, Соболенко тільки розписався, навіть не рахував. Однаково не знає скільки йому належить. Він і за це дякує, він навіть не домагався б коли нічого не дали. А дали, спасибі, повертається додому не з порожньою кишеною. Заробив потом і кров"ю.

Біля магазинів уже стояла валка підвід, готова рушити на станцію за продуктами до кухні, за пристроями рубати ліс та сплавляти його річковими шляхами до будівельних доків і дереворобних заводів. При кожній підводі візник із в "язнів", до валки приставлено два охоронники з автоматами й собаками. А куди втечеш? Навколо варта на конях, автаках, зверху літаки, гелікоптери.

На ганку одного магазина Соболенко побачив коменданта табору, товариша Блохова, що махав до нього запрошувально рукою.

З якої це ще причини він мене кличе? Здається, ми вже попрощалися, з тривогою подумав Соболенко, але коли залишує, то треба йти.

Коли він наблизився і по-військовому привітався, комендант привітно сказав:

— Отже, товаришу Соболенку, я затримав валку спеціально, аби підвезли вас до станції. Ми все робимо, щоб облегшити людині її життя. Ми уважно піклуємося кожною чесною советською людиною. Ви вже повноправний громадянин великої нашої батьківщини, безмежного Союзу ССР, і ми дбаємо про вашу долю, — щебетав Блохов, — і Олександер усе дошукувався причини такого піклування. Він добре знає, як влада "піклується" про свій народ. Недарма в Сибірі на кожній сотні кілометрів збудовано концтабір.

— Я ще раз хочу вам, товаришу Соболенко, пригадати, вів комендант, що коли б ви захотіли прибути сюди з родиною, друзями, сусідами, на вільне поселення, приїжджаєте прямо до мене. Я все зроблю, щоб ви всі були тут щасливі. І хати збудуємо, і коров дамо, і господарське приладдя відпустимо зі свого магазину. Бо ви людина чесна, трудолюбна, заслуговуюча на довіру. А влада таким буде помогати всім, чого їм потрібно.

— Приїду, товаришу Блохов, напевно, приїду, і родину та сусідів підмовлю їхати. Я вже звик до цього підсоння, до свіжого, здорового повітря, напоєного сосновою живицею, і я переконався, що тут люди довше живуть як там де зима коротка. І простору тут досить, сусіди не тиснуть. А що вже лісу, то за паливо нема чого журитися, — розхвалював тайгу Олександер, аби настанку по доброму розійтися з цим катюгою. Скільки він загнав бідних в "язнів" на той світ, а тепер каже, що піклується.

— Я навіть улаштую ваших сусідів на добру роботу, тільки приїжджаєте гуртом, як можна більше, — далі заохочує.

чував коменданта.

— І сусідів побільше постараюсь підмовити, бож гуртом із своїми людьми таки значно ліпше, як з чужими, — погоджувався Соболенко на пропозицію коменданта.

— Приїжджайте цілим селом, тут можете створити земляцьке поселення зі своєю школою, клюбом. Будете тут почувати себе набагато краще, ніж в Україні.

— Я цілком вірю вам, товаришу коменданте. Тут можна й приватку мати, а дома всі мусять працювати в колгоспі. Ви ж тут не змушуватимете творити колгосп?

— Це ваша приватня справа, як схочете, так і будете господарювати. Наше діло — вам допомагати в розбудові вашої господарки.

— Значить, приїжджаємо, може й цілим селом приїдемо. Я поведу там між людьми відповідну роз'яснюючу роботу, — обіцяв Соболенко.

— Тоді щасливої вам дороги! Вибирайте собі підвodu, де найбільше соломи, щоб було тепліше їхати.

Олександр поправив наплечник і подався до підвід.

— Сідай ось тут, біля мене, — покликав охоронник, який їхав на передніх санях.

— Спереду найбільше дме вітер, я десь посередині, — відмовився Олександр, аби уникнути дорогою розмови з охоронником.

На третій спереду підводі сани мали високий передок і багато соломи. До них і пішов. Ще здалеку візник гукнув:

— Сідайте біля мене! Тут і соломи багато і брезент я маю.

Олександр зразу ж кинув на сани наплечник і сів. Бо ж йому дали право вибору, немов би начальникові з привілеями. І візник йому сподобався, бо говорив українською мовою.

Хоч була календарна сибірська весна, але вітрець шмагав дошкульний і земля ще була встелена снігом, і візники їхали саньми. А в Україні — благодатна, тепла, запашна весна. І дурень-коменданту спокушував мінняти пре-

красне українське літо на холодну сибірську зиму. Тут літо коротке, два – три місяці і знову натягай кожуха, як маєш. Щойно Соболенко вмостиився на санях, як валка рушила.

– То це вас, справді, звільнили достроково? – поцікавився візник, повернувшись боком до Соболенка.

Олександер подивився на обличчя зовсім молодого візника і аж шкода зробилося. Та ж цьому в"язневі–юнакові ще б вівці пасті, йому не більше 18 років, і за що ж його мучать?

– Звільнили достроково.

– А багато відсиділи?

– Майже три роки. А збавили три місяці.

– Мені дали більше, – зідхнув хлопчина, а потім довдав, – мені пришпарили вісім років, поки відроблю, то й посивію. І дівчини для себе не знайду, як повернуся з заслання, бо як і збавлять вісім місяців – то це не велика й ласка. Вью, гніда! – І цьвохнув батогом.

– Вісім років? – жахнувся Соболенко. – Когось угрошив, замордував людину, чи, може, обікрав кооперацію?

– І не обікрав, і нікого не угрошив. А дали вісім років за любов до України.

– Себто, як за любов? Чей-же за любов нікого не карають.

– Та ще й як карають, декого з моїх товаришів навіть "шльопнули" за цю любов... Певно, якщо любити партію, любити комсомол, то й орден пришиплять до грудей. Ми ж любили свою батьківщину, а за це суворо карають...

– Кажи ясніше, хто це – ви?

– Всі бійці, що належали до УПА. Чули про УПА?

– О, чув, але якось туманно, кожний по-своєму давав оцінку.

– Ми, упісти, боролися за право наших людей вільно й щасливо жити на своїй землі. Ми боролися проти німців, що обманули нас обіцянками, ми боролися і проти большевиків, як прийшли вони до нас...

— Куди до вас?

— В Галичину, як подали нам "братню", себто моско-вську руку і почали кривдити наших людей, забирати худобу, хліб, добро. От ми й боронилися. А потім, потім, спілкувалися часом і з червоними повстанцями, щоб дошкільніше бити варварів—німців. А вже коли кінчилася війна з Німеччиною, коли Берлін потонув у руїнах, а Гітлер отруївся, почали й на нас полювати, ловити нас, судити, і кого до "стенки", як казали большевики, а кого — в Сибіряку. Мені, малолітньому, пощастило в Сибір на 8 років. А правду мовити, яй сьогодні не почиваю себе злочинцем. Я ж боровся за добро наших людей і ніколи не був фашистом.

— І що ж ти робив у тій УПА, як ти й рушниці не вмієш зарядити.

— О, це вже ви, дядьку, помиляєтесь. Рушницек я вмію володіти. Але в УПА я справді виконував обов'язки другорядні, був зв"язковим. Я навіть ніколи на людину не вистрілив. Мене своїх хлопців вважали за дівчину, таке в мене обличчя не козацьке, — сказав візник, і Олександр помітив, як він почервонів. — Мені було легко бути зв"язковим, бо всі думали, що я дівчисько.

— Жорстоко тебе, хлопче, покарали, — зідхнув Соболенко.

— Зовсім не жорстоко, коли б я мав вуса, то розстріляли б, — відповів візник і знову злегка цъвохнув по кочнях батогом.

— Чи ще є упівці з тобою тут, на каторзі?

— Багато. По десять, п"ятнадцять, а то й по двадцять років носять на раменах.

— Двадцять років?

— Двадцять. Напевно, не виживуть.

— Тоді треба було втікати. Чому ви не тікали? — запитав Олександр.

— Ми все думали, що Америка з Англією і большевиками розгромлять Гітлера, переможуть Німеччину, а тоді візьмуться за Сталіна. Ми ніколи не вірили, що Америка

погодиться на існування большевизму. От і чекали, а во - но ... вийшло по іншому. І нам не було вже куди тікати. В . світі щось таке робиться, що в голову не лізе, чорт з ян - голом приятелює. Капіталісти з большевиками дружбу за - вели, і хто б це міг подумати? – І візник сердито сплюнув на сніг.

– І хто тобі, молодому, такої мудрости в голову нато - птав, хто вас навчив так любити свою батьківщину ? – не стримався від захоплення Соболенко.

– Поляки ! Коли б поляки по-людському з нами поводи - лись, то, може б . ми й не організовували УПА, але ж по - ляки – це скажені собаки.

– І нас большевики по головці не гладили, і нас у кол - госп силою заганяли, голодом морили, а УПА ми не орга - нізували, – сумно признався Соболенко.

– Boeh vi не мали де ховатись, – раптом відкрив тєєм - ницю візник. – Ми мали Карпати, і то був нам захист, а ви такого захисту природнього не мали.

"Мудрий хлопець !" – ще раз ствердив в думці Олекса - ндер і аж повеселішав. Про УПА він чув,так собі, побіжно. І все подивляв їхню відвагу, патріотизм. А ось тепер має змогу бачити живого упіста, правда, зв"язкового, але упі - ста. І доброго упіста. Він би сам ніяк не додумався,чому українці в Україні не створили в 1933 році, під час голоду, УПА. А справа проста : не мали де ховатися. Коли б Укра - їна мала таку тяжко прохідну, високо-недоступну гористу місцевість, як Кавказ, вона б спромоглась власними сила - ми захистити свою волю. Навіть перед модерніми засоба - ми ворога, з танками, літаками, ракетами. Україна не ля - гла б голодним трупом перед жорстокою навалою больше - вицького наступу.

– Ale ж ви, здається, з німцями приятелювали, вони , я чув, дали вам, себто галичанам, право у Львові оголоси - ти самостійну Галичину, чи що ?

– Це ви, вуйку, наплутали. Українські націоналісти,сп - правді, скориставшися з хитких змінних подій військового

часу, як щойно німці прийшли, а поляки впали, і оголосили Самостійну Україну. Поспішили оголосити, щоб німці зус-трілися з доконаним фактом, і тоді нам легше було б затримати за собою право існування України. Але німці почували себе панами цілої Європи і не дозволили Україні існувати самостійною. А ми, націоналісти, тоді й повернули зброю проти німців, і пускали їхні ешельони в провалля. То була війна на два фронти, проти німців і проти большевиків, бо так склалась обставини.

— Правдиво, хлопче, мовиш. Але чому ж тоді це оголошення Самостійності зробили у Львові, а не в Києві? Хіба ж Львів може бути столицею цілої України?

— Бо ми ще не знали, чи дістанемось до Києва. І нам треба було вияснити ставлення до нас німців, чи вони наші союзники, і нам іти з ними, чи вони наші вороги. Вони заперечили нам право на самостійність, а ми повернули на них свою зброю, робили саботаж, чинили перешкоди. Словом, мовчки оголосили їм війну.

— Але ж могло статись так, що німці погодились би на самостійну Галичину, бо ж оголошували самостійність в Львові, а Україну оголосили б колонією німецькою, ото б була штука. Та й для нас, наддніпрянців, це оголошення у Львові нагадувало оголошення самостійності Західної України в 1918 році Петрушевичем. Виходить, дві різних дерев'яви. І колись встругнули і тепер повторилося старе лихо. Самі себе ділимо. А ворогам цього й треба.

— Я цього вам, вуйку, не скажу бо не знаю, як воно тоді було, але тепер добре знаю, що всі упісти боролися за одну Україну. В нас завжди була мова про велику, сильну, соборну Україну, з одним урядом у Києві. Ми часто журилися навіть, що маємо дві церкви.

— Церквя нам, я гадаю, перешкоди чинити не буде. Люди хай моляться де хочуть і не втручаються до інших релігійних переконань, так як у німців. І церкві нічого встрять в державні справи. Державою мусять керувати мудрі політики, а не добросердечні проповідники християнської

моралі. Бо та Божа добросердечність, яка навчає любити ворогів своїх, часто людей у неволю тягне ...

— Оце ви, вуйку, правду сказали, їй - Богу, з вас був би добрый командир УПА.

— І ти, парубче, мудрий не по віку. Нам би таких хлопців більше, — похвалив у свою чергу Олександер візника.

І так дорогою в розмові вони один одного полюбили, довіряли свої думки, і кожний шкодував, що так пізно позналиомились.

— Ти мені розкажи щось більше про УПА, я повернуся в село то буду мати що розповідати людям, — попросив парубка Олександер.

— Що ж, можна й розповісти. Я бачу, що ви добра людина, не донесете на мене, та й ніколи вже, хоч би й хотіли, бо ми зараз розійдемося навіки. Але нас в УПА на самперед учили бути обережними в розмові з тим, кого мало знаєш. І хоч я мало вас знаю, але довірю. І тому хочу вас попередити: приїдете додому, тримайте язик за зубами. Ви не гнівайтесь на мене за ці поради. Бо нас так учили, то й вам кажу. Там, у селі, зараз же до вас приставлять, якогось комсомольця — слідкувати й записувати кожне слово, щоб вас знову сюди заслати, Тому, те що почуете, не дуже розповідайте.

— Першим завданням упістів було слідкувати за кожним

кроком ворога. Сідкувати для того, щоб легче знищити. Нам байдуже, який титул має ворог, чи це був советський комісар, що їхав автом з охороною, чи большевик, який тягнув у селянина корову за непосильний податок, чи німак, який ловив дівчат українських, аби забрати їх до Німеччини на тяжку працю. Ми мали всюди свої стежі. І коли ворог уже виявлений, тоді приймалось рішення, як його знищити, або хоч відігнати від жертви. Я був зв"язковим, себто, носив накази, чи доставляв відомості. Весела в мене, вуйку, була робота. Я б оце й зараз пішов вістуном, коли б у Сибіру організувалась УПА...

— Тут не організуєте, тут, серед населення не знайдете підтримки, бо всі мешканці по селах, хуторах, містах зобов"язані доносити на кожного чужинця. За це влада платить. А люди ж тут різні, дикі, з яких хочеш народів і племен.

— Це я, вуйку, знаю. В Карпатах нам усі люди допомагали, бо то були наші люди. І донощиків мало траплялося, з донощиками ми порахунки зводили швидко, як тільки піймався, так і суд, так і... та що там казати! Війна. Але ми вже наблизяємося до станції, а в мене ще до вас одно прохання. Чи ви б виконали його?

— Я не знаю, чого ти хочеш. Якщо це не тяжко, то чому, можу виконати. Ти дуже мені сподобався.

— У мене, вуйку, листи додому. Давно написав, але кидати тут у поштову скриньку боюся. Тут же всі листи контролює пошта. І не доставляє додому, а віддає енкавидистам.

— Я це давно знаю. Адже ж і нам не дозволяли писати, і ми не могли послати вістки додому, а так само і з дому не отримували листів.

— То ви візьмете мої листи, щоб кинути в поштову скриньку десь у Москві, чи в Києві?

— Чому ж не взяти, це для мене жодних труднощів не спрямляє. Навпаки, навіть приємно людині помогти. Який би я колись був радий, аби хтось моого листа завіз у Київ,

на Україну, і там кинув у поштову скриньку.

— Дуже вам, вуйку, дякую за це. Ось зараз... — І візник хутенько дістав із свого рукава, десь там з потаємної кишені, кілька конвертів з написаними адресами без зворотних адрес, бо й самі в "язні" в таборі не відали, де вони працюють. Табір носив лише черговий номер. І всі ці конверти непомітно всунув Олександрові за пазуху.

— Тільки, вуйку, стережіться аби цих листів дорогою хтось не вкрав. Бо ж самі знаєте, в поїздах бувають злодії, різni злодії, — і загадково моргнув бровою.

— Ну, за це вже не турбуйся, не обікрадуть.

— Який я радий, що зустрівся з вами. Я ці листи ношу вже два місяці і ніяк не щастило кимсь передати. Всіх, кого підвозив до станції, боявся просити, а вас впізнав зразу, що ви чесні.

— Як же це ти міг упізнати? — засміявся Олександр.

— Сам не знаю, внутрішнім чуттям. Подивився на ваші очі й повірив.

— Цікаво... Ну, не турбуйся, твоє довір'я виправдаю, доручення виконаю, не тільки тому, що ти мені сподобався, а ще й тому що ти упіст, за народ воював, за правду. Я тобі чесно скажу, що упістів полюбив давно, ще як був у німецькому полоні, то наслухався про їхню відвагу. Гарні хлопці в Галичині, спритні й патріотичні. Для постанців — упістів я готовий усе зробити. Адже ж боролися за Україну. От тільки мені не зрозуміло, чому галичани належать до католиків. Та ж католики наші вороги, а галичани наші брати. І як воно так поплуталось? Наш поет та наш пророк Тарас Шевченко, писав у Кобзарі що москали, жиди й поляки — католики — це найбільші наші вороги. І раптом наші брати — галичани перейшли на католицизм. І чого вони так зробили? — дивувався Соболенко.

— За релігію, вуйку, я вам нічого не скажу, бо й сам добре не знаю. Але ми все журилися цією релігійною розбіжністю, ми все думали про об'єднання навколо однієї церкви. Бо тільки в єдності цілим народом можна легше

вибороти свою самостійну державу. І я думаю, що наші церковні владики будуть вірні тій християнській любові, яку проповідують людям, то вони об'єднаються в одну релігію, таку, яка принесе добро нашій церкві і нашему народові. Ми всі мусимо вчитися в жidів, вони ніколи не міняли своєї віри, їх ніхто не поділив, тому вони сильні.

— Це добре, парубче, кажеш. Але яка ж церква тидумаєш хотіти, щоб Україна була самостійною? Ми знаємо що Ватикан не хоче нас підтримати в наших змаганнях, католицькому Папі це невигідно. Москва теж не хоче дати нам волі, Константинополь, я чув, продав наше православ'є москалям. То від кого ж нам чекати ласки?

— Ой, вуйку, це заплутана справа, а ми вже й приїхали. Тпрууу ... — зупинив хлопець коні. — Нам треба, вуйку, самостійної церкви, ні від кого незалежної, — похапливо кинув на закінчення хлопець.

Олександер хутенько зіскочив з саней, обтрусився, захопив свого наплечника.

— Дуже дякую тобі, парубче, за цікаве товариство. Ти мені багато дечого розповів такого, про що я не знат. Так само дякую за ногавицю якою я рятуваєся дорогою від холодного вітру. Було тепло, як на печі.

— Тільки, вуйку, не забудьте кинути в Києві, чи Москві мої листи в поштову скриньку, — нагадав парубок.

— Не турбуйся, все зроблю як для рідного брата. Знаю, які то будуть раді твої батьки, довідавшись про тебе.

— А ще, вуйку, як хочете обійти большевицьких сексотів, яких до вас зразу ж там підішло новітнє большевицьке Чека, то нікому не кажіть правди, вважайте на кожне слово, вони ж уміють тягнути за язика, аби людину обтяжити знову злочинами.

— Про це я й сам добре знаю, большевики навчили. Дякую, буду сбережним. Прощай, та хай Бог допоможе і вам, усім упістам, дочекатися волі.

— Спасибі за побажання. Прощайте!

— Соболенко закинув за спину наплечника й подався до

невеличкого приміщення залізничної станції, з димаря якої кучерявився в небо сивий димок.

"Хороший хлопець, розумний і меткий, — подумав він про упіста. — Такий і в Сибіру виживе, бач візником влаштуувався. І видно, ѿтут діло робить. Зв'язковим. Шкода, що раніш не знов. А може, вони, упісти, нам, східнякам та ѿтже й колишнім червоноармійцям, і не вірють? Певно, і серед нас можуть бутиексоти. А тепер довірив, листи додручив кинути. А там же можуть бути політичні таємниці. Але нічого, я кину листи в скриньку, так, як обіцяв, навіть, колиб була для мене небезпека, — міркував Олександр і помацав рукою в кишені конверти.

Щойно зайшов у приміщення станції, як до нього на близився озброєний охоронник, видно, черговий на цій глухій станції, і попросив показати документи.

— Ви куди, на поїзд?

— Так, на поїзд, додому.

— Вот как! А ну, покажіте свої документікі.

Соболенко дістав документ і подав охоронникові. Той глянув і навіть не читав. Досить було печатки.

— Пажалуста, щаслівої дорогі! — з єхидно посмішкою побажав, повертаючи документ.

В Соболенка якось по переможному, веселіше застуко-тіло серце. Вперше за довгі роки почув, що йому поступився з дороги той, кого всі жахаються, та ѿтже сказав, хай і крізь зуби "пажалуста". Ось вона, та благословенна воля, блиснула одним промінчиком. І цієї, здобутої потом і кров'ю свободи він уже не зрееться. Він її хоронитиме і шануватиме всіма силами розуму і кулаків.

Приміщення загубленої серед снігів залізничної станції без назви й імені, без позначення на мапі, існуючої за номером, дихало теплом. Збудована з тесаного кругляка, руками невільників, ніколи не відчувала холоду, бо тут існувала влада, нитки якої тяглися до Москви, до самого Кремля. Тут постійно кипів титан з окропом, була заварка, навіть цукор. В буфеті продавалась якась саламаха з

сушених овочів, горілка й до горілки тюлька. Це стверджувало що пасажири тут були важливі, пихаті, советські достойники з відрядженням по важливих справах. Невільники, спроваджувані ешельонами в Сибір і звантажувані на цій зупинці, до станції не заходили.

Соболенко побачив у залі кілька столиків і кілька лавок для відпочинку. За одним столиком сиділо два червонощоких, широкоплечих, у кожушках, товариші і щось велесенько обговорювали, щоразу вибухаючи без журним дитячим сміхом. Перед ними недопита пляшка водки і відкрита консервна банка з сардинками, на тарелі краяна ковбаса та велика, рідкісна в цих містах, свіжа булка.

Жирують на добрі голодних людей, – подумав він.

З другого боку залі, на лавці, сиділо ще два большевицьких відпоручники, та, мабуть, менших рангами, бо без пляшки й ковбаси. Однак, у зubaх їхніх диміли папіроси, а це також ознака людей, що їх постачають із закритих розподільників. У Сибірі й махорки бракує звичайним людям.

Соболенко підійшов до відгородженої в кутку каси. Крізь віконце подав касирові проїздний літер в заміну на залізничний квиток.

Касир сидів і з нудьги перечитував найновіші числа газети "Правда" з запізnenням на три тижні. Газети доставлялись сюди не літаками, а залізницею.

– Вам куди, до Києва? – запитав касир глянувши на Соболенка поверх окулярів.

– До станції Звенигородка.

– О, так, так. Але я думав, що, може, в Київ, там легше влаштуватися...

– Влаштуюся дома, – запевнив касира Олександер.

Той знову пильно, трохи насмішкувато подивився на Олександра, немов би навіть легенько зідхнув і виписав квиток у плацкартному вагоні аж до Звенигородки, Київської області.

Як догадувався Олександер, касир походив з Українців бо відповідав йому по українському.

Олександр отримав проїздний квиток, де було вписане його ім'я й прізвище. Отже, іхати має право лише Соболенко Олександр, і ніхто інший.

— Коли прибуде поїзд? — запитав касира.

— За розкладом о 12-ій, але за звичкою завжди опізнюються, — посміхнувся касир.

— На багато хвилин?

— Як коли. В хуртовину, що тут часто буває, то й на десять годин. Але тепер весна то, може, на півтори години.

— Півтори години!?

— Неодмінно запізниться. Я вже тут сім років на цій зупинці працюю, жодного разу вчасно не прибув.

— То чого ж вони це в розкладі руху поїздів не включать? — здивувався Соболенко.

— Політика, щоб підтягати кочегара на паровозі.

— Тоді скажіть по широті, а на скільки днів поїзд спізниться до Москви, до Києва.

— До Москви може у віхолу спізнитися на два тижні, а тепер зима минула, дорога не забита то котиться швидше, але тиждень мусить спізнитися, це вже встановлена практикою норма, — відповів старожил - касир з досвідом.

— Дідько з ним, тиждень не біда, — погодився Олександр. Бож однаково за місяць буде по той бік Урала. А там уже Европа, без холоду. Там уже поїзди ходять нормаль-но, без запізнення.

Він відійшов від каси, кинув поглядом по залі, відшукав вільну лавку і вже хотів сісти, як там умостився охоронник, який недавно перевіряв його документи. Соболенко, уникаючи небажаної розмови з советським жандармом, вийшов із станції. Часу має досить. В нього виникло бажання демонстративно пройтися тими теренами, засніженими просторами, де люди ходять під вартою. Під наглядом тих, що сидять за столиками і регочуть над пляшкою горілки і зневажливо дивляться на таких як він. Советські дворяни з червоними партквитками, собарники - наглядачі.

Вийшовши зі станції, Олександр помандрував по шпальти.

лах, уздовж залізничного полотна, потім звернув до будиночків службовців. Подивився на чепурні хатини, обведених штакетами огородчики та невеличкі дворики, де були й хлівчики на власну худобу, і возвоні для тягla.

Не погано цим держимордам тут живеться, — подумав, згадавши холодні й брудні бараки. Певно, комендант табору і йому обіцяв хатину й тягло, аби тільки повернувся єди працювати вільонайманим. Але Соболенко своєї теплої України за цілу Сибір не проміняє.

Кілька будинків житлових, а далі вже магазини. Постачання для таборів та Сибірське добро. А може, може там переховується засекречена зброя, танки, ракети?

Соболенко, спроквола розглядаючись, обійшов усе невеличке селище. Обминув тільки магазини, де під охороною працювали в "язні". Не хотів наражати себе на зайву контролю. І хоч тепер він вільний, заслужив свободу, але однаково можуть гукнути — "Стой, куда прьош!?"

Щойно Олександер так подумав, як з невеличкого двора почувся вигук:

— Ей, ти, пастой, аткуда прібил?

Соболенко оглянувся й побачив, як до нього поспішає цивільна людина, середнього віку, а в руці тримає пістоля.

— Беглец? Ти с какого лагеря? — запитав, тримаючи пістоля спрямованого в груди Олександра.

— Звільнений! І нема чого чіплятися до людини, — отримнувся сміливо.

— Покажі документи!

Довелось перед пістолем показати документи. Може і цей тип, в цивільному, має над простими людьми необмежені права.

Тип оглянув документи, зміряв підохрілим поглядом, заховав пістоля і, повертаючи папір, просичав:

— Освободілі, катісь на станцію і ожідай прихода поезда, нечего здесь болтаться, морда.

— Спасіба за совет і ... пощочіну, — відповів насмішку-

вато, заховав документ і подався на станцію. Такого гада і задушити не гріх.

Олександрові пригадалась пошесть шпигуноманії перед війною в селі, навчали навіть школярів - підлітків приглядатися до чужинців, незнайомих людей і затримувати, або повідомляти в сільраду. В кожній людині вбачали шпигуна. Хто знає, як там тепер в Україні, але тут пильнє большевицьке око не дрімає.

Почуття певності своєї волі померклло. І образливе слово "морда" просто вогнем палило. Але хіба хтось в ССР має певність своєї волі? Навіть ті вельможі, що на провідних становищах, навіть генерали, комісари потаємці тримтять за свою свободу а то й життя. Навіть цей тип, що перевіряв його документи, вислуговувався перед владою щоб відстрочити тюрму чи концтабір, запобігти ласки. Бо ж напевно отримав з Москви інструкцію бути пильним, бо ... пропустиш утікача з концтабору, відберемо партквиток.

В приміщення станції пасажирів збільшилося. Була на віті жінка, але не з тих що відбула кару й повертається до своїх діточок в Україну. Ця була гарно вдягнена в хутряне дороже пальто, років під сорок, вгодована, рум'янощока, з золотими перстенями на пальцях обох рук. Біля неї запобігливо звивався стрункий хлопчина, виконуючи кожну забаганку. Зразу видно, що посильний, як тепер звуть своїх лакеїв советські начальники. Ця "товаришка", може дружина якогось таборового держиморди, напевно іде в Москву відвідати родичів і похвалитися як добре влаштований її чоловік, які широкі повновласті він має.

Були й інші посажири, яких Олександер раніше не помічав. І всі вони добре одягнені, вгодовані, сиділи за окремими столиками і дудлили пиво, або ж водку. Для "ответственных работников" ці напої в кожному сибірському закутку знайдуться.

Соболенко шукав поглядом серед пасажирів такого, як сам, адже тут сотні концтаборів. Рух постійний, може йще хтось вижив, відробив термін кари і повертається до -

дому. Але подібного собі Олександер не помічав. А так йому хотілось мати товариша в цій довгій мандрівці, щоб було з ким душу відвести. Та вже коли на цій станції такого щасливчика не знайшloся то в поїзді напевно когось зустріне. Бож саме з України тут найбільше є невільників.

Побачивши, як за столиками "товариші" смакують ковбаси, шинку та сардинки, Олександер і сам відчув голод. Дістав із наплечника чорного гливкового хліба, відрізав оселедця, присів у куточку й почав полуднувати.

Хоч один столик був наполовину вільний, але він туди не пішов, бож там сидів якийсь худорлявий, чисто поголений чоловік і димів люлькою. З такими типами знайомства заводити не хотілось.

Попоївшi оселедця, Олександер відв"язав казанок, наточив із титана окропу, і, діставши цукерку, почав гасити спрагу. Заварки до окропу він не мав, а на станціях давали не всім, треба мати свою. Бувалi посажири дбали про заварку заздалегідь. Окріп – єдиний привileй у Сибіру для всіх пасажирів доступний.

Щойно Олександер зав"язав наплечника, прикріпив казанок, як за вікном зашипів парою, зарипів гальмами, закалатав буферами прибулий поїзд. В залі всi заметушились, хапали свої речі і рвались до поїзда. Олександер ухопив наплечника і кинувся вслід за іншими. Паровоз гучно чміхав, стогнав, і двічі ухнув гудком, аж луна покотилося.

З вагонів вискачували пасажири з посудом, хто який мав, і бігли за окропом. Напевно були попереджені, що тут є завжди окріп для пасажирів.

Соболенко кинувся до першого перед станцією вагону, але його на дверях зупинив провідник грізним окликом:

— Куда прьош? Не відіш, что м"ягкій?

І справді, на вікнах вагону висіли біленькі фіраночки. Значить, це для советських панів. Пішов шукати свого, плацкартного.

Далі вже, в напрямі хвоста ешельону, він брів неквапливо, бо до вагонів не бачив черги. Кілька пасажирів, які були в станційній, десь розійшлися. Тільки та вгодована жінка пішла до м"якого і її кондуктор навіть допоміг піднятися східцями. Парубчак же поспішав за нею з двома великими валізами.

До першого плацкартного вагону Соболенка не впустили.

— Нет местов, ідіте в следующій, — глянувши на проїздний квиток і змірявши поглядом пасажира, сказав кондуктор.

Видно і між плацкартними вагонами існувала в советській залізничній мережі якась різниця.

В наступному вагоні залізничник пропустив до середини Соболенка, завів у кінець вагону і показав місце. Була це середня поліця і вона цілком задовольняла його. На верхній полиці завжди парно, а нижні відведені посаджикам для відпочинку, сидячи вдень. В кожному переділі плацкартного вагону є чотири місця. Три пасажири вже розмістилися раніше, четверте місце зайняв Олександер.

Три, або й більше тижнів він тут буде мешкати. Яких рангів інші пасажири, вгадати було тяжко. Чи можна буде з ними мати розмову, чи ліпше усамітнитись? Ще добрє, коли хтось із них такий, як він, а коли з таких, що перевіряв його біля станції з пістолем, то краще не чіпати.

Соболенко скинув свого наплечника і підсунув під сидження де було вільне місце. На верхніх вільних місцях

вже стирчали клунки і валізи.

Два пасажири на верхніх полицях спали, чи дрімали, а третій, з середньої, навпроти Соболенка, був відсутній, напевно подався за окропом.

Олександер розгорнув свою шинелю і простелив на середній полиці щоб м"якше було лежати. З наплечника дістав фуфайку та білизну і зробив подушку.

За вікном пролунав гудок паротяга. Сигнал пасажирам, що пішли за окропом. В ту ж мить до Олександрового переділу вскочив пасажир. Це була сивоголова, старшого віку людина в старенькому, потертому кожушку.

— Здравствуйте, новічок к нам прібіл? — привітався старий.

Російська мова зразу ж відбила охоту в Олександрові нав"язувати більче знайомство. Він уже був попереджений комендантом, що кожний другий в СССР може бути або агентом чужоземної розвідки, або... як він знає вже з власного досвіду, своїм сексотом. Цей старичок, очевидно належить до привілійованої російської нації і міг бути ширим советським сексотом, навіть якщо відбував кару. А з такими типами Олександер не мав жодного бажання й потреби вести розмову, дарма що й сам має доручення випитувати, тягнути язика.

— Добриден, — зумисне відповів Олександер українською мовою. Відповів демонстративно. Українці мають більші права в Сибірі розмовляти своєю мовою як росіянє, бо українців в Сибірі найбільше.

Але українська мова старичка не збентежила, напевно і сам погоджується що українців тут найбільше.

— Хотіте кіп"ятку? Угощайтесь, — показав на великий свій чайник.

— Дякую, щойно на станції грівся.

На цьому знайомство й припинилось. Паротяг гукнув і ще один раз, поїзд здрігнувся, колеса заскрготали, іешельон рушив.

Олександер, відчуваючи втому, забрався на свою поли-

цю, ліг, випростався і заглибився в спогади. Боже, скільки він пережив, і ще не видно кінця його стражданням. Влада нав"язала йому сексотство. Примусила прийняти цю ганебну пропозицію. А коли б відмовивсь, що завадило б всесильному комендантові анулювати дострокове звільнення й добавити терміну. В його ж руках доля кожного в"язня. Та хай мене Бог покарає, як я зроблю хоч один донос на якусь людину, — присягнув у думці Олександер. З колгоспу мене не виженуть, а на службу в советську установу я не збираюсь.

СИБІРСЬКА ПОДОРОЖ

ЛІБОКО зідхнувши, Олександер ще раз переглянув усе своє життя. Скільки подій пролетіло за час, коли його покликали до війська боронити батьківщину, захищати партію, Сталіна від Гітлера, з яким Сталін перед самим нападом на СССР, так родичався. Здається, не великий термін, яких п'ять - шість років, а скільки пережито страждань. Не вбереш у найбільшу книгу. Десятки разів заглядав небезпеці в вічі, бачив над собою смерть. Але ж доля завжди була до нього ласкава і він урятувався. Найбільш обурював факт, що в таборах полонених, у фашистській неволі, всі нації – французи, англійці, поляки мали право отримувати харчову допомогу від Червоного Хреста, і ті полонені виживали. Сталін же рішуче заборонив ті гуманні заходи міжнародної організації застосовувати до советських солдат. Сталін прирік своїх червоноармійців на голодову смерть, назвав полонених советської армії зрадниками. І советські люди в німецькому полоні гинули тисячами, як мухи.

Скінчилася війна, полонених французів, англійців зусітрячали з квітами, співчували їхнім мукам.

Не так повівся "оборонець" знедоленого людства товариш Сталін. Замість дати змученим солдатам заслужений відпочинок, він наказав усіх полонених червоноармійців загнати в концтабори, в Сибір, на тяжкі фізичні роботи, як кару за перехід до ворога в полон.

– Ми не маємо полонених, ми маємо зрадників батьківщини! – цінично відповідав Сталін представникам Міжнародного Червоного Хреста.

Цим жорстоким покаранням безвинних червоноармійців Сталін хотів попередити своїх солдат, що і в майбутній вій-

ні така ж доля чекає полонених. Захищай родіну до останньої краплі крові! — наказував Сталін.

Червоноармійці що в 1939 році під час війни з Фінляндією, потрапили в полон, по закінченню війни повернулись в СССР але ніколи не побачили своїх домівок. 135 тисяч полонених Сталін наказав розстріляти під Ленінградом.

Але цей нелюдяний вирок Сталіна супроти своїх людей не відстрашив червоноармійців в 1941 році масово, тисячами, цілими дивізіями, арміями переходити до німців у полон. Здаватись на ласку ворога без жодного постріла, так советські люди ненавиділи свою "робітничо-селянську" владу.

Олександр знат у таборі настрої в "язнів. Усі вони готові і в наступну світозу війну, яку очікують з Китаєм, з першого ж дня піти в полон до кosoокого азійського ворога, але захищати большевицьку владу ніхто не хоче.

Про можливість наступної війни між СССР і Китаєм, говорили майже відверто. Всупереч советській пропаганді що наступна війна вибухне між капіталістичною і соціалістичною державами, — ніхто цьому не вірив. Випадкові в Сибірі китайці самі стверджували, що вони ненавидять руських більше, як американців, чи японців, що Сибір належить Китаєві.

І тому, всупереч Марковій теорії, що при соціалізмі війни зникнуть, настане епоха вічного миру, життя стверджує, війна наступна неминуча не з капіталістами, а між соціалістичним СССР і соціалістичним Китаєм.

Карл Маркс виявився поганим пророком, брехуном.

Поїзд шпарко мчав на захід, погойдуючи вагонами, клапаючи колесами. У вагоні було тепло і затишно. Тьмяна свічка ледве освітлювала переділ і тихий сутінок ще більше навівав на пасажирів сон.

Олександр повернувся на бік і знову занурився в минуле. Як там пережили це лихоліття діти, жінка, що тепер в селі? Колгоспи Сталін обіцяв розпустити, як німці притис-

нули його біля Москви. Знав, гад, добре, що колгоспи – це панщина, неволя. А коли американці підкинули харчів, одягу для армії, зброї, танків і літаків та медикаментів, тоді, еге, тоді Йоська знову підкрутив вуса і за обіцянки забув. Колгоспи далі експлуатують селянина, висмоктують останні соки з колгоспника. Колись був пан а тепер його ролю виконує соціалістична держава. Тільки батіг другий, а я – то невільниче те саме, панське ...

Від раптового струсу Олександер прокинувся. Він ніяк не міг повірити, що спав. І коли ж він заснув?

Буфера клацали, поїзд сповільнено стишивав свій гін і за темними чотирокутниками вікон одиноко пропливали ліхтарі. Ще трохи частіше заклацали буфера, вагони здригнулись і поїзд зупинився. Двічі ухнув паровозний гудок.

Крізь вікна вагону виднілась одноповерхова споруда з численними невеличкими освітленими вікнами. Навколо ж висіла темна ніч над чорною землею. Сніг зник, десь в холодній далині позаду. Поїзд перекотився через білу землю і дістався туди, де бере права весна.

З верхньої, над Олександром, поліці зсунувся високий дядько, з казанком у руці. Чорний чуб на голові і рівний тонкий ніс зраджували його кавказьке походження, а потерті, вилиняла фуфайка свідчила, що він щойно вирвався з концтабору. Чоловік, простоволосий, роздягнений по дався з вагону за окропом, видно, зголоднів.

Через прохід у вагоні гупали поспішні кроки. В цій безлюдній частині ССР прогони довгі, станції рідко, тому пасажири користаються з нагоди добути окропу, щоб розмочити черствій хліб.

– Товаришок, звідки їдеш? – почув Олександер стищений, запит з верхньої, навпроти нього, поліці і побачив велике кругле обличчя з русявим чубом і добрими блакитними очима. Зразу ж догадався, що білорус, та й вимова білоруська. Отже, тепер він знає своїх сусідів, представників чотирьох націй: москаль, білорус, кавказець і він, українець.

— З заробітків повертаюсь, — посміхнувся добродушно Олександер, — а ви звідки муляєте боками поліці у вагонах цілими тижнями?

— А я з самісінського пекла, — відповів білорус.

— Пекла в нашій державі давно нема, ми чортів ще в революцію розігнали, — втрутився в розмову росіянин, хоч і лежав з примкнутими очима, вдавав що спить.

— Ого, ще й скільки тепер ми маємо чортів, більше як за царату, і з рогами та хвостами довшими, — сміливо за-перечив широкоплечий білорус. Йому було років під тридцять, і в ньому бушувала відвертість, ще не навчився ховати своїх думок.

— І що ж то за пекло, з якого ви повертаєтесь, що витам робили? — причепився москаль і спустив з поліці ноги, видно, мав охоту посперечатись.

— Вугілля тачкою чортам возив, а ви чого тут шляєтесь що всім цікавитесь?

— Сина відвідував. Мій син у прикордонниках, батьківщину нашу охороняє від ворогів, — похвалився дядько.

— Хе-хе, нашу батьківщину охороняє, — глумливо повіторив білорус. — Яка ж вона наша, ця батьківщина, коли Росія силою загарбала чужі землі? Загарбала не тільки Сибір, Приамурський край, Казахстан, Монголію, загарбала й нашу Білорусь, Кавказ, Україну, а тепер і Польщу, часину Німеччини. Оце так наша батьківщина!

— Завоювали, бо силу маємо, спробуйте визволитись, тоді буде ваша, а тепер наша, — зухвало відповів москаль. Мабуть, уважно прослухав заочні московські курси політ-грамоти.

— Ого, хапай вище! — насмішкувато вигукнув білорус. Бачили ми вже вашу силу, тікали від німців, як зайці, а ж під Москвою зупинились. Коли б не американські консерви, танки, літаки, амуніція, то вже б ви так, як і я, довбали в пеклі вугілля та возили тачкою брунатним чортам, а не стерегли кордонів. Ось яка ваша сила, сильні над слабшими, — кепкував білорус.

— А ви б де тоді були? Панували б?

— І ми возили б, але знали, що в неволі ворога, а не в ярмі старшого руського брата. Ось я відробив сім років, а запитайте за що?

— За контру!

— За правду! За свій бідний білоруський народ. І дід, і батько мій були прості робочі люди, але ми хочемо жити в своїй хаті, а ви, руські, цю нашу хату відібрали.

— Я руський і ви всі руські. А що дурні політики поділили нас на білорусів, малоросів, то це вже не наша провина, — відповів москаль.

— Поділили дурні політики? Ого, то ви історії не знаєте. Білорусь, Болгарія, Україна існували раніше, як виникло московське князівство.

— Вигадки! Москва — найстарше місто в світі, — вперто стояв на своєму москаль.

— Що ви з шовіністом будете говорити! — мовив білорус до Олександра і ліг на своїй полиці. Замовк.

Паровоз гучно дав сигнал і за хвилю кавказець з окропом ускочив до вагону. Поїзд рушив. Розмова обірвалась. Олександр мовчки слухав суперечку поміж білорусом та москалем і просто захоплювався відвагою білоруса. Певно, що за сім років у шахті, біля вугілля, в цій людини накипіло стільки жалю, така сила ненависті до російської влади, що він уже не міг стриматись. А видно, що людина грамотна, розумна.

Олександр повернувся на другий бік. Переосмислював щойно почуту суперечку. Ось які люди підростають, а йому ж не більше тридцяти років, революції не нюхав, а кривди вже від займанця зазнав.

Цей патріот — білорус зубами буде захищати правду і честь свого народу, право жити у власній хаті.

ГОСПОДАРІ ДЕРЖАВИ

ХОПИВСЯ Соболенко з поліці від такого голосного й гучного гармідеру в передлі вагону, що подумав про жидівське весілля. І чого ж вони так галасують, і хто це сюди вперся? – розгнівано продирає заспані очі й приглядався.

В передлі тепер було два ліхтарі "летюча миша", і відно було навіть золоті зуби нових пасажирів, як вони репоготались, підсновуючи свої нові, добротні валізи під нижні сидження в вагоні.

– Оце все, товариші, що є є вільним. Всі місця м'якого і плацкартних вагонів зайняті, а в звичайних вагонах нема де ногою ступити, так що ви, товариші, вже вибачайте, – запобігав залізничник перед щойно прибулими поважними пасажирами.

Поїзд стояв, за вікном бовваніла в темній імлі ледь освітлена залізнична станція. Однак далі розглянути місцевість у темряві було тяжко. Можливо, що це й велика станція, бо електрика щедро заливала світлом перон.

– Нічаво, товаришок, ми розмістимось тимчасово, ти Абраша, займай поліцію з правого боку, нижню, а я з лівого. Дуже добре, що нижні а не верхні поліці. І спати і сидіти. А вас, товаришу кондуктор, просимо дістати нам постіль, подушки і щось під боки, бо ж ми з собою не захопили.

– Постараюсь, товариші, для вас усе зроблю.

– Тягни, Мойсею Соломоновичу з валізи щось перекусити перед сном, бо я вже чую голод, – звернувся Аврам до свого товариша.

– І вип'ємо?

– Звичайно. А що в тебе є?

— Маю, як завжди, водку, портвейн, і справжній англійський ром, тобі чого?

— Давай ром, розколемо англійського лорда, — засміявся Аврам.

За хвилину на столику, біля вікна, лежала краківська суха ковбаса, сардинки, біла булка, консервовані томати, слоїк кислих огірків і свіжа, видно, парникова цибуля. Лики від цинги.

Сусід Соболенка, батько прикордонника, який так хизувався своїм сином, що розпинається за єдину неділому Росію, тепер лежав тихенько, як налякане мишленя під вінком у куточку, й тільки очима блимав, коли справжні господарі руської землі у вагоні й поза вагонами господарювали, випасалися і наживалися з чужого добра. Та не тільки советського. Лесь же вони дістають і швайцарський сир, і англійський ром, і запашні американські цигарки.

Пасажири, справді, були виняткові, обидва в уніформах з добротного англійського матеріалу. Галіфе, на хутрі френчі, шинелі на шовкових підшивках, як колись при царській владі в офіцерів. На плечах якісь дивні погони, а що найголовніше, в обидвох груди удекоровані військовими бойовими медалями, орденами. Аврум пишався медалею "Золота зірка" та орденом "Победа", а в Мойші медаль "Серп і Молот", орден "Червоного Прапору", та орден "Слави".

— Мойсею Соломоновичу, слухай, звідки ти так скоро дістав новий орден "Слави"? Минулого року, як ми зустрічалися, в тебе ж було тільки дві відзнаки, — здивовано зауважив Аврам.

— О, це була небезпечна справа, чимало довелось попащувати. Ти ж розуміеш, я охороняю магазин постачання, де мій дядя директором. А оце, пів року тому, несу я нічну варту, коли почув запах диму. Кинувся вздовж магазина, а він же метрів двісті, і принюхуюсь, що б це могло бути? Коли бачу — купа сміття, я до неї, тліє. Тоді я, наражаючи своє життя на небезпеку, почав ногами

гасити сміття. Не боявся, що там могла вибухнути бомба і могла мене пошматувати на сто клаптів. Я відважно затовк вогонь чобітьми, потім викликав пожежну команду. Склали протокол. Ну, і, розуміється, за цю мою відвагу, що я врятував склади постачання, мій дядя постарався для мене цю відзнаку, — закінчив розповідь про своє "лицарство" Мойсей.

— Але ж товаришок, здається ти й перший орден Червоного Прапору отримав за подібний випадок?

— Ні, ні, то ще небезпечніший був випадок. Це тоді, коли ми цілою родиною евакувалися з Києва, як наступали на місто німці. Я тоді врятував від аварії цілий ешелон, що рухався в Ташкент. Прогулюючись по шпалах, я знайшов динаміт, який хтось підклав, аби знищити наш ешелон. Дядя тоді й вистарався мені орден Червоного Прапору. Ну, давай вип"ємо, та закусимо. — І Мойше налив склянки.

— За ордени! — піdnіс склянку Аврам.

— За товариша Сталіна! — вигукнув Мусій Соломонович. Випили. В обох зразу ж обличчя вкрилися багрянцем, а очі заіскрилися збудженням. Спочатку хрумкнули солоні огірочки, потім закусили сардинками, а тоді вже взялися за ковбасу.

— То ти куди тепер тримаєш напрямок? — запитав Аврам, пережовуючи тверду краківську ковбасу.

— Їду відвідати тітку в Москві. Нам пощастило дістати гарний апартамент. Дві просторі кімнати, кухня окрема, лазничка, балькон власний, бо це другий поверх. Гарне й вигідне помешкання. Але дядя не хоче залишати склепів постачання, відмовився переїжджати в Москву, а апартамента шкода. То ми живемо, мов би на два боки, там і на всяк випадок, тут. В Ташкенті тримаємо за собою склади постачання, а в Москві теж приписані. От я й іду, засвідчити, що ми мешкаємо в Москві.

— Мудро робите! — підтвердив Аврам.

— А ти думав, ми ліплені з дурної глини? Треба жити! Ну, давай ще по одній.

— А може, ми попробуємо портвейна? Ти ж маєш вино?

— Ніяк не можу. Вже коли я змішаю ром із вином, голова робиться дурна. Я вживаю щось одно: ром, водку, вино, чи пиво. Але суміш мені шкодить.

— Бо в тебе нема робітничого гарту. Шахтарі п"ють завжди суміш.

— Я шахтарем, чи робітником ніколи не був, і в нашому роді робітників не існувало, наша кров шляхетна, — будь-дючно відповів Мойсей.

— Так само і в моєму роді, але випити я можу й різну суміш.

— Бо твій батько революцію робив і загартував тебе ще в лоні матері, — засміявся Мойсей.

— Революціонер з моого батька ніякий, але комісаром дивізії був. Та дідько з тими комісарами. Тепер батько працює в політпропаганді, перейшов на краще становище.

— Найліпше становище бути при постачанні, — пошепки сказав Мойсей.

— Це правда, але для батька там уже не знайшлося місця. Ти ж сам мені хвалився, що твої всі родичі поприлипали біля постачання, там і війну пережили. А я ж добре тебе знаю і знаю скільки ти маєш родичів ...

— З Києва як евакувалися, ледве в один ешелон вмістилися, — похвалився Мойсей.

— Рука руку міє? — посміхнувся Аврам.

— А ти думав, як треба жити між цими? .. — Олександр не дочув останніх слів.

Синки батьків, які робили революцію в Росії, якийсь час розмовляли пошепки, потім випили ще по одній, і втративши над собою контролю, знову повели розмову голосно, владно, як господарі у своїй хаті. Їм нічого не загрожувало, вони нікого не боялися, бо як вони, так і їхні батьки, родичі, знайомі захопили ключеві позиції в ЧК, ГПУ, НКВД, а тепер у КГБ. Займали провідне становище не тільки в політиці, компартії, торгівлі, чи промисловості, але й керували навіть сільським господарством, на якому не

розумілися. Але вони вміли наказувати і вимагали виконання наказу. А для советської держави саме такі й потрібні.

Довго вихвалялися своїми успіхами в службі, в матеріальнích здобутках, у впливах і знайомствах. Один перед одним чванилися навіть любовними пригодами, які тягнуться численними хвостиками за кожним молодим чоловіком, що має владу й гроші.

Олександрові часом підступав до горла такий жаль, така гіркота, що він готовий був зіскочити зі своєї полиці й викинути цих молоденьких поневолювачів свого народу через вікно. Але він усвідомлював, що цим вчинком ще більше пошкодить своїй родині, яка його чекає. Він повернувся на полиці спиною до хвалькуватих розмовців і рушником прикрив вуха. Так непомітно й заснув.

І снилось йому село.

ЗАМКНЕНІ УСТА

нРОКИНУВСЯ Олександер аж тоді, як сонце заглядало в вікно. Оглянув поліці й побачив, що всі його супутники не спали, а принишкло лежали. Навіть батько прикордонника лежав, мов би занімів. Мовчали, щоб не порушити сну нових пасажирів. Напевно, всі чули розмову цих господарів держави, і кожний боявся вскочити в неприємність, потрапити до записника неблагонадійних.

На столику стояла недопита пляшка рому, залишенні американські цигарки, ковбаса, сир, огірки. Але ніхто не посмів і рукою до них доторкнутися. Тепер уже всі вони не злазили зі своїх сідал, полицеь, не було місця, де сісти. На нижній поліці спали пани, і матрачик у кожного м"якеникій, і подушечка. Але товариші спали одягнені, лінувалися роздягнувшись. Так, взуті, й спали, поклавши брудні чоботи на чисту постіль. Але їм усе можна, кондуктор теж знає, що це відпочиває влада.

Олександер дістав із наплечника хліб і в"ялену тарнню, почав снідати. За ним потяглись до торбів і інші пасажири. Але в охоронникового батька було, чим снідати. Був хліб, хоч і чорний, але без домішки, свіжий, смачний. До хліба витяг шмат сала, дістав цибулю, розвязав вузлик з сіллю. А вже кавказець і білорус, так як і Олександер, живилися черствим, чорним і гливким хлібом та рибними консервами. Білорус, правда, витяг ковбасу, відрізав обережно кусник а решту заховав. Зужив і облизався. Видно, що апетит мав добрий, міг би й кіло ковбаси одним духом ковтнути, але ощаджував, дорога ще довга.

За ввесь час сніданку, ніхто не промовив і слова, наче всі заніміли. Тільки вкрадливо зиркали на вельмож, які і міцно спали.

Десь опівдні ворухнувся Мойсей Соломонович. Він відкрив очі, оглянув переділ і, побачивши неголене обличчя в Олександра, зразу ж випростався, скочив на ноги.

— За яку провину відбував кару? — присікався до Олександра.

— В німецькому полоні був.

— А, ізменник родіни? Не хотів воювати? Знаємо вас, хахлів. Вони всі ховаються по запічках. А ти звідки їдеш?

— повернув голову до білоруса.

Білорус був чисто поголений, у білій сорочці і нагадував пасажира в службовому відрядженні.

— З концетрака повертаєшся, — сміливо відповів.

— В ССР концетраційних таборів нема, в нас тільки трудові табори. Який злочин заподіяв що покарали?

— Був у полоні.

— Всі зрадники! А хто буде захищати родину?

— А ви для чого платню одержуєте, нагородами обцяцькувались, ви й захищайте! — відповів зухвало білорус.

— Ах, вот оно как! — вереснув Мойша.

— Брось, Мойсею Соломоновичу, ти ж бачиш, що він нервовий, — зупинив свого товариша Аврам, пробудившись від голосної суперечки.

— Товариші, звільнилось два місця в спальному вагоні, забирайте речі і ходіть за мною! — гукнув кондуктор зайдовши в переділ.

— Папашо, ковбасу і ром лишаємо тобі, ізменникам нічого не давай, — гукнув Мойсей Соломонович до сивоголового москаля, батька прикордонника, що був гарно одягненим і найстарший віком.

Ухопивши свої валізки, подались з переділу.

Проте навіть тепер, коли в переділі не відчувалося влади, коли пасажири могли спокійно розмовляти, всі мовчали.

Пасажири, за чергою, почали йти в убіральне вмиватися, голитися і чепуритись. Треба бути охайним, аби не викликати в людей підозри, що ти повертаєшся з трудового і карного табору, як підкresлив Мойсей Соломонович.

Залишаючи з валізкою переділ, Мойсей Соломонович оглянувся на порозі і ще раз пильно подивився на білоруса. І цей погляд білорус відгадав правдиво.

Коли прийшла черга до умовальника, Олександер захопив бритву й рушника і подався чепуритись. За десять хвилин повернувся, поголений і вимитий. На його місце містись пішов батько прикордонника. Залишившись у двійку з Олександром білорус сказав:

— Мені здається, Мойша щось хоче мені напакостити, як ви думаете?

— Замашка в нього чекістська, жиди ж вічні, професійні шпигуни,ексоти і донощики, — висловив свою думку.

— Тоді треба змиватись, — заметувшися Білорус, зіскочив з верхньої поліці, поспішно почав запихати в мішок свої речі.

— Чого ви паніку підіймаєте, щоб оце так, у дорозі, ні з того, ні з цього до чоловіка вчепитися, — заперечив з верхньої поліці кавказець.

— Я вже смалений вовк, бачив, як він витріщив на мене балухи, — відповів білорус.

— А я думаю, перебільшена підоозра, — заспокоював білоруса кавказець.

— Обережного, й Бог береже. Але якщо Мойша приведе сюди кагебістів, то скажіть, що я пішов за окропом, десь там, на якійсь зупинці зліз і не встиг повернутися.

В цю хвилину повернувся з убіральні москаль і всі замовкли. Білорус свій клунок підсунув під сидження і спокійно сів.

Всі заніміло мовчали. Кожним опанувало якесь тяжке пригнічення. Жид своєю пильністю всім зіпсував настрій і почуття спокою. Тільки росіянин, батько прикордонника, з свого мішка витяг слойк з повидлом, кусок хліба, помастив і почав їсти.

Поїзд клацав колесами і гнав вперед. За якусь годину дав гудок і почав стищувати хід. Незабаром за вікнами почали пробігати дерева, будинки, водокачка, і поїзд зупи-

нився. Пасажири з посудом кинулись з вагонів на станцію за окропом. Останнім з переділу вийшов білорус, тягнучи за собою свої речі.

Коли Олександр повернувся в свій переділ, росіянин уже сьорбав з кухлика чай і нічого не помічав.

Паровоз поповнивши запаси вугілля й води, дав сигнал і рушив далі. Кавказець ледве встиг сісти у вагон.

— Не опаздивайте, можем оставіть вас на станції,—зуважив кавказцеві росіянин.

— Я маю казанок з окропом, то не страшно й залиши-тись до приходу другого поїзда,—пожартував кавказець.

Росіянин, напившись чаю, знову ліг на свою поліцю, а кавказець присів біля вікна й любувався природою, проща-вся з Сибіром.

В переділі знову залягла тиша. Пасажири не довірялись один одному, зокрема стереглись москаля і тому мовчали.

Лесь аж під вечір, як сонце сіло за лісом, а сутінки сі-рі оповили сибірські простори, поїзд зупинився біля великої станції. Численні склади, гаражі свідчили, що тут кипить розгорнене будівництво.

Паротяг відчепився від ешельону і пішов на вугільний майдан поповнити запаси палива.

До переділу вагону зайшов Мойсей Соломонович, а за ним два дужі кагебісти з пістолями при боці. Мойсей Со-ломонович пильно оглянув переділ, поліці, кожного паса-жира, що саме збиралися з посудом бігти по окріп, і трохи розгублено звернувся до батька прикордонника, до знайо-мого вже йому москаля, якому дав залишки на столику.

— Папашо, а де той, мордатий, русявий пасажир, що лежав на верхній поліці і радив мені захищати родину само-му від фашистів?

— А хіба його на поліці нема? — збентежено мовив си-воголовий "папаша" і заглянув на верхню поліцю.

— І речей його нема, де ж він? — занепокоївся Мойша.

— Не інакше, як утік, чортів білорус! — вилаявся мос-каль розгублено обвівши поглядом переділ.

— Гражданін, а ви не помітили, коли і на якій станції зліз ваш товариш? — звернувся Мойсей Соломонович до кавказця, що дрімав на верхній полиці.

— Вийшов він з вагону недавно, але хіба я знаю на якій зупинці, тут же на станціях і написів не видно, — відповів кавказець.

— А ви, товаришок, не помітили коли зліз ваш сусід? — лагідно звернувся до Олександра.

— Оце недавно я його ще бачив у коридорі, дивився че-рез вікно, любувався природою, а потім забрав речі і пішов до другого вагону, казав що йому наше товариство не подобається, — збрехав Олександер.

— Пішли, товариш! — гукнув Мойсей Соломонович ка-гебістам і метнувся з переділу.

В переділі знову залягла тиша. Хлопці тихенсько пере-моргувальсь ховаючи посмішку, а "папаша" не міг отямитись від такого дива. І як же він прогавив цього бунтаря?

Олександер, наляканий численним сексотством серед усіх прошарків советського населення, знаючи що навіть людина звільнена з тюрми чи з табору примусової праці обтяжена примусовим сексотством, уникав ближчого знайомства, вирішив не встрявати в розмові. Ліпше терпіти мовчанку, ніж наражатися на небезпеку.

Е В Р О П А

ВЖЕ ДВА ТИЖНІ без відпочинку, довгий, біля 70 вагонів ешельон мчить сибірськими просторами, зупиняючись тільки для поповнення запасів води та вугілля.

Насамперед, Соболенко помітив, що за цих два тижні, не відвідуючи бані, не міняючи білизни, завелась така тьма тьмуща вошій, що табунцями лазять. І не тільки в нью-го. Вже на другий день, як зник білорус і пішли до м"якого вагону два представники советської влади, в їхній переділ помістили двох чинуш із новими валіzkами і в добро-му одязі. Обидва старшого віку, обидва з животиками, в білих сорочках, хромових чоботях. Ці товариші, відповідальні працівники, без сумніву, комуністи, якісь управителі підприємств, напевно не дістали в спальніх, чистих і зручних вагонах місця, змушені були сісти в плацкартний вагон. Вони зразу ж розташувалися на нижніх полках, валізи поклали на полицею звільнену білорусом, усілись біля вікна за столиком, дістали карти й почали грati. Перерву ж робили тільки тоді, коли тисла потреба в убиральню, або коли втома змикала очі і вони лягали. Раненько підхоплювались, добре снідали і за карти.

Але вже на другий день зняли несамовитий крик :

— Кондуктор! Що це у вас робиться? Це ж пошесті і небезпека тифу! Гляньте, скільки вошей у вашому вагоні!

— Чому це в мому вагоні? А в вашому без вошей? — обурився кондуктор. — Та ж і в спальніх вагонах воші! А загляньте в звичайні! Там воші під ногами тріщать, як горох на гарячій сковороді. Тыху, є чого кричати! — І вийшов з переділу.

Нові пасажири швиденько дістали запасну білизну й подались в убиральню переодягнутися. Але вже другого дня

воші знову табунцями лазили 'по їхніх білих сорочках.

Соболенко, кавказець та й папаша, мабуть, звикли до них, бо тільки посміхалися з товаришів директорів. Хай знають, чим багата советська влада.

— Приїду додому, перевдягнусь, і жінка в казані виварить усі воші. Хібащо фуфайку доведеться викинути. Але ж воші навіть із кожуха можна вибрати, накривши вовною спітнілого в роботі коня. Від кінського поту воші вила - зять на поверхню, встигай тільки збирати. А часом і горобці злітаються з допомогою, видзьобують з кожуха. Люди в Росії навчилися боротися з вошими самі.

За вікном весна в повному розквіті, поїзд наближається до Уральського пасма гір. А там, за Уралом, Європа, там уже бує літо, дозривають хліба.

День у цій половині держави уже збільшився, погода гарна, повітря чисте, запашне, сонце в чистім небі веселé, і від цього людей і робиться радісно.

Соболенко тепер цілими днями біля вікна, любується й тішиться природою, зеленим покровом землі за яким так тужило серце, за благодатним теплом яке так щедро роздає живій і мертвій природі сонце.

Навіть завзяті картярі тепер дивляться крізь вікно за нехавши картярську розвагу, любуються квітами, зеленими деревами і чистим блакитним небом.

Кожний день, кожна година вкорочує відстань і зближує людей, пасажирів до мети, до краю, оселі, родини.

Ще пару днів і поїзд залишив за собою Урал, і вже весело мчав Європою, в напрямку матушкі — Москви.

А ще два дні і столиця ССР.

У Москві поїзд зупинився на товаровій станції — поповнити запаси вугілля. Пасажири тим часом вилізли з вагонів. Хто поглянути на Москву, а хто вже й дістався свого місця призначення.

Олександер вибрався з вагону, дістався на підвищення і почав розглядати столицю катівні мільйонів поневолених народів, столицю деспотів, гніздо світових розбійни-

ків, столицю поневолювачів і визискувачів пролетаріату. Тридцять мільйонів бідного люду цієї "робітничо-селянської" держави мучиться в тюрмах і концтаборах. Жодна в світі капіталістична держава не може похвалитися такою кількістю рабів, тюрем і концтаборів.

Дійсно, Москва – столиця тюрми народів.

Найкращу характеристику Росії дав французький маркіз Астольф де Кюстін, відвідавши її в 1839 році. В своїй книзі "Правда про Росію" він між іншим писав таке :

"Всі москалі, великі і малі, захоплені рабством. Цар сказав, і все зроблено. Ця імперія, яка б велика вона не була, з тільки в "язницею", ключ від якої тримає імператор... (А тепер Сталін) В Росії кожен від народження навчається бути німим ... Я знаю, яких чудес можна осягнути через страх ... (Цей володар страху при советській владі набрав нечуваних розмірів). Усе в Росії – обман, а привіт – на гостинність царя (тепер Сталіна), що приймає у свої-

ому палаці кріпаків та кріпаків своїх придворних, є лише ще одним осмішуванням. Кожний уряд, що бреше, більш небезпечний як змовник, як убивця ... Мовчання конче потрібне для утису. При самодержавній владі порушення мовчанки дорівнює державній зраді. Російський спосіб правління – це абсолютна монархія. (Большевики її ще вдосконалили) Все пригноблене, все понуре, все мовчазне, все сліпо підкоряється невидимому дрючкові. Тупа і залізна дисципліна касарні скувала все та всіх. Я немов би бачу тінь смерти, що нависла над цією частиною світу. Бракує того, що цілій країні бракує свободи, без якої зникає дух життя та гасне світло ...

Коли я міркую над цими подіями (заслання непокірних селян цілими селами на Сибір), та іншими жорстокостями, більше або менше таємними, які щоденно доконуються в глибині цієї величезної імперії, я починаю ненавидіти країну, уряд, усе населення Росії".

Так писав француз в 1839 році. Сьогодні в цих його записах треба поставити замість царя товариша Сталіна, замість самодержавства політбюро, і картина буде та сама, або й значно страшніша.

Цар Микола I-й сказав маркізові де Кюстінові;

— Деспотизм ще існує в Росії, бо він становить істоту моого правління, але він є в згоді з генієм нації.

Те ж саме міг би сказати Сталін і всі його наступники, бо так побудована система.

Сьогодні в СССР шаліє деспотія в сто разів страшніша, як за царату, і не знайшлося нового чесного француза щоб написав правду про СССР. Цілий світ, мов подурів, закриває очі на всі московські злочини, а кожний невеличкий успіх роздуває до меж гіперболічних.

Москва — штаб світового шпигунства і тюрма сотень поневолених народів. Університет вишколу світових убивників і тиранів. Упродовж століть Москва підбивала слабі народи, захоплювала їхні землі, експлуатувала природні скарби, нищила національну культуру й інтелігенцію, випискувала робочу силу, і за рахунок цього зміцнювала свою могутність.

Москва будувалася мармуром з Кавказу, гранітом з України, урухомлювала промисловість вугіллям з Донбасу, машини довозила з Чехії, а техніку запозичала в Німеччині. Годувала своїх людей хлібом і цукром з України, бавовну грабувала з Азії тощо.

Соболенко стояв на горбку і приглядався до цього безладного накопичення будинків, палаців, церков у Москві й прислухався до двох протиріч, що бушували в його грудях. Яка велика Москва, і яка ж вона підла та фальшива. І для кого збудовані ці церкви з золотими хрестами, коли всі москалі підлі, жорстокі не мають Бога в серці?

Гудок паротягу вивів Олександра з задуми, і він оглянувся. Паротяг уже з вугіллям повернувся і зачепив вагони. Олексантер кинувся до свого вагона.

Щойно він зайшов у переділ свого вагону, як поїзд ру-

шив. В переділі, біля вікна стояв одиноко кавказець. Батька прикордонника і двох бюрократів з шкіряними валізами вже не було.

— Любуетесь столицею нашої славної держави? — насмішкувато запитав Олександр кавказця.

— Я цю Москву спалив би вдруге, після того як вона горіла при захопленні французькими військами Наполеона, — гнівно сказав кавказець.

— Чого ж це ви так ненавидите матушку Москву? — допитувався Олександр.

— Москва відібрала нам свободу, Москва поневолила і пограбувала мій народ. Москва розпочала наступ на Кавказ ще в 1837 році. Тоді всі племена Дагестану, об'єднані під проводом Шаміля, оголосили священну війну проти Росії. І на початку Шаміль розбив москалів, але згодом з Москви підійшли свіжі сили, і війна розпалилась знову та продовжувалась аж до вересня 1859 року.

Але й свіжі сили з Москви не могли зламати опору Шаміля. Тоді москалі підступом захопили в полон Шаміля і відвезли в Петербург і там його тримали. А військо безкомандира нічого не варте, тому ми й караємося в неволі як писав ваш поет Шевченко, під московським караулом.

— Така доля спіткала й нашу Україну. Ми тож мали своєго Шаміля, гетьмана Мазепу, що пробував визволити Україну з під московського караула, але забракло нам сили. Так само в 1917 році оголосили свою державу і пробували боронити від москалів, тоже не втримали, а нашого Головного Отамана Симона Петлюру, подібного до вашого Шаміля, з-за кута провокатор замордував. Так що наші вороги ті самі москалі, колись білі а тепер червоні, — бідкався Олександр.

— Потерпимо, прийде час і народиться в нас новий Шаміль, а в вас Симон Петлюра і ми, може й спільно, скинемо московське ярмо, — потішав кавказець.

— Дай Боже, — відповів Олександр.

Поїзд легенько рухався запасними коліями і за якийсь час знову зупинився, цим разом на пасажирській станції.

Кондуктор проходив з вагону до вагону й вигукував:

— Пасажири на Харків, Баку, Київ та Одесу роблять пересідку!

— Пішли, нам пересідати! — гукнув Олександр до кавказця, ухопив свого наплечника і подався з вагона. Вибігши на перон, почав розпитувати, де стоїть поїзд на Київ. Довідавшись що на другій під, подався до вагонів. Там уже черги біля кожного вагону. Протовпившись до дверей де найменший натовп, показав плацкартний квиток.

— Плацкартних вагонів нема, один спереду, але і той переповнений, — спокійно відповів кондуктор і повернув квиток Олександрові.

— То пускайте мене до загального!

Кондуктор зробив на квиткові знак і впустив Олександра до середини. У вагоні повно людей. Вільного місця не знайти. Олександр протиснувся до кута, поклав свої речі

в ногах і зіперся спиною об стіну. За три тижні відпочив і виспався добре, так що можна й постояти. Аби швидше додому. Згодом, як люди розмістились, він наблизився до вікна, примостиив там свій наплечник і сів на ньому. Тепер влаштувався цілком добре. Крізь вікно можна бачити столове населення, пасажирів з усіх закутків соціалістичної родіни. Оглядаючи перон московського вокзалу він помітив, що всюди безпросвітна убогість, злидні і бруд.

Люди обшарпані, бідні, немічні і голодні. Мало де побачиш серед цього убогого натовпу пристійно одягнену людину, а ще тяжче найти людину з усмішкою на обличчі. І куди ці люди їдуть, і чого вони шукають? Відповідь він почув і збагнув людську трагедію тут же у вагоні.

В квітучій країні, в одній шостій частині земної кулі, в країні збудованого соціалізму знову голод. Рятуючись від смерти, люди з півдня, з України, з колишньої житниці Ев-

ропи, шукають куска хліба в Москві. Повний вагон голод - них чоловіків і жінок, старих і підлітків, і в кожного зати - снений між коліньми клунок з поживою. Щастя, що тепер цих "мішочників" не арештовують, не саджають у тюрму, не відбирають здобутого куска хліба. А в Москві, як і в 1933 році, повні крамниці хліба, сала, молока, яєць, бо - рошна та інших харчевих продуктів. Можливо, що більші - сть із цих продуктів привезені з Америки ще значно ра - ніш, по "Ленд Лізу", себто за довготерміновою позикою.

— В одні руки давали двісті грам ковбаси, — розповіда - да жінка своїй сусідці, — то я десять разів ставала в чер - гу й дістала два кілограми. Тепер буде чим дома пораду - вати голодних дітей.

— А я за ковбасою й не дивилася, грошей мало. Я дба - ла про хліб. Я шукала хліба дітям. У ларку давали в одні руки кілограм, яке це було щастя! То я за день, від одно - го ларка до другого вибігала за день двадцять кілограмів свіжого хліба, — тішилась селянка що аж очі в неї світи - лись зорями. — На місяць вистачить. А до хліба ще мені по - щастило дістати кіло смальцю, теж давали по двісті гра - мів, за п"ять разів назбирала кілограм.

"Погані справи", — з сумом подумав Олександер. Ко - ли в Україні голод, то чи застану я живою свою родину? Двоє дітей, хіба ж зуміє жінка їх прогодувати?

На пероні задзеленьчав дзвінок.

Сигнал відходу поїзда, якого?

Вагони здригнулись, люди радісно заворушились і по - їзд застукотів колесами. Поїхали. Москва залишилася по - заду.

Вмостившись зручніше біля вікна, Олександер витяг з наплечника шматок черствого, як цеглина, хліба, дістав слоїк із тулькою смердючою і почав гамувати голод.

— Лядьку, що це ви гризете, хліб чи макуху? — звер - нулась до Олександра жінка що й сама оце їздила по хліб.

— Я ще в житті такого чорного бруска, що з'веться хлібом, ще не бачила.

— Це хліб, тіточко, яким годують нашого брата в Си-
бірі, щоб з голоду дуба не дав.

— То ви аж з Сибіру? Боже ж мій!

— Відробив своє, відпустили.

— Боже ж мій, і наш десь там, — заметушилась жінка, дісталася з мішка боханець кілограмовий хліба, відломила кусок, бож ножа не мала і подала Олександрові.

— Візьміть, підкріпіться, може, якась спасенна душа й моого підгодує, — мовила жінка змахнувши долонею слюзу з свого страдницького обличчя.

— Спасибі! Тепер добре поснідаю до хліба маю, видали на дорогу тюльки, смачна тюлька, а от хліб зачерствів зовсім.

— Кажете, смачна тюлька, та ж вона смердить!

— Це вона дорогою зіпсувалась, а була дуже добра.

— І довго вас там мучили?

— Три роки. З німецького полону нас запровадили в Си-
бір, на кару.

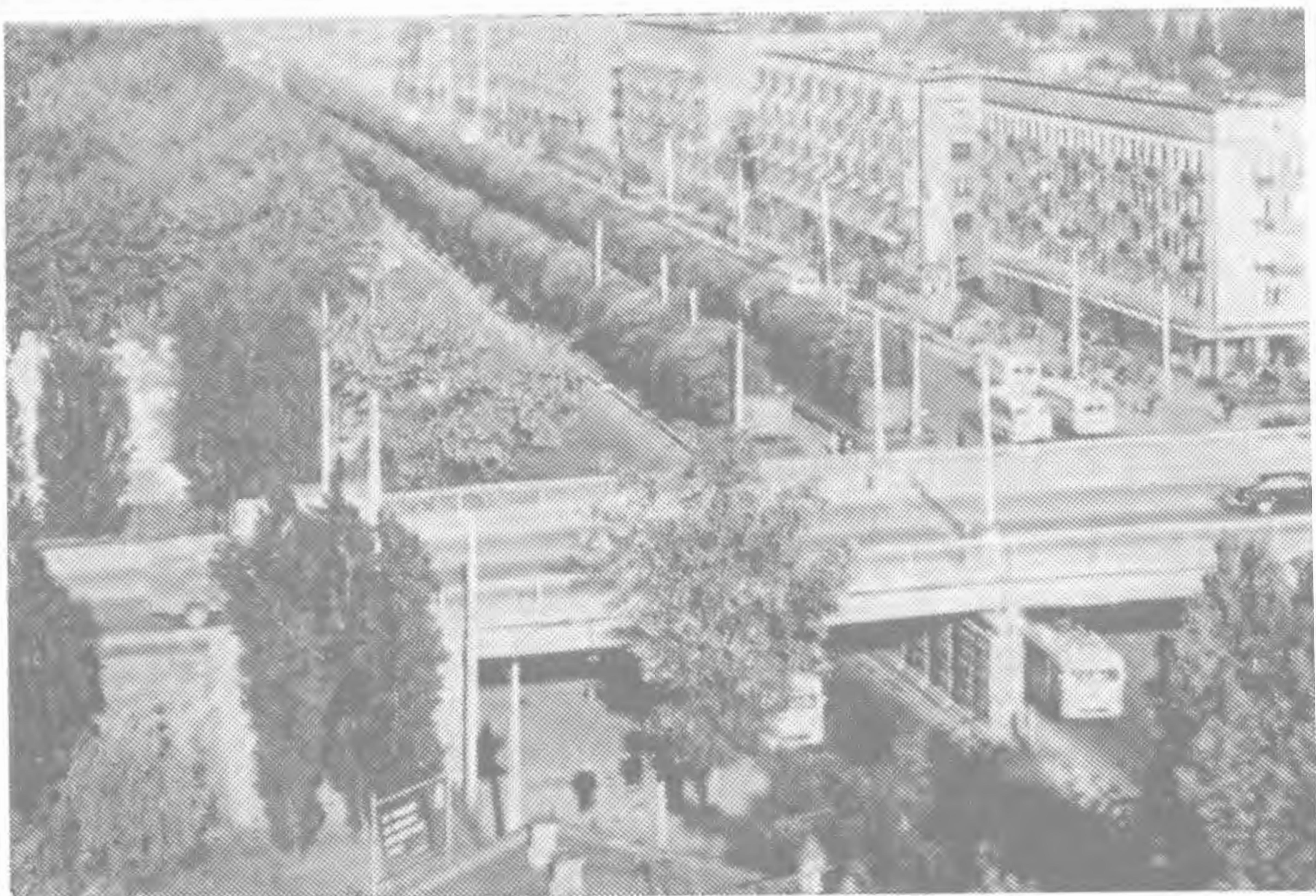
— Не кажіть, чули вже. І доки вони будуть мучити на-
ших людей по тих Сибірях.

— Цить, Секлето, чого це ти так розпатякалась! — гри-
мнула на Секлету сусідка, і жінка втихла. Стисла уста і
навіть злякано відсунулась від Олександра.

Бояться сексотів, — подумав Олександер і тоже припинив розмову.

Тепер жінки повели між собою розмову пошепки, і все насторожено поглядали на Олександра, на його військову одежду. А чи можна військовому довірятися?

Київ. Вид на бульвар Т. Г. Шевченка.

КИЇВ

КИЇВ – СВЯТЕ МІСТО. Київ – найкраще місто Європи. На початку нашої християнської ери, на Київських горах побував св. апостол Андрій і поблагословив це місце, поблагословив ці гори і Дніпро і всю українську землю.

Великий князь Володимир у 988 році в Києві, у Дніпрових водах охрестив Україну, що носила тоді й другу назву – Русь. І з того часу по всій українській землі існує і проповідується слово Боже, славиться християнство. І це християнство запозичила від нас Московщина, де воно й тепер існує в російській формі.

Вороги нашого народу, різні чужі завойовники сім разів руйнували Київ, але це місто, як фенікс, уставало з попелу, дужчало, міцніло і знову блищало своєю красою на

мальовничих пагорбах багатоводного Дніпра.

Великого першого спустошення Київ зазнав від диких половецьких племен ще в 1096 році.

Вдруге Київ був знищений в 1169 році суздальським князем Андрієм, якого москалі прозвали "Боголюбським". Він із своїми розбійницькими ватагами спалив у Києві всі святині, пограбував усі церкви.

Третій раз Київ зазнав великого спустошення від князя Рюрика, який в боротьбі за владу, за допомогою половців, зруйнував місто в 1203 році.

Четвертого, найстрашнішого спустошення Київ зазнав від Монголо – Татарської орди, що прийшла з Далекого Сходу під проводом Батия в 1241 році.

Не мало руйнували, нищили Київ большевики, втікаючи від німецького наступу в 1941 році.

Але наше святе місто щоразу підіймалось з руїн, росло

і відбудовувалось.

Першу високу школу було засновано в Києві ще в 1632 році, там постала Академія, яка несла науку й культуру в світ від Чорного моря аж до Північного океану.

Сьогодні в Києві працюють численні університети, інститути, наукові заклади, бібліотеки, мистецькі студії, театри тощо.

Цей буйний ріст, ця новонароджена сила дуже непокоїть Москву, наповнює тривогою, що Україна може вирватись із неволі, бож свідомості, національного розуму не можна в кайданах тримати.

Чергового злочину Москва доконала супроти України в наші вже дні. Не так давно Кремль, кубло змови і розбою, вирядив до Києва вишколеного свого агента з повновлас-ттями кваліфікованого бібліотекаря, знавця й упорядника архівів. Цей "знавець" перебрав нагляд над найбільшим українським книгосховищем при Академії Наук.

Московський агент негайно ж почав упорядковувати вікові архівні українські скарби, відбирати цінні манускрипти, старі документи, історичні пам'ятки про самобутність української культури, літератури, науки, мистецтва. Все це він зносив і складав до окремих кімнат, ключі від яких держав у своїй кишені.

Зосередивши всі цінні скарби в одному місці, московський післанець облив усі книги хемікалієм приготованим у Москві, поєднав усі кімнати бікфордовими шнурами.

Коли службовці бібліотеки пізно ввечорі закінчили працю й розійшлися додому, агент попсував автоматичну алярмову пожежну систему, позамикав двері і запалив бібліотеку за допомогою бікфордових шнурів.

Пожежна команда Києва прибула з великим запізненнем. Вогонь уже бушував у книгосховищах, підсищений хемічними речовинами, і полум'я проривалось крізь вікна. Але й тепер агенти КГБ створили загороду навколо бібліотеки й заборонили пожежникам наблизитись і рятувати українські скарби, мотивуючи це можливістю вибуху.

Студенти, що прибігли на пожежу, організовано прорвали загороду і врятували частково бібліотечні цінності.

Та що найголовніше, було врятовано одну кімнату, до якої не проник вогонь, а бікфордів шнур, за недоглядом і недбалством агента, не запалився.

Спеціальна комісія, до якої ввійшли студенти, змушені була ствердити підпал, бо знайшли шнур і виявили хемікалії на книжках. Докази незаперечні. На вимогу студентів, злочинця затримано і справу передано в суд.

На суді цей зухвалий московський шовініст вигукнув:

— Я ненавиджу українську культуру, яка заслоняє велич Російської, я ненавиджу Київо — Княжу і Гетьманську державну добу, бо вони применшують велич Московської Імперії.

За ці патріотичні зізнання Верховний Суд покарав злочинця побожно, дав йому три роки умовного ув'язнення.

Агент, виконавши завдання московських поневолювачів з політбюро, повернувся в Москву, а на його місце прислали іншого, більш вправного і вишколеного.

Вогнище української науки, культури, національних і духових скарбів було перетворене в згарище. Потонули в попелі славні історичні документи Української минувшини, яку тепер московські посіпаки спокійно фальшують не боячись, що документами їх спростують. Документи згоріли.

Тихо рокоче сивий Дніпро — Славута, журно зітхають в Києві зелені каштани на київських горах та Подолі, нарікаючи на жорстокого північного сусіду, завжди, споконвіку лукаву Москву.

Поїзд прибув до Києва перед ранком. Сивий димок туману окутував місто, і тільки високі вежі уцілілих церков вигравали золотими виблисками сонячного проміння.

Соболенко прикипів до вікна, любуючись рідною столицею, красою милої батьківщини.

Літня українська ніч завжди коротка, тепла, а цим ра-

зом була ще й місячна, зоряна, як у пісні співається, то як же можна в таку ніч спати? І це незабутнє природне явище Олександер сприймав з особливим зворушенням після си - бірської, холодної, безконечної ночі.

Шойно поїзд почав наблизатись до станції, як кондуктор галасливо почав вигукувати: Київ, зупинка в Києві! Кому на Київ?

Олександер здрігнувся, зірвався на ноги, ухопив своє наплечника й подався до виходу. При виході, на диво не помічалось натовпу. Виявилося, що пасажири в вагоні—це голодні люди з українських сел і їм ні до чого Київ, де хлібні крамниці світили пусткою. Ці голодні селяни везли хліб із російської столиці, і поспішали в своє рідне село з дорогоцінними українськими харчами, купленими в Москві.

Вискочивши з вагона, Олександер дістав із-за пазухи пачку заліплених у конверти листів. Побачив, що упіст не поналіплював поштових значків, та й де б він міг їх узяти в концтаборі, де нема пошти. Кинувся до газетного кіоску.

— Товаришок, мені поштових значків до звичайного листа. Маєте?

— Скільки вам, одного? — сонно промимрив продавець.

— Дайте десяток.

Олександер подав троячку й розрахувався. Потім наблизився до станційного вікна, оглянувся, чи, бува, хто не слідкує за ним, почав наліплювати на конверти значки і хутенько наблизився до поштової скриньки при вході до вокзалу. Ще раз оглянувся і кинув листи в скриньку. Полегшено зідхнув. Прохання упіста щасливо виконав.

Що далі? І враз пригадав про ще один конверт за пазухою, лист коменданта концтабору до уповноваженого КГБ в Звенигородці. Цей документ Олександер обережно помав за пазухою і залишив. Він ще йому потрібний. Ще може знадобиться для засвідчення своеї лояльності до влади. Адже ж провокаторів тут сподівайся на кожному кроці, таких, як уже здібав у сибірських вагонах: Мойсеїв, Абрумів, Срулів, чи й своїх Іванів - підлабузників, що коштом свобо-

ди брата здобувають собі ласий шмат.

Від цієї думки Олександрові на душі зробилося гидко, і не тільки гидко, а й страшно, що навіть покараних больщевики вміють запрягти до свого воза. От диявольсько-підступницька система! Тепер він знає, що найбільше треба стерегтися тих, які відбували кару. Серед них багато сексотів. То кому ж тоді довіритись? Член партії – дипломований сексот, комсомолець – практикуючий, звільнений з тюрми – примусовий. Кагебісти – службові сексоти, безпартійні блюдолизи, кар"єристи, советські бюрократи, теж можуть бути сексотами. Де ж тоді знайти людину, перед якою можна відкрити душу?

Недаром в ССР поширене приповідка: де троє – там і сексот між ними. Тоді як кагебісти шукали білоруса, на якого "капнув" Мойше, Олександер стояв у вагоні випроставшись, з руками в кишенях. В одному кулаці був затиснений конверт до уповноваженого КГБ у Звенигородці. Спробуй Олександрові пришити провокацію. Адже ж він має право щось і проти влади сказати, аби потягнути іншого за язика. Але білорус такого конверта не мав, не був шантажованим донощиком, інакше б він не тікав. Прикриваючись сексотівською принадлежністю, можна обережно полагати советську владу, бо й сексота заженуть у тюрму, коли перебере міру. Він тільки, на всякий випадок, до пори до часу, тримає цей конверт...

На сході небо проймалось легеньким, ніжним, як дитячі щічки, багрянцем і розворушувало ніжність у грудях Олександра. Він відчував таке захоплення, що хотілося впасти на землю й цілувати цей рідний чернозем. Такого теплого, свіжого, пахучого повітря вже кілька років він не відчував. І хіба ж можна свій рідний край промінати за найбільші заробітки в Сибіру? Ніколи й нізашо! Хай село, хай колгосп, хай злиденні трудодні, але він ранками може слухати пташок, милуватися ніжним світлом народженого дня.

В Києві ще рясніла на стовбах і в деяких вікнах електрика, але день уже народжувався і накидав людям свої

права : всі до праці ! Все частіше гуркотіли колесами трамваї, все гучніше клацали буферами приміські поїзди.

Соболенко стояв на верхній площаці залізничої станції і, мов заворожений, дивився на численні вежі, бані, хрести церков, що вилискували золотом на сонці. Одна сила тягнала його вниз, на Хрестетик, до Дніпра – оглянути Київ, центр землі української, а друга, непереможна сила кликала додому, швидше до родини, до дітей, до жінки. Обняти їх, пригорнути міцно, порадувати після довгої розлуки. І ця сила перемогла. Олександер закинув за спину свій наплечник і повернувся на станцію. Пішов шукати поїзда, що йде до Козятиня. А там і до Звенигородки.

Черговий поїзд має бути за годину, але Олександер уже не наважувався рушити в мандри по Київу. Іншим разом вибереться, може, й з родиною. От було б добре гуртом походити, оглянути Дніпро з Володимирівської горки.

Часу вільного він мав досить, пішов на вокзал випити чаю й перекусити.

Людей на вокзалі повно, і все обдерті, виснажені. І всі з торбами. Він із своїм наплечником, у брудному військовому одязі, навіть не звертав на себе уваги, всі ж бо тут, немов би звільнені з неволі. І обличчя в кожній людині, жінки, чоловіка, чи навіть дитини змарніле, сумне... Але серед кожного гурту проривається сміх. Така вже українська вдача. І перед погибеллю люди сміються, а часом і співають. Почуття гумору і жартів ніколи не покидає українську людину. І це та наша рідна виняткова властивість, що різнича нашу вдачу від інших сусідів. На зло всім ворогам, українська нація сміється.

Чаєм, справді, кожен пасажир міг на вокзалі закропитися, та й до чаю ще дешо мати.

Напившись чаю і вперше за довгий час посмакувавши коржиками, що відпускались по два до кожної шклянки, Олександер пішов, розглядаючись у просторому приміщенні київського вокзалу. Чи був він зруйнований війною – не знали, бо все підфарбовано, зашпаровано, вікна засклени, двері

рі справні. Але найбільше Соболенка вразила присутність на вокзалі сотні калік – солдатів, жертв війни. Тут були і з медалями, і з зірками, навіть із золотими, але власники цих відзнак у старому, ношеному, військовому одязі. Були без руки, однієї чи й обох, зустрічалися без ока, траплялись і без ніг, що пересувались на возикові. І кожен з них тримав у руці, як не військовий кашкет то причеплену на шиї мисочку.

– Подайте інвалідові війни хоч копійочку !

І люди давали, самі голодні й біdnі, але кидали ще біdnішим калікам, які кров проливали за советську владу а тепер жебрають.

Враження від цих калік тяжке, гнітюче, проте люди вже звикли і не так болісно реагують на цю кривду влади до інвалідів.

Вийшовши на платформу, Соболенко побачив, що поїзд на Козятин уже стоїть на путі перед пероном. Він поспішив до вагону. Показав свій плацкартний квиток.

– Плацкартних місць нема, чекайте другого поїзду, – почув він відповідь.

– Пускайте до загального !

У вагоні, як у бочці оселедців, та Олександер цим не переймався, не велике лихо, як і тут примоститься на своєму клуночку десь в куточку. Аби швидше додому. Повітря в вагоні тяжке, аж тягуче від тютюнового диму і людських випарів. Та чи йому звикати ? Адже в таборі таким же чадом дихав три роки.

В Козятині знову пересідання. Поїзд, що йшов на Звенигородку, був тепер менше натоптаний людськими тілами. І хоч плацкартних вагонів не знайшлося, але й у загальному були місця, де можна сісти, а втомлені могли відпочити на верхню полицю і спати.

Людей було не багато, але всі мовчали. Мовчанка для влади завжди благонадійна. Хіба що активним сексотам і доносчикам гальмує перевиконувати пляни. Приповідка – "Хто мовчити той двох навчить", в большевицькій системі

мі найбільш оправдуюча. Сусіди Олександра незабаром, сидячи, почали похропувати. Олександрові спати не хотілось, він тільки й думав про зустріч з родиною, якої не бачив сім років. Вікна у вагоні усі навстіж, поїзд мчить шпарко. Але духота дошкауляє, і кожний витирає спіtnile чоло. А в Сибірі, по деяких місцях і тепер глибокий сніг, мороз, що дух забиває, — нагадав Олександер. Він дістав із наплечника бритву, помазок, мило й пішов до вбиральні причепутися. Там же наваксував черевики, почистив на пальцях нігті. Адже ж він іде, як давно очікуваний гість.

Олександер з діда-прадіда селянин. Він родився, ріс і набирався життєвого досвіду в самій гущі твердої звичаях і традиціях української нації. Крім нього в родині був старший брат і старша сестра Марія. Він був наймолодший Революцію 1917 року зустрів на пасовиську шостирічним пастушком. Освіту здобував похапцем, з перешкодаами. Семирічку закінчив у селі, а потім дістався до технікуму. Але саме тоді розпочалась перебудова села, нагінка на заможніх селян, а потім і на середнє селянство, до якого влада зараховувала кожного, хто мав корову. Однак, свідомість свою черпав Олександер не в школі, а з Кобзаря Шевченка, який, передусім, учив простих людей любити волю, ненавидити рабство. І як приглянувся Олександер, то хоч ненависний царат революція змела, але неволя залишилася, та ще гірша, як була за царату, бо ця влада заборонила селянинові мати власну корову, молоком якої треба було вирощувати синів... Державі, виходить, таких синів не потрібно.

Потім прийшов 1933 рік, який безжалісно забрав у могилу батька, потім маму. А він вижив тільки завдяки випадкові. Відмовився записатися з батьком до колгоспу і пішов на заробітки до міста. Влаштувався робітником на крохмальному заводі і з допомогою картоплі переміг голод. Про смерть батька довідався вже потім, і повернувшись в порожню батьківську хату аж у 1935 році. Одружившися й працював у колгоспі. Земля тягла його до себе.

А де ж старший брат Ілько? Невідомо. В революцію, як казав пошепки батько згодом, Ілько пристав до українського війська, що носило козацький одяг і захищало Україну, і не повернувся. Так по ньому й чутка завмерла. Казали, пішов із Петлюрою.

В колгоспі Олександер із дружиною працював чесно, заробляв трудодні. Годував двох діточок картоплею з присадибного городчика. І терпів злідні, бо любив свою землю. І воювати пішов з німцями, аби оборонити свою землю від ворога, дарма що большевиків недолюблював. І в полон він потрапив не зі своєї вини, і голод пережив у полоні, і в Сибірі відробив незаслужену кару. І кому ж ти будеш скаржитись? Де шукати правди, як і тепер те саме, на що скаржився Тарас Шевченко: "Кругом неправда і неволя" ... Певно, боротись треба, шукати правди, але де шукати приятеля? Адже ж і большевиків шанують сильні цього світу і бояться...

Шевченко боровся, упісти боряться, білорус теж відверто виявив свій гнів перед представником влади Мойсей Соломоновичем.

Олександер зажурений сидів на своєму клунку і підвідив підсумок людської неволі. Його огортає такий смуток що аж горло стискало.

Тарас Шевченко
Пробудитель України

*Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злую кров"ю
Волю окропіте.*

З В Е Н И Г О Р О Д К А

З ВЕНИГОРОДКУ Олексанер вважав після Києва другим серцем землі української. Другим після Києва тому, що тут, на Звенигородщині, родився пробудитель української свідомості, син бідного кріпака Тарас Григорович Шевченко.

Соболенко був гордий, що він родився на Україні, що його місцевість підпадає під Київську область, і що саме район його Звенигородський.

І він це підкреслює при кожній нагоді, мовляв, я земляк Тараса Шевченка.

Звенигородка – старе українське місто, відоме в історії ще з 16-го століття своєю фортецею. Крім того, вже під час гайдамацького руху в Україні, загін Гната Голого в 1737 і 1741 роках брав штурмом цю фортецю Брацлавського старства.

Звенигородка прославила себе голосним протестом проти царських утисків в 1905 році, чим заплатила арештами кращих своїх синів.

На Звенигородщині, в селі Моринцях, в 1814 році закопано пупа новородженої дитини Тараса, що став пророком великої України.

В Звенигородщині було зорганізоване Вільне Козацтво в 1918 році, щоб рятувати Самостійність України.

Тому то Звенигородщина своїми селами Моринцями, де родився Тарас, Кирилівкою, де він ріс і розвивався, завоювала собі славу другого місця після Києва в Україні. Тому то мешканці Звенигородщини, а зокрема Соболенко та-кий гордий своєю Звенигородчиною.

Поїзд зупинився на станції Звенигородка, і Олександр зразу ж зіскочив з вагону на свою рідну, найріднішу землю. Станція лежить за 12 кілометрів від міста, і це найповажніша незручність для мешканців міста. Але влада, що прокладала залізницю, керувалась іншими вигодами, а не сантиментом до мешканців.

Вийшовши з перону на відкриту площа, Олександер розгублено зупинився. Від станції до міста жодного сполучення не існувало. Большевики балагули ліквідували а соціалістичного транспорту не організували. Кожний пасажир мусів розраховувати на власні ноги. Бувало на елеваторі трапиться підвода, що привозила з колгоспу зерно державі, тоді можна скористатися цим транспортом.

Олександр заглянув на елеватор, на перевалочний пункт, обійшов усі бази, які належали різним підприємствам, заводам, млинам, що діяли в місті. Але ніде жодного авта, чи підводи.

"Значить - пішака", - подумав він, підкинув наплечника і подався навпростець до рідного села. Він не йшов, а летів польовим птахом, здавалося, за плечима вирошли могутні крила щойно він ступив на рідну землю. І сили в нього прибавилось, і втрачене здоров'я немов би повернулось.

А навколо половіли дозріваючі хліба, в небі гойдався й щебетав знайомий з дитинства жайворонок, немов би навмисне зустрічав його піснею, і сонце гріло по-материнському, лагідно, ніжно.

Пройшовши навпростець пару кілометрів, Олександр зупинився, зняв кашкета, витер долонею вологе чоло, скинув шинелю з плеча, наплечника й сів на невеликому горбочку і з приємністю випростав ноги.

За його підрахунком, сьогодні немов би припадала не-діля, і всіх своїх він застане дома. А може, влада й тепер запроваджує в селі "суботники та воскресники", щоб колгоспник не марнував часу. То греблю поправити, а то ями на дорозі до міста позасипати. Ця робота не передбачена пляном і виконується задарма.

Від такої згадки в Олександра знову зіпсувався наст-рій.

Після звільнення з неволі, йому на дорогу видали су-ху пайку: консерви, сухарі, кілька пачок бісквітів, два боханці хліба. Все це він уже витрусив з наплечника, залишились сухарі. Але без води їх не вгризеш. Олександр звівся на ноги, накинув шинелю, взяв наплечника і подався далі, відпочине біля кринички.

Сонце хоч і некваліво, але вперто котилося додолу. Олександр видовжував кроки і розглядався, де ж тут та криничка, яку він знає здавна, в ярку? Але ні верби, ні кринички тепер не бачив. Видно, замулилась, а трудоднів

не передбачено щоб вичистити, от і нема джерельця. А ве-
рубу зрубали. На паливо, — міркував він із глумливою пос-
мішкою просільські порядки, які він добре знав.

Сонце вже над ліском, заповідався тихий прохолодний
вечір. Їсти хотілося і втома відчувалася, а на джерельце
не натрапив. Гризти ж сухарі все відкладав.

Але село вже він бачить і залишки, колись високої, це-
ркви біліють. Бані поздіймали, цегла пішла на хлівець, але
корпус церкви на горбку й досі домінував над селом. Ще
пару кілометрів, і він дома, а там уже, Господи, які б зли-
дні не чайлися в хаті, жінка нагодує чимсь свіжим, гаря-
чим, рештками обіду... А на неділю, може, й коржа спе-
кла свіжого...

І Олексадер намагався ще ширше ступати стомленими
ногами, переживаючи зустріч із родиною. Певно, він пере-
дусім перевдягнеться в сінях, воші скине, щоб не занести
в хату, потім помиється холодною водою, а викупаеться
вже потім, в колгоспному ставку, якщо він існує. Мабуть іс-
нує, бо де ж худобу колгоспну напувати?

"Значить, перевдягнуся, помилюся, й засядемо за стіл.
Сина посадовлю праворуч, дочку ліворуч, а жінка скраю
столу. Й же подавати страву на стіл. Ох, яка радість!

Так тішачись думкою, Олександер перейшов ярок, ви-
брався з долини, напившись з приємністю води з джерель-
ної кринички, але сухарів не діставав. Ще з підгодини і то-
ді він повечеряє дома з родиною.

Вибравшись із ярка, зразу ж опинився перед селом Кинути грудкою – і досягне зеленіючих у вечірніх присмерках садків, левад, огородів. Він навіть уже бачить хатину, з блимаючими вікнами, це ж тут живе Мокрина з двома дітьми. Діти, певно, повиростали, а Мокрина постарілась. А гарна була молодиця, чоловіка заслали, а її з дітьми – в порожню хату край села. До куркулів належала. Господарку відібрала влада, розібрали на свинарники. Але давно це було... Тепер уже нема куркулів, усі рівні, одним словом, колгоспники. Ні кола, ні двора свого.

Вечірні сутінки залягали вкрадливо, по-злодійському. Ще здалеку Олександер відрізняв кущі від соняшників, а діставшись до левади, усе потонуло в темряві. Але тут уже він знає всі дороги й стежки, кожну леваду, кожний двір і його господарів. А чи є тепер ті господарі? – подумав і зразу ж думка перелетіла на інше, на своє рідне, до дітей, до жінки.

І раптом відчув утому, тяжку й непереможну. Скинув наплечника й сів перепочити. Бож не може родині на очі показатися таким знеможеним. Уже додому рукою подати, сім чи вісім дворів.

На небі посвітлішало. Підвів голову й побачив мерехтливі зорі, ясноокі, як і його діти. Посміхнувся. А місяця не видно, може, й жінки нема, самі діти. Ні, всіх застану, відкинув він небажану думку. В цю мить нагадав про доручення коменданта концтабору, лист до уповноваженого КГБ. Швидко засунув руку в бічну кишеню, дістав конверт і почав його шматувати. Адже ж не дай Бог, хтось із дітей, чи жінка побачить – навіки пропав. Його б прокляли. Пошматувавши на дрібні кусники, тут же пригорнув землю, хутенько підвівся, скопив наплечника й подався городами до свого двору. Тепер уже йому це страшне свідочство непотрібне, він дома, серед своїх людей. Він рвався до свого залишеного двору, як вистояний кінь. Тіло й серце гуло напругою радости, й увесь він сам, мов наелектризований довгою розлуковою.

Перечисливши всі знані двори, городи, левади сусідів, Олександр розгублено зупинився. Та ж оце мусів би бути його город, його двір, а тут гола площа. Де ж ділася та груша, що давала щороку десять мішків солодких грушок, а черешні, а сливи мали б бути на межі з сусідами? Що ж це таке, невже заблукав?

Олександр метнувся назад, спіткнувшись на горбочку. Так і є, це ж тут сусіда в кінці свого городу закопав у 1933 році померлу з голоду дитину. Горбочок залишився, а поруч — мій город. Без жодного сумніву. Бідна жінка вирубала садок на паливо. Вже раз рубали в голодному 1933 році, потім він насадив знову, а це напевно вирубала минулого 1947 голодного року.

Погодившись зі своїми припущеннями, він пішов тепер своїм городом до двору. В сутінках він ще нічого не помічав. Але пройшовши кроків двісті, зупинився перед ямою. Ні огорожі, ні хліва. А де ж хата?

І по спині Олександра прокотилася холодком тривога. Зробивши кілька кроків, відчув під ногами купи глини. Навіть бур'янам заросло те місце, де він колись залишив батьківську хату.

А де ж поділася моя сім"я? — з жахом подумав і присів тут же на купі глини. Бо сила враз його залишила.

Небо зовсім посвітлішало, на ньому, як на Великденъ дівчатка біля церкви, весело світилися зорі. Олександр уже бачив, що з його двора нічого не залишилось, навіть криницю пригорнули, засипали землею, щоб бува хтось не впав.

Так він закам"яніло сидів, мов би приріс до рідного ґрунту, де колись стояла його хата.

В СЕСТРИ

САЛИБА сестри Марії була в центрі села, недалеко від церкви, куди збігалися всі вулиці, навколо якої широким покотом стелився зеленіючий степок. Передумавши все на світі в нічній тиші зруйнованого свого обійстя, Олександер, не знаходячи притулку, подався до сестри. Вона вийшла заміж за бідняка, і влада їх ніколи не турбувалася. Отже, доживати віку вона зі своєю родиною сподівалась у власній хаті. Там він і довідається про свою родину, відпочине, вгамує голод.

Йому немов би хотсь підрізав крила на яких він так легко ще кілька годин тому летів до своєї родини. Тепер же ішов спотикаючись, немов мав на собі непосильний тягар.

Вікна в Марійчиній хаті світилися, і цей вогник кинув Олександрові в душу крапельку надії. Хата на місці, і в хаті є люди. Навколо хати навіть штахети, не обламали на паливо, і садочок бовваніє силуетами дерев, і хлівчик у цілів.

Відчинивши тихенько хвіртку, підійшов до вікна й заглянув. Треба ж упевнитись, хто тут мешкає. Крізь фіраночки видно - рухається тінь, жіноча. Він нагнув голову і помітив біля припічка жінку, а коли вона обернулась, то зразу впізнав сестру. Тепер уже сміливо підійшов до дверей і постукав. За хвилину засув у дверях заскрипів і на порозі з'явилася трохи збентежена сестра.

— Хто тут? — запитала, приглядаючись.

— Не впізнаєш?

— Олександер?! Боже ж мій, звідки це ти взявся? — віреснула і кинулась в обійми. — Заходь до хати!

Олександер переступив поріг, скинув кашкет, потім наплечник і шинелю.

— А де ж твоя сім"я що сама дома, Ригорко, діти?

— Ригорко сторожує біля магазину, а діти... — і тяжко зідхнула.

— А з дітьми що, де Андрійко, Таня? А де моя родина, що сталося з хатою? — квапився Олександер разом про все дізнатися.

— Не поспішай, розповім. Помий руки та сідай до столу, ти ж з дороги, мабуть голодний?

— Голодний, як вовк. Сьогодні ще й крихти хліба не мав у роті, аж у голові паморочиться, — відповів, відчувши ще більший голод від пахошів з печі.

— Ти ще нічого не знаєш, ні до кого не заходив?

— Щойно з поїзда, з самого Сибіру.

Почувши про Сибір, Марія навіть не здивувалась. Сибір тепер на устах колгоспників, як давно відоме слово. В селі кожна друга родина відчуває страх Сибіру, як не рідні, то родичі там караються.

— Нема чим тебе смачним почастувати, то я борщу підігріла, залишився від обіду, — мовила Марія, ставлячи велику на стіл миску з борщем.

— Смачнішої страви за борщ я й не знаю, — відповів з вдячністю. Взяв скибку хліба й притягнув біжче миску. Марія тим часом дісталася з мисника чарку і пляшку, налила повну і поставила перед братом.

— Випий для appetitu! — припросила.

— Дякую, натхесерце боуся, потім вип"ю, а ти скажи, що сталося з моєю родиною? — нетерпеливився Олександер і голосно съорбнув теплий борщ.

— Жива й здорована вся твоя родина, але вона вже тепер не твоя, — сказала сестра.

— Як не моя?! — вигукнув Олександер і поклав ложку.

— Жінка твоя заміж вийшла.

— Заміж?!
Марія, склавши на грудях руки, заніміло дивилась на брата.

Так минуло кілька тяжких секунд.

— А діти де мої? — не підіймаючи голови, глухо запи - тав Олександер.

— Діти з мамою, переписала на нове прізвище.

— Значить, і діти зrekлися "зрадника"?

— Випий чарку! — нагадала сестра і поставила перед братом кислий огірок і два кусники сала.

Олександер мовчки хильнув чарку, закусив огірком, і почав їсти сало та хліб.

— За кого ж вона вийшла заміж, кого полюбила?

— Яка там любов, біда примусила вийти, дітей від голоду рятувала. А від тебе ж ні слуху ні духу. Кожного дня до мене приходила й плакала, питала що робити, от ми разом і вирішили: треба вийти заміж, бо діти загинуть. Адже ж ми мали такий голод, як і в 1933 році.

Олександер, почувши це, підвів голову і аж повеселі - шав.

— І хто ж моїх дітей врятував від голоду, з ким вона одружила?

— Розповім усе, почекай. Може, ти перевдягнешся? — нагадала сестра, знаючи звідки він прибув.

— І справді, як же я забув? — заметувшися Олександер, склонившись на ноги. — Але в мене нема чистої білизни, — похопившися він.

— Одягнеш Ригоркову, поки я твою виперу. Іди в сіни й скидай усе з себе.

Олександер пішов у сіни, а Марія дісталася чоловікову білизну, верхні нові штани й сорочку, та, відхиливши двері, подала братові.

— Маріє, може б, я пішов за хату в садок і там з відра трохи помився? Як ти думаєш?

— Я зараз подам тобі відро води, мило й рушник. Це ж бо, справді, добра думка.

Олександер забрав білизну й вийшов. Незабаром добре вимився, і свіжий та чистий повернувся в хату.

— Розповідай же, сестро, що то за лиходій украв від мене мою родину?

Марія затопила в печі, почала гріти в казані воду, щоб зараз же попарити братову білизну. Вона знала що воші він привіз не тільки в білизні а й в одягу. Напевно, є в шинелі. Але ж шинелю не вивариш, треба на спітнілого коня накинути, щоб вибрести.

— Коли наші прогнали німців, староста села втік із німцями. А село ж без голови не може існувати. Кого не виберуть, зрікається. Боїться. Ходили чутки, що німці повернуться. І аж коли війна закінчилась, наставили головою сільради Тереня Ковбасюка. А він же ні телень, малогромотний. Що надішле в район зведення, забракують. От то дій прислали грамотного, хитрого москаля. До кожного в селі присікується, за кожним знайде якусь провину. Люди боялись його, як скаженого пса. І почав він вишукувати в селі ворогів советської влади, хто тільки при німцях працював — у Сибір. А тут голод, ланів не обсіали, а норму державі дати вимагали. А чим сіяти, як ні тягла, ні людей, ні насіння після відступу німців. Почали люди пухнути, як і в 1932 році, а потім і вмирати.

Приїхав той комуніст із Росії, з якоїсь Тули, чи що, і зразу ж наказав знайти йому помешкання з гарною молодицею, щоб і варила й прала для нього. І ще попередив, щоб молодиця була не стара, чепурна, без чоловіка, щоб уміла співати. А де ж її в селі таку знайдеш? Хтось візьми та й гавкни, що кращої від твоєї Тетяни нема. От і оселився в Тетяни цей Лімітрій Соколов, присланий голова сільради.

Правда, до хати зараз же привезли підводу харчів. Чого душа бажає, і муки, і крупи, і сала, і масла. Почала Тетяна варити на всіх. Соколов так і сказав: вари навсю родину. Люди голодують, а твої діти ситі, веселі. І Тетяна не пасе задніх, за місяць люди не впізнавали, так розтovстіла. Ну, розуміється, Соколов не молодий, років п'ятдесят, але вгодований, дужий, і напевно вже з першої ночі поліз до Тетяни. А за пів року запропонував їй одружитися, а коли ні, то запроторить із дітьми туди, де ведмедів випасають. Прибігла до мене Тетяна, плаче, що робити? От мий

домовились, одружуйся, кажу, рятуй дітей і себе. Де дінешся? Так і одружилася.

Олександер вислухав розповідь мовчки.

– А хату й двір мій навіщо зруйнували?

– Бо Соколову колгосп збудував нову хату, і він забрав Тетяну туди, а цю звелів розібрати, щоб і сліду не залишилось.

– Ну, що ж, така моя доля. А де ж твої діти? Вони ж уже дорослі, одружилися?

– Ой, брате, і не питай. Так, як твої, так і мої діти втрачені, тільки іншою дорогою.

– Як утрачені? З голоду померли?

– Не померли, і так нема дітей. Тоді, як німці прийшли, зразу ж почали набирати людей на роботу в Німеччину. Кого ж візьмеш, як чоловіків забрали до війська, а залишились діти та жінки. От і почали хапати молодь. Спочатку взяли сина моого Андрійка, йому ж вісімнадцятий пішов. А за пів року черга прийшла й на дочку. Воже! Танечці ж моїй щойно п'ятнадцять минуло, дитина. А хіба німці питаютъ, скільки років, їм аби могла щось робити. І Таню забрали. Плакала я, благала, нічого не помогло. Десь за піврока отримую листа від Андрійка, а за місяць і від Тані. Пишуть мені, що робота тяжка але годують добре. От я й заспокоїлась. Віна кінчається і діти незабаром повернуться додому. Андрій працював на фабриці а Таня в бавора.

Віна скінчилась і я щоденно виглядаю дітей. Минає місяць, другий, а дітей нема. Потім довідалася, що їх усіх, хто був вивезений до Німеччини, за співпрацю з німцями покарали. Того на три роки а декого й на п'ять. Завезли дітей на цілінні землі. З німецької неволі в советську. От і шукай у світі правди. А оце недавно отримала від Тані, з Казахстану, листа, хвалиться що вийшла заміж і незабаром приїде з чоловіком.

– А з Андрієм що сталося?

– Андрій відмовився вертатись додому. Напевно довідався, що доми йому не бачити, що батько Сталін готує їм

Казахстан, залишився в Німеччині. Що він там буде серед чужинців сам робити, то й не знаю.

— Сам? Та іх там залишилося сотні тисяч. Вони з голоду пухнути не будуть.

— Але ж тут свої люди, батько, мама, родичі. І як він міг зважитись?

— А коли б не зважився, то хіба не було б так, як з Танею? Завезли б у Казахстан і прощай, Україно.

— З Казахстану є надія повернутися, а з Німеччини ніколи.

— Повернеться й з Німеччини, заробить грошей та й повернеться, — потішав Олександер сестру, хоч, будучи Андрієм, ніколи б у колгосп не повернувся.

— Як повернеться, то зразу ж заженуть у Сибір. Ліпше вже хай шукає своеї долі на чужині, — погодилась сумно сестра.

Олександер і сам знов засвідчив, що за советськими законами кохний, хто переступив самовільно кордони ССРС, туди або назад, підлягає карі.

— Може ж, воно колись зміниться на краще, — пробув розрадити сестру.

— Може й зміниться, як нас не буде, а ти скажи мені, що сам думаєш робити?

— Не знаю. Хати нема, родини нема, притулку нема, а може сторожем при свинарникові буду, там би і мешкав у теплі, — гірко посміхнувшись, відповів Олександер.

— Тобі в селі залишатися не можна. Соколов якесь тобі діло підшибє, і знову підеш у Сибір. Або ще й застрілить тебе, бо йому що, він влада, член партії, йому все можна.

— Це правда, в селі для мене місця нема. Піду десь до міста, на фабриці влаштуюсь, квартиру найму та й житиму. Але я таки хочу побачити жінку й дітей.

— Соколов як побачить тебе з Тетяною, заб"є, — попередила Марія.

— Я побачусь потайки, щоб ніхто не помітив. Мушу та ки побачитись, почути від неї слово, бо від її слова залежа-

тиме мое рішення про майбутнє. Ти ж, сестро, розуміеш, що втратити хату, оселю, господарку, це пів біди, але втратити родину, жінку, дітей — це вже велика трагедія. І як що вона скаже що Соколов її згвалтував, змусив бути його жінкою, — я Соколова заріжу.

— Олександре, схаменися, тоді все село захенуть у Сибір.

— Я його знишчу за селом, де-інде, і на село не впаде жодної підоцьри.

— Олександре, але ж люди знатимуть, що це ти, тебе ж хотіть побачить.

— Ніхто не побачить. Мене ще ніхто, крім тебе, не бачив. І я не покажусь на люди, поки не почую від Тетяни слова. Коли б я знов, коли б раніше знов про таке то й не повертаєсь б, — застогнав Олександер, стиснувши схилену голову долонями рук.

— Не сумуй, може, воно якось зміниться, — пробувала заспокоїти Марія брата.

— І я такої думки, мусить змінитися, бо тоді ... тоді і світ хай завалиться.

— Зміниться, обов'язково покращає, про це всі люди в селі говорять. А тобі нема чого журитися, ти свою провінну відбув і тепер вільний. Десь влаштуєшся і ліпше жити — меш як у селі колгоспники. Ми ж тут усі пропащи, злідні безпросвітні, світу Божого не бачимо. В кожного тільки й думки — про кусок хліба. Найбільше свято, як не голодують в хаті. В селі нема людини, крім влади, яка б хоч раз на тиждень наїлася. Всі голодують. А в місті робітники не голодують, ще й дбають про моду, про одежду, про забави. В селі вже давно забули, як то колись гостювали, співали, танцювали. Все це тільки в згадках, — журно розповідала сестра братові про сільське життя.

— Спасибі за вечерю, — раптом мовив Олександер, встав із — за столу, перехрестився до невеличкої іконки в передньому куті хати і знову сів на лавку. — А тепер Марія розкажи мені, де живе Соколов, де він збудував собі хату?

— При німцях старостою села люди вибрали Кондратюка Матвія, що повернувся з заслання. А коли німці відступали, Кондратюк із родиною теж подався в Німеччину під водою, і корову прив'язав за возом. Господарку кинув. От Соколов і облюбував двір Кондратюка. А щоб люди не казали, що мешкає в куркульській хаті, звелів поставити собі в дворі другу, а Кондратюкову переробив на стайню.

— То ти кажеш, що Тетяна з дітьми не голодує, біди не знає, має що їсти і в що одягнутися?

— Соколов усього постарається, мають, що їсти, пити, в чому між люди вийти. Тетяна частенько і нам приносить харчів, привезених Соколовим із міста: часом оселедців, масла, в"яленої ковбаси, якої ніде не дістанеш.

— Літи попідростали, мабуть, до школи ходять,— цікавився далі Олександер і очі в нього світились теплом.

— Ходять до школи обидвое і вчаться добре. Але тепер Соколов наказав у школі вчити дітей тільки російською мовою, сам книжок російських із міста привіз. Він каже, що хто не знає російської, ленінської мови — той контра. Він каже, що той ворог советської влади.

— А він ворог української нації! — вигукнув Олександер.

— Тепер навіть старі жінки ходять на вечірні курси та вивчають мову російську. Хто не уміє по російському — в сільраду й носа не показуй, Соколов не прийме. Такі тепер завів в селі порядки.

— А вчителі не протестують?

— Бояться. В районі тільки посміхаються. Кажуть, ви й так знаєте свою мову а тепер вивчайте ленінську.

— Чи повернувся що хто з війни додому?

— Повернулося чоловіків з десять. А пішло ж на війну 237 осіб. Де вони — ніхто не знає. Напевно, лягли трупами під німецькими кулями. Місяць тому повернувся, як і ти, з Сибіру Василь Вішталів. Теж розповідав, що Сталін наказав колишніх полонених, що потрапили до німців, запроторити в Сибіряку, на виправдання, на тяжку працю. То-

му всі в селі, жінки чоловіків а батьки синів, чекали не з полону, а з Сибіру. Була чутка що декого засудили аж на десять років. То тебе ще по Божому.

— І в нашому таборі були з десятками, — підтверджив це Олександер.

— Прибігала до нас і твоя Тетяна, все ворожила що тебе не вбито, що і ти, напевно в Сибірі. Соколов викликав Василя в сільраду, назвав його "ізменником родини" і пригрозив, що коли буде Й далі осужувати владу, за несправедливе засудження полонених Сибіром, то відправить його назад в Сибір. Василь і замовк.

— Гад! Московський кат! — виляявся Олександер. — Коли б він був на фронті, в оточенні, коли нас німці громили гарматами, танками, літаками, коли горіла земля і не було де сковатися, то що б він робив? Добре йому ганити із запічка, хай би сам спробував!

— Мовчи, Олександре. Дальше від гріха. Теж саме Василь розповідав, на підмогу піхоті не прийшли ні советські танки, ні гармати, ні літаки. Тому й до полону пішли.

— А чи часто Соколов виїжджає з села в місто? — раптом поцікавився Олександер.

— Майже кожного другого дня кудись їде. Я це добре знаю, бо щойно він поїде, так Тетяна до нас і прибіжить, на посиденьки, і щось принесе. В них же в хаті все є, а в нас вітер свище, голодуємо. Оце й сала недавно принесла, а минулого тижня оселедців, таких жирних, що аж із пальців товщ капає. Вони не голодують.

— Ну, добре, сестро, пора спати. Де ти мені постелеш?

— В другій хатині, там є старе ліжко, і там ніхто тебе не побачить, коли б ранком якась сусідка навідалась. Я зараз постелю. А до ранку виперу твою білизну та попарю й одежу верхню. Може й висохне.

— Дякую, сестро, за твою доброту. Завтра попробую я потайки побачити жінку, може, воно й, справді покращає... Може, я Соколова до суду ще потягну.

— І не пробуй, за ним влада, він тебе знищить.

— Побачимо, хай я зустрінуся з Тетяною.

ЗУСТРИЧ

ЛЕКСАНДЕР відкрив очі й підхопився з ліжка. Над ним нависли довгі вуса, потім зауважив добре карі очі, і аж тоді впізнав Ригорка.

— Ригоре Івановичу! Скільки років не бачились! — Зірвавшись на ноги, вхопив у обійми широкоплечу постать чоловіка своєї сестри.

— Пора вставати, худоба в оборі мукає! — добродушно пожартував Ригорко, тиснучи до грудей значно меншого на зрості Олександра.

— Гай—гай! Худоба? Минулося! А ви щойно з сторо - жування?

— Та, ні, сторожування закінчив зі сходом сонця. Вже як люди вештаються, злодій не наважиться ламати двері, чи розбивати на дверях замок. Я вже й подрімав трохи, але хіба ж можна спати як у хаті такий дорогий гість? — радів Ригорко приглядаючись, як Олександер похапцем натягав штани, взувається. — А баби в селі вас поховали, ходили чутки, що загинули з голоду в німецькому полоні.

— Вижив, переборов і німецький полон і советську тюрему. Але чи варто було виживати, щоб оце таке спустошення бачити? Самі ж знаєте...

— Та знаю, але людина родиться, щоб жити, мучитись, страждати і жити. Бо вмерти ніколи не пізно.

— Це правда, — погодився Олександер зашнурувавши черевики.

— Вмивайтесь та будемо снідати, там жінка вже щось приготувала, — запропонував Ригорко, коли Олександер зодягнув свою вже випрану військову гімнастюрку. Видно, що сестра цілу ніч прала, сушила й прасувала. Штани, сорочка аж шелестять у руках від свіжості.

— Мабуть, помилюся в хаті, над цебром, ліпше на люди не показуватись, — звів Олександер допитливий погляд на Ригорка.

— Правда, ліпше не показуватись, — погодився Й Ригорко, — ми з жінкою вирішили покищо тримати ваш поворот у таємниці. Побачимо, як воно буде далі. З вашою родиною, справді, виникла плутанина. Треба б у місті спитати, що робити в таких випадках, коли жінка має двох законних чоловіків. Хто ж із чоловіків більше законний?

— Спочатку я хочу з жінкою побалакати, насамоті. А там уже буде видно. Бо в цій справі важить рішення жінки, — мовив Олександер.

Перейшли в житлову хату, Олександер привітався до Марії, добре з милом вимився, утерся поданим Марією рушником.

Ригорко тим часом поставив на стіл миску з кислими огірками, нарізав хліба, почистив, принесену з города, молоду цибульку та поставив пляшку й чарки. Марія в свою чергу смажила на салі яєшню. У неї на господарстві було дві курочки—несушки, і дуже добре, що не занесла в крамницю яечка, які колгоспники здавали в обмін на сіль та гас. Цей крам колгоспникам відпускали тільки в обмін на яйця.

— Сідай, Олександре, за стіл, будемо снідати, — запросила Марія, ставлячи велику сковороду готової яєшні.

— Чи багато з села чоловіків було забрано на війну? — поцікавився Олександер.

— До 50 років усіх покликали, а вже вдруге, як прогнали німців, забрали молодь від 18-ти років, до 65 років старців. Усіх, що втекли з полону, чи залишились після евакуації на схід, загребли. І погнали зразу ж на фронт добивати німців. Але чим добивати? Зброї не давали, а вели відбирати голіруч у німців. А німці викосили кулеметами тих, що хотіли зброї. Пропали наші люди, — тяжко зіхнув Ригорко.

Ригорка до війська не взяли, в нього одна нога не зги-

налася з дитинства. Впав із черешні ще малим, зламав, не-
добре зрослась, і залишився калікою. Але це каліцтво Йо-
му врятувало життя. Уесь час сторожував, і при своїй
владі, і при німцах.

— Чи вони подуріли гнати голіруч людей на фронт?

— Такий був наказ із Москви. Казали, що всі зрадники.
Раз дома — значить зрадник.

— Та ж і мене назвали зрадником, хоч я й воював, —
нагадав Олександер.

— Ну, дай Боже здоров"я! — підніс свою чарку Ригор-
ко.

— На здоров"я, аби пережити! — додав Олександер, хи-
льнув і випив чарку до дна. Зразу ж ухопив виделку і взя-
вся до яєшні, потім хрумкнув кислого огірка. Ригорко по-
глядав на нього крадькома й помітив, як він від однієї ча-
рки почервонів, як у нього загорілися очі. Видно, відвік
від горілки, давно не пив.

— Чи багато повернулося з тих, що забрали на війну? —
запитав Олександер.

— Чотирнадцять інвалідів повернулося, троє без руки
однієї чи й без обох, один без ноги, а інші й так ні до якої
роботи не здатні. Тепер здорового чоловіка, щоб постави-
ти до коси, в селі не знайдеш. Так що ви, Олександре, не
журіться, вас приймуть у будь-яку бригаду, і від удови-
чок, молодиць, як від комарів, не обженеться, — жартував
Ригорко, знаючи, що Олександрові в селі залишатися небе-
зпечно з інших причин.

— То виходить, з нашого села загинуло до двохсот чо-
ловіків? — злякався Олександер.

— Не повернулося 217 осіб, це вже точно підрахували в
сільраді. Тепер молодих, здорових хлопців запрягли до чо-
ловічої роботи. І орати, й косити, й будувати колгосп.

— Щоб він згорів! — вигукнув сердито Олександер.

— А де дінешся? Німci, як прийшли, дали право людям
господарювати за своїм бажанням, хочете колгоспу, пра-
цюйте в колгоспі, хочете приватної господарки, діліть зе-

млю, але щоб земля вся була засіяна. Німцям треба хліба. Ніхто не хотів одноосібки, всі за колгосп. Чому? А тому, що ні тягla, ні remanentu не було. В селі відремонтували два трактори та настягали десять пар коней. Оце й усе. Як це тягло поділити між чотирьох сотень дворів, де лишилися самі жінки? Так і тепер не можна без колгоспів. I плугів малих бракує, і трактора та інший remanent не поділиш. Ні, Олександре, колгосп нам пришили так міцно, що ми його ніколи вже не здихаємося. Усі, кому пощастило, тікають із села. I як не колгосп, то артіль буде обробляти землю. А щоб поділити її на окремі господарки, то передусім треба або чотириста пар коней, або бодай сорок малих тракторів.

— Пропали люди! — журно мовив Олександер.

— Не пропали! Підуть до міста, стануть пролетарями, і тоді сміливіше скажуть владі про свою біду. Колгоспника ж уважають за тягло, за худобу, а робітник має голос. З робітником влада рахується, — мудрствував по-своєму Ригорко,

— Піду і я в місто, незалежно, яка буде розмова з Тетяною, в селі не залишусь, — рішуче сказав Олександер, встаючи з-за столу. Перехристився й подякував за сніданок.

— То ви тепер куди? — поцікавився Ригорко.

— Спробую побачити Тетяну...

— Ви ж обережно, щоб не нарвалися на того скаженого Соколова.

— Та вже, як пощастило, — якимсь дивним голосом відповів Олександер і почав складати свої речі до наплечника.

— То ти, хіба, до нас уже не повернешся? — збентежилася Марія.

— Не знаю, іду ж у невідоме, все може статися. На всякий випадок, усе, що мав із собою, забираю. Щоб не залишалося жодних слідів, що я тут був, і ви нікому ані слова.

— А може б, ти трохи в нас відпочив, почекав, аж Тетяна навідається. От тут би й зустрілися та побалакали, —

радила сестра.

— Не можу, я мов на вогні, мені хочеться як можна швидше вирішити своє становище, чимскорше побачитись з жінкою, — наглий Олександер. — Літей побачити, які во ни, я ж про них сім років думав. Хоч одним оком глянути! Ну, а потім, потім уже визначиться моя дорога в майбутнє...

— Ти вже, Олександре, на жінку не гримай, по мирному з нею, вона ж така бідна, так її обставини загнали в сліпий кут, що й наймудріший з ума зійде, — просила Марія.

— Сам знаю, що ворог закував її силоміць у неволю.

— А коли все між вами полагодиться, коли по-доброму, приходь до нас, місця є досить. Побудеш хоч пару тижнів.

— Думаю повернутися, сам хочу відпочити в спокійних обставинах, трохи заспокоївши нерви, але ж справи такі заплутані, а кінці ведуть до такої несподіванки, що ніяк не вгадаєш, що може бути. Ти мене так насторожила до Соколова, що ... я й сам не знаю! — зідхнув Олександер.

— Не попадайся йому на очі, бо він щойно незнану людину в селі побачить, сам чіпляється з розпитами: Хто, та чого тут ходиш, та що тебе цікавить? — додав із свого боку Ригорко до характеристики голови сільради.

— Візьми на всякий випадок у наплечник хліба й сала, може ж на цілий день ідеш, де ж ти перекусиш? — запропонувала Марія, і хутенько дістала половину хлібини, відрізала шматок сала і подала, огорнувши в хусточку.

— Не треба, Маріє, це тільки обтяжить мене. Як зголоднію і не трапиться десь перекусити, прийду до вас ізнову.

— Обов'язково приходь, нам же дуже цікаво знати, як відбудеться твоє побачення з Тетяною.

— А може, Тетяна сьогодні подалась у місто? — раптом спохватився Ригорко.

— Серед тижня вона до міста не іде, — мовила Марія.

Олександер закинув за спину наплечника, попрощаючись і вийшов із хати. Виглянув з сіней, чи нема кого на вулиці, повернув на огорod, і зник між кущами.

ТЕТЬЯНА

ДО САДИБИ Соколова Олександер ішов садками, за ростями, ровами, поміж кущів бузини, пильнуючи, щоб не натрапити на людину. В селі, зі сходом сонця, населення на ногах, старе й мале, особливо влітку, живими аж до осени, кожне має невідкладні обов'язки. Тому Олександер був дуже обережний. Досить, щоб його в чагарнику побачила дитина, пастух, школяр, як зразу ж побіжать сказати мамі, чи татові. А там уже знатимуть і в сільраді. Люди в ССР так щоденною пропагандою нагодовані, що в кожному незнайомому вбачають чужоземну розвідку, капіталістичного шпигуна.

Садиба голови сільради, товариша Лімітря Соколова, була одна з найкращих у селі. Недарма тут колись господарював заможній селянин, куркуль, якого за цю прекрасну садибу заслали в Сибір. Відбувши кару, при німцях цей господар повернувся, ще краще впорядкував знищений большевиками садок, і знову все залишив — подався на Захід з відступаючими німцями. Тому то й облюбував цю оселю советський куркуль, член партії товариш Соколов, збудувавши руками колгоспників ще просторішу для себе хату.

Ступивши на цю оселю, Олександер аж зупинився в садку. Молоденькі яблуні рясніли плодами, груші чірвоніли на високих деревах, між яблунями кущі аґрусу, порічок, малини. Далі грідочками цибуля, морква, петрушка, часник, кріп і чого тільки треба до кухні. Все це, догадувався Олександер, праця рук його дружини. Тетяна дуже обира господиня, і це вона так доглядає городину. І ще більшою тургою стиснулося Олександрове серце.

Далі видно хату, на біло помазану, під бляхою, серед гайку, як наречена в білій вишитій сорочці. Перед хатою

городчик, з традиційним соняшником перед вікном. І тут убачав він замилування Тетяни до свого рідного, бо ж капаці недолюблюють соняшників перед хатою. Вони закаханя в берізку, або в північну ялинку.

Недалеко, навпроти хати, комора, як і раніш у господарів, збоку хати – хліви, всі під черепицею, щоб хто не підпалив. Видно, Соколов знає, в якому оточенні живе, та якої пошани від українців може сподіватися. І ввесь двір огорожений густим тином. Льох, також із цегли, напевно, ще старого господаря, вигнаного недолею, і криниця на вулиці біля хати, викопана ще старим господарем. Тепер радує холодною водичкою чужинця, зайду, що прибув тут господарювати в чужому добрі.

Оглянувши з кущів бузини обійстя, Олександер вибрав собі схованку, скинув наплечника й ліг за тином. Примостиився так, щоб крізь отвір у тинові міг бачити, що діється перед хатою, хто заходить у двір, чи виходить на вулицю.

Щойно він випростався в бур'яні за тином і добре вмостиився, як двері з хати відчинились і вийшов кремезний і широкоплечий дядько. З-під кашкета стирчить довге руде волося, такі ж самі руді вуса й руда загострена борідка. Справжній чекіст – Дзержинський, якого Олександер бачив колись на фото. І шкірянка на плечах. Тільки Дзержинський довгообразий, із шляхетними рисами обличчя, а цей широколицій, скуластий і похмурий. Вгодований, як кабан, ступає твердо, впевнено. На ньому вишнева косовопротка, синє галіфе й хромові чоботи.

Зачинивши за собою двері, подався до фіртки. Коли відчиняв фіртку, пола шкірянки відгорнулась і Олександер побачив збоку на паску кобуру з револьвером.

Тепер він будь-де впізнає свого суперника, який у нього вкрав жінку з дітьми. Це ж і є той гад, що стоїть поперець дороги. Олександер аж повеселішав, що трапилася така нагода: без сторонньої помочі запізнатися з своїм ворогом. Коли б це десь далеко від села, в лісі, то спробу-

вав би з ним помірятись відвагою. Але ще прийде час. Ще він із цим зайдою зведе порахунки.

За якусь чверть години двері з хати знову відчинились і на подвір"я вискочило двоє дітей, Володя і Софійка. Олександер аж затремтів, аж серце в грудях підскочило. Адже ж це його рідні діти. Але з-за тину він не наважився підвестися. В дівчини на спину спадає дві кіски, переплете-тені червоною стрічкою, під пахвою книжки. За дівчиною хлопчина, чорнявий, стрункий, підстрижений коротенько, в піджачку, дарма що літо. І обое в сандаликах. Аж душа радується. Ось де підростає його зміна. А чи його зміна? Чи підуть слідами батька? Хоч Олександер для України й не зробив багато, але й не цурався рідного, не соромився свого селянського українського роду.

Діти, весело щось вигукуючи, навпегін вискочили за ворота і подались десь до школи, чи клубу.

Як шкода що вони трохи на подвір"ї не затримались, як би хотілось краще роздивитися на них, голос почути, обличчя розглянути. Веселі, радісні, забули за батька, задоволені вітчимом. Та й як же інакше, коли мама вийшла в друге заміж?

Полежавши ще трохи за тином, Олександер уже зважився потайки піти в хату. Адже ж напевно Тетяна сама тепер у хаті. А може, там є ще якась особа, родичі Соколова, або й охоронець? Ні, до хати йти небезпечно, треба зачекати. Олександер сів навпочіпки і почав чепуритися. Обітер листям лопуха пиллюгу на черевиках, потім поправив комір гімнастійорки, далі затягнув тугіше поясок, обсмикав з усіх боків гімнастійорку щоб прилягала гарно до стану. І в цій хвилі рипнули хатні двері. Олександер зразу ж упав на живіт і прикипів очима до хати. На порозі з"явилася жіноча постать. Олександер напружив зір і очам своїм не вірив. Невже це Тетяна? Та ж його жінка, як люди казали, була найкращою в селі, чорнява, рум'янолиця, повногруда, з постійною посмішкою на устах. Тепер на порозі стояла сумна, змарніла, немов би вимучена голодом і журбою, сиво-

голова жінка. В Олександра аж сльози виступили. Та ж він очікував, сподівався бачити Тетяну ще повнішою, ще ставнішою, а вона на двадцять років постаріла. Та й не тільки постарілась, із неї доля висмоктала всі соки. То це так Тетяна розкошує на достатках що їх возить Соколов підводою з міста? Боже ж май!

Тетяна вийшла на поріг і зупинилася. Спочатку немов би наважилася іти на вулицю, потім повернула голову до свого двору, якусь мить задумливо дивилася прямо в бік Олександра, а тоді повернулася й неквапливо зникла знову в хаті.

Олександер лежав, як на жаринках, жаль і тривога аж підкидали ним. У цій хвилині він простив усе, що зробила його колишня жінка. Тепер він бачить, що не радісне будо її життя, дарма, що харчів у неї подостаток. Горе висмоктує з неї сили, молодість, здоров"я.

Тетяна знову вийшла з хати, несучи двома руками перед собою казан, в якому щось було намішане по вінця. Ледве переступаючи ногами, підійшла до хлівчика, відчинила двері, занесла казан до середини. Чутно було, як рохкало порося, потім поспішно почало чвакати їжу.

Кабанчика годує, щоб свіжим салом мастити кашу Лімітрю, — журно подумав Олександер.

Щойно Тетяна вийшла з свинарника, як Олександр зірвався на ноги, перескочив через тин і голосно гукнув :

— Тетяно, жінко, добридень !

— Свят, свят, свят ! Чи це справді ти, Олександре ? — вереснула злякано.

— Хіба і з мене доля висмоктала все до дна, що не впізнаєш ?

— Боже мій ! Тікай швидше в хлівчик, ховайся, щоб хто не побачив, — І відчинила до свинарника дверцята.

Олександр ускочив у хлівець, оглянувся за Тетяною . Але жінка хутко зачинила за ним двері а сама кинулась до воріт . Виглянула навулицю, обвела поглядом сусідні двори і аж тоді повернулася до хлівчика, неквапливо відчинила двері й зайдла до середини . Повернулася до Олександра й суворо спитала :

— Чого ти прийшов у село на нашу згубу ?

В Олександра аж в очах потемніло . Він же хотів поцілуватися з жінкою після довгої розлуки, а вона навіть не підійшла до нього . На обличчі ще більше почорніла, ще глибші зморшки лягли під очима . На Тетяні квітчаста святочна спідниця, біла вишита перкалево сорочка, на плечах барвиста хустка . Певно, збиралася десь у гостину .

— Та ж я повернувся до своєї родини, до жінки, до дітей, — підвищеним тоном відповів Олександр .

— А хіба ти не знати, що з нами сталося, що я вже тобі не жінка ?

— Звідки ж я міг про це знати в неволі ? Тільки вчора довідався від Марії .

— В неволі ! В якій неволі ?

— В німецькому полоні, а потім у советському концтаборі .

— Я так і догадувалась, ніяк не хотіла вірити що тебе на війні вбито, а мені все товкмачив Дімітрій, що тебе нема живого, що він це добре знає .

— Брехав він, гад, брехав !

— Мовчи ! Певно, що брехав, але тепер, як довідається,

що ти живий, що повернувся, застрілить, або назад до Сибіру зажене. Він, що захоче, те й зробить, йому все сходить, — лементіла Тетяна, але з місця не рухалась, так і стояла біля дверей. Тільки й того, що дивились одне на одного, як чужі, не знайомі. Не насмілились одне одного хоч за руку взяти, хоч пригорнутись, так і стояли, не наближаючись, бо доля їх порізнила, розлучила, настрашила. Обое мовчали. Нарешті Тетяна перша порушила мовчанку:

— Змарнів ти, Олександре, геть би не впізнала серед людей. Ти голодний?

— Снідав у Марії, ще і в торбу хліба дала.

— Добра в тебе сестра! Коли б не Марія, пропасти треба, — зідхнула Тетяна.

— То розкажи ж про своє горе, про свою біду, — попросив Олександер.

— Хіба ж тобі Марія не розповідала? Ти розкажи про свої страждання!

— Навіщо вони тобі, ті мої страждання? Ти ж сама ка-
жеш що вже не моя, — з гірким докором відповів.

— Це правда, я не твоя, але ж ніколи не буду й Ліміт-
рієвою. Я тепер нічия. Чужий він мені зовсім, але що ж зробиш? Ти мусиш звідси зникнути, бо мені тебе шкода і діточок шкода... А про себе я вже давно не думаю.

— Таню, ти все ж таки моя! Ми з тобою вінчані в церкві, а Дімітрій що? І діти наші, спільні.

— Він тебе замордує, в тюрму зажене, — з жахом по-
вторювала Тетяна. Вона навіть очі відвела в темний кут, не дивилася на Олександра. Тільки слози втирала.

Олександер обережно, з острахом підійшов до неї, лагідно взяв за руку. Вона зів"яло стояла й навіть не вору-
хнулась.

— Танечко, не впадай у розп'яку, не прирікай усіх нас на пропаще. Ще може так статися, що й на нас доля згля-
неться. Наше тіло може ворог приневолити, в ярмо запря-
гти, але ж не обманюймо свого серця. Я ж тебе любив та
й тепер люблю, я ж за вас думав сім років удень і вночі.

Тетяна аж здригнулась, якось дивно на Олександра по-дивилась а потім рвучко обняла, притисла до запалих грудей і, надривно схлипнувши, міцно поцілуvalа.

— Сандрику, серце мое, і я тебе зі своїх думок ніколи не випускала, і все молилася за тебе, але ж ми всі будемо пропащі, коли той нелюд довідається, що ти вернувся.

— Ніколи не довідається. Я піду звідси геть, десь далеко і там буду вас носити в серці, приглядатися і чимсь допомагати.

— Ти добрий, Сандрику, я така щаслива, що ти мені простив. Він мене ображає, зневажає, поганими словами обзыває, хахлушкию кличе за те, що я не хочу його кохати, а я ж його ненавиджу, — лементіла Тетяна, горнучись до Олександра усім своїм тілом.

— Дякую тобі, Танечко, я все зроблю, щоб ти і діти наші були щасливі, але зроби так, щоб я ще глянув, подивився, полюбувався дітьми. Хоч раз іще гляну й піду.

— Розкажи ж мені коротко, де ти цей час мучився, які кари відбував, хто тебе карав, кого нам стерегтися?

— Всіх, Таню, стережися, навіть сусідів, ні кому не довіряй. Влада так людей обплутала донощиками, сексотами, підглядачами, підслухувачами, що й кроку не можна зробити без страху. Адже ж і мене, випускаючи з концтабору, зобов"язали бути сексотом. Це я тобі кажу довірочно, бо сексотом ніколи не був і не буду, але ти стережись. Цих сім років шлях мій проходив серед тисяч небезпек, голоду, холоду, бруду й непевності. Ото, як був я покликаний до війська, як попрощався з вами, то відтоді мов би пеклом проходив ... —

І Олександер коротко розповів про своє перебування на фронті, про полон, очікування кінця війни, а по війні — знову концтабір, советський.

— І в селі те ж саме, — мовила Тетяна. — Терпіли злидні, страх від своїх, а прийшли німці — те саме. Кінчилась війна. Припинилось убивство людей, але натомість прийшов голод, страшний і невмолимий. Ще минулого року лю-

ди вмирали в селях, на станціях, валялись по дорогах. Ми вижили, бо цю небезпеку я відгородила своїм тілом, яке подарувала Дімітрові, але серце й душу тримала для тебе, Сандрику, бо ти мені призначений Богом. Але, Боже мій, навіщо я це тобі кажу? Та ж мене тепер доля ще більше покарає, я ж приречена Дімітрові. І як я можу жити серед таких пекельних мук? – І Тетяна заридала вголос.

– Танечко, заспокойся, знаю, все сам переживаю, заспокойся! Будемо жити для дітей, це ж наше майбутнє, наша радість! Живім для дітей, коли вже доля для нас така жорстока, що мусімо відмовитись одне від одного. Заспокойся! – І псладив її голову, схилену на його грудях.

– Ти добрий для мене, а я негідниця! – тяжко зідхнула Тетяна.

– Ти найкраща для мене за всіх жінок, і для дітей ти добра, – зворушену відповів Олександер.

– Не люблю я Дімітря! – знову повторила Тетяна.

– Б"є тебе, в тяжку роботу запрягає?

– І не б"є, і до колгоспу не посилає, але ж до наших людей ставиться, як звірюка. Гостей щоденно заводить у хату, все з міста, з району, може і з Росії, бо все по московському теленъкають. А мені їхня мова душу перевертає. І щодня треба варити, смажити щось для начальства, яке прибуває в село та приглядається, як господарють у колгоспі.

– А з дітьми як поводиться, не кривдить їх? Куди це вони побігли сьогодні?

– І до дітей він добрий, але вимагає розмовляти з ним тільки по-російському, дуже гнівається, коли я до дітей по-нашому обзываюсь, а я ж по-російському не вмію. А сьогодні діти побігли в школу не вчитися, не з книжками, а з коробочками – збирати на колгоспних буряках якусь гусін', що напосілася і об"їдає листя. А Володю призначили за бригадира над школярами. І він такий радий, що ще вдосвіта схопився до роботи.

— А хто Володю вибрав на бригадира?

— Ніхто не вибирав, Дімітрій сказав учителям, щоб його призначили за старшого, щоб учився з малку керувати і наказувати людям. Він все обіцяє зробити з Володі доброго комуніста.

— Пропали діти! — згаряча вигукнув Олександер.

Тетяна здивовано подивилась на нього.

— То ти думаєш, що ліпше аби наших дітей хтось інший поганяв?

— Не про те мова. Коли Володя підросте й стане добрим комуністом, то кожному відомо, яка це комуністична доброта. Це значить, щоб примушував колгоспників виконувати норму, або з робітників витискав останні соки. Болшевики задарма нашим людям нагород не дають, нагороджують мучителів. Ось чому я й кажу, що пропав Володя, бо з нього партія висотає всі чесноти, він перестане бути людиною, а перетвориться на большевицького попихача.

— Ти таке нагородив, що я й не второпаю. Та ж і комуністи бувають з людським серцем, — заперечила Тетяна.

— Певно, що бувають, і серед вовків є лагідніші. Але такого комуніста скоро вичистять з партії та ще й пришиють шкідництво, або ухил. Такий комуніст нагороди отримати не може. Чесний український комуніст московським большевикам не потрібний.

Тетяна тяжко зідхнула і обос замовкли, тільки Олександер усе ще гладив долонею сиву голову Тетяни. Вона ще ближче пригорнулась до нього, тяжко дихала і слухала, як гучно б'ється в Олександрових грудях розбите серце. Вона знала, що немає в нього до неї тієї широї, палкої любові, яка існує між чоловіком і жінкою в молодості, не може він її любити так, як раніш, адже вона тепер приносить радість іншому, дарма що того іншого ненавидить.

І їй безмежно було шкода Олександра, шкода, що заради неї, заради дітей він переніс стільки горя, заради неї й дітей летів на крилах додому, щоб відчути її ласку, тепло. А виходить, що він зустрів тут крижаний холод, спустошен-

ня, зраду. Як же він може її за це любити? Між ними те - пер прірва, висока грізна стіна, якої ні розвалити ні переступити.

- Я його заріжу, - тихо прошепотів Олександер, мов прокинувшись зі сну.

Тетяна мовчала. Що ж вона може сказати? Погодиться із погрозою Олександра - значить брати на себе гріх, запречити - подумає що вона любить Дімітря.

- Тікай із села, може, вляжеться наше горе, стане ліпше. Може, Господь зглянеться і щось сам вирішить.

- Піду, заради вашого спокою піду. Десь поблизу влаштууюсь на фабриці, радгоспі, чи будь-де. Мені робота не страшна, мені аби поблизу вас, щоб хоч раз на пів року глянути на дітей, побачити тебе.

- Я тебе завжди чекатиму, я з тобою серцем і душою, прости мені! - І знову скліпнула, припавши обличчям до його грудей. - Тільки ніколи більше не ходи в цей двір. Боже, як я боюся! Ліпше в Марії, вона може мене покликати. Мені й тепер усе тіло тремтить від страху, щоб Дімітрій не прийшов у цю хвилю з гостями до хати.

- Тоді йди, а я залишусь у хлівчику, почекаю дітей. Хочу ще раз побачити своїх нащадків, як повернуться додому.

- Але я тебе дуже прошу, благаю, не показуйся їм на очі. Ти ж сам знаєш, діти, як діти, десь похваляться. Та й Дімітрієві можуть прсговоритись, а тоді ми всі пропали.

- Добре, обіцяю! - прошепотів Олександер.

Тетяна випросталась, глянула на Олександра, а потім рвучко обняла. За хвилину так же швидко вискочила з хлівчика і подалась до хати.

ДІТИ

ВДЕРЖАВІ, де влада ніби в руках робітників і селян, а керують комуністи, діти ще з колиски ростуть та виховуються під невспищим оком компартії та органів безпеки. Тільки компартія має право духовно формувати людину. Мама потрібна дитині лише в той час, як дитина вимагає материнського молока і поки навчиться розумом володіти і сприймати почуття. Як тільки ж дитина переступила межу, за якою близьке свідомість, тоді матері і батькові до неї зась. Опікунка — партія перебирає її під свою руку. Спочатку дитячий садок, потім піонерська організація, далі комсомол і, як найвища ступінь осягів, компартія.

Мати — колгоспниця, щоденно запряжена в колгоспне ярмо, не може приділити своїй дитині належну увагу. І тому кожна організація прищеплює дитині, а потім юнакові послух владі і любов до компартії. Це основне, а друге — шпигунство, доношицтво і всю підлістю, яка большевиками вважається за патріотизм і геройство.

І тому то Олександр так журався вихованням своїх дітей, над якими перебрав опіку Дімітрій Соколов. Адже діти потрапили в полон брехні, ворожої пропаганди, національної отруї. Вдома Соколов, а в школі учителі діють за інструкціями компартії. Можна любити батьківщину тільки всіх "трудящих", з Москвою на чолі. Любити ж Україну — великий злочин.

Ще коли вдома дитина формує свій світогляд під додядком і впливом чесних батьків, вона може віднайти в повені брехні й зерно правди.

Василь Симоненко, український поет, хоч і записався до комсомолу, але вихований у національно — свідомій родині, гнівно писав про таких заброд як Соколов:

*Народ мій є! Народ мій завжди буде,
Ніхто не перекреслить мій народ!
Пощезнуть всі перевертні й приблуди
І орди завойовників – заброд.*

Прочитавши такі вогненні слова окупант–москаль оточив молодого патріота поета Симоненка такою густою мережею провокацій і брехні, що Симоненко передчасно відійшов з блакитної України у темну вічність. Окупанти все роблять щоб народ про Симоненка забув. Натомість зробили героєм Павліка Морозова, вихованця піснерської організації, який зробив донос на рідного батька, що той приходив трохи хліба, здобутого власними руками, аби прогодувати дітей, у тому числі й сина Павліка. Батька посадили в тюрму й розстріляли, а Павлікові, забитому рідним дядьком у помсту за брата, поставили пам'ятника, заохочуючи молодь до шпигунства навіть за своїми рідними.

Присівши навпочіпки в свинарнику, Олександер думав про своїх дітей і журився їхньою долею. Під опікою зайди Соколова, трудно щоб з них виросли чесні українці. Діти можуть стати такими як Павлік, донощиками і яничарами.

Раптом рипнула фіртка і Олександер повернув голову, припав оком до шпаринки у дверях. У двір з вулиці влетіли птахами його діти. Спереду збуджений Володя, а за ним уся сяюча й радісна Софійка. Не встиг Олександер і приглянувшись, як діти пробігли двором і вскочили до хати.

В Олександра забилося серце. Ось які в нього вирости гарні, жваві та безжурні нашадки. Вони зовсім забули за рідного батька, але це його не ображало, він радів, що вони здорові й веселі.

Шпаринка в дверях поміж двома дошками була зовсім вузенька, і тому унеможливлювала як слід оглянути дітей за коротку мить. Олександер добув ножа і кінчиком вістря поширив шпаринку, зробив невеличке віконечко. Тепер він уже має змогу добре приглянувшись. І, вмостившись зруч-

ніше, не спускав ока з хатніх дверей.

Десь за чверть години, нагодувавши дітей, Тетяна вийшла з ними з хати й сіла на прильбі. Софійка зразу ж розгорнула книжку, а Тетяна пришивала гудзика до якоїсь одежини. Володя вмостиився біля сестрички з другого боку. І всі вони перед Олександром, як на долоні. Тетяна навмисне посадила дітей на прильбі з причілку хати, прямо перед хлівчиком. На, мовляв, батьку, надивляйся на своїх нащадків.

— Що ж ти, доню, прочитаєш мені сьогодні? — звернулася Тетяна до Софійки, аби батько почув голос своєї дочки.

— Мені, мамо, вчителька доручила вивчити одного вірша.

— Вірша вивчити? Тільки тобі?

— Тільки мені, бо я найкраще деклямую. В нас шостого червня школа відзначатиме річницю народження великого нашого поета Олександра Сергійовича Пушкіна. З цієї нагоди буде святкування і я гродеклямую вірша, — похвалилась Софійка.

"Наш великий поет Пушкін"? — здивовано прошепотів Олександр і аж дух йому перехопило. Перший раз у житті чує, що Пушкін НАШ великий! А де ж Шевченко? Чи його в березні хоч згадала школа? Але думати нема коли, Олександр припав оком до шпаринки, вухом до дверей, хотів почути дальшу розмову.

— Якого ж тобі вірша дали вивчити? — спокійно запітала Тетяна й сама добре не розбираєчись, чи Пушкін наш, чи російський поет.

— Мені вчителька дозволила самій вибрати вірша, який я найвидішше можу вивчити, і який мені найбільше сподобається.

— То який же ти вибрала? А-ну, прочитай! — попросила мати.

— Я вибрала вірша що зветься "Узник".

— Узник? А що це за слово? Як воно по-нашому?

— В"язень, себто людина, що в тюрму посаджена.

— І навіщо ти такого сумного вірша вибрала? — враз збентежено запитала мама.

— Сумного? А вчителька мене похвалила за вибір са-ме цього вірша.

— Коли вчителька похвалила, то вивчай, щоб не збила-ся, як будеш декламувати, щоб слова виразно вимовляла.

— О, мамо, наша Софійка серед усіх дівчат у школі знає найліпше російську мову, недарма батько примушує нас у хаті розмовляти тільки по-російському, — втрутився в ро-змову Володя.

— Тоді прочитай, що воно там за "узнік", — попросила мати й відклала свою роботу.

Вона глипнула на свинарник. Хай і батько тішиться, як його доня декламує, який у неї голосок.

Софійка, для ефективності виконання, підвелається з при-зби, виструнчилася так, немов би на сцені перед публікою, і дзвінко розпочала: *Узник!*

— *Сіжу за решоткою в темніце сирої, вскормльонний на воле оръол молодий...*

— Не молодий а молодой, — поправив Володя сестричку.

— *Вскормльонний на воле орел молодой* — повторила Со-фійка незадоволено.

— Не орел, а оръОл, — знову підказав Володя, що воло-дів російською мовою досить добре.

— *Вскормльонний на воле аръол маладой!* — вигукнула Софія ще більш сердито.

— Очень харашо! — засміявся Володя.

— Ой, Боже мій! Та ж ти, доню, заким вивчиш цього шкарубкого вірша, то й язика зламаєш! — забідкалась ма-ма. — І чого той наш Пушкін писав вірші такою поганою і шкарубкою мовою? — здивовано запитала.

— Нічаво, не сламает, научітся! — реготався далі Воло-дя.

Олександрові в свинарнику хотілось вилаятись, але хі-ба ж він може голосно висловити свій гнів? Він уже не

напружував слуху, а тільки надивлявся на своїх любих діточок, які знемагають у тенетах чужої мови.

Софійка ж голосно читала далі :

*Мой грустний товаріщ, махая крилом,
Кроваву піщу клюйот под окном.
Клюйот і бросает, і смотріт в окно.
Как будто со мною задумал одно,
Зовіт меня взглядом і кріком своїм
І вимолвіть хочет: – Давай улетім!*

Олександер, почувши – "Давай улетім"! – здригнувся. Улетім! – Куди ж ти полетиш, як навкруги сторожа, секоти, на кожному кроці мусиш показувати документ.

– Добрий вірш, дарма я гнівалася спочатку, – мовила Тетяна і витерла сльозу. Якісь думки, асоціації, викликані віршем, ранили її серце.

– Бачите, мамо, яка то була несправедливість при цареві. Це ж наш Пушкін писав тоді, як державою керував цар. Бідні були в той час люди, – коментувала вірша Софійка.

– Ой, Софійко, Софійко, нічого ти не знаєш. Теперішня влада в сто разів гірша за царську, проказав пошепки Олександер.

– Нема тепер "узніків", доню, це було за царату, – мовила криводушно Тетяна і знову подивилася на двері свінтарника, за якими сидів недавній "узнік".

Своїх щиріх поглядів навіть перед рідними дітьми боялася Тетяна висловити. Її лякала біла Сибірська пуша, з якої щойно вирвався її законний чоловік, та й не відомо чи надовго.

– Нема тепер уznіkіv? – подратовано запитала Софійка. – А наш отець хіба не посадив до тюрми вже дев'ять колгоспників? То хіба це не "узнікі"?

– Цить, кажу тобі! – злякано grimнула на дочку Тетяна.

— Ви, мамо, думаете, що я маленька, дурненська й нічого не розумію, — примирливо обізвалась до матері Софійка. — Але нема чого вам за мене боятися, я вже давно знаю де, коли й що говорити. А вірш "Узнік" я спеціально вибрала, бо ми й тепер маємо багато узників, які б хотіли полетіти...

Тетяна дивилася широко відкритими очима на свою доню й німіла від жаху.

— Які чудесні діти? — мало не вигукнув Олександер.

— І тобі цього вірша підказала вчителька? — придушили голосом запитала Тетяна.

Софійка пильно подивилася мамі в очі й притишено відповіла:

— Я цей вірш вибрала, а вчителька схвалила, от і все.

Володимир сидів, прислухався і по-змовницькому підморгував Софійці. Напевно, між ними існує якась таємниця.

Закінчивши читати вірша, Софія склала томик Пушкіна і з посмішкою перевела погляд на Володимира.

— Чудесно! — відповів Володя і поклепав сестричку по плечу. — Ходімо до школи, прочитаєш учительці, хай вона ще зробить оцінку твоєї російської вимови.

— Ходімо! Я спробую тепер без книжки декламувати.

І обое, підстрибуючи, подались на вулицю, повернули в напрямі школи.

Щойно діти зникли з двору, як Тетяна метнулась до хати. Довгі для Олександра в смердючому свинарнику хвилини Тетяна переживала болісно. Вона вийшла з хати, подивилася на сусідні двори, а тоді крадькома, з вузликом під пахвою, підійшла до свинарника, відчинила двері і вскочила до середини, щільно зачинивши за собою двері.

— Ну, що, бачив дітей, надивився? — радісно запитала

— Чудові діти! — вигукнув зворушеного Олександера. — От тільки, якими шляхами доля поведе їх у майбутнє?

— Не турбуйся, діти наші дуже розумні, вони часто й з Дімітрієм кепкують а він не догадується. Щікавляться, як

у Росії жінки борщ варять, вареники ліплять. А як довіда-
лись, що російські дівчата ходять у постолах, то сміху бу-
ла повна хата.

— А Соколов на це що?

— Нічого, приймає за жарти. Я оце принесла тобі тро-
хи поїсти. Мені, Сандрику, так боляче, так соромно що не
можу тебе запросити в хату. Адже ж кожної хвилини може
повернутися Дімітрій, та ще й гостей привести.

— Нічого, Таню, я й тим щасливий, що ти до мене ста-
вишся з ласкою. Мені аж легше, що й діти гарні, і ти до ме-
не не змінилась. Якось воно буде.

— Тут, у вузлик, я поклала харчів і пляшечку. Десь пе-
рекусиш. Це все Дімітрій з міста нам доставляє. Вибачай-
що не маю змоги з тобою перекусити. Я так боюсь, так бо-
юсь що ось-ось він надійде.

— Дякую тобі, Танечко, за все, але харчів, привезених
Дімітрієм з міста, брати не хочу, вони мені поперек гор-
ла стануть, як згадаю про нього. Забери назад.

— Прости мені, Сандрику!

— Давно простив. Все знаю і прощаю.

— Може, я завтра навідаюсь до Марії, там посидимо за
столом.

— Потім, Танечко, потім. Я ще не знаю, на яку статі
мені ногу. Іду, і ти поспішай. Я тобі дам знати, коли змо-
жемо зустрітись у Марії, мені треба десь улаштуватися і
причепитися за роботу. Ми маємо напереді ще досить ча-
су, зустрінемось.

— Щастя тобі, Боже!

За хвилину Тетяна статечно, мов би по хазяйству, вий-
шла з свинарника, підійшла до воріт, оглянула вулицю, по-
тім сусідні двори і аж тоді швиденько підбігла до хліва:

— Виходь хутенько, тікайгородами, — мовила до Олек-
сандра.

Олександер нахильці вискочив, переліз через високий-
тин і шубовснув у бузину.

ДІМІТРІЙ

ОЛЕКСАНДЕР зник, і коли його постать на мить вири-
нула і зразу ж заховалась у кінці сусідського горо-
ду засадженого кукурудзою, Тетяна полегшено зідхнула.

Слава Богу, все пройшло добре, небезпека минула. Те-
пер навіть, як хтось іздаля побачить, нічого не дізнається.

Постоявши ще трохи біля хлівця з вузликом під пахвою,
враз отямилася і кинулась до хати. Треба з вузлика нега-
йно все витягти, щоб не було жодної підо年之. Дімітрій ду-
же гнівається, коли даси голодному шматок хліба, навіть
Марії вона носить крадькома.

Витягаючи з хустки в "ялену ковбасу", шмат сала, білу
хлібину і пляшечку горілки, Тетяна мало не плакала. Не
схотів Олександр прийняти від неї дарунок, що в "язався
з Дімітром. Ось яка ненависть в Олександра, яку кривду
вона йому вчинила, вийшовши заміж. А хіба ж вона зроби-
ла це з любови, зі своеї волі? Чи могла вона противитись?
Та ж Соколов міг би її з дітьми знищити. В його руках
влада.

Але тепер, як повернувся її законний чоловік, все це
постало перед очима ще з більшим жахом, ще болічіше ві-
дчувала свою вину. Чоловік, батько дітей, не мав права по-
обідати з нею за застеленим скатеркою столом після та-
кої довгої й тяжкої розлуки. Боже, де ж тоді шукати пра-
вди?

"Бідний Сандріку, і куди ж ти тепер подався з торбою
за плечима? І хто ж тебе нагодує, обпере, добрим словом
обігріє? — пошепки промовляла Тетяна, витираючи сльози,
що самі котилися з очей.

"Пішов, ховаючись, як злодій, у бузині, тікає від рід-
ного гнізда, від родини бо так спричинив ворог. А ось не-

забаром цей ворог прийде в хату, і вона змушені буде біля нього пританцювати, бо він годувє їх хлібом, українським хлібом. І всі його слухають, перед ним запобігають. Хату, ще батьківську, ворог розібрал, спустошив господарство людини, що обороняла від німців нашу землю. Чи ж Олександер винен, що потрапив у полон, чи його провина, що не було зброї боронитися, що не прийшли з допомогою піхоті танки й літаки? – сумно міркувала Тетяна, витягаючи харчі, приготовані для чоловіка.

Рипнула фіртка і через вікно Тетяна побачила Дімітря. Метнулась по хаті, затушковуючи всі сліди. Ковбасу поклала в шафу, сало засунула під припічок, пляшку з горілкою поставила в мисник, поруч з іншими пляшками.

Дімітрій зайшов до хати, і Тетяна зустріла його вимушеною посмішкою. Страх, як він не любить смутку на Тетяниному обличчі.

– Татьяна! Цілуй руку! – простяг він їй свою грубу, як у різника, густо всипану рудим волоссям, з короткими пальцями, руку.

Тетяна послушно взяла його лапу і торкнулась устами, навіть не питуючись, чому. Перед нею стояв виродок, який любив наказувати і вимагав послуху. Так, він казав, заведено в Росії з давніх давен. "Жена должна мить мужу ногі перед сном".

– Почему ты не спрашиваешь, за какой подарок целуешь мою руку? скалив він жовті зуби.

– Та мені байдуже, – спокійно відповіла Тетяна.

– Потому что ты дурная хахлушки! Я скоро буду председателем райісполкома! Как тебе это нравится? – І очі його світилися такою радістю, немов би він сягнув небес.

– Головою райвиконкому? Тебе призначають?

– А ти как думала? Заслужил! – І кинув шапку на лавку.

– То ти що, переїдеш тепер до міста? – запитала з несамовитим напруженням. Тисячі думок раптом спалахнули в її голові.

— Обязательно в город. Там для нас уже пріготовлен прекрасний дом.

— А це обійстя з хатою й хлівами, з садком і городом ти хочеш покинути?

— Плевать мне на твої сал і огород! Еті мужікі мне в печонках сідят, поеду к своїм, русскім в городе, там мне слава улибается, а здесь что?

— А я залишуся з мужиками! — відповіла рішучо.

— О, нет, ти' моя жена і следуеш за мной даже в ад, понімаєш? І детей заберу, я іх усиновіл і должен воспітати в комуністическом духе.

Тетяна прикусила язика й замовкла. Не час тепер спречатися, але з села вона нікуди не поїде, навіть як і за коси по хаті тягатиме. Те, що Соколова переводять до міста й дають вищу посаду, — радувало її. Ось де нагода порвати з ним назавжди. Та й він згаряча сказав, що забере її. Згодом, у місті, знайде підмальовану і викине її з дітьми з хати. А тоді куди? А крім того, під боком же Олександер!

І в Тетяни в грудях забуяла надія.

Дімітрій дістав із шафи пляшку, дві чарки і поставив на стіл.

— Хахлушки, Танечка, давай абедать! — запропонував, потираючи долоні. Він називав її хахлушкию, мов би з ніжності, але це слово Тетяну кожного разу боляче ранило, ніяк не могла вона до нього звикнути. Але мовчки зносила, як невільниця.

— Там, в городе, ми будем посещать кіно, театр, — вів далі свою мову Дімітрій, намагаючись заохотити Тетяну їхати з ним без примусу.

— І в театрі, і в кіно, розмовляють такою мовою, якої я не второпаю, — відгукнулась Тетяна, ставлячи на стіл миску з борщем.

— Научішся, в городе скорес научішся, чем здесь, с малоросамі. Ну, Танечка, давай вип"ем за мою повишеніє, — підніс чарку Дімітрій.

— Пий сам, ти ж знаєш, що мені горілка шкодить.

— Дура! Нужно пріучатся! Водка русскому человечку нужна, как воздух, это здоровье! Ех, ты! Вот нашей бабе дай одну, она вторую попросіт! — проказав і одним ду-хом випив.

Обідав Соколов сам, Тетяна тільки прислуговувала, подавала то цибулі, то капусти кислої. Вона завжди обідала з дітьми окремо, як "отець покушает".

Соколов налив собі другу й випив, уже не запрошуучи Тетяну. Апетит у нього завжди вовчий, а ще як чарку, то молотить у два ціпи...

— Ти там культури научішся, грязь колхознуу с себя смоеш, — вів далі Соколов.

Тетяна мовчала.

— Ти помаленьку собірай вещі, укладивайся. Как то-лько я буду оформлен, сразу виезжаем, — попередив Тетяну конкретно.

— То коли ж це станеться, щоб уже складати речі?

— Я сейчас еду в район і всю виясню, в райпаркоме я нажму, чтоб поспешілі, — відповів, підвівся з-за столу ухопив картузу й подався.

— Господи, допоможи мені його здихатись! — перехристилась Тетяна до освітленого сонцем вікна. В хаті вони ікони не мали, Дімітрій був атеістом.

Незабаром повернулися від учительки діти, радісні та збуджені. Вони ще не знають людського горя, не торкнулася їх селянська біда.

Тетяна прибрала зі столу й почала мити посуд.

— Мамо, мамо, наш "атець" іде в місто! Отримав підвищення! — загаласували разом Володя й Софійка, щойно вскочивши в хату.

— А ви звідки знаєте? — здивовано запитала Тетяна.

— Учителька казала. Та про це вже все село знає. Атець отримав листа з міста і в сільраді голосно при всіх прочитав. Ох, і радіють усі, що атець вибирається до міста, що матимуть іншого голову сільради.

— Це ще не відомо, як воно буде, може це самі пого - лоски? — пробувала заперечити Тетяна, але вірила, що Соколова таки заберуть. Він вірний служака.

— Як не відомо? — обурився Володя, — та ж листа пишуть з райпаркуму не для жартів. Партія жартувати не бу-де.

— Партия сьогодні говорить одно, а завтра робить дру-ге, — нагадала дітям Тетяна.

— Це для когось, а Соколова водити за ніс не будуть — серйозно підкреслив Володя.

— А ви раді, що атець отримав підвищення й переїде до міста? — поцікавилась мама.

— Я до міста не хочу, в мене тут товаришки, вчитель - ка добра, — відповіла Софійка.

— А в тебе яка думка? — звернулась мама до Володі.

— О, я тільки до міста. Всі наші старшоклясники мрі-ють втекти з села в місто. Там і школи кращі й освіту от-римаєш там ліпшу, і колгоспів нема, — авторитетно під - креслював синок. — Але я ще подумаю, бо мені шкода Со-фійки, як вона буде без мене? А головне, як ви, мамо, ви-рішили?

— Я, сину, люблю село й нікуди не хочу їхати. Нам бу - де й тут добре, хата своя, город, садок. А щось і в кол - госпі заробимо.

— То ви думаете, що атець сам поїде до міста?

— Я не знаю його думки, може, й сам. Буде там нача - льником а до нас раз на тиждень навідається. Це вже його справа.

— Нам, мамо, треба їхати в місто, щоб більше там бу - ло українців. Бо чого це селом будуть керувати люди з Мо - скви, жиди, які зовсім у сільських справах не розуміють - ся? — якось по-дорослому сказав Володимир, і Тетяна аж здивувалась. Звідки він знає, що селом керують люди з Мо - скви і жиди.

— Почекаємо, побачимо. Але спішити нема чого, — ще раз висловила Тетяна свою думку.

- То правда, мамо, почекаємо, – погодилась Софійка.
- Вас тягне барвінок на городчику, а мене індустрія, – додав незадоволений Володя.
- Софійко, піди-но в свинарник та позбирай там яечка, що кури знесли, – попросила мати.
- Лівчина ухопила під припічком кошик і подалась із хати. За хвилину, злякана і збентежена, повернулась, тримаючи в руках великого колодача.
- Мамо, глянь що я знайшла в свинарнику!
- Ніж?! Такий довгий? – зненацька вигукнула Тетяна, зразу ж догадавшись чий він.
- Я відчинила двері в свинарник а він біля дверей, збоу. І хто його там забув?
- Мабуть, хтось із колгоспників загубив у соломі, як скирдували. Ми ж оце недавно привезли солому з колгоспу на підстилку, – пояснила Тетяна.
- Володя взяв ножа і довго до нього приглядався. Таких ножів у селі він ніколи не бачив. Міцний, гострий, дрова до печі можна колоти, як сокирою.
- А може, це хто робив засідку на атца? – звів Володя запитливі очі на маму.
- Кому там твій атец потрібний, хто б це хотів бруднити руки? – намагаючись зневажливо відповісти, сказала Тетяна, а в самої аж у грудях заніміло. А може й справді, носив цього ножа Олександер, з метою помсти.
- Треба показати атцові, – спохватилася Софійка.
- Ні в якому разі, він такий гарміддер зробить у селі, що люди не спатимуть, – заперечила мати.
- Не кажи, Софійко, про свою знахідку нікому, – попередив розсудливий Володя.
- Занеси його десь у чагарник і закопай, – звеліла мати синові.
- Володимир огорнув ножа шматою і напівжартома сказав:
- Таким ножем Гонта колись панів різав в Умані, сам бачив подібний ніж у музеї, як ми їздили на екскурсію.

— Слава Богу, панів ми здихались! — мовила Тетяна.
— Ого, скільки їх тепер наплодилось нових, — відповів
Володя, глянувши на маму, й вийшов.

Ножа він, справді, закопав, але перед тим добре нас -
марував товщем, щоб зберегти від іржі.

ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ І СУВЕРЕННУ ДЕРЖАВУ

НЕВИКОНАНА ОБІЦЯНКА

ПОБАЧИВШИСЬ із жінкою, з дітьми, Олександер, ховуючись від людських поглядів, пробирається садками, чагарниками, левадами. Йому тим часом у селі нема чого робити, треба полагоджувати інші справи, знайти працю, а потім буде видно. Але поки він помандрює десь до фабрики у місті, треба відвідати родину залишеного в концтаборі, в Сибірі, щирого друга Олекси. Порадувати бідну його дружину, що й Олекса за рік повернеться додому, що він уцілів, вижив. Повернеться не пізніше як за рік, а може також збавлять трохи терміну. Тоді ще скоріше повернеться.

Зобов'язання, дане в таборі Олексі, тяжило над Олександром. Що б там не сталося, але треба зйти до його родини і порадувати.

А може, і його родину, як і мою, якийсь дідько за цей час украв? Ні, ні, не може бути. Випадок з Тетяною неповторний. Тетяна була гарна і тому її ж краса й погубила, знищила родину. Злакомився Соколов на чуже добро, так, як це в московській та жидівській природі: красти і привласнювати чуже. І це вважалося геройством. Цим розбійництвом з давніх давен хизувалися москалі і жиди.

Так собі розмовляючи подумки сам із собою, Олександер вибрався з села, повернув ліворуч і подався до ярка. Ярком і чимчикував в напрямі села, де мешкала родина його друга Олекси.

Пройшовши кілометрів з десяток, Олександер почував себе сміливішим, свободнішим. Тут він уже не боявся зустрічі із знайомими людьми, тут його ніхто не знає. Ріденькі жита і пшениці на схилах ярка уже жовтіли, чи дозріваючи на сонці, чи висихаючи на сухому ґрунті схилу. Але жнива виразно стукали в колгоспне віконце, пригадуючи,

що пора клепати коси і точити серпи. Правда, хліба такі вбогі, що в жменю небагато вхопиш, можна тільки косою косити, і то добре наклеяною.

Проте Олександер не дуже розглядався за хлібами на полі, тепер йому не до того. Життя покотилося іншим руслом, пішло іншими стежками, може, дістанеться й до шахти в Донбасі, але ніколи до холодного Сибіру!

Спереду спокусливо кликав холодок під двома вербами. Наблизившись побачив, що це, справді, криничка із свіжою джерельною водою. Тут і сів перекусити. Як добре, що сестра Марія поклала в торбу шмат свіжого хліба, сала, цибулі. А чого мандрівникові більше треба?

Жита половіли, долиною стелилась ніжна зелень лугу, в небі дзвінко озивався жайворонок, а незбагненна журба стискала спазмою горло і хотілося плакати.

Сім років мріяв про рідне гніздо, а щойно дістався, як знову в мандри. І Олександер відчув себе таким безпомічним, таким самітним і зайвим, що хоч встроми голову ось у цю криничку й попрошайся зі світом.

Але Олександер не з тих, що кидають надію і пускаються на дно. Він ще себе покаже, він ще має досить сили, щоб боротись.

Підхопивши наплечника, подався далі до стуженої родини Олекси. Аж біля своєї цілі, біля села, Олександер зустрів дідуся, що пас козу, тримаючи її на мотузочку. Тут край дороги густою щетиною зеленіла травичка і сільська влада не забороняла користатися цією травою тим колгоспникам, у кого були крілики, кури, а в декого й поросятко. Але цей дідусь на все село був найбільш заможний — мав козу. Єдину на все село. Онук його працював за бухгалтера на скотобазі й вистарався дідусеві козенятко. А тепер виросла коза. От дідусь і багатій на все село. Тішиться своєю власністю, що нагадує колишню корову.

— Добридень, дідуся! — привітався, зупинившись, Олександер.

Дідусь спочатку оглянув вицвілими очима мандрівника,

недовірливо сковзнув очима по наплечнику, але військова старенька гімнастюорка очевидно розвіяла його підозру.

— Доброго здоров'я, служивий! — відповів хріпло.

— Чи ви знаєте, як мені простіше добрatisя до родини Олекси Стороженка?

— Це того, що з війни не повернувся?

— Саме того, я з ним в окопах разом сухарі гриз, як німака душили.

— Знаю, чому не знати? Але добиратися вам до родини Олекси нема потреби.

— Я маю відомості про Олексу і хотів би потішити ними жінку й дітей, — вів своє Олександер.

— Кажу вам, що і жінки Стороженкової і дітей нема в селі, — мовив дідусь і якось насторожено глипнув з-під лоба на Олександра.

— А де ж вони ділisia?

— Повивозили з села.

— Німці на роботу забрали?

Лідусь знову допитливо подивився в очі Олександрові.

— Жінка вчинила супроти держави страшний злочин і її забрали в тюрму.

— Убила когось, отруїла, колгосп запалила? — допитувався збентежений Олександер.

— В 1947 році наше село та й ціла Україна знову перевживала недорід. Всі голодували, бур'ян варили, горобців ловили, котів та собак різали. Таке ж лихо, як і в 1933-му році. Олексина жінка, рятуючи дітей, ходила в колгоспну комору чистити насіння, щоб більше трудоднів мати. І там таки коли-не-коли й кине на зуби зерно пшенички. А одногразу ввечорі бригадир її обшукав і знайшов у халівах саморобних повстяників пів кілограма зерна. Розумієте? Пів кілограма! Обікрала свій власний колгосп. От і судили її показовим судом. Дали два, чи три роки. Забрали її зразу ж після суду в тюрму, а згодом відправили в Сибір, спокутувати страшний злочин ...

— За пів кілограма, — зnekровленими устами прошептав

"ТОЛОД В УКРАЇНІ" — В. Цибуль

Олександер і приглушеного зіхнув.

— Кажу ж вам, пів кілограма чистого насіння вкрала мати для дітей.

— А діти де поділися?

— Дітей влада другого дня забрала в сиротинець, щоб не розбіглися. А обійстя з хатою і хлівцем суд конфіскував, бо ж звісно, пів кілограма... Колгосп хатину обернув під сковище суперфосфату. Бачите, то все заслуга наших сторожких та пильних бригадирів.

Олександер круто повернувся і широким кроком подався назад. Він тікав щоб заховати від діда свої сльози.

Доля Стороженкової родини гірша від його власної долі.

В ПОШУКАХ ПРАЦІ

СПОЧАТКУ Олександер шпарко йшов, потім крок змінив на дрібненький біг, а далі вже рвав, як навіженний, мов би втікаючи від смерти. Від смерти? Шо таке смерть у порівнянні з людською трагедією, яка спіткала родину Олекси Стороженка? За пів кілограма зерна засудити жінку на три роки каторги, конфіскувати майно, двір, господарку, набуту руками діда, батька і чоловіка, і нарешті забрати в сиротинець дітей. Чи може смерть бути страшніша за цей злочин, який зробила окупаційна советська влада супроти трудівниці – колгоспниці?

Олександер біг так прудко, як йому дозволяли сили залишенні від німецького полону та советської каторги. Він біг, тікаючи від демонічної примари, яку почув від дідуся. Йому здавалося, що горе, яке спіткало Олексу, в стократ тяжче за його власне. Як би там не було, але він щойно розмовляв із дружиною, щойно бачив радісних і здорових своїх дітей. А що застане вдома Олекса?

Коли енергія в Олександра почала вичерпуватись, коли ноги вже не витримували на собі обважнілого тіла, він зменшив біг і пішов повільніше. Та й на це скоро забракло сили. В знемозі він зупинився, глибоко вдихнув тепле повітря.

Сонце вже хилилось на захід і в повітрі відчувалась задуха, що збільшувала втому. Втому не від довгої марафонки, чи довгого недоживлення, втому від почутої і пережитого. Який страшний світ і які страшні існують люди, що вигадують такі закони. Сам демон не видумає для людини подібного страхіття.

До міста, куди поспішав Олександер, щоб там підшукати роботу, залишалось кілометрів десять, але сили на цей

просмик забракло, Олександер дійшов до могили, що виднілася недалеко дороги, і скинув наплечника. На протилежному від могили боці була заглибина, де певно на зиму прикупували колгоспну картоплю або ж буряки. Рівчак заріс лободою. Олександер притоптав лободу, щоб перевірити, чи на дні нема каміння, кинув під голову наплечника і ліг, задоволено випроставшись. Тут можна спокійно відпочити.

Трохи полежавши, відчув, як його огортає сон. Розгрінув скатану шинелю, прикрив ноги і заплюшив очі...

Прокинувся від прохолоди. Над ним висіла зоряна ніч і дихав воловою легенький степовий вітер. Олександер натягнув з ніг до голови свою шинелю і знову закрив очі. Так приемно було лежати серед вільного поля, не маючи страху, і дихати чистим повітрям. Роса впала нетільки на зеленіючий навколо бур'ян, та ніжну травичку, а й на шинелю. Він знову відкрив очі, підвівся і глянув на схід. Обрій уже рожевів, заповідався ранок, але солодке лінівство таким теплом огортало втомлене тіло, що він знову ліг. "Робота не втече, ще трохи полежу", – подумав і непомітно заснув.

І марилася йому Тетяна, радісна, щаслива, що він повернувся, гостить його за накритим білою скатеркою столом, а на столі страв, як на свят-вечір, дванадцять тарілок.

Цвірінь, цвірінь! Тьох, тьох! – почулося раптом і Олександер схопився. Вже пригрівало сонце і навколо була така Божа благодать, такий тихий спокій і лугові паході, що хотілося впасти на коліна й цілувати рідну землю. В небі співали пташки, а в траві цвірінькали коники.

Від бачених у сні страв, стоголосо в шлунку обізвався голод. Дістав з наплечника хліб, сало й цибулину і смачно поснідав. Бракувало води, але це вже не проблема. Води і в большевиків було подостатком. Згорнув шинелю, підхопив наплечника і подався далі. Десять кілометрів до міста він встигне промахнути ще поки в повітрі висить прохолода.

Тепер Олександер, справді, відчував себе вільним пта-

хом, куди захоче, туди й полетить. А потім вибере, де йому трапиться найліпша праця, може в Звенигородці, а може в Тальному. А коли ні, то і в Катеринопіль подастися. Для нього зелене світло в кожне місто відкрите. І жодного знайомого з села в тих містах він не зустріне. Знає доброе, що колгоспника влада до села прикувала, пашпорта колгоспників видавати заборонено, а без документа ніхто на працю не прийме.

Так собі обмірковуючи вголос драконовські розпорядки влади, Олександер жував долав відстань до міста.

В одному містці він помітив гурт людей, що вже пробували серпами жати жито, напевно, на перевесла готують, а може, й голод змусив ще не вистояне зерно обмолотити і кинути на камінь, щоб нагодувати голодних дітей.

Як би там не було, жнива розпочинаються, а ще за тиждень усі люди вийдуть із серпами та косами на поле.

"Жити стало ліпше, жити стало веселіше!" – пригадалось Олександрові гасло, яке большевики під час кожного революційного свята виставляли на площі. А хліба нема ні в крамницях, ні в колгоспних коморах.

Мандруючи через село, що трапилось по дорозі, він приглядався до дворів, до будинків, до присадибної площа. Те саме, що й до війни, тільки значно гірше. Убогість і злідні визирали з-під кожної стріхи, з кожного віконця. Ні тина, ні воріт, ні криниці біля двору. Кругом пустка. Тільки давно не мазані хатини стояли та блимали побитими вікнами. Бо хіба за тими трудоднями жінка має час доглянути, побілити своє житло?

Писав колись Шевченко про садок вишневий коло хати, але минулися садки. Де-не-де стирчить деревце, вишні, чи грушки. Та й дворів нема, двір тепер колгоспникові зайвий, він же позбавлений права тримати худобу. І тому дворик скопано до самої приязби, засадивши городиною. Залишивши до хати з вулиці тільки вузеньку стежечку.

Минувся колишній добробут. Советська влада відібрала від селянина все, що вимагало догляду, щоб мав більше

часу на колгоспні трудодні.

Проскочивши невеличке село, Олександер знову видовжив кроки. Поспішав до міста, мріяв там добре поснідати, якщо ще існують їдалальні. Напевно існують, з робітником і службовцем влада більше рахується, як з колгоспником.

В місті не пропаду, — потішав себе думкою Олександер, місто голоду не знає. Робітникові байдуже, чи падає дощ на посіяну ниву, чи дме суховій. Робітник, службовець, міщанин свою пайку хліба завжди знайде в розподільніку чи крамниці. Робітникові, хоч потоп, пожежа, землетрус, або й страшний суд, то він за свій восьмигодинний робочий день отримає те, що потребує для життя, втримання родини й себе, — потішав себе Олександер перевагами міста перед селом, робітника перед колгоспником.

Пройшовши селом, він так і не напився води, а спрага пекла все дужче і дужче. Попросити напитися — не зважувався, зразу ж почнувшись запити: хто та звідки, та чому в гімнастъорці, наплечник? Ліпше вже потерпіти до міста. А там, і пивом можна закропитись.

Мандруючи селом бін не помітив жодної криниці. А їх же колись було біля кожного п'ятого двору. Погнили цямрини і позасипали. Хронічний дефіцит в державі на дошки й цвяхи, а з соломи цямрин не зв"яжеш.

Наближаючись до міста, раптом Олександер помітив, як назустріч йому йде чоловіча, присадкувата постать у галіфе і хромових чоботях. Ще кроків десять і в Олександра блиснула думка; та це ж Дімітрій Соколов! Аж у грудях похололо. Він швидко зняв наплечник і шугнув рукою до середини. Помацав усі закутки. Ножа не було. І щойно тепер збагнув, що ножа забув у свинарнику. Ах, як шкода! — Олександер кинув поглядом по обочинах дороги, чи не трапиться хоч яка цеглина, камінь, залізяка.

Чоловік у галіфе наблизився ще трохи і раптом повернув ліворуч, суголовками до гурту людей, що бовваніли в полі. Проте цей чоловік був у капелюсі, а Соколов носив військового кашкета. Значить, це інший, але, видно, такий

же зайдя, як і Соколов.

Відпружено зідхнувши, Олександер пішов далі. Може й добре, що це не Соколов, адже ж він з наганом, і з ножем було б тяжко впоратись.

Нарешті дістався міста. Будинки навіть на околиці міста значно ліпші, як у селах, біля будиночків хоч і глиняних, але чепурних, з фарбованими вікнами й дверима, часто з ґанками, верандами, садочками, і біля кожного дворика — огорожа з штакетів.

Чим далі вглиб міста, тим кращі будинки, вже й цегляні, обов'язково під бляхою. Ливиця і душа радується, що вціліло тут старе, добротне, дореволюційне. Видно, в місті не пройшла мітла розкулачування як у селах, де все гарнє було зруйноване.

А ось і триповерхова добротна кам'яниця, обведена високою кам'яною стіною, і вікна в кам'яниці загратовані.

Цей будинок ще зовсім новий, недавно побудований. На кутах високої стіни, що правила за огорожу, стояли ще вищі вежі, а в середині, крізь широкі отвори видно вартово-го з автоматом.

Новозбудована тюрма! — аж жахнувся Олександер. Ось які будови насамперед потрібні советській владі. Видно, німці, відступаючи, зруйнували стару тюрму, а большевики і поспішили виконати плян будівництва, збудували більшу, міцнішу, триповерхову.

Без тюрем і концтаборів советська влада жодного дня не втримається і соціалізму не побудує, — говорили вурка-гани (босяки) в Сибірі. І це була правда. Насамперед тюрму збудовано.

Солідну тюрму збудували, — подумав Олександер, — років двісті стоятиме острахом для тих, які задумаютъ скинути з себе окупацийне ярмо. Але скинуть, обов'язково поламають.

Біля тюрми Олександер не йшов а летів, мов би тікаючи від потвори. Від одного вигляду сторожових веж, грубих і високих мурів, під якими темне підземелля, де чекіс-

ти мучать і розстрілють невинні жертви, в нього холода кров. Йому пригадалась досить влучна синтеза большевицької політики для втримання влади:

"Ліш би чоловек, а дело буде".

На зasadі такого підходу, жодна людина в ССРР немає певності, що завтра буде ще користатись волею.

Проминувши тюрму, Олександер знову стишив кроки і вже неквапливо дістався до центру міста. Серед площі, на тяжкому мармуровому постаменті височіла бронзова міршава постать того, хто кинув гасло: "Ми старий мір разрушім до основання".

Це був грізний вождь пролетарської революції, голомозий Ленін. Він, насупивши брови, витягнувши праву руку, показував прямісінько на тюрму. Цим своїм жестом вождь не стільки пролетаріату, як послушне знаряддя жидівського конспіративного кагалу, наче заповідав своїм послідовникам і наступникам, де треба перевиховувати людність для будови комунізму.

Цей дороговказ Леніна близкуче виконав Сталін, пропустивши через тюрми і концтабори половину дорослої людності України під закидом буржуазного націоналізму.

Але не перевиховав на комуністів нікого.

С Т О Л О В А Я

В УКРАЇНСЬКОМУ місті, навколо якого села з українським населенням, усі написи на установах, крамницях, закладах, майстернях були російською мовою. Тому Олександер навіть не шукав напису "ЇДАЛЬНЯ", він дивився, де "СТОЛОВАЯ".

І справді, побачив такий напис : "СТОЛОВАЯ". Недалеко красувався ще й інший напис : Українская Библиотека". Ще добре що підкresлили "Українскую", бож селянин, не знаючи іншої мови, й не заглянув би в духову скарбницю, де всі полиці заповнені російськими книжками.

Советська влада вважає державною мовою російську, виправдуючи російський шовінізм тим, що російська мова, це мова Леніна. Насправді ж приховує те, що Ленін ліпше володів німецькою мовою, і було б справедливим завести в державі німецьку мову. Тим більше, ідеолог комунізму Карл Маркс написав "Капітал", большевицьку біблію німецькою, а не російською мовою. Тому німецька мова має і прав більше бути інтернаціональною, державною для першої в світі соціалістичної, робітничо-селянської держави, під назвою СССР.

Зайшовши в "столову", Олександер гучно втягнув носом повітря, напоєне пающими кухні. Таких пающів він уже давно не вдихав. Кинув поглядом на брудні, в підозрілих плямах, стіни невеличкої їdalyni, подивився на столики різних розмірів і фасонів з такими ж різноманітними кріслами, стільчиками й ослонами. Але найбільше було стільців "венських", з гнутими спинками, які вироблялися ще до революції.

Віднайшовши вільний столик біля вікна, Олександер пройшов поміж розставленими в безладді столиками і кріслами.

ми і сів до облюбованого ним, накритого поплямленою цератою. На цераті виднілись цифри, написані хемічним олівцем. Свідоцтво, що тут колись сидів бухгалтер і, можливо, вів підрахунок привласнених державних грошей.

В темному кутку, за круглим столиком, сиділо двоє, перед ними недопита пляшка, склянки й кислі огірки. Може, й ще була якась закуска, але Олександер не бачив. Обличчя їхні свідчили що випили вони вже чимало. Сиділи мовчики, бо вже давно все перебалакали. Один з них байдуже глипнув на новоприбулого в військовій, вицвілій одежі й моргнув до сусіда, а потім щось шепнув. Обидва засміялись.

— Что вам подать? — раптом почув над вухом Олександер і оглянувся.

До нього легенько всміхалась гарна дівчина з двома косами за плечима, що довгими хвостами спадали на вішиту сорочку. В дівчини на голові був ще й віночок.

— Та мені б українського борщу.

— О, то ви з наших? — блиснуло радістю в дівчини обличчя.

— А хіба сюди заходять тільки чужинці?

— Ні, чужинців тут не буває, самі руські, часом ще білоруси, але чужинцям що робити в нашему містечку? А ви хіба здалека?

— Тутешній, але в цій їdalyni вперше.

— Борщ буде за годину, зараз є готова товчена картопля, заправлена цибулькою, — посміхнулась дівчина.

— Давайте картоплю з цибулькою, — радо погодився Олександер.

— А двісті грам з огірочком подати? — знову лукаво і спокусливо підморгнула дівчина.

— Двісті багато, а сто грам налийте, і два огірочки.

Дівчина звинно повернулась і дрібненько поцокотіла босоніжками в кухню.

От тобі й боротьба з п"янством! — посміхнувся Олександер із советської системи. В кожній їdalyni примушує обслуга замовляти горілку. Бо найлегше виконати фінан-

совий плян їдальні не харчами, яких бракує, а горілкою, і тому спокушають. Та й держава на горільці найбільше заробляє.

Дівчина принесла й поставила на стіл перед Олександром миску товченої картаплі, з густо жовтіючими кусочками смаженої цибулі, а ще за хвилю принесла пів склянки горілки, кусень хліба, два огірки.

— Я вам помостила картоплю цибулею, смаженою на салі, бо ж бачу що ви голодні, — сказала пошепки. І справді, в товченій картоплі виднілися кусники сала.

— Дуже дякую, не знаю тільки, чим я заслужив вашу прихильність.

Дівчина глипнула на тих, що сиділи в темному кутку й розмовляли російською мовою, і відповіла :

— Бо ви наш, українець, не соромитесь говорити рідною мовою, то чому ж я буду свого кривдити а чужим додіжати? І ще тому, що ви з заслання, — ще тихіше сказала.

— А ви як знаєте, що я з заслання? — аж злякався Олександер.

— Впізнала по одежі. Тут часто такі, як ви, заходили і розповідали про Сибір. І майже всі українці. А мені засланців дуже шкода.

— Спасибі! — мовив Олександер і съорбнув трохи горілки. Почав закушувати кислим огірком, а потім взявся до картоплі.

Дівчина постояла, подивилась, з яким апетитом упітала гість картоплю, посміхнулась і пішла.

Смакуючи картоплю Олександер допив свої сто грамів, закусив другим огірком і поправив на собі поясок. До його вуха долинула стишена розмова тих, що сиділи в кутку їдальні:

— А єслі чоловіку нужно навестіть родственніка в століце, то как же без паспорта?

— Тогда председатель сельсовета выдаёт справку, действительную на трі–четири дня. Вот і поезжай. Ведь еслі

колхозніку видати паспорт, он сразу смоєтся в город і ні-когда не возвратітся в колхоз.

— Вірно, не повернеться в колгоспну неволю, — повторив у думці Олександер, радіючи, що доля відірвала його від села. Бо інакше б йому теж судилося до віку бути невільником.

Підійшла дівчина. Олександер розрахувався за сніданок, подякував за смачну картоплю.

— Прийдете ще до нас перекусити? — поцікавилась дівчина.

— Не знаю, як що знайду в місті роботу, прийду.

— Роботи в місті для чоловіків — скільки хочете. Тепер чоловічі руки дуже скрізь потрібні.

— Значить, буду постійним вашим клієнтом, — весело пообіцяв Олександер.

ДОМ КОЛХОЗНИКА

ВИЙШОВШИ з "СТОЛОВОЙ", Олександер на мить зупинився в роздумі: Куди ж тепер? По той бік площі виднівся на двоповерховому будинку великий напис:

ДОМ КОЛХОЗНИКА

І тут же прийшло рішення. Щоб не тягати з собою наплечника й шинелі, треба зайняти ліжко в колгоспному будинку, де підночовують відряджені в місто колгоспники, залишити зайві речі і тоді, до самого вечора, шукати працю. Покищо зупинюся в будинку, а знайду стала працю, перейду на квартиру.

Відчинивши скрипучі двері "дома колхозника", Олександер зразу ж наштовхнувся на зизоокого дідуся що, кульгаючи, спішив з відром і мітлою.

— Вам кого? — зупинився дідусь і підсліпуватими чи зязими очима оглянув з ніг до голови прибульця.

Олександер ледве стримався, щоб не засміятився в голос. Дідусь немов би дивився на нього але голова його була спрямована десь поза його плечі, на стіну.

— Мені завідувача колгоспним будинком, переноочувати хочу.

Лідок відставив мітлу й відро, витер рукавом носа і діловим тоном сказав:

— Ваші документи!

— Мені завідувача будинком покажіть! — розгнівався Олександер на підмітайла.

— А це хто перед вами стоїть, дідько?

— О, вибачайте, то це ви й будете завідувач? — I поспішно діставши документ, подав дідусею. Лідусь, хоч і зизоокий, хоч і дуже старий, читав без окулярів.

— З таким документом можна ночувати тільки одну ніч,

суворо проказав, повертаючи Олександрові документ отриманий в комендатурі концтабору.

— А це чому? — спалахнув гнівом Олександр.

— Ви судимий, а судимому довго жити в одному місці нема права.

— Але ж я свою кару відбув і тепер маю рівні права з іншими, — пробував заперечити Олександр.

— Советська влада краще знає, чи маєте ви всі права, чи судимість за вами висить. В селі, в колгоспі, можна і з судимістю, а в місті нізя! Насамперед, виберіть пашпорт, тоді вже інша буде розмова. І в пашпорти щоб усе було чисто, як належиться чесній советській людині.

— Ну, гаразд, буде колись і пашпорт, а тепер покажіть ліжко, де я можу переночувати і залишити свої речі.

— Кімнату окрему, чи гуртожиток?

— Давайте дешевшу кімнату, або ні, піду в гуртожиток.

— Тоді речі треба здати в комору, під ключ, бо в крадуть, — спокійно попередив дідусь. — Ходімо на другий поверх, там я вас запишу в книгу.

Східці на другий поверх так скрипіли від кожного кроку, що Олександр тримався за поруччя, аби не провалитись.

В кінці коридору стояв столик на якому лежав журнал. Дідок сів на стареньке крісло і записав: Соболенко Олександр, прибув із Сибіру. І поставив дату.

— Що ви хочете заховати в комору?

— Це потім, покажіть мені ліжко.

Дідок завів Олександра в простору залю, де як у касарнях, в два ряди стояли залізні, односпальні ліжка з брудними укривалами.

— Вибирайте, яке хочете, — посміхнувся дідусь — завідувач будинку.

— Оте крайнє, під стіною.

— Захочете покласти речі в комору, гукніть мене, — мовив дідок і пошкутильгав далі.

Олександр скинув кашкет і ліг на ліжко, не розуваю-

чись. Однаково ковдра брудна. Він заплюшив очі й зажури-
вся. Як же шукати праці, коли влада дозволяє ночувати в
нічліжці лише одну ніч? А далі? Е, дідько з цим колгосп -
ним гуртожитком, знайду десь окрему кімнатку й житиму, -
заспокоював себе думкою і в той же час якась тривога бе-
нтежила його. Чому ж це йому видали такого документа, з
яким можна перебути тимчасово? Що це за обмеження? Чо-
му обмеження в маленькому містечку, а як же тоді в вели-
кому місті, в столиці? Що це за порядки?

Думки плутались, нагромаджувались, бентежили і на-
сторожували. В кожному большевицькому законі ховається
пастка.

Чим більше думав Олександер над своїм становищем,
тим більший страх ним опановував. А що як знайде до-
бру працю, а ночувати нема де, що тоді?

Ну, та коли влаштуєш на працю, знайдеться й мешка-
ння, нема чого журитися.

Трохи передихнувши підвівся, взяв наплечника, шине-
лю, спустився вниз і гукнув дідуся. Речі здав на схорону,
а сам вийшов на вулицю. На протилежному боці площа по-
мітив крамницю з одягом. І зразу ж виникла думка зміни-
ти одяг, купити цивільне, щоб по одягу не пізнавали в нью-
му недавнього в "язня". Дівчина в ї дальні відгадала ж, що із
Сибіру. Відбував кару.

Зайшовши в крамницю, побачив майже порожні полиці,
порожні прилавки, тільки над усією цією порожнечею висів
великий портрет Сталіна, що хитро мружив очі й посміхав-
ся в густі вуса.

- Мені б штани, - звернувся він, ніяковіючи, до прода-
вця, що сонно сидів за прилавком і куняв над розгорненою
газетою. Ніяковів же Олександер тому, що ніде не бачив
штанів. Висіли якісь пальта, плащ, на полиці були дитячі
ковдри і купа біленьких пелюшок. Це для новонароджених
продавали за лікарськими довідками. Так було до війни
так є й тепер. Норма.

- Штанів ще не отримали, може, за місяць будуть. Як

хочете, купіть німецьку військову ковдру, якраз штани з неї виходять, — порадив продавець.

— Мені б готові, щоб зараз одягнутись, — пояснював Олександр. — А сорочки маєте?

— І сорочок нема, люди беруть простирадла і самі шиють.

— Кажу вам, що я не кравець, шукаю готового.

— Адресу кравця, що за тиждень пошиє вам штани й сорочку, я вам дам, — придобровався продавець.

— За тиждень? Та я не знаю, чи завтра тут залишусь.

— А куди вам спішити? Той кравець навіть ковдри пе-рефарбовує. Якого хочете кольору зробить. Майте на ува-зі, ковдри й простирадла — німецьке добро, найкращого га-тунку...

Олександр уже не слухав, які то штани можуть бути з ковдри, навіть німецької. Він рвучко повернувся і вийшов з крамниці.

Не встиг він зробити й пару десятків кроків, як почув оклик:

— Гей, товаришок, верніться!

Олександр зупинився, оглянувся і побачив, як продавець кличе його помахом руки. Може, подобрів та з-під прилавка щось путнє продастъ, — подумав, адже в совет-ських крамницях це давно ведеться, приховують добрий крам.

— Чи ви маєте досить грошей? — поцікавився продавець.

— На штани й сорочку вистачить.

— Тоді зайдіть до комісової крамниці, що он у тому про-вулку. Там знайдете чого хочете, закордонний крам, але ж дорогувато.

— Звідки ж там закордонний крам? То, може, треба доларів, як колись у "торгсінах"?

— Червоноармійці й командири, по закінченні війни, по-привозили з Німеччини мішками. Прекрасний одяг, взуття, годинники, і чого душа бажає. От вони частину й здали на продаж.

— О, це чудово! Дякую за пораду! — зрадів Олександр і подався в комісову крамницю.

Продавець стояв біля дверей крамниці, такий же носатий, такий же товстогубий, такий же кучерявий, як і продавець державної крамниці, вигрівався на сонці й посміхався назустріч Олександрові. Напевно, в нього була домовленість із братом скеровувати багатих людей у комісову.

— Ви шукаєте плаща? — запитав ще здалека.

Олександер наблизився і відповів:

— Мені б штани, піджак, чи костюмчик гарний.

— О, пажалуста, заходіте в магазін! — І відчинив за побігливо двері.

В комісовій, справді, повно різного краму, нового і вживаного.

— Якого розміру костюм носите?

Олександер уперше в житті зважився купити готовий костюм і в розмірах не розумівся зовсім. Ще взуття-розумів, який розмір чи номір.

— Ви мені покажіть, а я приміряю, он хоч би той, темносиній, на вішаку.

— Англійський коверкот,— аж цмокнув язиком продаєвець,— тільки банкіри та міністри в таких ходять,— прихвалив і подав Олександрові.

Костюм, справді, вперше бачений. Попробував пальцями матеріял і аж у грудях залоскотало. Гладенький, мов шовк, а рубчик на штанині неначе під шнур зроблений.

Олександер накинув піджака на плечі, випростався і загорнув перед люстром полі, взяв на один гудзик. Ех, мов за міркою шитий!

— Скільки? — запитав.

— Для вас — за пів ціни, бачу що ви не багатий. Трійка, себто піджак, штани й камізелька, як і належиться, три тисячі сімсот п'ятдесяти карбованців.

— Три тисяч... — В Олександра остаточно перехопило в грудях дух.

— Це ж вам, товаришок, не нашого виробу дрантя, це ж

справжній англійський матеріял. Тільки міністрям ...

— Т-а-а-а-к ! — простогнав Олександер неквапливо скидаючи піджака. — Костюмчик, справді, що треба, але не для мене шитий. — А ну, покажіть мені отої, сіренъкий.

— Цей, сіренъкий, наші хлопці стягли з гестапівця, може, навіть із самого Гітлера, точно вам кажу. Такі носили в Німеччині гестапівці, — пояснював продавець.

Олександер помацав рукою і погодився з продавцем. І цей костюм не гірший англійського коверкоту. Він навіть не пробував на плечі, поперше треба поміряти до кишені.

— Скільки ? — запитав.

Продавець глянув на картку, причеплену до гудзика, і спокійно відповів:

— Цей дешевший, тільки дві тисячі триста.

Олександер, не міряючи, повернув костюм.

— А чи нема у вас штанів, одних штанів, без піджака.

— Отам, у тій скрині подивіться, — зневажливо відповів, показавши в кут рукою, а сірий костюм знову почепив на вішаку.

. В кутку стояла велика скриня до самого верху набита різним одягом. Олександер нахилився і почав перегортасти одяг, шукаючи штанів. Тут було накидано в безладді, чого душа бажає : піджаки, жакети, плащі, сорочки, светри й штани.

— Скільки за ці ? — підніс він перед собою темносині, шевийотові штани передбачливо змірювши поясок та довжину. Штани хоч трохи ззаду витерти, але їх не сором одягнути й на Великдень.

— Триста сімдесят п"ять, — відказав продавець, кинувши оком на штани.

— Купую, — дав згоду Олександер. Далі почав приглядатись до сорочок і зразу ж натрапив на таку, про яку думав давно. Сорочка з короткими рукавами, бузкового колору. В таких сорочках хизувались інженери та техніки, а часом і поштарі. Спереду дві кишені на грудях і комір ще сіль не спалила, піт не забруднив. Певно, як штани, так

і сорочка були вживані.

— А ця сорочка скільки потягне?

— Сто двадцять п'ять.

— І сорочка моя, — сказав Олександер, відрахував рівно п'ятьсот карбованців, привезених із Сибіру, і подав продавцеві.

— Вам завернути в газету, чи так візьмете? — поцікавився продавець, бо й старі газети були дефіцитним країном в ССР.

— Заберу без газети, — відповів, затиснувши куплене в дорогій крамниці під пахву.

— А черевиків до штанів і сорочки не потребуєте?

— Дякую, з черевиками почекаю, хай іншим разом.

Черевики, справді, годилося би купити, та з грішми поводитися треба обережно, бо хто зна, яка йому доля судиться.

— Заходьте знову, в мене все знайдете, і то европейське, найвищої якості, — запрошуав продавець проводжуючи Олександра до дверей.

— Обов'язково завітаю.

Повернувшись у "дом колхозника", Олександер зразу ж скинув свої штани й гімнастюрку, дбайливо склав і поклав під подушку. Надягнув сині штани і бузкову сорочку, підійшов до невеличкого люстра і задоволено посміхнувся. Тепер уже ніхто не стрикне йому зневажливе: — "повернувся з Сибіру". Тепер швидше подумають, що він брав штурмом Берлін.

Гімнастюрку й латані штани він таки затримає при собі. Хто зна, яка трапиться йому робота, можливо, треба робочого вбрання до брудної праці. Аякже, в країні побудованого соціалізму спецубрання видають тільки солдатам та кагебістам. Робітник, навіть шахтар хай дістає спецодяг, де пошастить, за власні гроші.

Налюбувавшись собою перед люстром, Олександер роздягнувся, склав на стільчику куплене, а сам ліг. Ще встигне наробитися, треба поласувати відпочинком.

НІЧНІ БАРБОСИ

ПОДНІМАЙТЕСЬ, гражданін, ваші документи!

Олександер зірвався з постелі, як ошпарений. Такі вигуки йому давно відомі. Проте очі і побачив перед собою обриси червоного кашкета і блискучу, ще червонішу, п'ятикутну зірку на кашкеті спереду. Кругле, як гарбуз, багряне обличчя здорового чекіста глумливо шкірило жовті зуби.

— Документи показуй! — повторив чекіст.

Олександер, переконавшись, що це не сон, а советська дійсність, шугнув рукою під подушку, дістав записник і витяг звідти свій документ.

Кагебіст уважно прочитав, подивився для певності на зворотний бік документа, чи, бува, нема там додаткових поміток, і повернув.

— Почему не остался добровольцем у Сібіру?

— Додому приїхав, навіщо ж мені чужина? — тепер уже смілівіше відповів. Страх розвіявся, він усвідомив своє право вільного громадянина.

— Разве Сібір чужіна? Разве етот край не наша велика родіна?

— Може, й ваша родіна, а моя родіна Україна. Я тут народився, тут хочу жити, працювати і тут померти.

— Ха-ха! Померти... Нікто не знає, где помірати прідьотся, Почему в колхозе не работаеш, ты ж колхозник, куда путешествуеш?

— В селі я не застав ні кола, ні двора. Лружина вийшла заміж за іншого, хату розібрала на паливо, господарку вбогу розтягнули сусіди, діти мене зріклися, то чого ж мені тепер шукати в селі, в колгоспі? — поскаржився щиро.

— Это правда, для тебя одна дорога — на вольное посё-

лєніє в Сибір. Там і жену подищеш хорошую, — порадив до-брозичливий кат.

— Може й поїду, а покищо хочу надивитись на рідну землю, подихати теплим повітрям, спробувати влаштуватись тут, а вже коли не пощастиТЬ, повернусь назад, — відповів щоб відчепитись від того собачника.

— Ну, надивляйся, дихай, пробуй, — насмішкувато проказав чекіст і вийшов.

Олександер сів на своєму ліжку, зідхнув і задумався. Однієї ночі не дали спокійно переспати, а як же ж тоді дали жити? До Сибіру, тільки до Сибіру, як не під вартою, то моральним тиском змушують людину залишити рідну землю. Але не діждете, щоб я добровільно повернувся в холодне пекло.

На стінах гуртожитку лазили голодні блошиці. Вони, за своєю природою, множились тисячами, а відвідувачів зсе-ла, яких вони зустрічали зграями, в живи не було. От во-ни з усіх закутків, шпарин, сховищ і кинулись до ліжка Олександра. Були блошиці і в бараках німецьких і в ба-раках сибірських, але такої повені, як у колгоспному будинку, Олександер ще не бачив.

Аби перешкодити блошицям діставатися до постелі, Ол-ександер відсунув своє ліжко від стіни, і ніжки ліжка вст-авив у чотири знайдених у гуртожитку, попільнички, напов-нивши їх водою. Блошиці води бояться і тепер їм шлях пе-регороджено.

До ранку Олександер уже не заплюшив очей, він обду-мував своє тяжке становище. Від блошиць знає рятунок, але де шукати рятунку від кагебістів?

Щойно за вікном забренів ранок, як Олександер дістав бритву, захопив рушника й подався митись у дворику, де стояв умивальник, а на спинці умивальника висіло люстро. Воду в умивальник постачав завідувач "Домом Колхозни-ка", бо за штатом водоноса не передбачено.

Поголившись, добре вимився до пояса, скинувши соро-чу, витерся рушником, розітерши покусане блошицями

тіло, і аж посвіжішав.

Повернувшись в гуртожиток, одягнувшись в куплену обновку, забрав із комори свої речі, долучив до наплечника гімнастичний й солдатські штаны, розрахувався за нічліг та й пішов до їdalyni.

В їdalyni повно людей, що поспішають на роботу. Гудутъ, як розбуджені бджоли у вулику. Про всі новини тут довідаєшся.

Відшукавши вільне місце за столиком, Олександер сів на дзиг'лик. Серед цього натовпу на нього ніхто не звертав уваги. Щойно він зручніше вмостиився, як до нього наблизилась уже знайома дівчина.

— Шо вам подати? Маємо картопляний суп і соєву кашу, — запитала українською мовою, хоч навколо тріскутіла російська.

— Давайте те і друге, — посміхнувся Олександер до дівчини.

— Сто грам для апетиту? — запитала, бо це входить в обов'язки обслуги клієнтури.

— Дякую, зранку не п"ю.

— Добре робите, — пошепки похвалила дівчина і зникла в натовпі. Їй тепер нема часу розважатись балачками, на неї скрізь чекають.

За кілька хвилин перед Олександром парував картопляний суп, заправлений салом а не соєвою олією. Він вдячно посміхнувся дівчині.

А дівчина ж як вивірка, від столу до столу. Тому цибулі свіжої, в іншого забракло хліба, чи огірка, ще інший просить додатково сто грамів. У їdalyni, як правило, більше як 200 грамів не давали.

З тих столів, де робітники вже посідали, дівчина збирала посуд, витирала шматою церату і готовала місця іншим. Всі в їdalyni поспішали, лише Олександер був господар свого часу. Неквапливо присунув до себе миску з супом, узяв невеличкий шматок хліба й поволі смакував гарячу страву. Він навіть натрапив у мисці на кусник м'я-

са. Пережував, ковтнув, і ще раз провів ложкою вглиб миски. І ще натрапив на кусник. Яка чудова дівчина, це ж воно подбала тільки для нього, за те, що він українець.

— Ксенія, Ксюша, мене огурчик! Ксенія, добав хлібца, золотко, не хватіло! Ксюша, мене сто грам, ей—Богу, я беру первую порцію сто грам, додай до норми!

Тепер уже Олександер знов, як звати дівчину, Оксана, а кличуть Ксенія.

Закінчивши з супом, притягнув другу тарілку з соєвою кашою. Як суп так і каша була заправлена салом з жовтавою присмаженою цибулею. Олександер не поспішав з двох причин. По—перше, на нього ніде ще не чекає праця, а по—друге, він хоче без свідків поговорити з Оксаною. Може, й вона допоможе знайти працю. Вона ж у круговороті робітничого середовища, де завжди йдуть розмови про крашу, ліпше платну працю.

Чекати довелось не довго, за чверть години робітників, як мітлою змелю, розбіглись, поспішаючи до гудка бути при своєму верстаті. Кожний знає, що за 20 хвилин за пізнення від п"яти місяців до трьох років тюрми. Закон від 6—го серпня, виданий владою до війни, діяв і тепер.

Коли їdal'nya спорожніла й залишилось кілька осіб, не пов"язаних із працею, Олександер кивнув до дівчини. Розрахувався за сніданок, подякував за шкварки й запитав:

— Оксаночко, чи ви не порадили б мені, де тут потребують робочих рук? Шукаю праці, будь якої, навіть за підмітайла.

— То ви журитеся працею? — здивовано підкинула брови дівчина. — Боже мій, та тепер робочі руки, особливо чоловічі, на вагу золота. Он у радгоспі, щодня шукають людей по селях і в містечку на жива. Так само на цегельні, у млині, на овочевій базі, у плодокомбінаті. Аби тільки силу мали, а роботи скрізь повно, — запевнила дівчина.

— Я вам широко вдячний за пораду, але де б його влаштуватись із мешканням?

— Спробуйте на цегельні, це в околиці міста. Там чо-

ловіки добре заробляють, там і ї дальня для робітників, і гуртожиток для самітних.

— Оце саме мені й треба.

Олександер підвівся, взяв свого наплечника й вийшов. Цегельню він знає з дитинства. Колись люди з його села їздили за цеглою, як ставили в хаті піч. Певно, на цегельні тяжко працювати, але все ж легше, ніж у млині носити мішки з зерном на третій поверх. Він і про млин чув від людей, що ходили підробляти зимою на взуття, чи одежину.

Попростував до цегельні. Вабило що там і гуртожитком самітні забезпечені. За пів години й дістався. Ось де нарешті він працюватиме і матиме, де спати. Всі турботи відпадуть.

Цегельня ніколи не припиняє праці, в закритих мешканнях і зимою йде праця. Державі цегли треба багато.

Широка площа, на якій розташувалась цегельня, обведена колючим дротом, як концтабір. Але тут з іншою метою, треба забезпечити цеглу від крадіїв. До революції цеглу на цегельні міг купити кожний господар, тепер тільки за дозволом влади, і то, мабуть, з самої Москви. От і крадуть.

На цегельні сотні робітниць, зрідка робітників. Коні, впряжені до вирла глиномішалки, ходять мов в каруселі.

Лунає дівоча пісня. Це ж бо відомо: де українські дівчата, там і українська пісня, чи то сумна, чи весела. Залежить від обставин. Тепер чулась весела, значить, по селах менше арештів і більше хліба.

Переступивши поріг контори, Олександер натрапив на дідуся, що сидів за столиком і уважно щось писав. Напевно, бухгалтер або статистик.

— Дедушка, а дедушка, где зде прінімают на работу? — звернувся по-російському, знаючи, що ця мова з більшою пошанівкою відкриває двері в українській установі при советській владі.

— Шукаєте роботи? — подивився дідок поверх окулярів на Олександра. — Я ось зараз запитаю, — і підвівши дрібними кроками подався в глиб широкої кімнати і зник за

протилежними дверима.

От як можна помилитися, — засоромлено посміхнувся Олександер. І тут знайшлися люди, що ще не соромляться рідної мови, а я до них з московською.

За хвилину дідусь повернувся, а за ним — високий та широкоплечий, у тілі, середнього віку, чубатий товариш у косоворотці.

Це вже справжній москаль, — подумав Олександер, глянувши на косоворотку підперезану модним московським з китичками пояском.

— Добриден, ви шукаєте роботи? — запитав приємним баритоном.

Олександер аж захлинувся, так був здивований. І навіщо ж він одягнув цю московську косоворотку? Щоб людей в блуд уводити?

— Хотів би влаштуватись у вашій цегельні, чую що тут усі люди наші, — відверто висловився Олександер.

— Можете влаштуватись. А на яку саме працю хочете піти? Якщо ви грамотний, нам дуже потрібні обліковці.

— Простим чорноробом. Можна й до коней, бо люблю їх ще змалку.

— Добре, щось знайдеться, покажіть свої документи. Вас відпустили з колгоспу, чи ви з міста?

— Селянин, з діда прадіда. Ось мої документи.

Начальник, щойно взяв до рук довідку з концтабору і глянув на написане, зразу ж загубив свою добродушну по-смішку і насупив густі чорні брови.

— Дуже шкодую, але, на жаль, прийняти вас не можемо. — І повернув довідку.

— А це чому? Та ж ви щойно говорили що маєте роботи досить, — з розпухою запитав Олександер. Він ледве стримався, щоб не заплакати.

— Ви судимий, а таких нам заборонено приймати, — щиро сердно відповів начальник. Видно було, що він жалів земляка.

Соболенко більше не запитував. Навіщо? Йому й так

зразу відкрилась злочинність влади супроти українців. Але в нього ще жевріла надія, що такі накази влада розіслала не скрізь. Ще ж існують радгоспи. Не може бути, щоб у державі, де нема безробіття, він не знайшов праці.

— Ну що ж, влада мене судила, видно, влада хоче й досуджувати, — з легким докором відповів, підхопив свого наплечника й вийшов, навіть не сказавши: прощайте.

Тепер він зрозумів, що над ним і над мільйонами таких судимих окупант закинув петлю. Але кому поскаржиться, коли владу в Україні очолюють москалі, жиди, чужинці? От цей на цегельні, що розпоряджається робочою силою, зразу видно, що добрий, а відмовив. Має наказ з Москви: судимих не приймати на працю, а в Україні половина українського населення — судимі.

Гупаючи сердито тяжкими черевиками, Олександер поздався до радгоспу.

Радгосп на протилежному боці, за містом. Там він знайде працю, притулиться, спатиме в скірті соломи, ахарчі десь роздобуде, якщо нема там іdalyni. Але мусить бути, людей же треба харчувати, крамниці серед поля не знайдеш.

Ішов до вимряного радгоспу якось знеможено, советські жорстокі закони отруїли його сили і він відчував в тому хоч день щойно розпочинався. В грудях ворушився хробачок, що викликав злобу до цілого оточення.

Перейшовши містом, Олександер подолав ще й передмістя з простими хатками, як і в селях, але з чепурними невирубаними садками, дістався на польові лани з дозріваючими хлібами. І зразу ж наштовхнувся при дорозі на високу, збудовану з кругляків, вишку, свідка жорстокого закону охорони хлібів у 1933 році, коли голодні руки трударів землі і їхніх дітей тягнулися за колоском. На вишці колись стояв із рушницею охоронець і стріляв у кожного, хто наважувався торкнутись колоска.

Пригадав Олександер ті страшні часи і подумав, що й сьогодні не ліпше, і напевно на цій вишці минулого, 1947

року, також вартував москаль, тільки не з примітивною рушницею, а з модерним автоматом.

Мандруючи дорогою поміж хлібами, Олександер раптом почув знайомий веселий шум молотарки. Молотарка завжди в хлібороба викликала радісне зворушення, адже ж це вже готовий хліб, остання стадія праці селянина. Завтра до млина, і свіжий пахучий хліб на столі.

Олександер зупинився й повернув голову в бік тарахкання барабана. Серед широкого лану, в центрі викошеної ниви, поміж зв'язаними снопами в копах, побачив гурт людей і купи соломи, а між ними й молотарку. Видно, тільки сьогодні почали молотити. Може, ще й не вистояне зерно, але потреба велика, збирають передчасно, щоб нагодувати голодних. Виконання й перевиконання державного пляну. Чим швидше треба звітувати в Москву, що на Україні жнива розпочались, перші валки зібраного врожаю з червоними прапорами прибули на елеватор. Завтра цей хліб смакуватимуть робітники Москви.

Олександр гірко посміхнувся, знає наперед, що так буде. Перші підводи зерна нє для потреб місцевого населення, а для потреб окупанта.

Олександр приглянувся і помітив що біля молотарки нема жодної чоловічої постаті, самі жінки. Навіть скиртують солому і мішки з зерном носять жінки. Значить, чоловічих рук бракує, – подумав і веселіше подався до контори радгоспу що бавваніла в далині.

Біля молоторки зграйками бігали малі діти, трохи старші тягали снопи, а ще старші кидали вилами солому. Влада всіх заохочувала до праці, запрягала змалку в ярмо.

Друга світова війна забрала, як подає статистика, 20 мільйонів людей в ССР. А коли до вбитих додати ще стільки ж ранених, калік, то виходить, що робочої чоловічої сили дуже бракує. І бракуватиме кілька років, аж до пристосту.

Олександра доля врятувала німецьким полоном, але й на нього влада накинула зашморг, затаврувала "зрадником". Та вже ліпше бути зрадником, і живим, як лежати трупом у незнаній могилі.

Наблизившись до контори, він помітив, що тут панує таке ж безладдя, як і в кожному сільському колгоспі. Будинки старі, реманент на відкритому полі, огорожа поламана, жодного деревця для холодку, чи відпочинку нема. А радгосп же, як пригадує Соболенко, організовано на хуторі куркулів, що колись, до революції, славились заможністю, пишалися гарними будовами, врожайними садками, городиною та худобою. Все пішло в руїну. Куркуля давно запроторили з родиною в Сибір і напевно заборонили й носа сюди показати. З усіх куркульських будов залишилася лише в добром стані одна хата, де розмістилась контора радгоспу й куди оце поспішав шукач праці.

Контору було обведено штакетами, і ці нові штакети пофарбовані на зелено. Очевидно, ця показовість зроблена вже по війні, на що спромоглось керівництво радгоспу. А всі інші будинки, стайні, шопи, комори напівзруйновані,

сяк—так прикриті замість стріхи, соломою, щоб вітер не звіяв, обложені латами, чи хворостом. І хоч навколо зеленіють ліси, але лісоматеріялу на будову нових приміщень бракує. Тому то й іржавіє реманент під відкритим небом,

Трохи осторонь від дороги Олександер помітив трактора, біля якого метушилось кілька жіночих постатей. Всі ці красуні роду людського були такі забруджені нафтою і олією, що ліпше й не торкайся. І ці жінки й дівчата вже так призвичаїлись в цьому бруді працювати, що й не помічали своєї неохайноти, навіть жартували. Вони хизували, що виконують чоловічі обов'язки тракториста. Вони забули що природою призначені вирощувати, виховувати малят і наводити в господарстві, родині, хаті і в цілому побуті порядок і красу. Тепер советська влада перетворила їх на робоче тягло.

Забачивши чоловічу постать, мандруючу з клунком, усі ахнули від здивування, кинули роботу і заніміло дивились. Потім разом кинулись до дороги, зупинились і приглядались як до якогось дива. А коли Олександер порівнявся з ними, передня вигукнула :

— Дядечку, ви до нас ? Роботи шукаєте ?

— А приймете? Маєте для мене роботу?

Трактористки, жінки й дівчата, вродливі й веселі, як видно, всі з села, обліпили його, мов мухи грушку. Разом усі зашебетали:

— Дядечку, та ми вас приймемо обома руками, проситься в конторі до нас прицепщиком, ми вже пупи пообирали реманент підймати та міняти до трактора.

— Можна й прицепщиком, чому ні. А коли треба то й трактористом, умію цього залізного вола водити й доглядати, — признався Олександер, бож у Сибірі, на сплаві лісу, працював на тягачеві, що мало чим різнився від трактора.

— То це чудесно! Які ми щасливі! Ідіть у контору та й просіться до трактора.

— А як тут, у радгоспі, з харчуванням? Маєте їdalнью?

— Не журіться, для трактористів навіть є привілей, нам харчі гарячі вивозять на поле, нема потреби поспішати в їdalнью. І харчують добре.

— Дякую за відомості, зараз же стаю до праці, — пообіцяв Олександер і подався в контору. В ньому знову забуяла радість. Все йде якнайкраще. А товариство, жінки й дівчата, як горлички.

Зайшовши до приміщення контори, Соболенко заніміло зупинився. Велика кімната світила пусткою, аж страшно зробилось. Можуть подумати, що він злодій. Вже хотів тікати, як раптом, із бічних дверей, вийшла дівчина і здивовано запитала:

— Вам каво надо?

Тепер він зрозумів, що на полі дзвенить українська мова, а в конторі панує російська.

— Шукаю праці, мені казали що в радгоспі, на жнива, потрібно чоловічих рук.

Дівчина уважно прислухалась до мови, видно, не вперше їй доводилося знайомитися з українською публікою.

— Ваші документи? — запитала й підозріло зміряла поглядом з ніг до голови.

Видно це сміття тут начальствує, — подумав Олександер, дістав свою довідку і подав. Настрій в нього зразу ж змінився на гірше. Вже коли тут приймає до праці представниця окупанта, добра не очікуй. Так воно й сталося.

Дівчина оглянула довідку своїми вовчими очима й аж позеленіла :

— Та ж ви ізменник, только что із лагерей?

— Я відбув свою кару, — сердито відповів Олександер — і маю право дістати працю будь де.

— Толькo не на Українe! — злобно пирскнуло це щеня, в жіночому вигляді, і зрадило всю правду. — Поеzzjajte в Сібірь, в Казахстан, на Дальній Восток, поезжайте, наконец в Донбас, только не здесь. Вам здесь места нет! — відрубала зайда і повернула довідку.

В Олександра тремтіли руки, переверталось щось у грудях, хотілося схопити на столі тяжку чорнильницю і кинути щеняті в зуби, щоб більше не гарчало. І нагода мов би добра, свідків нема. Хібащо трактористки...

— Я на цій своїй землі родився, тут ріс, звідси й ворога був покликаний нищити, — пробував захищатись Олександер.

— Ви ізменник, а не заштітник родіні!

— Не я один потрапив до полону, мільйони змушені були здатися, зброй не було.

— Ви воевать не хотелі! — тихше вже мовила, відійшла і сіла за столиком, почала перегортати якісь папери.

Розмова кінчилася. Соболенко взяв свій пакунок, повернувся і неквапливо вийшов.

Він ще раз переконався, що петля на його ший затискається. Це собача показує йому місце праці в Сибірі, а саме вигрівається й випасається на Україні. І ще цупкіше стиснув жаль Олександрове серце. Куди ж тепер, де шукати рятунку? Треба вертатися до міста, хоч повечеряті в йдалльні, хоч відпочити перед дальшими мандрами в пошуках заробітку. Якщо вже вибирати нове місце поселення з числа дозволених судимим, то тоді Донбас, все ж таки рі-

дна, своя земля. Там, кажуть, у шахту приймають і без документів, аби спина й руки.

А на дворі — Божа благодать. Дозріваючі лани, зелені-ючі покоси, пахуче повітря бренить бджілками, блакитне небо голосить жайворонками, а в житах перепела та коники доповнюють симфонію жнив.

А це гадючена радить мені Сибір, холодну Сибір. А щоб ви не діждали ранку, як я повернусь добровільно в ту білу пустелю.

В радгоспному дворі ходили люди, переважно жінки та діти, подекуди чоловіки — інваліди, або сивоголові дідуся. В кутку двору, аж там, двоє, будують хліва, зводять крокви, а ще далі поспішає драбиняком третій дід, цьвохкаючи на коней, мабуть, буде звозити снопи до молотарки.

— Ну, як там, дядьку, що сказали в конторі? — запитала одна з трактористок, виїхавши назустріч.

— Відмовили! Кажуть для чоловіків роботи в радгоспі

нема, впораються і з жінками, — посміхнувся Олександер, приховавши правду, щоб не хвилювалися жінки.

— Брешуть вони, чортові поганяли, скоро замучать, позагонять нас на тяжкій роботі! — верескнула трактористка, почервонівши. — Ходімо в контору, я їм покажу, як ми впораємося з трактором. Ми вже два роки вимагаємо чоловіка — прицепщика, а нам усе відповідають, що чоловіки не просяться на працю, що чоловіків бракує. Дівчата, давайте всі в контору, чоловіка не хочуть прийняти на роботу! — гукнула до гурту і зразу ж усі трактористки сипнули до неї.

— Дівчата, заспокойтесь, я ще не все вам доказав, — збентежився Олександер.

— А що там ще було, кажіть, не бійтесь, ми всі свої, — мовила старша трактористка.

— Мене відмовились прийняти до праці бо я був у німецькому полоні, а ви самі знаєте що полонених влада назала зрадниками і покарала.

— А хіба за царя не брали в полон, а хіба німці не здавались в полон, а хіба комісари не сиділи в німецькому полоні? — почулись обурені вигуки.

— Були в німецькому полоні й комісари, але советська влада всіх назвала зрадниками. Німців з нашого полону в Німеччині зустрічали з квітами, а нас з німецького полону — в Сибір.

Жінки й дівчата враз принишкли, злякано переглянулись і вже не суперечили проти влади. Напевно, кожна з них мала близчого, чи дальнього родича в Сибірі.

Помаленьку, одна за одною почали розходитись.

— Що ж ви тепер думаете робити, — співчутливо запитала старша.

— Доведеться шукати праці в Сибірі, — відповів Олександер.

— Дурні ви, дядьку! — вихопилась наймолодша, повернулась і побігла до трактора.

— Пробуйте ще десь пошукати праці, — порадила стар-

ша, і всі табунчиком пішли до свого забрудненого нафтою, тяжкого трактора.

Олександер підкинув наплечника і поплентався польовою дорогою в напрямі міста.

Ранком, виrushивши з міста, під час мандрівки польовою дорогою, поміж паухучих хлібів, шлях здавався йому легким, приємним, радісним. Він любувався травами, співами птахів, квітами і людською працею, що завершилась збором урожаю. Він ішов з високо піднесеною головою і якось забув про тяжку розмову з керівником цегельні. Тепер же, повертуючись тією самою дорогою, радість його померкла, легкість зникла, а ноги, мов би налиті чавуном, ледве ступали, ледве підіймав їх, щоб рухатись далі. І хоч дорога була рівна, Олександер часто спотикався, відчуваючи непосильну втому. Втому не тільки фізичну а й духову. Його побито, знищено морально, в нього відібрано право на рідну землю. Йому хотілось їсти й пити. Спрага палила так дошкульно, що ледве стримувався, аби не вирвати при дорозі цукрового буряка, з плантації ліворуч та пожувати. Але було страшно, недалеко молотарка, могли

люди побачити, гукнути сторожа, тоді знову тюрма. Розкрадання соціалістичної власності, особливо харчів, найтаяжний злочин в країні сітості і добробуту.

Пройшовши з пів кілометра, побачив жінок що копичили сіно. Брали вилами згромаджену купу, непосильну для жіночих рук, і тягли, обливаючись потом до копиці, скирти.

А на скирті, так само грузнучи в сіно по самий пояс, жінка товкла ногами, скиртувала.

І скільки Олександер не шукав поглядом у полі чоловічої постаті, такої не було. А його прогнали, він зрадник, він небажаний владі на Україні. Московським насильникам, поневолювачам значно вигідніше змусити його шукати щастя в Сибірі. При гострій потребі Москва пришле на його місце, в Україну, з Росії поселенців, або ж з Латвії, Естонії чи Литви робітників. Для розмішування поневолених народів в советському казані.

Забачивши край дороги горбок, Олександер звернув до нього, щоб відпочити. Сів і зразу відчув, як утома його перемогла, відібрала останні краплини сили. Він поклав під голову наплечника й ліг, випроставшись. Як добре тут, на свіжому повітрі. Полежавши кілька хвилин, стягнув з намучених ніг тяжкі черевики, розгорнув на сонці в огні і онучі й полегшенно зідхнув. Так, у напівдрімотному стані полежав яких чверть години і міг би й заснути, як доро-гою протарабанив парокінний драбиняк. Підхопився, вкинув до наплечника онучі й черевики, і босоніж подався да-лі. Голод і спрага гнали його в місто, до їдалньі. Так, уже без відпочинку, дістався до міста. На околиці знову сів під деревом, у холодочку, обітер травою, а потім онучею запорошені ноги, взув черевики і попрямував до їдалньі.

НОВІ ТРУДНОЩІ

ВІДАЛЬНІ, вдихнувши пахощі кухні, зразу повеселі - шав. Сів у кутку за вільним столиком. В тій же хвилі підійшла Оксана.

— Як з роботою? Влаштувалися? — поцікавилася передусім.

— Дайте мені склянку холодної води, бо язиком не поверну.

Лівчина метнулась і за хвилину принесла воду. Олек - сандер випив її до дна, вдячно пірміхнувся й відповів:

— Грішників до раю не пускають.

— І на цегельні відмовили? Там же завкадрами наша людина!

Соболенко згадав чубатого українця, що співчутливо до нього поставився, зрадивши розпорядження влади: "Судимих не приймати".

— Ходив і на цегельню, відмовили.

— А в радгоспі були?

— Щойно звідти, не приймають.

— Там, я чула, язиката якась сидить у конторі, наших людей не шанує, — пошепки сказала Оксана й глипнула на людей збоку, де чулась московська мова. — Але ви не турбуйтесь, я вам роботу сама знайду. У вашому документі написано тільки, що ви були в полоні?

— Там записано статтю, за якою мене карали.

— А що та стаття за собою ховає?

— Що я зрадник батьківщини.

— Тоді вам треба в село, в колгосп, або в Донбас, там у шахту всіх приймають, — відповіла дівчина, мов би була правником. В ідалльні набралась знання про всі закони.

— Доведеться в Донбас, — погодився Олександр.

- Що вам подати? — змінила дівчина розмову.
  - Все, що готове, голодний, як вовк, чекати тяжко.
  - Тоді борщ, і швиденько будуть вареники.
  - Чудово! Вареників дві порції. Я вже вареників не єв сім років.
- Які тут вареники? Хіба такі смачні, як варили, буває, в селі? — зневажливо мовила дівчина. — Але я вам добре заправлю...

За кілька хвилин перед Олександром стояла велика миска гарячого борщу, лежала ложка і кусник хліба. Він зразу ж узявся за ложку. Ще за кілька хвилин Оксана принесла повну тарілку вареників, густо притрушених смаженою цибулею й шкварками.

— Борщу за ті самі гроші можу ще добавити, — шепнула на вухо.

— Дякую, вистачить!

"З такою жінкою чоловік не пропаде", — подумав про Оксану і аж повеселішав, що має серед цього злого оточення приятеля.

Прийшовши згодом за розрахунком дівчина запитала:

— Куди ж ви тепер, прямо в Донбас чи попробуєте ще в місті? Кажуть, у млині потребують носіїв мішків із зерном на третій поверх, приймають без документів.

— Там тяжка робота, спину зірвеш і пропуклину діста-неш. Уже краще на Донбас, — відповів і додав дівчині трохи "на чай".

— О, дядьку, мені від вас нічого не треба, ви такий бідний, такий бідний.

В Олександра з очей викотилась слюза. Хотілось ухопити це янголятко в обійми, але Оксана вже зникла. Він узяв свій клунок і вийшов.

Сонце сідало, і зважитись це на пошуки праці було пізно. Треба думати про спочинок. Можна було б вийти на околицю міста й переночувати десь у леваді, чагарнику, чи чужому садку. Погода гарна, тепла, і дощу не передбачається. Але як хтось помітить і гукне міліцію — пришиють

волосюество. А ще коли документи "підмочені" то недалеко й до тюрми. Хіба спробувати ще одну ніч переночувати в колхозному домі?

Щойно він відчинив парадні двері й переступив поріг, як почув з далекого кута грізний оклик: "Я вам казав що другу ніч нізязя!"

— Дядечку, а де ж мені? Під тином? Міліція в "буце-гарню" замкне!

— Обов'язково посадить, це як закон! А в нас нізязя! Теж закон! Та і в мене є серце, біжіть в МТС, там серед приїжджих колгоспників і заночуєте, там і документів не завжди вимагають, — порадив добросердній дідусь.

І тут Соболенко переконався, що коли б дідусь був москаль, такої поради годі було б чекати.

— А де ж міститься МТС?

Дідок докладно пояснив дорогу.

Машиново-тракторна станція, що обслуговувала колгоспи, містилася на околиці міста і була, як і належиться в соціалістичній державі, обведена високою загорожею з колючого дроту. В робітничо-селянській державі злодіїв ще більше, як у капіталістичній. Злодіїв не кишенъкових, не квартирних, не хапунів, а справжніх, солідних злодіїв державного майна. Могли вкрасти плуга й борону, могли пощупити і самого трактора. Розібрati тихцем на частини. Тому то така міцна та надійна колюча загорожа. Це байдуже, що приватну власність анульовано. Крадуть голівачі, завідуючі установ, крадуть усі, від конюха до комісара. Крадуть один в одного, щоб перевиконати плян і вилізти на вищий щабель кар'єристичної драбини, або отримати нагороду — місце в санаторії.

Пройшовши відчиненою брамою у двір МТС, Соболенко поміж складами, магазинами та широкими від дощу заїздами з накриттям від непогоди, побачив контору з вивіскою і поруч просторий двоповерховий цегляний дім. Там же й невеличкий заїзд для підвід, під яким уже стояли коні, що хрумали сіно. Це й була ота нічліжка, притулок для прибу-

лих колгоспників.

Олександер відчинив двері будинку. В коридорі збоку сходи. "Напевно, треба піднятись" – подумав і пішов східцями. На другому поверсі почув шарудіння вінника. Приглянувся і побачив повну, рум'яно лицю, середнього віку молодицю в широкій селянській спідниці і в туго натягненому светрі. Жінка прибирала коридор. Він вдався до неї :

– Тіточко, переноочувати можна ? – гукнув здалека.

– З села, колгоспник ? – запитала.

– Мені на одну ніч, – відповів.

– Знаю, що на одну, тут більше ніхто не ночує, питую, чи колгоспник ?

– Та вже ж що не з Москви, самі бачите.

– Тут і з Москви бувають. Маєте з колгоспу відрядження ?

– Я без підводи, я не за потребами до МТС, прохожий, тільки переноочувати.

– Мені до цього діла нема. Давайте пашпорта.

– Пашпорту ще не отримав, маю довідку.

– Давайте довідку, – погодилася жінка.

Олександер дістав і подав уже відому довідку.

– О, то ви з Сибіру ? – здивувалася жінка й повела за собою постояльця. В невеличкій кімнаті розгорнула на столі журнал нічліжників і записала прізвище.

– Можете ночувати, а документ залишиться в мене. Заберете, як будете відходити.

– А це чого ?

– Чого, чого ! А того, що були такі, забере постіль і через вікно змиється. Шукая тоді дідька в лісі. А без документа не втече. І не обікраде. Ходім, покажу ліжко.

Простора кімната, і рядком ліжка різних стилів. На ліжках матраци, набиті соломою. Жінка відімкнула комору й дістала простирадло, ковдру та подушку, подала Соболенкові.

– Вибирайте ліжко, яке хочете, а клунок залишіть у ко-

морі, бо вночі можуть украсти і з-під голови. Ми за речі, не замкнені в коморі, не відповідаємо.

— В мене такі речі, що й жебрак не полакомиться.

— Порядний жебрак може й не полакомиться, а наш товаришок, або гражданін украде, без цього не проживеш. З вашого наплечника можна пошити туфлі, чи повстяники на зиму, — зразу ж визначила жінка придатність наплечника з грубого військового брезента. — В нас і онучі крадуть.

— Нічого, в мене не вкрадуть. Тут рушник, бритва, мило. Ще й не з такою братвою жив і не обікрали. Знаю, як стерегтися.

— Ну, дивіться, я не відповідаю.

Олександер вибрав цим разом ліжко друге від вікна, може, не так дошкулятимуть блощиці, узаконені мешканці кожного будинку в місті.

Застелив простирадлом сірий, стовчений матрац, поклав підушку, розгорнув ковдру поверх простирадла, та вже хотів роздягнутись і лягти, як зауважив на протилежному кінці, на ліжку людину. Постать ворухнулась і зідхнула. Значить у цій залі ще хтось підночовує, а може, це і є той любитель чужої власності, від якого застерігала заідувачка нічліжки.

Звикнувши до сутінків, Олександер розглянув, що людина лежить одягнена і взута. Це ще більше насторожило. Як обікраде, то зразу ж і втече. Але як же він сюди заліз, що господиня його не помітила? А може, це такий же нічліжник як і він, а не роздягається наляканий злодіями, — гадав на всі лади Олександер. Скинув черевики й поклав про всякий випадок, під матрацом у ногах, штані й сорочку склав під підушку, наплечник засунув під ліжко, прив'язавши ремінцем до бильця ліжка. Хай спробує тягнути, зразу прокинуся й почую.

Щойно Олександер упорався й приготувався до сну, як з того темного кутка залі почувся соковитий чоловічий бас:

— Гей, товаришок, яка лиха доля загнала вас у цю сме-

рдючу емтеесівську яму ?

Еге, значить, людина порядна, коли критикує відверто советську установу. Виходить, що ми побратими по недолі, — зрадів Олександер.

Він трохи підвівся на ліжку, повернув голову і тепер уже виразно бачив власника соковитого баса. Це була дебела людина, широкоплеча, повногруда, з густим кудлатим чубом на голові і блискучими, іскристими в темряві антрацитовими очима та білими міцними зубами.

— Наша доля, товаришок, загнала мене сюди, лукава доля з далекої чужини.

— Може, ѿ ви з Красноярського Краю ? — враз пожвавішав співбесідник і, підвівшись із свого ліжка, наблизився до Олександра, сів навпроти.

Тепер можна було розглянути людину краще, як здаля. Це був, справді, колись велетень фізичної сили, але тепер його обличчя густо помережане, покраяне зморшками, а то-нкі вперті уста підкresлювали затаену злобу.

— Ні, трохи не вгадали, прибув я з дальнього краю, як Красноярск, з самої далекої і холодної півночі.

— Відбували кару ?

— Як і мільйони людей.

— Розумію, це звичайний шлях наших трударів. Тоді ви хильнули горя більше мого, я з так званих куркулів, вивезений в Красноярський край. Мое поселення було обумовлене десятьма роками. Я й подолав, виконав цих дві п'ятирічки і повернувся, щоб померти на рідній землі.

— І що ж ви там виконували ?

— Працював у радгоспі, чи колгоспі, різниці помаленьку стираються, як там так і тут робітники — невільники. Отож, це був радгосп, а ще звали фабрикою зерна і називався зразковим. Лержава вгатила в той радгосп сто тисяч карбованців. Бож, звісно, намагались зробити зразковим. Людей там розмістили не в окремих хатинках чи мешканнях, як у нас по селях, а привчали до касарняного співжиття, до комуни, до табору, щоб контролювати кож-

Міняють свій вигляд советські села. Замість окремих білостінних хаток — двоповерхові касарні. В кошарі ліпше визискувати рабів — колгоспників і тримати в покорі.

ний рух і всю поведінку людини. В кожній касарні було до п"ятисот родин.

— А годували добре?

— Нарікати не можна, бо ж, звісно, господар і коня доголядає, щоб тягнув воза швидше. Але як би там не годували, як би не пригрівали, потягло мене додому. Відбув що призначили і досить. Приїхав до села, а мені кажуть, мене вже давно зі списка мешканців села скреслено, а тому повертайся, мов, назад у Красноярск.

— Маєте в селі родину, родичів?

— Які там родичі в куркуля могли залишитися після розкуркулення, всіх большевики розігнали, а деято й сам поспішив зникнути. Дружину я похоронив у Красноярську, не витримала п"ятирічок, діти одружились і розплівлись у чужому морі, а мене потягло до рідного села, щоб тут, у своїй землі, порохнявіли кості. Але влада і на це не дала мен дозволу.

— Значить, ви мій побратим. І мене влада штовхає назад, у Сибір. Правда, не в концтабір, де я відбував кару, а на вільне поселення.

— Ви з куркулів, що для вас нема місця в селі?

— З бідняків, але в мене інша перешкода. Голова сільради, зайда з московщини, украв мою родину, одружився з жінкою за час моого перебування в концтаборі, усиновив моїх дітей і розпоряджається в селі з наганом у кишенні. Там такий катюга, що знищити безневинну людину для нього — геройство. А коли зважити, що він москаль з партквитком і кожний злочин супроти українців йому прощається, ще й нагородяє, то й вислід: у селі для мене нема місця.

— Куди ж тоді вітрила напинаєте?

— В Донбас, єдине місце для українців на українській землі, де не приглядаються до документів і не дошукуються минулого.

— Я звик працювати під сонцем, а в землі хай кріт рістеться, — відповів чоловік.

— Звичка одно, а життя друге, — зідхнув Олександер.

— Я махну в Крим, туди, кажуть, тепер переселили з Галичини на вільні, колись татарські землі, багато наших людей. Там і хочу присмоктатись. Поїду в Крим.

— Крим — чудовий край, але чи дозволять там жити з заплямленими документами?

— А ваші документи заплямлені?

— Зазначено, що я зрадник, не словами а статтею.

— Тоді вам до Криму ліпше носа не показувати, не приймуть. Там контроля велика.

— Я ще попробую пошукати місця на Україні, а може ...

— Певно, що спускатись на дно рано, пробуйте. Трапляються й добрі люди при владі. Але ми так широрозмовляємо, як брати, а не знайомі. Мене звуть Яремою Чорним.

— А мене Олександром Соболенком.

— Голодні? В мене є хліб, сало і горілка, — признався Ярема.

— Вечеряв у їdalyni, добре повечеряв, дякую.

— Е, пусте, для знайомства треба випити. — І пішов до

свого ліжка. За кілька хвилин повернувся з вузликом.

— Хильніть прямо з пляшки, на жаль, чарки не маю, — запропонував Ярема.

— А-а! Міцна! — ковтнувши ствердив Олександер.

— Ще трохи, для мене залишіть на дні.

Олександер, аби виявити щирість до приятеля, прикладався ще до шийки. Недопите подав Яремі, взяв кусник сала й хліба. Почав закушувати.

— Ех, шкода що ваші папери влада запаскудила, ми б у Криму з вами он як загосподарювали, — жалкував Ярема.

— Це байдуже, що документ затаврований "зрадництвом", ви все ж дайте адресу, де вас там, у Криму розшукувати. Може, мені пощастиТЬ доля і вдастСЯ документи вигладити за гроші...

— Я збираюсь до Ялти, туди, де колись царі вигрівались на сонечку. Може, причеплюсь на пристані, а може, буду підмітайлом. Мої руки до всього звикли. А найголовніше — пристань мене тягне. Там дізнаєшся, що робиться в світі...

— Про нашу долю ніхто не дбає, кожний політик, дипломат, "людолюб" тільки й думає про свою кишеню, про вигоди для свого народу. А ми що? — Раби землі, нас люблять тільки, як добре тягло, — зідхнув Олександер.

— Я маю на думці інше, прямуючи в світ. А може... пощастиТЬ на старість вискочити... кудись в Америку.

— Ви думаете, за кордоном медівники ростуть на деревах? Хіба ті доброчинці, капіталісти, буржуї з Америки, не скинули царя, не зробили революцію, не вони продали наших людей у Ялті, куди оце ви мрієте потрапити? Я в концтаборі довідався, що Рузвельт продав, чи подарував Росії пів Європи, а Черчіль видав большевикам 50 тисяч козаків, які воювали з Советами. То це такі доброчинці? Адже тих 50 тисяч лицарів за волю були большевиками зкатовані, і кров їхня на уряді Англії. Але Англія і Америка кричать, що вони стоять на сторожі правди і свободи, а

мені здається – вони стоять на сторожі свого золота в льохах.

– Е, Соболенку, то я бачу що ви політик світового масштабу ... А я ж про такі речі вперше чую, – здивувався Ярема.

– Я ще не таке знаю, та що з того? Хіба світ у 33 році не знав про голод на Україні, а що він зробив щоб рятувати наших людей? Це такі доброчинці.

Так двоє обездолених викладали один одному скарги. Викладали свої болі, і їм мов би легшало. Лесь перед світанком розійшлися і полягали. А вже вдосвіта Олександр раптом відчув, як його хтось торгає за плече.

– Соболенку, товаришу Соболенку, підіймайтесь! – почув він командирський наказ російською мовою.

Відкривши очі, підвівся. Перед ним два цербери, охоронці влади, недрімане око КГБ, в кашкетах з малиновими обводками.

– Чого вам треба? – сердито запитав, не відчуваючи за собою жодної провини. Він догадався що кагебісти заглянули в журналі його прізвище і, напевно читали документ і все знають.

– Шо ви другий день робите в нашему місті?

– Це є наше місто, і шукаю я тут праці. А хіба що?

– Праці в місті ви не знайдете, і взагалі, вам тут нема чого тинятися, повертайтесь туди, звідки прибули.

– Я свій термін у Сибірі відбув і маю право жити там, де народився.

– І працювати, – підкреслив кагебіст, – а коли праці не знайдете, тоді що?

– Тоді, може, поїду на Донбас. Не турбуйтесь, злодіем не стану, на життя зароблю.

– Ну, дивіться, щоб не зробились волоцюгою, – натякнули кагебісти і вийшли.

В СССР існує закон, за яким безробітна людина обвинувачується в "бродяжнічестві", і влада примусово таку людину вивозить на заслання.

Коли "цербери" вийшли, Соболенко гукнув до свого співмешканця по нічліжці :

- Товаришу Чорний, ви спите ?
- Чую, чую, – відгукнувся той із свого кутка.
- Вас не допитували собачники, чого тут очуєте ?
- Ні, до мене не заходили, в мене ж документи не заплямлені, я ж тільки куркуль.

– Гади ! Отак людину зацькують допитами. Однієї ночі спокою не дадуть. Минулої ночі перевіряли в домі колгоспника, а цієї знайшли тут. Так і в пекло можуть загнати. Треба тікати, – і Соболенко почав одягатися.

Ярема повернувся на другий бік і знову заснув. Його документи зрадництвом не заплямлені і до якогось часу він не потрапив на список переслідуваних і гонимих. Він може спокійно спати, дихати вільним повітрям, відвідувати знайомих і розважатись. Але ї за ним стороожко слідують пильні очі кагебе, і кожний його крок занотовується в особисте його діло, бо він куркуль.

ПРОЩАННЯ

СЕЛО НА НАШІЙ Україні, неначе писанка, село – осиповане колись Тарасом Шевченком, при деспоті царі, коли селянство каралось в панській неволі. Тепер же, коли б Тарас устав з могили, не міг би він таких рядків написати. Большевики перетворили село – писанку в жалюгідну руїну. До революції селянка на панщині пшеницию жала три дні на тиждень панові а чотири мала для своєї господарки. Тепер влада обікрала селянина так, що далі нема куди йти, з господаря жебрака зробила. Шість днів для колгоспу на тиждень за трудодні, а сьомий, – як писано в святому письмі – Господу Богу твоєму, або для держави за спасибі – "воскреснік" відробити.

Відібрала держава від селянина не тільки неділю, як "воскреснік", а й свята, замкнувши церкву. Позбавила і відпочинку, і найменшої радості, духового відпруження. Перетворила селянство в худобу, що не знає свят, забуває народні звичаї, не притримується традицій, бо немає вільного часу. Все для держави, держава понад усе.

Тому, коли до Марії завітав, повернувшись із Сибіру, рідний брат, його прихід був для неї справжнім святом. Це ж бо подія, яку треба відзначити хоч би скромним прийняттям.

Що можна зробити в селі за тридцятирічної большевицької неволі, за тридцятирічного безжалільного грабування?

В Марії було три курки, все її хазяйство. Дві курки ще молоді, несушки, а третя вже так собі, коли-не-коли подає яечко. От Марія Й вирішила зарізати цю стару курку, зварити смачного супу. І це буде прийняття. Ригорко, розуміється, приеднався до пляну дружини, заправив куплену півлітру горілки сухим полином. Кажуть, горілка, нас -

тояна на полині, допомагає й лікує безліч недуг. Звісно, це ж літня пора, на городі вже росли огірочки, і ці огірочки вже давно киснуть у барилці. В додаток наварила Марія ще й вареників. Обід із трьох дань. У селі це вже велике досягнення.

Стіл застелила вишитою скатеркою, поклала свіжу хлібину й очікувала гостя. Вони майже домовились, що Олександер прийде ночувати, побачиться з Тетяною, поговорить і повернеться наніч до сестри.

Сонце зайшло. Марія, з цієї нагоди, засвітила лямпу "п'ятилінійку", яку світила тільки в урочисті дні, присіла край столу і прислухалась до кожного кроку за вікном.

Так, у німому напружені досиділа до півночі, а коли сон наполіг, прилягла, не роздягаючись, тут же на широкій лавці й заснула.

Брат ночувати не прийшов.

Повернувшись із нічної варти, Ригорко заспокоював на всі лади дружину:

— І чого ти тривожишся? Нічого не сталося. Аби що сталося, то вже б у сільраді було відомо, а я ж вартую недалеко від сільради.

— А може, його Соколов застрілив і тихцем десь закопав?

— У селі тихцем нічого ніколи не відбувається. Він і так нікого не боїться, навіщо йому ховатися, як він голова та ще й москаль із партквитком.

— То чого ж Олександер не прийшов ночувати? Він же голодний.

— Там йому Тетяна напакувала стільки, що й на весь місяць вистачить. А що не прийшов, то, мабуть, боявся, аби хтось його не побачив.

На цьому й погодилися. Уже коли він з Тетяною домовився з села тікати, то хай тікає, колись пізніше повернеться. А може, він і з Тетяною не мав змоги бачитись? Знову зринула тривога, і Марія почала думати, як би швидше десь зустрінути Тетяну та про все вивідати.

Суп і смажену курятину довелося спожити самим, це вариво довго стояти влітку не може. І Марія дуже шкодувала, що так необачно втратила курку, не почастувавши брата.

Ригорко горілку поставив у мисник. Горілка може чекати й десять років.

Лесь опівдні Марія подалась у крамницю, заскочила і в Сільраду, побувала у своєї куми, але ніде нічого не довідалась, ніяких новин не сталося.

Лесь на четвертий день після згаданих подій, увечорі небо затяглось хмарами і вночі сипнув дощ, як з відра. Для одних у спеку дощ – Божа благодать, а для села, для колгоспу дощ жнивами – це кара Божа. Люди в хатах, чи в полі під копами, зі страхом думають, тужать, приглядаються, як зрілі, готові до збору ниви, лягають, стеляться по землі. Цілорічна праця пропадає. І в таку погоду, та ще вночі, прохожих не буває. Всі сидять по затишках.

Марія випровадила чоловіка на працю. Вартувати в дощову погоду треба ще пильніше, як у місячну ніч. Проказала молитву, роздяглась і лягла спати. Опівночі раптом почула, немов би хто легенько стукотить у шибку причільного вікна. Зразу ж догадалась, що це брат, скористався з такої зливи і притъопав до неї. Хутенько накинула спідницю і, вискочивши в сіни, відчинила двері, навіть не питаючи.

Мокра зігнута постать у шинелі шугнула в сіни.

– Не боїшся серед ночі відчиняти двері, не запитавши, хто прийшов?

– Я тебе вже четверту ніч виглядаю, – відповіла Марія спокійно. – Скидай мокру шинелю, я тут її повішу на кілочку.

– Я ж тобі певности не давав, міг і цим разом не прийти. Справи так складаються, що треба звідси тікати.

– Чого ж тобі тікати? Ти свою кару відбудув, маєш право жити, де хочеш.

— Так воно водиться в порядній державі, а в нас судимий ціле життя має пляму, і скрізь тебе переслідують, та цькують. Відбирають навіть право переноочувати в нічліжці. Минулу ніч я ночував у лісі, під кущем, і цю ніч плянував переспати на свіжому повітрі, та дощ примусив добратися до тебе. Ху, як я змок!

— Ось мило, вода в кадці, помийся над цебром, болото в тебе аж на носі.

— Це болото не страшне, змию, — відповів.

— Бачився з Тетяною, говорив із нею? — цікавилась насамперед Марія.

— Бачився, розмовляли, та хіба за пів години все можна сказати, що накопичилось за сім років.

— І дітей бачив?

— Одним оком, крізь шпаринку в дверях. Тетяна рішуче заборонила показуватись до них на очі, діти можуть в товаристві проговоритись, що я повернувся.

— Може, й правда. Літи як діти, не стримаються. Що ж там Тетяна, не сварилися?

— Чого ж нам сваритися.

— Сідай до столу вечеряти і розповідай.

— Я, справді, голодний, — признався Олександер.

— Ригорко заправив горілки для тебе, налити?

— Ні, дякую, я й так вола ззім, відвик від чарки. Що ж тут у селі, ніхто про мене не згадує, ніхто не помітив?

— Та й хто ж тебе помітить, як ти вночі ходиш. А Тетяна вже навчилася мовчати, навіть перед своїми родичами. Як же вона тебе зустріла, з радістю чи зі смутком?

— Злякалась, нагримала навіть, а потім... все розповіла чистосердечно, добра вона.

Марія помітила, що брат шкрябає дно миски ложкою й запитала:

— Хочеш яєшні? Я не сподівалась тебе сьогодні, першу ніч очікувала, курку зварила, а тепер... м'яса нема.

— Дякую, наніч не радять наїдатися.

— А я все ж пару яечок засмажу, а ти розповідай.

— За цих три дні я довідався більше, ніж за три роки. Дізнався, як влада полює за нашими людьми, як шантажує, змушує залишати насиженні місця. А я ж вірив, що робітничо-селянська влада дбає про бідних. І мене огортає страх не тому, що втратив родину, дітей, а що втратив право жити на своїй землі. Мене цих три дні гонили, як зайця, натякали, щоб я добровільно їхав шукати праці в Сибір, або на Далекий Схід. Бандити, а не влада!

— Цить, брате, не нарікай. Є люди, яким ще гірше. Живуть же люди і в Сибірі, і на Далекому Сході. Скрізь жи-

вуть люди. Дякувати Богові, що жити дозволяють. Он біда тим калікам, інвалідам війни. Ті гинуть тут, на нашій землі, аж сльози ллються від жалю, що іх влада скривдила, — розповідала скорботно сестра, ставлячи на стіл готову яєшню.

— Правда твоя, сестро. І в мене серце болить за цих людей. Ну, коли вже яєшня, наливай чарочку.

Сестра метнулась до мисника, і вже чарка повна.

— На здоров"я, сестро! — і випив. Узявся за яєшню.

— В селі тепер яких двадцять інвалідів, — продовжувала Марія скаржитись, — тягар для людей, а їм мука. Вже краще тим, що загинули. Допомоги, яку вони отримують, вистачає тільки на тютюн. А ти все ж таки не жебрак. Не нарікай!

Олександр мав свої жалі, але мовчав. Добре повечерявши, подякував сестрі, перехристився, як колись усі люди в селі після їжі молились, і сів на лавці. Хотів поговорити з сестрою насамоті.

— Може, й правда твоя, сестро, що я в лішому становищі, як каліки, але хочу тобі сказати, що не тільки інвалиди, фізично неспроможні люди жебраки, ми всі тепер жебраки. Ну от скажи, Ригорко не був на війні, ти теж живеш у своїй хаті, а що ви маєте? Та ж сама кажеш, коли б Тетяна не принесла тобі сала, чи масла роздобутого в закритому розподільніку Соколовим, тож і ти не мала б чим заправити борщ, чи помастити кашу. То це таке життя? Певно, що й хробак живе, в гною порпаеться і живе. Але ми маємо право краще жити, ніж хробак. Та це така філософія, що зараз ні до чого. Біда та й годі. Я тебе, сестро, прошу влаштувати мені ще одну зустріч з дружиною. Вже до неї я не хочу йти, вона так боїться Соколова, боїться, щоб він нас не захопив разом. А я хочу ще з нею побачитись і тоді десь піду далі.

— То ти таки втратив надію знайти працю десь поблизу?

— Влада своїми законами так обмежила всі шляхи, що

нема надії, треба тікати.

— А може б, десь у радгоспі причепився, як влада не дозволяє в місті.

— Пробував і в радгоспі. Не приймають з моїми документами.

— А ти знаєш, брате, я маю такого знайомого чоловіка, що він за гроші, шмат сала та пляшку горілки дістане які хоч документи.

— А як виявлять, що документи фальшиві, тоді що? Влада, може, навмисне допомагає такими документами забезпечувати людей, щоб потім викривати і мати право засилати в Сибір.

— Тоді мандруй у Донбас, — погодилася Марія.

Ціла Україна знала, що в шахтах влада дозволяла працювати всім збігцям, куркулям і всякий контролі без документів. Довбай для держави вугілля!

— Поїду, як пощастиТЬ, улаштуюся в Донбасі. Кажуть, тепер там і будівництво поширюється, не всі робітники мешкають у вогких, темних і брудних землянках. То ти мені зробиш зустріч з Тетяною?

— Навіть завтра. Щойно Соколов піде в сільраду, або, може, поїде в місто, я її покличу. Кажуть, йому підвищення обіцяють, може й з села заберуть.

— А Тетяна, діти? — занепокоївся Олександр.

— Та вже ж що забере з собою.

— І ти не знаєш, куди його переводять?

— Ще ніхто нічого не знає. Відомо тільки, що він буде головою райвиконкуму.

— Це вже погано, як Тетяну з дітьми відірвуть від села. Тоді діти пропали, і мову свою забудуть.

— Не відомо ще, може Тетяна й залишиться, тут же така гарна садиба.

— То ти обов'язково поклич завтра Тетяну, я конче муши з нею побачитись.

— Покличу, завтра покличу. Де тобі постелити, тут, на долівці, чи підеш знову на старе місце, у другу хату?

— В другу половину. Там так добре, спокійно, ніхто не турбє тебе.

Марія дістала простирадло й подушку і подалась стелити постіль.

В другій половині вікна були затушковані соломою, бо шибки побиті. Там же й поросяtko відгодовувалось, і дві курки ночували. Але повітря було чисте, бож продувало через діри.

За кілька хвилин Марія засвітила каганець і провела в другу хату брата.

— Відпочивай, мученику, кинь лихом об землю, надійся на краще, — побажала настанку.

— Дякую, сестро. Я завжди вірив у краще, інакше б і не змагався з лихом. А тепер, справді, засну безтурботно, бож так натомився. Надобраніч!

— Спи спокійно, — відказала і вийшла.

Олександер погасив каганець, але в хатині висіли світляні пасма. Дощ перестав, блиснув місяць і зарясніли ясні зорі.

— Отак і в житті може бути. Був дощ, чорна темінь, що хоч око виколи, а ось за пару годин і розвиднилось. Так може бути і в мене. Зараз горе, переслідування, а завтра, чи після завтра й проясниться, — потішав сам себе думкою.

Літня ніч на Україні дуже коротка. Не встигнеш заплющити очі, а вже й світає. Так сталося і з Олександром. Не встиг добре заснути, як відчув дотик до свого плечай злякано відкрив очі.

В соняшному скупому свіtlі над ним стояла Марія і винувато посміхалась.

— Вибачай, брате, але Тетяна давно вже сидить і хвілюється, коли ти підіймешся.

— Хіба вже розвиднилось? — збентежено закліпав очі Олександер.

— Вже до полудня добігає.

Олександер схопився й почав натягати штани. От спав, так спав. Коли б не розбудили, до вечора спав би, — мірку.

вав про себе. І радів, що прийшла Тетяна, чекає на нього.

— Де вона?! Клич її сюди! — гукнув до Марії.

— В тій хаті чекає на тебе, одягнись та помийся.

— Авжеж, треба й поголитися, принеси мені наплечника, там моя бритва, — хвилювався Олександер зашнурувуючи черевики.

Як же йому не хвилюватися? Прийшла мати його дітей, не побоялась нелюда, від якого зазнала стільки горя, заневаги. Прийшла, бож здійснилось те, про що думала вона й думав він: про зустріч, про батька, про мужа першого, законного, справедливого, долею судженого, а не силою причепленого.

Марія принесла миску з водою і дзеркальце. Притягла наплечника. Олександер поголився, помився, одягнув куплену сорочку й штани, причесав сивіючу чуприну, глянув у люстро. Ну, чим не наречений!

Тетяна тихенько зайшла, принишкla в куточку й посміхалась. Але обличчя в неї було напружене, змарніле, а очі злякані.

— Танечко, що з тобою? — вигукнув Олександер глянувшись на жінку.

— Сандрику, боуся, що наша радість короткотривала. Мені так страшно, так боуся, щоб Соколов не довідався.

— Танечко, серденько ти ж мое, — прошептав і обережно обняв, притис до грудей.

— В селі стільки донощиків, що вже й не знаєш, кого стерегтись. Учора Дімітрій із скриньки біля сільради дістав і приніс додому анонімні листи - доноси, цілу купу. Я сиділа, як на вогні, все пильнувала, чи не капнув хто вже й про тебе. Пишуть і на сусідів, і на родичів, як посваряться. Пишуть і на мене, що я комусь дам кусок хліба, а іншому не дісталось. А Дімітрій гнівається, що підгодовую ледачих. Вже й за Марію писали, видно, десь похвалилась, що допомагаю. Ось чому мені страшно.

— Не бійся, за шматок хліба Марія, може, десь і призналася, але про мене ні вона, ні Ригорко ніде не скажуть.

А з своїми людьми я ще не зустрічався, та й хто мене сивого, постарілого за цих сім років, тепер упізнає.

— О, Боже мій, хоч би не впізнали. Сандрику, тікай із села, чимшивидше, бо ми тоді всі пропали, — шептала під вухом жінка і схлипувала.

— Още ж наостанку й хотів із тобою побачитись. Давно вирішив тікати, піду геть звідси, тільки хотів тебе запитати, чи зможеш ти колись мене відвідати? Я дам Марії якось знати, де я житиму.

— Не знаю, нічого зараз не скажу, я ж невільниця. Соколова кудись забирають, і він наполягає, щоб і я та діти з ним їхали. Чи це широко, чи ні, бо він же з мене вже всі соки виссав, навіщо я йому в місті, між панами.

— То ти думаєш з ним і вікувати?

— Нічого, Сандрику, не знаю. Може, й вікуватиму, як він не прожене, а де дінешся? Хіба вже тоді, як дітей на ноги поставлю, як одружаться й підуть своєю дорогою, тоді кину, або він мене кине. А тепер... Що я можу тобі обіцяти?

— Правду кажеш, майбутнє покаже. Я тобі, Танечко, все прощаю, і я тебе чекатиму, навіть старою, немічною чекатиму, другої не шукатиму.

— Сандрику! Золотко мое, прости мені! — вереснула і припала до грудей, почала ціluвати. Потім, хвиля почутів спала, розвіялась, зідхнула, витерла очі і вже спокійно сказала:

— Я тут принесла в вузлику їжу, треба ж нам по людському посидіти, — мовила і почала розв'язувати вузлик. Дісталася рожеву шинку, ковбасу, оселедець, хліб. Потім витягла пляшку горілки.

Олександер кинувся допомагати; розклав тарілки, поставив чарки, виделки, ножа. На табуретці розстелили рушника і розставили їжу. Тетяна сама розкорковала пляшку і налила дві чарки.

— За твоє щастя, Сандрику! — посміхнулася.

— Будьмо обидвоє здорові й щасливі, — відповів.

Мовчки почали закушувати.

— Це що, Дімітрія партія так підгодовує, щоб краще в Україні батожив людей? — мовив Олександер, моргнувши на розкладені харчі.

— І де вони там, у місті, все це дістають, то й сама не знаю, адже ж навколо люди голодують, а в них ковбаси,шишка, білий хліб, — відповіла Тетяна.

— На наших злиднях випасаються. Грабують і жирують. Ти думаєш що свиней на ковбаси вони спроваджують з Росії? Але вічно так не буде, колись правда випливе на поверхню, колись і наші люди житимуть по-людському.

— Ой, коли це станеться? Чи дочекаємось?

— Дочекаємось, от тільки треба потерпіти, нічого не ма вічного, і це минеться. Ну, а як же там діти? Вчаться? Ніколи не згадують мене?

— Колись згадували тебе щодня, тепер мовчать,бояться. Відколи Дімітрій наказав їм звати його отцем, бояться згадувати тебе навіть, як його нема в хаті. І як мені тяжко це все бачити й терпіти,— заплакала Тетяна.

— Таню, таж чи ми оце зустрілися, щоб плакати, таж нам треба радіти що ми бачимось живими й здоровими.Бо твої сльози і в мене жаль викликають,що ще й заплачу.

— Сандрику, прости, не можу, як подумаю, яке горе ми щодня терпимо, то десь би кривавими слізми плакала та просила б Бога змилюватись. Сам подумай, ти мій чоловік, я твоя жінка, маємо дітей, і оце нам треба ховатися?

— Це правда, але я вірю, що прийде до нас кращий час, що не завжди так буде.Яка довга ніч зимою не буває, то неодмінно на зміну приходить день, як би хмари не заслоняли небо, то сонце бере своє. Ось і сьогодні, ти кажеш, що Дімітрія переводять, а ти сиди в селі з дітьми і не рухаєшся,бо це твое рідне село.

— Так то йсидітимеш, як він нас на підводу, а хату запалить.І що тоді? Але я вже засиділась, мушу поспішати, він після полуночі часто повертається додому з гостями. Як мене не застане, зараз же допит : де була? З ким

бачилася? Що говорили? Ми ще зустрінемось, Сандрику, ти ж побудеш трохи в Марії?

— Ще пару днів побуду, однаково, нема куди поспішати, самітність не втече.

— Стережись, щоб хто тебе не побачив, не виходи із хати вдень, а завтра я постараюсь навідатиси знову, — сказала і вискочила з хати, залишивши харчі.

Не та тепер Тетяна, — сумно зауважив у думці Олександер. — Хоч і пригорнулась, і була мені жінкою на хвилину, але не той тепер цілунок, як колись. Ворог вигріз із неї задушевність, ворог вбив у ній довірливість, скував її страхом. Холодна вона до мене, залякана, відчуяжена...

А все ж таки, вона мені найдорожча, найрідніша і найближча. Вона мені, а я їй віддали молодість, все те, що мали найкращого. А цього ніхто вже не зможе повернути.

Р О З Л У К А

МИNUВ ТИЖДЕНЬ, як Олександер притулився в сес - три, знайшов закуток для потаемних зустрічей з Тетяною але поки що не думав кидати гостинну хату. Так йо - му було тут затишно й спокійно, так добре, немов би він переживав із Тетяною наново перші медові місяці свого одруження.

Діставшися вночі до Маріїної оселі, він твердо пляну - вав перебути добу, побачитись із Тетяною й негайно ру - шити далі. А тепер, після першої, другої, третьої зустрі - чі зі своєю колишньою дружиною, з матір'ю його дітей, зовсім забув про своє рішення тікати в світ. Забув про все на світі. Він жив Тетяною.

Для сестри перебування в хаті брата, хоч ітворило не - безпеку, але вона про це не хотіла думати. Вона раділа, що брат щасливий. Та й харчами брат не обтяжував Марію. Тетяна кожного разу приходила з вузликом, наповненим усім тим, що було в її хаті найсмачнішого. Вона хоч хар - чами хотіла загоїти ту рану, яку зробила своєму чолові - кові.

Тетяна забігала на побачення з Олександром щодня, часом на пів години, а як Соколов їхав у район, чи місто, тоді й на цілий день. І вони тішилися своєю зустріччю, ді - лилися горем, згадували пережите щастя, свою молодість. І хто його знає, як довго б вони переживали своє крадене щастя, коли раптом у їхній затишок не вдерлася б подія, яка все обірвала.

Одного разу Ригорко приніс до хати газету й дав про - читати Олександрові.

Переглядаючи сторінку за сторінкою заповнені вико - нанням та перевиконанням плянів, стаханівськими зобо -

в "язаннями тощо. В кінці останньої сторінки він натрапив на оголошення, яке прикувало його увагу:

Облісполком оголошує що на 25 серпня скликається з "їзд усіх голів сільрад області, всіх голів міськрад та всіх райвиконкомів. На цей з "їзд запрошується агрономи та зоотехніки, що не завантажені живами. З "їзд відбудеться в міському театрі міста Києва ...

В Олександра затремтіли руки і дивними вогниками заіскрилися очі. Зразу ж народилась думка. Він навіть оглянувся, чи, бува, хто не підгляне, не розгадає його потає - мної думки. Але в хаті нікого не було.

"Ось, нарешті, коли здійсниться його мрія, ось коли віконає він свій обов"язок. Від задоволення Олександер раж потер долоні. Це він робить завжди перед початком праці, беручи в руки сокиру, чи пилку.

Свій замір заховав глибоко в грудях, і навіть переду - мувати боявся.

З "їзди в ССР не рідкісне явище, з "їзди відбуваються щороку всесоюзні, майже кожного місяця ширшого значення, а вже в селах, наради бригадирів, відбуваються що-вечора. Тому звичайний громадянин на оголошення про з "їзд не звертає жодної уваги, крім тих, яким на ці з "їзи треба їхати.

На з "їздах обласних, районових, чи сільських пропагуються одні й ті ж завдання: ще тісніше затиснути зашморг на ший колгоспника, щоб видушити з нього більше хліба, на ший робітника, щоб узяти з нього більше сили для перевиконання державного пляну.

Цей зашморг у сто разів цупкіше стискає советська влада, ніж затискала царська. За царської влади, робітник мав право протестувати страйками, за советської - протестувати заборонено.

Цей зашморг затискає советська влада руками мільйонів членів компартії та комсомолу, хоч цей зашморг не милує й комуністів. Вищий комуніст затискає нижчому, нижчий ще нижчому і так найтугіший зашморг закінчується

на шії селянина й робітника. Але цей зашморг Москва здійснює значно сильніше в окупованих країнах.

Для Олександра ці з"їзди своїм змістом були давно відомі, але цього разу він мав на меті зовсім інші заміри.

З"їзд призначено на 25-го серпня, отже, голова сільради Соколов мусить вийти з села найпізніше 24-го серпня.

Олександр хутко почав складати свої речі. Заховав і газетку з оголошеннями.

Ригорко, повернувшись з нічного вартування, вдень зауважи спав, а Марія поралася біля печі. Олександр же виглядав Тетяну яка ось—ось мала надійти.

Щойно Тетяна тихенько зайшла в сіни і шуснула до нього в другу половину хати, як Олександр приголомшив її новиною :

— Танечко, мені приснився сон, який віщує небезпеку. Нам треба негайно, зараз же попрощатись.

— Олександре, що ти кажеш ? — злякано вигукнула Тетяна. — Ти ж ще вчора казав, що тиждень сміливо тут можна ховатися.

— Не можу, серденко. А що, як нечиста сила, твій Дімітрій, якось пронюхав про мою схованку ? Ми вже все з тобою перебалакали, обміркували, полагодили. Нам треба тихенько розлучитись. Ми ще побачимось, кажу тобі, що час діє на нашу користь.

— Боже мій, а я ж сподівалася бути з тобою ще тиждень. То ти зараз ідеш ?

— Зараз. Кожна хвилина дорога, треба тікати.

— Тоді я розбуджу Ригорка, скажу Марії.

Заметушилась і побігла.

Олександр вніс із сіней свій наплечник і поспішно почав складати туди своє нехитре майно. Рушник, бритву, ложку, ніж, і харчі, побільше харчів, які йому приготувала Тетяна за цих кілька днів. Одежда стара йому ні до чого, з одежі нічого не брав. Не хотів себе обтяжувати, бо хто зна, як поведеться.

— Олександре, ти справді нас залишаєш? — запитала Марія, зайдовши в хату. За нею Тетяна і заспаний Ригорко.

— Залишаю, мушу залишити.

— То хоч скажи, що тобі снилося.

— Погане снилось, я вже добре знаю, що нависла небезпека. Ми в Сибірі, в концтаборі, навчилися розгадувати сни. Поганий сон я бачив. Залишаю вас поки не пізно. Я вам напишу, де влаштуєш, без свого прізвища. Ви знаєте мій почерк. На твою хату, на твоє прізвище, Ригорку, напишу.

— Ох, як шкода, а в мене ж ще чарчина настояна, — бідкався Ригорко.

— Дякую за гостину, ми й так чимало хильнули, щодня потроху. Дуже гарно ви мене частували. І тобі, Танечко, дякую за твою щирість. Ми ще побачимось, якщо цей сон мені пощастиТЬ обманути, — лукаво посміхнувся й попрощався з усіма.

— Бувайте здорові! — сказав, ухопив наплечника й вийшов.

Було за полуцення, пора, коли в селі нема жодної дорожнії людини, всі на полі. Тому й небезпека менша когось із дорослих зустріти, а діти його не знають.

Все ж таки, ховаючись під деревами, садками, чагарниками, зарослями вибирався Олександер з рідного села по-злодійському, щоб, бува, випадково не зустрітися з людьми.

З"ЇЗД НА ГЛЯДАЧІВ

ПІСЛЯ ПОВАЛЕННЯ царської деспотії в 1917 році, розпочалась повінь большевицьких з"їздів.

Треба було рятувати здобутки революції пропагандою, агітацією і пресою. Ленін, вождь революції, як його охристили большевики, писав у брошурі – "Чи утримають большевики свою владу" таке:

"Росією управляли 130.000 поміщиків, управляли, за допомогою безмежного насильства над 150 мільйонами людей, за допомогою безмежного знищання над ними, примушуючи величезну більшість до катаржної праці і напівголодного існування. І тепер нібито не зможуть управляти Росією 240 тисяч членів партії большевиків..."

Пригадуючи цю самовпевненість Леніна, не доводиться дивуватись, як легко большевики управляють Росією, або СССР, коли вони запровадили насильства в 50 разів гірші від царських, коли замість 130 тисяч поміщиків, до влади поставили кілька мільйонів комуністів з більшими правами, ніж мали поміщики.

На кожному з цих з"їздів тільки й розмови, як спрітніше керувати людьми в колгоспах і на фабриках, які нові методи насильства запровадити для успішнішої експлуатації невільників міста і села.

З"їзд у Києві керівників села, районів і міст області розпочався в точно визначений час – 25 серпня.

Відкриваючи З"їзд, голова Облвиконкуму привітав делегатів і зразу ж повідомив про сумну подію, яка сталася напередодні.

– Товариши делегати! Мені випав тяжкий обов'язок сповістити вас про трагічну смерть у нещасливому випадку на залізниці під час подорожі нашого найкращого голо-

ви сільради, якого вже призначили на голову райвиконко-
му, комуніста, товариша Соколова Лімітря Васильовича.
При переході з вагону до вагону, він спіткнувся й упав під
колеса поїзда. Вшануймо ж його пам'ять встановленням і хви-
линною мовчанкою!

Всі делегати підвелись і схилили голови.

Олександер ходив по берегу Дніпра, й любувався крає-
видами. Сьогодні він мав найщасливіший день у своєму жи-
тті. Немов би непосильний тягар, який давив груди, тепер
спав, і біль розвівся. Він ходив по піску босими ногами,
скинувши черевики, і радувався, що в Дніпрі вода така чи-
ста, що небо таке голубе, що повітря таке пахуче.

Тетяна, прочитавши з Києва телеграму, що чоловік за-
гинув у нещасливому випадку під колесами вагонів, мало
не затацювала з радощів.

— Бог "шельму метіт", — згадала вона московську
приповідку. Вона й не догадувалася, що "шельму" — катю-
гу не Бог помітив, а Олександер.

Втамувавши вибух буйної радості, що врешті позбулась
насильника, вона накинула чорну хустку і подалась з теле-
грамою до сільради. В сільраді побачила секретаря, з уда-
ваною скорботою подала телеграму й запитала:

— Що ж я тепер, бідна, робитиму без чоловіка.

— Не турбуйтесь, влада подбає про вас і про ваших ді-
тей, і ми з свого боку допоможемо, — запевнив секретар, що
тепер заступав і голову сільради.

Цього тільки Тетяні й треба було. Подякувавши, пове-
рнулась додому і почала готуватись їхати в Київ хорони-
ти чоловіка.

Похорон узяв на себе Облвиконком, з вини якого немов
би й сталася ця трагічна подія.

Тільки тепер Тетяна пригадала сон Олександрові і зас-
міялась: Погано Олександер відгадує сни, небезпека чи-
гала на Дімітря, а не на нього.

Бути в Києві і не відвідати Володимира святого на Во-
лодимирській гірці — це однаково, що бути в Римі і не ба-

чити Папи Римського.

Київ – гордість кожного українця, Дніпро – краса цілої України. Хто б тут не проїжджав із чужинців, сусідів, або своїх людей з інших міст, захоплювався не тільки чарівною місцевістю, горами, деревами, рікою, а й пам'ятками старовини, уцілілими соборами, музеями, вокзалом і портом.

Київ. Річковий вокзал.

Налюбувавшись Хрестатиком, Володимирською гіркою, Олександр подався на Поділ, а звідти до річкового вокзалу. Дальшу свою мандрівку він плянував відбути Дніпром, шляхом, прокладеним ще українськими князями, греками, варягами й запорозькими козаками. Він хоче на свому житті надивитись, налюбуватись Дніпром, надихатись його свіжим повітрям, а там рукою подати до Кавказу.

Кавказ – Остання Олександрова зупинка. Десь там далеко і глибоко в закутку душі, він облюбував Кавказ, як на другу свою батьківщину.

Про вольності Кавказа він наслухався від грузинів, вірменів, осетинців ще в концтaborах. Який би не був жорстокий Сталін до інших народів, крім російського, він таки шанував кавказців, той народ і ту країну, де йому судилось народитись. Там Олександр і влаштується на працю, може, й за чабана, може, і в колгоспі, але там не так цупко затягнений зашморг на шию людині.

Е П І Л О Г

ВКІЄВІ Тетяна не затримувалась, дарма, що це міс - то вабило її чарами загадковості й святости. Особ - ливо їй хотілось побачити Лавру, куди ще покійна мати що - року колись ходила на прошук. Але дома чекають діти.

Побачивши, як хоронили чоловіка Дімітря Соколова, з якими почестями, прaporами, музикою, тільки тепер збаг - нула, яку він мав vagу, тільки тепер переконалась, яка за його плечима була сила. Справді, він міг безкарно вбити Олександра. Добре, що Олександр своєчасно вийшов, а то...

І раптом у Тетяні зринула підозра, а чи це не Олекса - ндер відправив на той світ Соколова? Аж в душі похололо. І чим більше перегортала думкою останні розмови з Олек - сандром, його раптовий відхід, напередодні з"їзду, куди і готовувався Соколов, прийшла до остаточного висновку: Це робота Олександра. Але хай Бог простить йому цей виму - шений злочин.

Після похорону, голова Облвиконкому, повідомив Те -тяну Соколову, що їй та її дітям призначено державну пен - сію. Тетяні досмертну, а дітям до повноліття.

А коли зважити, що тепер діти – сироти мають право в першу чергу доступу до високих шкіл, то за ці привілеї варто покійному нелюдові Соколову відпустити чимало гріха. Розуміється, поставлена громадою хата для Соколова, за - лишається за Тетяною ще й тому, що Соколов зруйнував і знищив усе їх господарство. Тепер це гарне обійтися з го - родом і садком залишається за дітьми довіку.

Тетяна Соколова залишилась добре забезпеченю за всі перенесені зневаги і пережите горе.

Однак, повернувшись в село з похорону, Тетяна зразу ж записалась до городної бригади. Не хотіла бути на язи -

ці сільських пліткарок, а так само не звикла байдикувати. Вона пішла між люди аби привернути утрачену пошанівку і прихильність, відколи вийшла заміж за Дімітря.

Пів року Тетяна щодня чекала вістки від Олександра до Марії, так як домовились. Кожного вечора забігала повертаючись з колгоспної праці. Вірила, знала, що Олександр обізветься. Не поспішає, бо влаштовується. А як пілом припаде трагічна смерть Соколова, забудеться, то й до села повернеться і житиме з нею, так як немов би Соколова й не було. Повернеться до своєї законної жінки, до своїх рідних дітей.

Нарешті довгожданий лист прийшов.

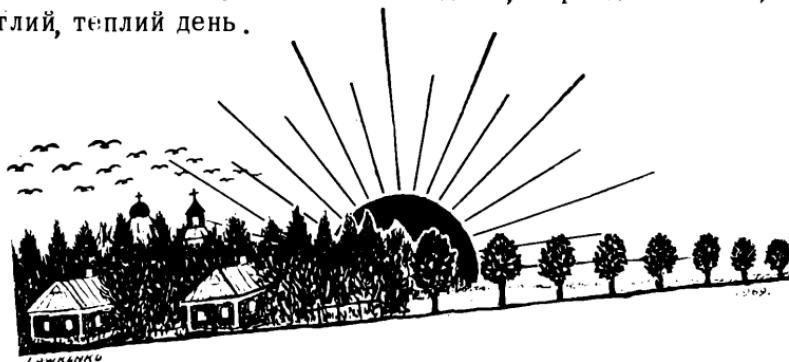
Танечко!

*Живу, як у Бога за пазухою. Кавказ – це другий світ.
Тут і людину мають за людину, і працю шанують, і Бога знають, і голоду люди не відчувають так, як на наших щедроврежайних землях.*

*Може, це тому, що тут високі гори, і ближче до Бога...
Заощаджу, не п"ю, не смалю тютюну, а все думаю я про милу Звенигородку. І коли мої задуми й далі Бог допомагатиме здійснювати, перезимую та й дістанусь до рідної хати.*

Люблений вас дядько Гринь.

В Тетяни душа мало не вискошила з радощів. Ось він, той день воскресіння їхнього подружжя, їхньої широї любові наближається. Вже сонце сходить, і прийде ясний, світлий, теплий день.

ЩИРЕ ВІЗНАННЯ

ЩОБ ДОВЕРШИТИ цей роман, автора спокусила думка: дати невеличке доповнення до тієї страшної облоги, в якій мучиться й конає Україна з 1920 року.

В березні місяці, числа 5-го, року 1953 -го тюрму народів, а точніше червоний СССР облетіла надзвичайна вістка: "Сталіна не стало, вождь народів, оборонець зневажено-го людства Йосип Вісаріонович помер".

"Всенародний плач, жалоба і горе оповило всю країну!"

Так приблизно писали на першій сторінці всі советські газети. І справді, це була потрясаюча вістка. Люди дійсно були збуджені, хвилювались і очікували нової кари, посиленого терору, як це було після смерті Кірова.

Проте всі газети брехали, фальшивали почуття багатомільйонового поневоленого народу, бо ніхто,крім партійних одиниць і органів Чека, за Сталіном не плакав, не сумував, не був оповитий жалобою. Навпаки, потайки дякували Богові, що забрав страшного ката. Радувались мільйони поневолених і покараних.

Вождя народів товариша Сталіна поховали з почестями в мавзолеї, поруч з Леніним.

Ледве минуло три роки, і раптом знову потрясаюча подія: В лютому 1956 року, від 14-го до 25-го в Москві відбувся історичний 20-й з"їзд КПРС. На цей знаменний, позачерговий з"їзд прибуло 1355 делегатів з вирішальним голосом, що репрезентували 7.215.505 комуністів.

У звітній доповіді наступник Сталіна, його вихованець товариш Микита Хрущов, всенародно оголосив Сталіна злочинцем, катом, деспотом, зняв з нього тогу непомильності, осудив його культ особи і запропонував викинути його прах з мавзолея.

Це було щось гучніше як вибух атомової бомби. Авреоля вождя революції товариша Сталіна розлетілася. Замість божественного батька народів залишився кривавий людоїд.

Так покепкувала історія над тим, хто врятував "Єдину неділімую".

Так зник міт доброчинця бідним.

Товариш Хрущов у своїй доповіді на 20-му З"їзді КПРС не обмежився розвінчуванням Сталіна, він пішов ще далі. В своїй доповіді, не оголошений в пресі, навів численні зловживання Сталіна, його звірячу жорстокість супроти людства, супроти бідного населення і супроти навіть своїх товаришів — комуністів. І кожний делегат на з"їзді відав оплесками ці визнання Хрущова, бо в кожного делегата — комуніста був хтось із родичів, закатований Сталіним.

International medical commission in Vinnitsa examines some of the unearthened bodies.

Врешті Хрущов так захопився викриттям злочинів Сталіна, що голосно ствердив документами перед комуністами

цілого СССР, що Сталін плянував знищити все населення України. Спочатку Сталін наказав організувати в 1932-1933 роках на Україні штучний голод. Але коли ці заходи виявились недостатніми, коли голод не умертив 32 мільйони українців, а загинуло ледве 7 мільйонів, Сталін дав наказ нищити українців в підвалах НКВД та масово вивозити в Сибір без права повороту. Хай, мов, розчиняються в чужомовному казані.

Тільки завдяки живучості й численності не пощастило Сталінові здійснити своїх звірячих задумів.

Не всім делегатам на з"їзді подобалось це викриття товариша Хрущова. Особливо незадоволені були москалі, що разом з жидами готові українців втопити в ложці води. Але правда нищення українців Москвою стала відома цілому світові.

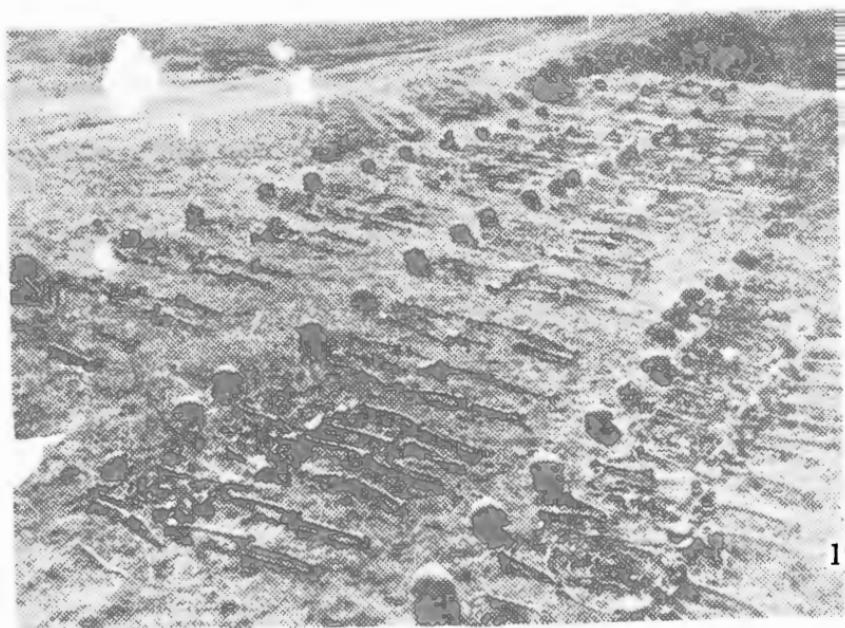
І хоч сталінські методи 20-ї З"їзд КПРС засудив, проте українців і до сьогодні большевицька влада, очолена московськими шовіністами, різними заходами старається переселити з України.

Двадцятий з"їзд КПРС оголосив амнестію політичним в"язням, маючи на увазі насамперед комуністів, яких Сталін у свій час запроторив до Сибіру. Але під цю статтю підпали й не комуністи. Цією статтею виправдано всіх колишніх військовополонених, а таким чином і Олександра Соболенка, з якого знято судимість і тавро зрадника.

Соболенко Олександер повернувся в село, до своєї родини, і ніхто йому не нагадував про минуле.

В цьому романі я подав історію однієї української родини, однієї з мільйонів.

Кінець

1

Україна встелена трушами

ТЕРМІТИ

Загальні збори К.Н.С. розпочались з двогодинним запізненням. Однак, все в залі підкresлювало, що тут засідають бідняки, сучасні володарі села, рушийна сила советської влади. Протестуючих чи бунтівливих селян давно посадили в тюрму або загнали до білих медведів, а боягузи мовчать та покірно слухають.

Голова КНС стояв за накритим багряним кумачем столом і перераховував злобутки пролетарської революції:

— Двадцять вісім заможних господарств розкуркулено! - рубанув він повітря кулаком, - попа вигнали! - з притиском підкresлив, - хрести з церкви поздіймали, дзвони подаравали державі на індустріалізацію, - задоволено посміхнувся, - кам'яні монументи, пам'ятники й хрести з цвинтаря забрали на будову містка та літнього театру збудованого в поповому садку і на огорожу пам'ятника товаришу Лєніну, чи не культуру ми будуємо, га! А далі, два сільських ставки, відібраних від куркулів висушили і приготували площу під коксогиз! Державною позикою охопили тих що не належать до комнезаму. Чи правильно, товариші, ми господарювали? - нарешті запитав голова обвівші задоволеним поглядом бідняків що похнюпивши голови принішкло сиділи на ослонах.

В залі мертвaтиша. Люди зиркали з-під лоба на голову і навіть дихати стали тихіше, повільніше.

— Правильно! — раптом пролунав вигук пискливим жіночим голосом із самого заду залі.

І знову запала тиша. Тільки гніт в каганці з лоєм потріскував перед столу якось зухвало і дзвінко освітлюючи тьмяну залю і напружені обличчя людей. Гасу в селі давно вже бракувало навіть для господарів села.

Весь мір разрушім до основання а затем ...

— Товариші! — гукнув представник з міста звівшись на ноги за столом, — Ваше село записане на червону дошку в районі і давно на першому почесному місці. За вами забезпечене переходовий червоний прапор! Чому ж так сумови-

то посхиляли мужні бідняцькі голови, чому замовкли ? Ну ж бо розворушітесь, хто хоче висловитись ?

— Я прошу слова ! - знову почувся той же пискливий і дзвінкий жіночий голос з темного кутка позаду зали.

— Хто всна така? - пошепки звернувся представник із міста до голови комнезаму.

— Це не жінка а Панько, наш рідний Панько, - відповів посміхнувшись голова КНС, і продовжував: - Панько трохи дивакуватий, але людина чесна, добра серцем, послушна і трудолюбива. Походить з бідної родини але, часом, уміє сказати щось дуже цікаве і мудре.

Почувши від голови комнезаму таку прихильну характеристику представник з міста випростався і сказав:

— Говоріть, товаришу Панько!

Треба ж було якось пожавити збори бідняків, трохи розворушити байдужість в людей і розпалити активність.

— Я оце недавно був у місті, - розпочав Панько наблизившись до трибуни. В залі зразу пожавішало, повеселішало, пошепки загомоніло. Люди мов би прокинулись, насторожено звели на Панька погляди, обличчя в кожного з бідняків посвітлішало.

— Дибаю я собі та дибаю, - продовжував Панько, - розглядаюсь, прислуховуюсь, коли чую . . . пахне, понюхав я уважніше і виразно розпізнав що тхне димом.

— А хіба дим тхне ? — кепкуючи зауважив представник з міста , щоб потішитись з блазня.

— Дивлячись, який дим. Наприклад, той дим, що я чув, то з початку пахнув, а потім, згодом жахливо завоняв.

— За воняв ? Такого ще не чув ! Ну, розповідай далі, і що ж то за дим такий був ? - регочучись заохочував представник з міста.

— Отже, про це йходить. І я собі думав, що то за дим. Іду далі, принюхуючись, а дим мов з псаєрні, все гостріше, все крутіше лоскоче в носі. Нарешті бачу — горить ! Підійшов ближче — палять. І знаєте що ?

— Сміття ! — не стримався спостережливий голова КНС.

— Та ще й яке сміття, — ствердив Панько. — Палять царський режим, "унічтожають" контрреволюцію, архіви та бібліотеки царської деспотії. Наблизився до ватри, до чевоноармійців і членко привітався: Драстуйте, кажу. А вохи мені по революційному — Пошол вон! А мені навіть присмно стало. Чого це ви, питаюся контрреволюцію "унічтожає" а подивитись не ізволите. Коли, кажу у 16-му столітті реформатора Лютера на кострі палили, то всіх людей запрошували дивитися, а ви чого ховаєтесь — присоромив їх.

— Ну, то підкидай у вогонь розкидані книжки, зволив мені один інтелігентний з-виду товариш. І почав я старанно й ретельно підворушувати зібрану віками контрреволюцію, аби позбутися буржуїських царських впливів. Раптом мені до рук потрапила книжка, без обкладинки, але з гарним тонким папером, придатним на цигарки. Я й попросив дозволу привласнити її на курево. Товариш дозволили. А оце дома читаю і аж в очах мені темніє з страху, аж тіло терпне, скільки то на світі погані водиться.

— Якої погані, що ти там вичитав?

— Терміти!

— Терміти? А що ж то така за страхітлива звірина що ти так злякався, велика вона? — цікавився далі представник з міста ховаючи лукаву посмішку.

— Ні, звірина ця не велика, це такі дрібненькі комахи. Живуть вони гуртами, такими комунами, так би мовити однією гармонійною родиною. Разом будують, разом заготовляють харчі, разом обідають і разом сплять. Словом, все в них як в одному казані, щоб було доцільніше, єщадніше і вигідніше. В них нічого немає свого, в се наше, і хати, і те що в хаті, і земля, і харчі, жінки та діти, — дурнувато по-сміхнувся Панько.

В залі зробилось так тихо, що чулося дихання. Всі зачіміло дивилися на пришелепуватого Панька.

— Ну, і що ж далі? — глухо прохрипів представник і в його очах блиснули недобре вогники. Йому ця байка трохи

дошкуляла.

— А далі ці комахи, зміцнивши свою родину, безтурботно проживши заготовані харчі, переконавшись, що запаси всі вичерпані у власній коморі зненацька кидаються на розшуки поживи, нападають на дерев"яні будови міста чи села і своїми гострими зубами за годину до щенту перетрублять одну будову, потім кидаються на другу, третю, десьтату... За кілька тижнів в селі чи в містечку не залишається жодної дерев"яної будови. Тільки купи терлиці, порохні. Люди огорнені жахом залишаються жебраками,—закінчив Панько і витер рукавом носа.

— Контра! — grimнув на всю залю розчервонілий післанець з міста. — Арештувати!

— Та це ж пришелепуватий Панько! Він завжди таке, щось дивне городить, — заступився голова комнезаму бо і сам не второпав сказаного Паньком.

— Ви ж самі просили розповісти вам про термітів. Це ж так написано в книжці, — добродушно посміхаючись виправдувався Панько. — Хіба я винен що в світі водиться така погань, — розвів він руки перед бідняками, що розгублено дивилися то на нього, то на представника.

— Геть звідсіля! — вибухнув гнівом представник.

— То я й піду, а мені що! — повернувся, натягнув на стрижену голову картуза і неквапливо вийшов.

Дорогі Панство!

З нагоди Вашого Ювілею і видання Ювілейного збірника "Праця і Нагорода", бажаю Вам доброго здорової та дальших успіхів у Вашій Творчій праці!

З правдивою пошаною до Вас

Д-р П. Грицеляк.

В приложі скромний даток на видавничий фонд 15 д.

ДОНЧУКОВА ПРАЦЯ і НАГОРОДА

Я взяв ту збірку до рук з байдужістю: от щось там ювілейне... Але як учитався, то не міг відрватися. Цікаві матеріали. Живий доказ живучості Дончука", – так написав мені один письменник прочитавши 408 сторінкову книжку, що її видано цим разом не Зосимом Дончуком, а його дружиною Ларисою на початку 1973 року, тобто в 70 річчя письменника Дончука.

"Праця і Нагорода". Крашої назви не можна було придумати для цього збірника, обгортук якого по-мистецько-му оформила Оксана Хоменко-Войтюк: дерево з корінням працею внизу і квітами, плодами - нагородою вгорі.

Про письменника З. Дончука ми писали не раз у наших відгуках - рецензіях на його книжки, а тепер маємо нагоду почитати цікаві матеріали – відгуки, рецензії, листи багатьох інших читачів цього продуктивного автора. Те, що зробила пані Лариса для свого чоловіка і для української історії літератури поза Україною, мусить бути зроблене для всіх інших українських письменників на чужині. Навіть, як що вони не мають, може, такої дбайливої дружини, сестри, брата, сина чи доньки, як це має щасливий у цьому відношенні Дончук, – хтось інший мусить таке зробити. І не тільки таке, а й так, як це зробила пані Лариса. Дала до книжки не тільки похвальні на адресу автора листи, відгуки і рецензії, а й негативні, критичні, ба й навіть "пікантні", як ото лист одного заслуженого українського патріота на високій українській посаді з високою українською платнею, який... ні, не скажу наперед – варто прочитати, як то українська книжка шукає українського читача.

На всі важливіші твори З. Дончука читач знайде реакцію багатьох осіб у рецензіях, у листуванні з автором, навіть у поезіях. Пишуть письменники, журналісти, редактори, літературознавці, звичайні читачі без титулів і зва-

ння, люди різних поглядів і смаків. Тільки опублікованих у різних органах преси вміщено тут 46 відгуків на 13 книжок Дончука. А для майбутніх істориків яким цікавим і корисним буде листування письменника, частина якого (з дебільшого листи до нього) подана в збірці "Праця і Нагорода"! Письменник Анатоль Галан написав передмову до цього цікавого видання – 14-го за кошти "Власної Хати", тобто з кишені самого видавця – Шановної Пані Лариси Дончук. І все ж – книжка розсилається безкоштовно для постійних читачів творів З. Дончука. Чому? Пані Лариса відповідає просто: з вдячності до читачів, як і протягом 20-ти років купували книжки автора. Чи це не свідоцтво великудущності Дончуків! Не дарма статистика книголюбів ув Австралії виявила, що Дончукові твори найпопулярніші серед читачів. І це навіть тоді, коли деякі кола, лякаючися правдомовності Дончука, промовчують його творчість у пресі, ховаючи під сукно рецензії на вітві відомих літературознавців. Але добра праця все рівно приносить заслужену нагороду.

"Вільний Світ" – лют. 26, 1973 Іван Овєчко

*Дорогі наші Лариса Тимофіївна і
Маestro Ювілянте Зосиме Івановичу!*

*Оце починаю писати Вам листа і мабуть ще ніколи так
не задумувався над тим, як же Вас величати після того, як
Ваша остання книжка "Праця і Нагорода" відкрила мені
якого земляка-самородка має українська еміграція в та-
кий бурхливий неспокійний і відповіdal'nyi період розвитку
людської цивілізації. / Розвитку чи упадку? - скажете /.*

*Я тим більше був до глибини душі зворушений змістом,
формою і виглядом "Праці і Нагороди" коли побачив, що
Вас, Маestro, як і мене занесли на чорну дошку "дядьки
отечества чужого", які тримають в руках віжки українсь-
кої еміграції, преси, публіцистики, віжки від ідейно- по-
літичного баламутства нашого загалу на додому сильним
світу цього - найтяжчим ворогам України і всіх вільних
народів світу.*

*Але, як писав колись Лев Толстой, "як люди не топта-
ли землю... а весна бере своє...", отож і Ви бачу не зв-
ертаєте уваги на тих, що топчуть і невідять святу україн-
ську правду, і гордо й впевнено тримаєте курс, який Вам
диктуює наша рідна українська національна рація, на який
направило Вас Прорвідіння і Ваша чиста національна сові-
сть.*

*Я писати багато не збираюся, бо дуже багато є справ,
з якими хотів би поділитися з Вами і обговорити їх, цим ра-
зом хочу лише щиро сердечно подякувати за Вашу останню
книжку, хочу поздоровити Вас і Вашу милу дружину з ус-
піхами, а над поздоровленням з Вашим славним 70-ти літ-
тям доведеться мені трохи подумати і може попрацювати,
бо чи відомо Вам чи ні, мене часом зараховують до "роз-
бійників пера" і з-під цього пера вірю, що з Божою допо-
могою, вийде гарне Поздоровлення з 70-ти літтям для На-
мляка Зосима Івановича.*

Шкодую, що пізно я пізнав Вас, що пізно відкрилася велич і талант, яким обдарував Вас Творець наш Небесний, але з Божим благословенням і з Божою допомогою ми ще зустрінемось – може навіть на Вашому Ювілії, який я думаю, що навіть проти Вашої волі добре українці повинні б влаштувати весну цього року. Не знаю чи матиму довшу відпустку, бо як і Ви колись працюю на авіязаводі, але хоч на пару днів хотів би поїхати і побачити Вас і розділити з Вами тріумф великого доконаного діла для нашого поневоленого народу.

Не знаю чи Ви ще багато маєте непроданих творів, бо я тут в Торонто тимчасово веду українську радіо-програму / по одній годині щосуботи і щонеділі / і маю змогу познайомити наших слухачів з Вами і з вашими творами. Я певний, що багато людей могли б замовити собі Ваші книжки.

Мое прохання до Вас таке: прошу вислати мені всі ваші не вичерпані твори за винятком: "І бачив я . . ." , "Куди веде казка" та "Праця і Нагорода", які я вже маю. Прошу виставити також рахунок, який я зразу Вам заплачу після одержання книжок. (по одному примірникові.)

Який я радий, що Бог послав Україні Вас, що через Вас майбутні покоління довідаються про святу правду, про большевицьке лихоліття 20-го віку, про колгози, голод і страждання нашого Боголюбного народу. Хай Господь посилає Вам і Вашій дружині ще много літ міцного здоров'я, спокійного і доброго життя і . . . плодотворної праці для добра і слави України.

Залишаюсь з найглибшою пошаною до Вас

"Уманський гайдамака"

С.Лантих
з родиною.

ЗОЛОТО, НЕ ЖІНКА!

Торонтський тижневик "Батьківщина" з 31-го березня ц.р. серед нових видань відмічає таку позицію:

Зосим Дончук — "Праця і Нагорода", Ювілейний Збірник, виданий дружиною Автора — Ларисою Дончук у присвяті 70-ти літтю З. Дончука, що припадає на 30 квітня 1973 року.

ЗОЛОТО, НЕ ЖІНКА!

Лариса Дончук
перед Ювілем

"ЛІС МИКИТА", Травень 1973

Високоповажний Письменнику
Зосиме Івановичу Дончук!

Прочитав Вашу книгу "Праця і бНагорода" з великою приемністю. Гадаю, буlob краще її назвати :" Нагорода за працю від читачів".

Хочу й від себе написати Вам кілька слів подяки. Маю я від Вас усі твори, а не написав "нагороди" як усі інші читачі з недогляду, а треба було подякувати, бо у Ваших творах правдиво показано всі селянські страхіття, які пережив особисто я і мої родичі і за це Вам належиться від мене особливо, і від усіх потерпілих селян Велике Спаси-Біг, бо Ви чесно і сумлінно зафіксували в своїх творах.

Лійсну правду написав Вам один читач що: Майбутній історик мусить звертатись до Ваших творів аби написати працівну історію. Від себе я скажу те саме. Бо ще ніхто ніде так точно не написав про комуно-большевицьку владу в Москві, а головне зного складались ті головорізи - правителі, з якої нації і скільки комісарів було зожної нації.

А в Вас це написано правильно.

Дорогий Друже ! Прийміть від мене цей невеличкий лист як нагороду за Вашу працю. В цьому році Ви відзначаєте своє 70 -ти ліття, дай Боже Вам здоров"я на многі літа і написати ще не одну книгу для добра нашого народу!

На все добре!

Баш Федір Корсунъ

21 лютого 1973 р.

Високодостойний Пане Доңчук!

Чомусь я думав, що Ви значно молодші. Однак з книжки "Праця і Нагорода" довідуєсь, що Ви здоганяєте мене. Не заздрю Вам обом, бо ті ювілеї завдають чимало мороки. Таке я мав в грудні 1971 року. Татко мій, нехай здорової буде та якому 15 квітня сповниться 95 років, кинув про мене чутку серед народу і пішла "писати губернія", як в нас казали. Як би не було широ вітаю Вас з надходящим 70 літтям і бажаю якнайбільше здоров'я. Вірю, що не дуже й довго нам читачам треба буде чекати на 15-ий і даліші Ваші хороші твори.

Низький привіт Дружині. В прилозі малий дар. (10 д.).

З любов'ю у Христі Єп. Борис

*Вельмишановні і Дорогі
Лариса і Зосим Доңчукі!*

Одергала від Вас книжку "Праця і Нагорода". Щиро-сердечно дякую що не забуваєте мене, потроху читаю, щоб на довше розтягнути. Із книжки видно скільки Ви маєте вдячних Вам за Ваш труд, правда і не вдячні зустрічаються, але хай Бог буде їм суддя. Я особисто дуже вдячна та рада, що маємо таких людей як Ви, що напишете Правду, що робилося на нашій Батьківщині. Я родилася на Зеленому Клині, в Хабаровську, і що діялось в Україні, багато довідалась із Ваших творів. Я з великою увагою читала Ваші усі книжки.

Від щирого серця бажаю Вам обом кріпкого здоров'я і багато щастя, щоб Ви ще не одну видали книжку.

Хай Господь Милосердний охороняє Вас від усього злого, від наклепів і супостатів.

З правдивою пошаною до Вас,
В прилозі 6 д. Лідія Отрошко.

*Вельмишановні і Дорогі,
Пані Лариса і Пан Зосим Дончуки!*

*Повідомляємо що ми одержали від Вас цінний ДАРУ-
НОК – "Праця і Нагороді".*

*За цей дарунок щиро Вам дякуємо. Дружина ухопила і
почала переглядати першою і побачивши Ваше фото, вона
так зрадила, як ніколи. Виринули з нашої, "замерзлої" па-
м"яти спогади про наше перебування в Шикаго і наше з
Вами – пані Ларисо, знайомство. Не було там нам весе-
ло, але з Вами зустрічатися було мило. Згадалася Церк-
ва Св. Петра і Павла, яку ми часто відвідували, і т.і.*

Тепер про книжку "Праця і Нагорода".

*Після того, як дружина перечитала я також в злівся
і досить уважно і з приємністю прочитав. Можу сказати,
що таку "НАГОРОДУ" за свою тяжку працю пан ЮВІЛЯТ
заслужив за що й мое (Мирон Кириленко) щире признання
і похвала. "Праця і Нагорода" є добре свідоцтво про щи-
ру працю Ювілята і про його віданість для своєї нації. Пере-
реважаюча більшість дописувачів є об'єктивна і правдиво
оцінка працю письменника, бо інакше й не може бути; всі
ТВОРЫ ЗОСИМА ДОНЧУКА є творами всієї нашої нації,
они виявили всю кривду, яку зазнала наша країна і наш
поневолений народ. Такого світлого відзеркалення про пе-
режимтя нашого народу за цих останніх пару десятків ро-
ків, дотепер ще не описав ні один наш письменник.*

*Приємно було прочитати Вашу відповідь до І.Д.-ко, ко-
трий Вас послав до Винниченківського "Університету".*

*Декілька осіб пробують Вам закинути про недобру мо-
ву і видумані слова в творах. Я перечитав усі Ваші тво-
ри і не здібав слова для мене незрозумілого. Можливо, що
ці критики не жили в українському селі, тому для них тра-
пляються незрозумілі, чисто народні вислови і слова.*

*Прийміть від мене, моєї дружини і сина Степана Щире
поздоровлення з 70-літтям, дай Боже Вам і Пані Ларисі си-
ли, здоров'я і довгих літ прожити для добра нації!*

інж. Мирон Кириленко з родиною (На фонд 10 д.)

*Високоповажний Пане
і Дорогий Земляче!*

"*Праця і Нагорода*" – отримав. Щиро і щиро дякую за книжку, а зокрема за присвяту від Вельмишановної Пані-Дружини і Вас.

Книжку перечитав тричі, і певно ще не раз до неї загляну. Думаю, і певно не помилуся – що це вперше на укр. обрії появилася такого роду книжка, в якій читачі розмовляють з своїм письменником.

Невимовно тішусь і радію, що Всевишній дозвів Вас до 70 – річного ювілею.

Прийміть найсердечніші побажання: сил, здоров'я та Многих Літ!

Щиро сердечний привіт для Вельмишановної Пані – Вашої Дружини!

Ваш Д. Гамонів
В прилозі скромна лепта 5 д.

Високодостойний Пане Дончук!

Книжку "Праця і Нагорода" я одержав. Дякую! Вибачте, що надсилаю гроши з запізненням.

В прилозі на видавничий фонд 10 дол.

Як що маєте то пришліть нам ще такі книжки: "Десята", "Чорні дні", "Через річку". Я і дружина з приємністю перечитали багато Ваших книг.

З пошаною до Вас   Ф. Украдига

Шановне Панство Дончуки!

Щиро дякую за книжку "Праця і Нагорода". Посилаю на видавничий фонд 6 дол. Жалую що не набула раніш книжки у Вас "Перша любов", бачу що вичерпана. Ювілятові бажаю здоров'я та багато успіху в праці.

З пошаною Г.Гаврилюк

Дороге Панство!

З безмежною і глибокою вдячністю підтверджуємо одержання Вашої книжки "Праця і Нагорода", ще в лютому 1973 р. але прочитати її а ні дати Вам відповідь – не мав часу – тому що перебував у шпиталі майже 40 днів. А тому щойно тепер відповідаю.

Книжка ця як і попередні Ваші книжки прочитано спільно з моєю сліпою дружиною (я її читаю).

Серед багатьох книжок моєї бібліотеки, різними мовами, але більш своєї рідної, – Ваші книжки стоять рядочком, і глянувши мимохітъ на них, в пам'яті повстають теми написаного, які освітлюють цілу трагедію і нещасну долю нашого народу – його невільниче життя – тяжка праця, змущання і фізичне нищення, не визнавання українського народу за окрему націю, української мови!

Просимо прийняти від нас обох щиро сердечні побажання, повного здоров'я необхідного для продовження творити духові цінності для добра нашого народу, його Батьківщині – Україні.

Особливі глибокі побажання всього найкращого, Дорогому Ювіялові п. З. Дончукові з нагоди його 70 літтям.

Дай Боже дожити довгих літ!

Прийміть вислови правдивої пошани

Олена і Петро Ярмак
На видавничий фонд 6 дол.

ВШ. З. Дончукові!

В день Уродин сердечний привіт
Щастя, Здоров'я та Многих Літ!
бажає

Дем'ян та Ганна Ярко
На видавничий фонд скромний дар 10 дол.

Дорогий Пане Дончук !

Христос Воскрес !

Щиро дякую за прислані мені дві книжки: Гнат Кіндратович та Прірва, дуже цікаві та цінні книги. Прочитав їх із великим задоволенням, особливо Прірву. Це ж дійсно Прірва. Хай Вам Господь дає здоров'я, Мудрість та сили і на мойбутнє так гарно все описувати, як Ви це показали на сторінках Прірви, Утрачений ранок, Куди веде казка, І бачив я... та й у всіх інших творах. Ви щиро і правдиво, по лицарському без страху, висвітлили ПРАВДУ, показали облуду, якою був, і тепер лишився окутаний наш народ.

Коли б ми більше мали таких Дончуків, то, може, і не було б цього лиха, що ми його сьогодні маємо; і в наших партіях, і в церквах, і того каламутства на всіх відтинках нашого життя. тоді б і єдність осягнули б, за яку молимось в церквах. І в житті всі пригнути єдності але.. під проводом одного вождика, тільки своєго. І кожний прікравається своїм, волосним патріотизмом. А про народ вохи найменше дбають. Навперегони за титулами гоняться, а за Україну поневолену на парадах тільки згадують.

Вибачте, дорогий Зосиме Івановичу що так багато пишу може і відригаю Вас від Вашої плідної праці, але так вже наболіло на душі що хочу з Вами поділитися трохи своїми враженнями. Дуже хочу з Вами особисто побачитись і поговорити. Може дастъ Бог і зустрінемось, а зараз бажаю Вам і Вашій дружині кріпкого здоров'я та багато років, та далі писати оту щиру правду про Україну.

З пошаною до Вас

В прилозі 7 дол.

Павло Тупицький

Вельмиповажному Зосиму Івановичу з нагоди 70- ліття з дня народження, засилаю щиросердечне ПРИВІТАННЯ та з найкращими побажаннями : здоров'я міцного, віку довгого, щастя щедрого й добробуту багатого на МНОГІЙ-МНОГІЙ літа !

З дружнім привітом Федір Бульбенко.

Шановні Панство!

Щиро дякую за книжку "Праця і Нагорода", яку я прочитав з приємністю.

Бажаю Вам успіху в дальшій творчості.

У мене все по-старому. Прошу до мене часом написати.

З дороєю Вас

Олесь Бабій

Шановний Пане Дончук!

Щиро дякую за надіслану мені книжку "Праця і Нагорода".

Думаю, що це не остання. Висилаю на видавничий фонд 5 ₦.

Одноразово просиму Вас вислати дві Ваші книжки:

Гнат Кіндратович і Прірва.

Я ці книжки уже маю в своїй книгозбирці, а це замовляю для свого знайомого.

З пошаною до Вас А. Опанашук.

Вельми шановний Пане Дончук!

Сердечно дякую за ювілейне видання "Праця і Нагорода" і gratulую. Рівночасно хочу замовити у Вас ще раз "Гната Кіндратовича, бо хтось мою десь зачитав, "Утрачений ранок" і роман "Прірва".

В прилозі чек на 16 дол.

Залишаюся зі щирою пошаною до Вас,

Л. Кардаш

Високодостойні Панство!

Сердечно дякую за Ваш прекрасний дарунок.

Щиро бажаю Вам гарного, спокійного, щасливого життя на довгі, довгі літа!

З пошаною

О. Горбанюк

В прилозі 5 дол. на видавничий фонд

Вельмишановна Пані!

Потверджую одержання книжки "Праця і Нагороді", і в прилозі скромний даток на видавничий фонд 5 дол.

Бажаючи з надходячим Ювілеем Вашого Мужа крепко - го здоров'я і витривалості в дальшій письменницькій праці, ввічливо прошу це Йому від мене передати і вітаючи Вас обох всім добром, остаю з дружнім українським привітом,

— Володимир Михайлів

Вельмишановний Пане Дончук!

У 70 річчя з дня Ваших народин бажаю щастя, здоров'я, та сил, продуктивної праці на літературній ниві.

В залучені 5 дол. на видавничий фонд, а також прошу прислати додатково "Гнат Кіндратович" та "Куди веде казка" для подарунку людям.

З пошаною до Вас   В. Туніцький

Вельмишановний і Дорогий Пане Дончук!

Від чистого серця вітаю Вас з Вашим 70 літнім Ювілеєм і бажаю Вам прожити в добром здоров'ї до 100 літ.

Приємно було з Вами співпрацювати для добра нашої поневоленої України, но вірю що прийде радісний день коли Вона звільниться від духових і фізичних поработителів.

Всі Ваші книжки перечитав і вони вносили в мою душу той живчик, який давав мені силу і змог до праці і боротьби за наш нарід.

Закуплені мною у Вас Ваші книжки я порозсилав по українських музеях, бібліотеках та архівах в надії, що вони десь таки задержаться для нашого прийдешнього покоління, яке довідається з них що ми, на вигнанні, не спали, а боролися разом з нашим поневоленим народом. Ми не були колодами під ногами тих, які віддавали все для свого поневоленого народу.

З глибокою пошаною до Вас

Каленик Лесюк

Дорогий Пане Дончук !

Вашу книжку "Праця і Нагородо" отримав давно, але в мені стала перешкода. Пів земної кулі щасливо об'їхав а в хаті був би Богою духа дав, в кухні впав і дуже побився. Прийміть мої найщиріші побажання від глибини серця. Бажаю стольт прожити і не хворіти.

Пане Дончук, остаюсь з пошаною до Вас і так довго як я живий, я Вас не забуду за Ваші гарні книжки.

Посилаю 5 дол. бо знаю що книжка коштує.

М. Даниляк

В Поважний Пане Дончук !

Щиро дякую за книжку "Праця і Нагорода". Я буду Вам дуже вдячний, якщо буде нова книжка, то прошу прислати, бо хоч я на пенсії, а тих пару доларів заощаджу на такі дорогоцінні повісті як Ваші.

Пересилаю 5 дол. на видавничий фонд.

Остаюсь з пошаною до Вас

Юліан Фусяк

Шановні п-во Лариса і Зосим Дончуки !

Щиро дякуємо за книжку "Праця і Нагорода".

Висилаємо 10 дол з тим що 5 д. добровільний даток на видавничий фонд, 5 дол. просимо вислати книжку "В пошуках щастя". Ще раз сердечно дякуємо, що про нас не забули.

З пошаною до Вас

Bіра та Олекса Панчукі

Шановні Панство Дончуки !

Дякую за Вашу книжку "Праця і Нагорода".

Висилаю за цю книжку 5 доларів. Книжку прочитала.

Книжку кожній культурній людині варто прочитати, щоб мати повну картину не тільки творчості З.Дончука, але й картину нашої еміграції.

Вітаю з ювілеєм 70-річчя, вітаю з виданням 13 книжок.

Ларисо Тимофіївно, лаври перемоги належать Вам у такій же мірі, як і ювілятові, друкувати сто разів тяжче, ніж писати.

Привіт з Канади !   Bіра Ворскло

Добрий день, Шановне Панство Дончуки !

Прочитавши за своє життя дуже багато книжок різних письменників, але такої праці як Ви з своєю Панею, Ларисою Тимофіївною опрацювали і пустили в світ – незустрічав. Читаючи Вашу працю попросту відпочиває людина, а з другого боку бачить правду, щирість та заінтересованість письменника висвітлити правдиву думку.

Багато людей на білому світі заздрить Вашому чоловікові – ві тільки тому що ні один письменник на чужині не вкладав стільки праці, як наш Ювілят Зосим Іванович. Ніхто не може дати віри так коротко панство випустили в світ 13 праць і то дуже корисного матеріалу для нашого народу.

Уважаю так: чому наш народ не втримався з Урядом в Україні 18-21 років, бо урядники були соціалісти та бажали володіння з "великоруським" народом. А селянинові українському "великоруському" народ в шкуру в"ївся як кліщ і не хотіли боронити соціалізму.

Висилаю 5 д. на видавничий фонд.

З пошаною до Вас Ф.О. Гаращенко.

Високоповажний Пане Дончук !

У Ваш 70- літній Ювілей прийміть від мене щирий привіт, бажаю Вам кріпкого здоров'я, витривалості у праці, – не звертати уваги на злобну критику Ваших творів ; та ще хотів би одержати хоч 10 Ваших нових видань.

З належною до Вас пошаною

Остап Берегуляк

Вельмишановна П-ні та

ВШ. Пане Дончук !

Вітаю Вас з 70-кою і бажаю Вам много щастя та Здоров'я. Дякую за надіслано Вами книжку і пересилаю Вам на видавничий фонд 5 дол.

З пошаною до Вас

П. Проданчук

*Високоповажні і Дорогі
Пані і Пане Дончук!*

Після деякого блукання, збірник "Праця і Нагорода" знайшов нас (і батько і я змінили адреси). В імені своєго батька я Вам щиро дякую. Мій батько, після тяжкої недуги, відійшов від активної праці. Він вже і нічого не пише, але читає і я певний, що він з приємністю читатиме збірник.

Ваші книжки становлять поважну частину невеликої бібліотеки моого батька (тепер вже моєї). Скорі у нас буде нащадок і колись Ваші книжки перейдуть у його власність. Я є певний, що вони відіграють певну роль в його літературному і національному вихованню – для нього я їх зберігатиму.

Як і другі, я подивляю Вас, пане Дончук – такий гарний і такий багатий літературний дорібок за такий короткий час!

Бажаю Вам великих успіхів у Вашому особистому і літературному життю.

*З правдивою пошаною і ширим привітом,
Канада, Торонто*

М. Липовецький

П.С.

Думаю, що батько дуже радів би, якщо б Ви йому написали пару слів. Він згадує Вас.

М.Л.

*Вельмишановному Панству
Ларисі та Зосимові Дончук,
красно дякую за чудовий том ювілейного збірника "Праця і Нагорода", що з нього є чого навчитися й над чим розмислити.*

Щиро бажаю Многая Літа, здоров'я і творчих сил на подальше плідне служіння Народові.

Щастя Вам обом Боже!

Юр. Бол'шухин

Високоповажний і Дорогий Приятели!

Освітлювачу перед недужим світом, недолі нашого селянства, Пане Дончук! (На жаль не знаю, як Вас величити по батькові)

Моя родина вже давненько одержала Ваші книжки, але я оце лише тепер маю змогу висловити Вам нашу (всієї родини) сердечну подяку. За запізнення простіть. Добігає четвертий тиждень, як я лежу в шпиталі. Мені 24 липня стукнуло 82. Коментарі зайві. Мене давить астма. Всю зиму я проспав сидячи у кріслі (унас жеж тепер весна!)

Приступи збивав, в основному, гарячим часом, який у мене бував напоготові, у термосі. Але в ніч на 21 жовтня був такий приступ, що я, правду кажучи, не сподівався "вискочити". Мій Павло викликав о 2 год. ночі амбулянс, який забрав мене до шпиталю. Я ще почув розмову Павла з лікарем з амбулянсу. Далі — нічого не пам'ятаю. Прокинувся в шпиталі, та оце є "кукаю". Обіцяють скоро випустити. Не ховаю голову, як перепилиця, в полукипок. Цілком усвідомлюю, що другого такого приступу я не подолаю.

Коли ми , з дружиною , прочитали в "Нових Днях" Ваш некролог "Відлітають Орли" , з яким моя дружина працювала у Харкові і зберегла найкращі спогади як про мово- знавця , а головне , як про людину , то я сказав - "Орли ві- длітають . а Дуби підгнивають " . Кінець однаковий .

Ну, дорогий друге, прийміть жеж найсердечнішу подяку нашої Родини з щирим побажанням Вам і Вашій Високодостойній дружині доброго здоров'я, безтурботного життя і дальшої плідної праці.

Сердечно Ваші

Австралія 10.11.72

Родина Дубових

*Вельмишановна і Дорога Родина
Володимира Сергійовича Дубова!*

Дорогі Земляки!

*Сьогодні розгорнув щойно одержану газету "Свобода",
за 8 березня і побачив дуже сумне оголошення:*

*В далекій Австралії, по важкій хворобі,
здійлив у Вічність великий український Патріот,
цивільний громадський, політичний і церковний діяч
та Дорогий наший Родині Друг*

ВОЛОДИМИР СЕРГІЙОВИЧ ДУБІВ

*Гостро болюче переживаємо що невимовно
велику втрату.*

*Родині Понінного: Дорогим Євгеній Степанович та
Павлом Володимировичу висловлюємо наміні
найсердечніше співчуття.*

*ОЛЕКСАНДОР та ЄВГЕНІЯ БАЛІНСЬКІ
з сином ЮРІЄМ — хрещеником Понінного,
небіжкою ХРИСТИНОЮ
та двохуками: ОКСАНКОЮ та ПАВЛУСЕМ*

Під цим жалобним і скорботним оголошенням, з глибоким і щирим співчуттям ставимо і ми, я та моя дружина Лариса свої підписи.

Зосім та Лариса Дончуки.

Дорогі наші Євгенія Степанівна та
Павле Володимировичу!

Невблагана смерть нікого не минає, "Відлітають від нас Орли, піднивають Дуби"! Вічна їм пам'ять!

Дубам ще треба було б жити і жити! Хай же чужа земля в далекій Австралії буде й Дубові пухом.

Прийтіть же від нас і ще раз найщиріші співчуття у вашій невідожалуваній втраті.

Ваші З. і Л. Дончуки

Добрий день, мої дорогі Дончуки!

Прийтіть від мене найщиріші сердечні побажання, кріпко-го здоров'я, на Много і Многі літ!

Одержанав книжку "Праця і Нагорода". Дуже гарна праця, честь і слава Вашій дружині за допомогу Вам!

Всі завважи люди описали дуже добре; одні критикують як правдиві критики, інші аби як, ніби, теж знаємо, другі ж політично, а є такі, що по релігійно - католицькому думають. Взагалі, можна сказати всебічно - студіююча книжка усіх Ваших творів - 14 томів. Честь і Шана Вам!

Нехай Вас Господь береже на славу Україні, щоб Ви ще і ще випускали свої твори. А Ваша дружина Лариса, вірна попутниця життя, помагала по силі можливості.

З нами Бог! З щирим привітом до Вас, Ваш
Іван Брудун

В прилозі чек на видавничий фонд

Вельмишановна Пані!

Перед кількома тижнями отримав я від Вас цінний для мене подарунок: збірник Зосима Дончука "Праця і Нагорода". Насамперед бажаю вибачитися перед Вами, за те, що щойно тепер відгукуюся на цей факт, але, на жаль, я хворів і видужував, а потім знову хворів і ніколи було листа написати. Тепер я щиро дякую Вам і Ювілятові за книжку, яку радо включаю до моєї бібліотеки. Щиро дякую теж за милу для мене присвяту.

Оце при кінці тижня й прочитав "Працю і Нагороду". Треба визнати, що книга ця є дуже цікава, навіть свої листи прочитав у ній з цікавістю. Ну, що ж, як бачу на останній сторінці, це вже 14 книга в бібліографічному списку Ювілята, яка доволі добре інформує про Його літературну працю, а головно подає об'єктивно, як її сприймала українська громада. В своїй великій більшості громада відгукувалася на літературну працю Ювілята позитивно і це є власне для Нього гарна нагорода. Нижчепідписаний приєднується до більшості й щиро бажає Дорогому Ювілятові ще пострудитися для добра громади й подати їй нову добру страву літературного характеру в чергових повістях і романах.

У твердій вірі, що мої побажання сповняться, бажаю Вам Вельмишановна Пані й Дорогому Ювілятові всього найкращого, зокрема багато успіхів у дальшій праці. Остаюсь

з глибокою пошаною до Вас,
Щиро Ваш Лев Шанковський

*Щирі поздоровлення в день Вашого Ювілею!
Щастя, кріпкого здоров'я та щедрих Божих ласк на
Многі і Многі Літа*

бажають
Лариса і Ярослав Музички
На видавничий фонд 10 дол.

“Праця і нагорода”

(Збірник з нагоди 70-ліття З. Дончука)

Як довідуюмось із згаданого збірника, наприкінці квітня цього року нашому видатному письменнику Зосимові Дончукові минає 70 років. З цієї нагоди його шановна дружина, Лариса Дончук, упорядкувала солідний збірник відгуків, присвятив ювілятові та рецензій на його 13-ть творів, під назвою “Праця і Нагорода”.

Короткий вступ до збірника, що має 408 ст., написала сама пані Л. Дончук, грунтовніші передмови написали талановитий письменник Анатоль Галан та журналіст проф. д-р Іван Овечко, які підсумували нашого працьового патріота, творця численних творів Зосима Дончука та сказали і своє авторитетне слово про його творчість. А подальші сотні листів, віршів, присвячених ювілятові, відгуків на видання, щирих подяк від безлічі читачів, фахових рецензій, друкованих у нашій пресі, – свідчать про той величезний успіх серед читачів, що їх має наш невтомний Зосим Дончук.

Працюючи вже немало років у книго збірнях, я сама переконалася у тому, що книжки Дончука мають величезний попит. Кожен читач завжди повертає прочитаний твір з подякою і хоче взяти знову щось новіше того ж Зосима Дончука. Про ці успіхи вже доводилося чути і від інших бібліотекарів та з дописів, що Дончук належить до найбільш почитних авторів.

Його простий стиль, уміння цікаво про все розповісти без зайвого розтягування сюжету, його правдиве змалювання дійсності, зокрема найтяжчих часів під сталінським гнітом – бездушну советську жорстокість, що перевершує часто часи кріпаччини та часи середньовіччя, змальовані з глибоким знанням життя в Україні. Читаючи, кожен гли-

боко переживає ту дійсність, ті радісні й сумні події, які змальовує автор. Такі твори, як "Гнат Кіндратович", "І бачив я", "Прірва", "Утрачений ранок", "В пошуках щастя", "Куди веде казка" та інші являють велику вартість у показі подішнього життя, головним чином підсвітської дійсності.

Тому тепер, коли автор досяг 70-ліття, бажаємо йому разом з усіма нашими читачами - прихильниками його творчості здоров'я та нових успіхів у літературній праці, а тим, хто ще не читав його творів, бажаємо прочитати. Ми певні, що можен буде захоплений його творами, що мають велику пізнавальну і мистецьку вартість.

Бібліотекарка Н. Ведмідська

"Вільна Думка"

Березня 18, 1973 Австралія

Високоповажний Добродію З.Дончук!

Повідомляю, що книжку "Праця і Нагорода" я від Вас отримав за яку сердечно дякую!

Висилаю чек на суму 10 доларів на видавничий фонд і бажаю Вам успіхів у Вашій літературній творчості.

Прошу ласкаво вислати мені ще такі Ваші книжки, якщо вони є в запасі: Чорні дні, Через річку, Гнат Кіндратович, Яскновидець Гері, Прірва, Перша любов.

З пошаною до Вас

Сергій Кулинич

Вельмишановна Пані Ларисо!

З великою приємністю і подякою маю шану повідомити Вас про одержання нового цінного дарунку – нової книжки нашого і Вашого невтомного Зосима Івановича Дончука. Щиро й сердечно дякую Вам і Зосимові Івановичу за такий цінний подарунок. Вітаю Вашого чоловіка з новим літературним успіхом!

Щодо книжки, то вона сама про себе говорить. Крім всього іншого, це, здається, перша книжка такого роду в українській літературі, бо я не знаю щоб будь-який наш письменник ще за свого життя видав книжку з листами та рецензіями на його творчість. При цьому окремо щиро дякую Вам обом за поміщення також моїх двох рецензій про його творчість. Ну, а про технічне оформлення збірки нема що й говорити – воно бездоганне!

Ще раз дякую Вам і Зосимові Івановичу за книжку і бажаю Вам обом не тільки довгих літ щасливого життя, але також дальших успіхів на літературній ниві.

Ваш "македонець"

Юл. Мовчан

Вельмишановна добродійко!

Дякую за надіслану книжку Вашого чоловіка. Ще раз можу сказати, що Дончук знайшов скарб у Вашій особі. Коли всім нам так трудно друкувати свої книжки, він має у "власній хаті" друкарку. Крім того, я особисто Вам вдячний за те, що передрукували мою рецензію на "Г.К."....

Прошу передати Вашому чоловікові мое поздоровлення з наближенням його 70-річчя. Правда, це "наближення" – для мене несподіванка. Коли я його бачив, то мені здавалось, що він удвічі молодший за мене (мені скоро 73р.).

Привіт від нас обох, від мене й моєї дружини вам обом.

Ваш Василь Чапленко

Вельмишановний Пане Дончук,
Дорогий Юріяте !

Дуже дякую за книжку "Праця і Нагорода". Це дійсно дуже гарна пам'ятка - книжка збірка рецензій, критичних заявок і вислові прихильності та вдячності до Вас і Вашої творчості.

Тому прошу прийняти і від мене щиросердечні побажання Кріпкого здоров'я та наснаги до далішої творчості.

В залучені 10 дол. на видавничий фонд.

Здоровлю щиро

Ваш Роман Вомпель

Високоповажні Панство. Дончукі !

Сердечно дякуємо Вам за надіслану нам книжку "Праця і Нагорода".

Вітаємо Вас з 70-літтям, прошу прийняти сердечні побажання Многих Літ, Щастя, Здоров'я та багато успіхів у далішій творчій праці.

В залучені чек на видавничий фонд 8 дол

З пошаною до Вас

Марта і Святослав Стадник

Вельмишановний і Дорогий друже, Зосиме Ів. !

Радість моя поєдналася з Вашою, що Лариса Тим. змогла зробити Вам такий дорогоцінний подарунок - книгу "Праця і Нагорода", який так хороше видано, та ще й цікаво, бо наявіть "всі" критики та "порадники" створили в ній хор, без особливого дисонансу...Щастя Вам, Боже !

Напишу більше та й ліричніше - перед Вашим днем народженням, у квітні... З подякою за книгу, Ваш

Д-р Іван Кмета - Ічнянський

Вельмишановний і Дорогий Пане Дончук !

Дякую за надісланий мені збірник "Праця і Нагорода". За збірник і з нагоди Вашого 70-ти ліття пересилаю 10 д. Хай Всешишній дастъ Вам сил дальше збагачувати нашу літературу.

Ми завжди з великою приемністю і насолодою читали Ваші твори і кожний раз були Вам вдячні за них.

Один розділ дуже вразив мене, а саме Ваше негативне ставлення до створення Київсько-Галицького Католицького Патріархату.

В тій частині Ви зовсім пішли на вудку всіх наших во-рогів, головно Москалів і поляків та дальше копаєте прі-рву між Православними і Католиками, а все те на користь тих, які не хочуть, щоб навіть частина українців була на релігійнім полі незалежна.

Київ, столиця України, є власністю нас усіх без огляду на релігійну приналежність. За незалежність боролися, боряться і вмирають наші брати і батьки так православні як і католики.

На вулицях Києва загинув брат моого батька сот. Дмитро Жуковський, обороняючи його перед москалями, в час визвольних змагань.

Ви як письменник повинні були внести понад пересічного українця і бачити десятки а навіть сотки років на передде ми всі, православні і католики будемо мати один "Український Патріархат" в нашему вільному і незалежному Києві, в столиці Вільної, Незалежної і Соборної Держави українського народу.

З нагоди Вашого 70-ти ліття бажаю Вам кріпкого здоров'я, багато сил до дальшої творчої праці і дожити хвилини коли буде один "Український Патріархат" для всіх віруючих українців у дорогім нашім Києві.

Остаю, з правдивою і глибокою до Вас пошаною

Д-р Антін Жуковський

Вельмишановні Ларисо Тимофіївна і
Зосиме Івановичу !

Дякую за останню книжку " Праця і Нагорода " та ще з та-
кою милою присвятою .

Вкладаю до цього мій скромний дар / 5 дол. / у Ваш видав-
ничий фонд .

Навіть ця книжка відгуків В. читачів, якій Ви придумали
такий влучний заголовок, при всій, ніби, строкатій мозаїч-
ності тих відгуків, дає багато цікавого та до пізнання і
в сумі становить Вашу заслужену нагороду . Не буду ще
раз, як у нас на Поділлі казали, " гладити Вас попід боро-
ду " та вихваляти, Ви самі добре бачите тепер, що життя
свого не змарнували, слід по собі залишаєте виразний і
своїй Батьківщині прислужилися найкраще, бо віддали Ма-
тері, що зростила Вас, не тільки тих " п"ять талантів ", з
якими вона вирядила Вас у дорогу, але ще й примножили
на них п"ять ...

Хвила ювілятові, честь і братерське побажання мно-
гих літ з надією на те, що творче джерело його не висхне
і в наступному десятилітті ! Прошу поділити мій правдив-
ий подив і всі мої щирі гарні побажання між собою і Ва-
шим невтомним " соратником " Ларисою Тимофіївною .

З привітом і гарними побажаннями
Василь Гарба (Гарбер)

Бажаємо Вам і Вашій дружині веселих свят та всього
найкращого в Новому році !

Дякуємо за прислану мені книжку відгуків на Ваші тв-
ори . Змога видати такий збірник означає свідомість того,
що людське життя не змарноване, що воно було присвяче-
не ідеалам, плідне і працерадісне .

Поздоровляю !

Щиро Ваші

B. i Г. Сварог

Торонто, Канада:

Маршем "МИ РОСТЕМ" розпочали ми нашу сьогоднішню радіо-програму. Сьогодні субота 3-го лютого Року Божого 1973 ро. Надворі стоять погода з температурою яка коливається біля точки замерзання з хмаристю і вітрами. На завтра сподіваються невеликого дощу чи снігу. Температура сьогодні і завтра між ступнями 29 і 35.

Думаю, що цікаво буде і Вам наші шановні радіо-słuchачі почути кілька слів про одного з сучасних українських талановитих письменників, який кількістю написаних творів і національною тематикою перевершив усіх інших наших письменників у вільному світі. Мова йде про Зосима Дончука, який проживає тепер у Філлідельфії і в цьому році відзначає своє 70-ти ліття.

Працюючи на фабриці цей наш письменник написав 13 романів і збірок оповідань. Зосим Дончук не нарікає на те, що українці не цікавляться книжкою, бо наклад його творів розходитьсь серед українців вільного світу без зайвої реклами – бо Зосим Дончук промовляє до сердець українців, у його творах українці бачать самі себе, свою долю і долю нашої України, вірним і добрим сином якої є Зосим Дончук. Ось назви його творів:

"Чорні дні", Через річку, Десята, Гнат Кіндратович, Море по коліна, Ясновидець Гері, роман: – Прірва, Перша любов, І бачив я, Будинок 1313, Утрачений ранок, В пошуках щастя, Куди веде казка.

І до його 70 літнього ювілею вийшла з друку його власним накладом, як і всі попередні твори "Праця і Нагорода" в якій зібрані відгуки, рецензії, листування автора та привітання з ювілем.

Як подумати лише скільки місяця наша так звана вільна преса витрачає на друки та передруки різних саміздатів, які поширює КГБ на цьому континенті, скільки місяця пропадає під друки нудної ленінщини та ленінців, то стає тяжко на душі усвідомлювати до чого докотилися наші пресові органи. А місце на передрук хоч одного роману Зосима

Дончука, який кров"ю українського патріота, ночами писав мистецькі перли про українську правду – наша преса кіяк не може знайти. Що-правда Зосим Дончук реклями від нашої преси не вимагає і не потребує. Він переріс своїм величним письменницьким хистом та талантом усіх наших біднословців, горевизволителів, фітільовщиків, націоналкомуністів і все те що пливе мов здохла риба у фарватері співіснувальщини, мостобудування національного перекинчутва і зради.

Скільки книголюбів маємо ми навіть тут в Канаді, як скоро вхопилися вони за твір большевика Олеся Гончара, з якою ревністю іналися вони хоч торкнутися одежі кагебіста Коротича, а от про Зосима Дончука – письменника з великої літери наші бідні книголюби може навіть і не чути. І ми кажемо нашим співгромадянам, що ми ж перша жертва большевизму – справжні жертви. Га?

Шановні П-во З. і Л. Дончук!

Картку Вашу, з поздоровленням, з нагоди моїх 95 літніх уродин, отримав від свого сина, Єп. Бориса, в самий цей, ювілейний день!

Дійсно я родився 2 апріля 1878 р. ст. ст., бо в ті часи був один календарний стиль – Юліанський, як для Росії, так і для України, Польщі і Фінляндії ...

Батько мій був великий формаліст; називав свою дитину іменем, – в день народження; отже мене називали, при хрещенню, Тім, а прізвище мое – Яковкевич.

Сердечно дякую Вам, за поздоровлення й добре побажання! Я один з 14 моїх братів й сестер дойшов до Мафусайлового віку; решта 13, в ріжні часи, померли!..

А можливо, що довголіття завдячує, прочитанням, Вашим Українським книжкам, котрі всі перечитав з бібліотеки, сина моого, Єп. Бориса, з яким разом мешкаємо, і який посилає Вам своє Благословення ...

Ще раз дякую Вам і Вашій Дружині!..

Ваш Тим Яковкевич

Дорогий колего З. Дончук !

Одеряв Ваш цінний ЗБІРНИК "Праця і Нагорода", за який дуже й дуже дякую .

Чудова обкладинка книги, врожайна / як і ваші твори / й добра нагорода за Вашу мистецько-літературну творчість від читачів, не рахуючи мізерних одиноких типів, які своїм незаслуженим паплюженням хотять підтоптати під ноги добрі паростки українського художнього правдивого слова на чужині, поборюючи цим самі себе.

Ваші талановиті твори призначені не для закукурічених вискочків, відірваних від українського народу, а таки для самого українського народу .

У свій час і М. Гоголь писав про Т.Шевченка, що від його творів дъогтем смердить. Але історія збудувала генієві Шевченкові вічні пам'ятники безсмертної слави по всьому світі, а Гоголь загорнувся лише в обмежене московське покривало, пропахнute московським дъогтем. Кожний письменник має своїх противників, на яких зважати не потрібно.

Ваша "Праця і Нагорода" – це густе решето, що відсіває добірне зерно оправданих відгуків читачів Вашої талановитої творчости від пустої полови, яку читачі скидають без жалю з решета на вітер, що змітає її в пропасть забуття.

Полова – це піна злого відригування закукурічених і зарозумілих "критиків", які самі нічого доброго не створили, а лише із заздрощів прагнуть когось очорнити, огнаньбити.

Ваш ЗБІРНИК – це голос українського народу, голос читачів, які цілком стоять по Вашому боці, бо Ви є вибраним ними талановитим письменником, про що говорять маси читачів.

А темні сили в нас не перевелися і хай виуть на вітер із темних закутків. Їхне виття аж ніяк не вражає читачів, а навпаки, відштовхує читачів від них, обурює та озлоблює,

бо на краще вони не заслужили.

Бажаю Вам дальших успіхів на літературній ниві!

Оздобляйте довгі й довгі свої пенсійні роки нев"яну -
чими вінками Ваших талановитих безсмертних творів!

З теплим і дружнім привітом до Вас та Вашої
достойної дружини

Ваш Лев Пилипенко.

Дорогий Пане Дончук!

*Вашу "Працю і Нагороду" одержав. Дякую сердечно!
Добру справу зробила Ваша Дружина. Гарне видання про
тарну людину й Письменника. Такі речі залишаються на -
віки! Низький уклін Вам і Вашій Дружині!*

*А моя нова збірка "Доля в дорозі" лежить... Пере-
писав від руки один примірник, а машинопису нема кому
зробити. Не насмілююсь надсилати і Вам, бо мое багат-
ство не дозволяє. За цей час ледве нашкрябав 200 (двіс-
ті) доларів, але хіба з такою сумою можна щось почина-
ти? Без грошей - у солому спати! Невесело на душі...*

Бувайте здорові! Вітайте Дружину!

З пошаною до Вас,

М. Щербак

Шановний Ювільяте!

*Вітаю із 70-річчям, бажаю кріпкого здоров'я та великих
творчих успіхів у Вашій письменницькій Праці.*

*Життя і творчість українських письменників на чужи-
ні - надзвичайно важка, а може і невдачна, тому за Ва-
шу витривалість і видержку на письменницькому фр-
онті - належить вдягна нашої громади.*

З привітом і пошаною -

I. Скальчук

В прилозі 5 д.

Мій Дорогий Пане Письменнику !
Мій Дорогий Ювіляте !

Роззброїли Ви мене удвох, із своєю шляхотною дружиною Ларисою / між іншим, моя похресница також Лариса/ душевно.

Все думав, що одна зоря світить там в сизих океанах українського мистецтва - письменства, та помилився, побачив, що прекрасна Лариса доменну ролю зіграла в творчості нашого улюбленаого письменника. Ольги повторяються, ніби чому ні ?

Гарно із Вашої сторони, що не забули друга, вислали "Працю і Нагороду". Не маю слів Вам подякувати ! Це ж прекрасно ! Ні один наш письменник на таке не здобувся , лише Ви старушок – Ювілят .

Соромно та й правдиво.

У Ваше сімдесятіччя постараюсь Л-ві Овечкові, мосму приятелеві,вмістити мою статтю за нашого Дончука,за його ювілей, за красу письменства, та взагалі за братерство , хоч я і галичанин, та всі ми брати.

Такий у мене натяк болить, нічого зробити нам дорогий Письменнику, коли дурні люди нас, нас цілої цієї самої цвітки - вітки народу поділили.

Тому ми і в неволі.

Горджусь, що в нашему народі сімдесятлітньому старцеві перо із рук не випало, горджусь, що належу до нації , що таких синів має, та й доњок .

Горджусь, що у мою поштову скриньку загостив соловій красного письменства моїх братів - письменників, що не забули мене на селі - чужині, хіба такої гордости ніякий народ не має, бо вони вільні, а їм наші зітхання чужі, - ситий голодного не знає.

Сердешно дякуємо, та ще додамо від себе, щоб Господь дозволив із Києва Дончукові адресувати до Зелінського у Львові. Прийміть скромних 10 д. на вид. фонд.

Vash Lonchyn Zelins'kyi

*Вельмишановний Пане Дончук
й Дорогий Авторе !*

*Дозвольте й мені скромному читачеві - любителеві ук-
раїнської книжки, а між іншим й Вашої письменницької тво-
рчости - привітати Вас з Вашим сімдесятліттям.*

*Нехай Бог наділляє Вас кріпким здоров'ям, щастям та
успіхами у Вашому житті та праці - та дозволить дожити
ще хвилі, коли будете вітати день Самостійності нашої до-
рогої Батьківщини - України, що нехай буде нагородою за
Вашу любов до Неї та Вашу трудолюбімість на письменни-
цькому Полі -*

Ще раз бажаємо Вам Многих - Многих Літ !

Ваші читачі Іван та Оксана Бодревичі

П.С. В задучені 10 дол. на видавничий фонд.

ВШановний Добродію Зосиме Дончук !

*Сьогодні одержав Ваші книжки і безмежно вдячний до-
рогий Зосиме ! Щасли Вам Боже в викритю несамовитих і
злочинних дій над страдницею Україною й многостраждаль-
ним нашим народом поневоленим жидо - московським сат-
рапом. Нехай Всешишній збереже Вас в доброму здоров'ю
на Многія Літа !*

*Належність за книжки 14 дол. та 5 д. на видавничий фо-
нд з нагоди Вашого 70 ліття висилаємо від нас пенсіонерів
цию не велику але сердечну датку, на більшу не спроможні.*

З вдячністю до Вас

Ваші Адам Мельник з дружиною.

Вельмишановна Пані Лариса Дончук !

*Щиро сердечний привіт і Найкращі побажання Вам - доб-
рого здоров'я, душевного спокою й успіху в ділах Ваших !*

*Спасибі за надіслану книгу З.Дончук "Праця і Нагорода".
Свое слово до Зосима Івановича я буду мати до 100-річчя
дати - 30 квітня.   Щиро Ваш Фудір Бульбенко.*

Високоповажний Пане Дончук !

Отримав від Вас книжку "Праця і Нагорода" і дуже дякую! Це вже в мене тринадцята книжка. На жаль ще я не маю з Ваших творів "Перша любов" і ніде не можу дістати. Вашими творами я дуже задоволений, усе так написано як є на нашій Батьківщині. Але я дуже вражений на тих людей які Вас компромітують бо не люблять правди. Бо правда у нас іх коле. От як би до Кремля привіт послати, так як це зробили з Сіракюза 33 професори то було б Олрайт. Я часто кажу – як би не було людей із Малої України, то ніхто б і не знати що є Україна.

Оце прочитав в книзі "Праця і Нагорода" на 11 сторінці: Пан І.Д., мій земляк, Полтавець, і цьому закололо в носі що написали про Винниченка. Бо здається його дружина в приятельстві була з Розалією. Тільки дружина І.Д. була з роду Драгомановичі.

Бажаю Вам Пане Дончук і Вашій дружині щастя і здоров'я щоб обое прожили ще багато літ і щоб написали ще не одну книжку. І щоб мене незабували.

На видавничий фонд кладу скромних 5 дол.

Ваш І.Б.

*Високоповажному Зосиму Івановичу Дончуку
з дружиною Ларисою Тимофіївною !*

Учора отримав Вашу вже 14-ту книжку "Праця і Нагорода ". Вельми широко дякую за книжку, і за добру пом'ять про мою особу ...

Приємно, що на Різдвяно-Новорічні свята
Видала нову книжку Ваша "Власна Хата".

Хай-же в тій Вашій Хаті

Ви будете на все добре багаті.

На схилі Ваших творчих літ

Прийміть від мене поклон і привіт!

В. Охріменко.

Дорогі Пані Ларисо.
і Маестро Дончук!

Щиро Вам дякую за надіслання мені Вашої останньої книжки та за приемну і цінну для мене дедикацію. Гратую Вам за Вашу працьовитість і яскіність написати про себе "Правду і неправду". На жаль ми письменники більше зустрічаємося із неправдою як Правдою. – Дай Вам Боге багато літ здоров'я і сил до Праці.

Ваші книжки читаю з увагою і приемністю. Останню ж Вашу повістю "Куди веде казка", вважаю найліпшою і на-йсильнішою під кожним оглядом. Це Праця історичного зн-ачиння. Що хтось Вам закидає що Ви вивели головного ге-роя повісті нашого чоловіка – падлюкою, то це по моєму саме добре. Хіба ж так не було? Хто ж найбільше шкодив і упідлювався, як не свої? Хто доносив до НКВД як не ті ж свої, хто розкуркулював і вислуговувався перед кому-ністами – москалями як не свої, хто розстрілював Січо-вих стрільців на Україні як не свої?? То треба цю ініль вивести на деннє світло а не ідеалізувати, що ось ми ця-чля а чужі ні. Це пусте!

Менше мені припада тема "В пошуках щастя", надто-ця американська ініль – надоїла. Та це вже Ваша спра-ва. Пересилаю 10 д. на видавничий фонд.

Бажаю Вам і Пані Ларисі всого добре і успіхів.

Ємілія Кулік

Високоповажна Пані Лариса Дончук. –

Сердечно дякую за вартісну ювілейну книжку Зосима Дончука. З нагоди 70 ліття Високодостойного Автора і Йвілята прошу ласкаво прийняти найсердечніші побажання – здоров'я – Многих літ для творчої праці!

З Глибокою пошаною до Вас,
Д-р А.Р. Стрібцицький
На видавничий фонд 10 д.

Дорогий Зосиме Івановичу !

Одержанала Вашу книжку "Праця і Нагорода", дуже Вам вдячна. Читуючи її я мала велике задоволення, що мою опінію, погляд, що до Ваших творів поділяють майже всі Ваші читачі, бо дійсно талант письменника відчувають всі хто читає його твори, і вони заохочують їх перечитувати, як це робила я. А ті, що написали свої зауваження і критику, таку нездаду, що я була обурена і мені сором за них.

Але крім задоволення від Ваших праць, я ще як українська патріотка відчуваю гордощі, що серед наших людей є ще такий талановитий письменник – патріот, котрий в тяжких матеріальніх умовах, робив свою національну вкладку висвітлюючи тяжку дійсність поневоленої України. І той, хто на власній шкурі пережив жах Нім. і Росіян білих чи червоних є письменник, надає цим відомостям велику вагу. Добре було б ці цінні твори перекласти на англ. франц. і німецьку мови. Хоч зараз Захід здає собі справу про Совет. приязнь, але справа про бажання українців мати свою Вільну, Незалежну Державу їх залишає байдужими. Наша свідома укр. еміграція робить все, щоб Зах. країни зрозуміли наші законні вимоги, але те що робиться зараз у всіх вільних країнах, змушує Уряди робити Сов. усмішки і налагоджувати добре стосунки, а ті все більше і більше опаковують незадоволення робітників і такій країні як Франція загрожує при перевиборах комунізм. Маю тільки надію, що фран. не підуть на цю пропаганду, бо вони люблять свободу, таку яку вони тут мають.

Коли сов. туристи приїжджають сюди, то вони цікавляться тільки харчовими склепами і бачивши всю ту кількість м'яса, масла, хліба, молока і інше, що продають необмежено, вони стовплюють.

Бажаю Вам і Ларисі Тимофіївній здоров'я і повного задоволення від життя !

*З сердечною приязнню і глибокою пошаною
Франція*

Юлія В. Новицька

*Дорогі наші Друзі -
Лариса Тимофіївна й Зосим Іванович !*

Дякуємо Вам сердечно за надіслану нам книжку "Праця і Нагорода", яку ми вже давненько одержали, а своє - часно подякувати Вам ніяк не вдалося, за що просимо ласкаво відбачити. Назва книжки "Праця і Нагорода" дуже вдала. Збірник цей дуже цікавий. Дякуємо, що його листа одного вмістили .....

Саме в той час, коли ми одержали Вашу книжку, я захворіла грипою, яка мучила мене три тижні. Та не встигла я трохи піддужати, як захворів о. Демид і вже ось другий тиждень хворий; . . . Ось через цю запеклу грипу ми не мали змоги написати Вам раніше. Власне я мала б написати, бо о. Демид вже давно усе майже листування (крім ділового) переклав на мене, . . . а крім того допомагаю о. Д - у і в іншій праці. Ви, Ларисо Тимофіївна, це добре розумієте, бо ж Ви самі допомагаете багато З. Ів - чу. В загалі муши сказати, і то не в комплімент, що Ви зразкова другина, таких не багато є. Нехай Господь дає Вам обо ю здоров'я і сили для дальшої плодотворчої праці. Дуже добре, що Ви у збірник вмістили своє фото. Коли я глянула на це фото, то відразу пригадала Вас з Мангайму, як Ви зі своєю пок. Матусею завжди ходили під - руку, росту невисокого. Отож нам приємно було в друге з Вами познайомитися.

Ще раз сердечно дякуємо Вам за таку цікаву й оригінальну книжку. На Ваш видавничий фонд вкладаємо нашу невеличку лепту. Дай, Боже, щоб ми ще не одну одержали від Вас книжку.

З ширим, сердечним привітом,

Німеччина

Ваші -

о. Демид і А. Бурко.

Вельмишановний Пане Дончук!

З подякою повідомляю Вас що, хоч поволі, але докладно перечитав Вашу книгу "Праця і Нагорода", з якої довідався про зміст усіх виданих Вами книг, і виникло бажання мати решту Ваших книг котрих мені бракує.

Перевірте в своїх записах і вишліть не висланих.

За книгу "Праця і Нагорода" посилаю 10 дол., як часточку нагороди за велику Вашу працю.

Остаюсь із правдивою пошаною до Вас
Яків Волак

Високо – Достойний Пане

З.Дончук, та Лариса Дончук!!

Я дістав Ваш Збірник "Праця і Нагорода".

Щиро-сердечно вдячний Вам, і Вашій помічниці, за Ваші незвичні твори.

Бажаємо Вам і Вашій дружині кріпкого здоров'я на Многі Многі літа!

*Пробачте, що своєчасно не поздоровили Вас з 70-літтям.
В –Шановне П –во Л. і З. Дончуки! Хочеться хоч листівно завітати до Вас в гостину, поділитися радощами і печаллю, буденним і святочним. А особливо, щоб поєднатись духово і творити добро українському народові.*

*З пошаною до Вас, Віра і Микола
В приложі 5 дол. на видавничий фонд.*

*Дорогий й Вельмишановний п. Дончук з Вашою милою
Дружиною!*

*Одержанала Вашу цінну та ділову книгу "Праця і Нагорода".
Дякую! Перечитала уважно. З листів можна скласти конспект Вашої творчості.*

Я Вас особисто не знаю, але до Вас обох маю велику симпатію. Дай Боже щоб Ваша творчість збільшилася.

*В приложі 5 дол. на видавничий фонд. Пришліть "Десяту"
З любов'ю і пошаною залишаюся – А. Харченко*

*Дорогі Друзі, Побратими і Рідні наші :
Зосиме й дорога труженнице Ларисо !*

*Одергав Ваш дорогий подарунок "Праця і Нагорода".
Безмежно вдячний Вам обом і щасливий та гордий за Вас,
дорогих працівників на літературно - мистецькому полі для
добра нашій українській справі.*

*Читуючи цей збірник рецензій, подяк, привітів і широко -
сердечних побажань, константуєш той велетенський ріст
і розмах твоого літературно - мистецького талану. Зайвим
було б мені перечисляти деталі в твоїх творчих працях і
вагу їх, як вклад у нашу українську літературу і нашу Українську Історію; в твоїй книзі "Праця і Нагорода" яск -
раво й правдиво стверджено і доказане, фаховими літера -
турознавцями, ту правду, ту красу нашої України і ту кри -
воду і тортури, заподіяні ворогами нашому народові. Хва -
ла і честь тобі і твоїй любій дружині Ларисі, а славу ти
уже маєш. Щастя Вам Боже у Вашій великій та корисній
праці і хай Господь збереже Вас і дастъ Вам Многий і Мн -
огий Літа!*

*У нас також є трохи радості в родині: Юрко закінчив
університет, а Андрійко перший рік закінчив на добре, і па -
ру днів як одержав "скалер шіп" (1500 дол.). Для моєї ро -
дини це радість і матеріальна допомога, якої нам так бр -
акувало.*

*Як щоб тобі Зосиме, довелось зустрітись з нашим Влади -
кою Мстиславом, запитай його чи одержали мій портрет
Василя Липківського, якого я послав місяців три тому і
ніякої вістки не маю.*

*Отже, дорогі наші, кінчаю і ще раз Вам дякую за по -
дарунок - книжку і гордий і тішусь, що маю Земляка і по -
братима, який "викарабкався" аж на найвищий щабель лі -
тературно - художньої драбини,*

*Вітаємо Вас з досягненнями і бажаємо міцного здо -
ровя.
Австралія*

Цілуємо -

Ваші приятели Садовські

Високоповажне Панство. Дончукі!

Дякую за книжку "Праця і Нагорода".

Вам радив хотісъ там писати про ідеальних, героїчних типів, як Богун, Чупринка, Тарас Бульба, бо це, нібіто, спрівітить душевно і ушляхотнити українців, зробить кожного Богуном, Чуприною. Отакі "психологи" не беруть під увагу того, що ціла советська література ідеалізована, а все ж під советами витворилося щось протилежне, там людина типу Кіндратовича.

Я раджу Вам писати так, як досі писали, тобто держіться на тихнення. Коли б Ви робили своїх героїв виключно Богунами, то цим Ви не допомогли б українській історії стати Богунами.

Коли Ви маюєте Гната Кіндратовича, то в Українській історії витворюється нехіть і ненависть до таких типів.

Богуном, чи Шухевичем не кожний може бути, але Гнатом Кіндратовичем може зразитися кожний і навіть з природи чорний тип може постановити собі, що не буде поступати так, як поступав Кіндратович.

Письменник є витвором епохи і він відтворює епоху. Ви є робите по мистецькі. Зі знімки бачу, що у вас добре здоров'я, рішучість і незломність. Це значить, що перед Вами ще довгий вік і ще не одним твором збагатите нашу культуру. Помагай Вам Бог!

Без обиди для людей, яких листи поміщені в книжці — скажу, що два дійсно важні, це листи моого друга Др. Бучинського і лист Василя Чапленка

Оба вони на літературі дійсно розуміються /Др. Б. давно помер / і їх голоси Вам тільки треба брати під увагу.

Бажаю Вам, дорогий земляче Дончук і Вашій симпатичній Дружині витривалості на наміченому шляху.

Ваш

Англія

Юрій Лісовий

*Дорогі Панство,
Вельмишановний Ювіляте!*

Дуже дякую за Ваш збірник "Праця і Нагорода" та за те, що включили мене в круг читачів та прихильників.

Мене все тішить вістка від Вас у формі плоду Вашого духа а смачної і цінної поживи для нашого, інколи "ржавіючого", інтелекту на чужині...

З нагоди Вашого Ювілею висловлюю Вам сердечні gratуляції та щирі побажання дальших плодовитих років, що принесуть нові плоди, які як оліва будуть протидіяти іржі.

Многая Літа!

А Вам Вп. Пані, як жінці письменника, що мов шил повертає голову а сама у тіні ховаючись радіє щастям чоловіка, бажаю успіхів у Вашій жіночо-інтуїтивній і конструктивній праці та кріпкого здоров'я.

З правдивою пошаною до Обоїх Панства

Ваш Д-р Борис Филипчак

В прилозі чек на 25 дол.

*У радісній день Вашого життя
ВІТАЄМО ВАС!*

Хай сьогоднішнє Ваше Свято зміцнить Вас Силою та ще більшою Вірою в Майбутнє.

*Д-р Юрій Орися Горохиловський
В прилозі чек скромний дар на 20 дол.*

Дорогий Наш Письменнику!

В цьому листі я висилаю Вам чек на 25 дол. з тим що за прислану книжку "Праця і Нагорода" десять доларів а дар на видавничий фонд 15 долларів.

Тепер, як Ви будете мати якісъ свої нові книжки, то висилайте на мое ім"я. Яків Сохацький помер ще 18-го серпня минулого 1972 року.

Марія Сохацька (дружина)

ШАНА ЮВІЛЯТОВІ

Зосимові Дончукові — 70

Письменник Зосим Дончук — автор тринадцятих книг мистецької творчості в еміграції, перший основоположник Товариства Прихильників УНР у Філадельфії і ЗСА, бувший голова а теперішній заступник голови управи Літ. Мист. Клубу у Філадельфії, член-заступник Української Національної Ради від Громадського сектора, член Парафіяльної Ради УАПЦ Св. Апостола Андрія Первозванного у Філадельфії, колишній організатор Селянських Спілок в переселенчих таборах Німеччини, невтомний працівник і постійний жертводавець на національні, народні та культурні цілі.

З нагоди його 70-ліття Ювілейний Комітет влаштовує Ювілейну Зустріч з письменником і активним громадським і політичним діячем для українських громадян по особистим запрошенням.

Запрошені гості прибувають і сідають за заставлені столи.

МОЛИТВА

(Виголосив поет Ів. Кмета Ічнянський, д-р теології)

Отче наш, що єси на небесах, нехай святиться ім'я Твоє і на місці цьому, на ювілейній урочистості 70-ліття життя друга – побратима нашого, слуги Твого Зосима! Не хай світла Присутність Твоя поміж нами цього щасливого дня для колеги нашого по перу та дружини його, золотими променями ласки Твоєї поблагословить і зігріє радістю серця усіх нас, отут зібраних довкола столів зі щедрими дарами Твоїми на них.

Але Творче і Спасителю наш, ми найбільше дякуємо Тобі за безмежну ласку любови Твоєї, що Ти допоміг другові нашему, та й нам на тяжких стежках скитання, нужди й небезпеки на безталанній нашій Україні та поза її межами в діяопорі. Нас нужденних, стомлених і голодних Ти не забував і не забудеш ніколи. За Америку й Канаду ми дякуємо Тобі, що привітали вони нас, як рівних з рівними та вільними: мислити, творити, чинити добро і мріяти про волю на нашій Батьківщині. Нехай і там засяє сонечко свободи для мистців і всього народу стомленого і пригніченого. Зглянься на нас, Господи! Ти в історії людства виявляв Твою міць і захист для таких як ми ...

Ти поблагословив так щедро, поміж труднощів великих, талант побратима нашого Зосима. Та іскра жевріла в серці його замододу, але недоля гірка в Україні немилосердно гасила ту іскру. Тепер він бачить плоди творчости своєї, хоч на чужій, але вільній землі Америки.

Благаємо Тебе, поблагослови його й надалі і дружину його – помічницею в цій праці, добрим здоров'ям на "многая літа" ... Не полиши й нас, друзів тут присутніх і неприсутніх. А за щедрі страви, що на столах перед нами, – Рука Твоя милосердна посилає їх нам, ми Тебе величаемо й славимо – Бога Отця і Сина та Св.Духа. Амінь.

С Л О В О

ВОЛОДИМИРА БІЛЯЄВА на ювілейнім прийнятті з нагоди
70 - ліття письменника Зосима Дончука.

Дорогий ювіліяте ! Дорога Пані Ларисо ! Високоповажні
Пані і Панове !

В 1960 році, рецензуючи в "Молодій Україні" щойно
випущений твір дорогоого нашого ювіліята Зосима Дончука
"Прірва", я писав :

"Він – себто роман – написаний широко і безпретенсійно, не імітovanим, але властивим авторові стилем. І тому цей твір почитний. І також повчальний. Не забуваймо, що ми живемо в 1960 році. Сорок два роки минуло після української національної революції, що так неформально закінчилася для нашого народу, чверть століття минає від подій і часу, відзеркалених у романі "Прірва". Саме тому в українській літературі твір Зосима Дончука є цінним відображенням тих часів, коли руйнувалося українське село, коли московськими експриментами четвертувалося не лише тіло, але й душа українського народу".

Тринадцять років пізніше, оглядаючи вже цілий творчий шлях нашого ювіліята, я поновно ствердив у статті надрукованій у ювілейнім збірнику "Праця і Нагорода":

"Ніхто не буде в майбутній вільній Україні писати про наше лихоліття, не ознайомившись наперід із творами Зосима Дончука. Бо такою вже є природа літературного процесу. Його не творять тільки величні і титани. Його також творять талановиті і сумлінно віддані своєму покликанню автори, на творах яких виростає нераз ціле покоління читачів. Вони часто стають літописцями своєї доби, іхні твори пізніше стають несомніно документацією своєї доби, про яку, можливо, напишуть сильніші таланти".

Я навмисно покликаюсь на свої власні думки, висловлені, як бачимо, продовж не короткого відтинку часу, бо саме сьогодні в день відзначення сімидесятиліття нашого дорогого письменника я ще раз із повною відповіальністю хочу у певній мірі завершити ще одним коротким узагальненням свою опінік про творчість Зосима Дончука. Якщоб Зосим Дончук звертав увагу на тих критиків і редакторів, які посеред нас заохочують авторів писати претенсійні нісенітниці, навмисні містифікації і навмисно незрозуміле словоплетення, то він ніколи не зміг би дати українському читачеві тринадцять томів своїх творів, які на завжди будуть занотовані в історії української літератури, не залежно від того хто б і як би не оцінював його твори тепер і в майбутньому. Та чи не найкращою оцінкою його творів сьогодня є саме його читачі, які уважають ті твори не лишень набутком для поліці, але, і це найголовніше, джерелом свого духовного збагачення, як кажуть "відведення душі" в хвилини взаемлення читача на чужині із рідним краєм та його недолею.

Така читацька опінія (*про неї не можна сказати кількома словами, бо не можливо переповісти сотні і сотні звуршливих листів до автора від відчінних читачів*) є непідробним відгуком на справжній талант письменника. Ми знаємо, що навчитися бути письменником – річ неможлива. Ним треба народитися. Спостережливість, розуміння людських характерів і відчування потаємного дихання їхніх душ, любов до людини попри всі її недоліки і гріхи, любов до свого народу і його землі – ще не вичарують мистецького твору. Твір народжується тільки тоді коли у всі вищезгадані риси вдихається саме життя мистецтва – в літературі божественна іскра мистецької розповіді. Бо, як сказав колись видатний американський письменник Натаніел Готорн, "слова – такі невинні і без силі – коли вони рядками стоять у словнику, якими потужними для добра чи зла стають вони в руках того, хто знає як їх комбінувати!"

Тим, хто знає як їх комбінувати в меншій чи більшій.

мірі є кожний письменник. Тим с і наш дорогий ювіліят, який вже тридцять років вміло комбінує слова в своїх творах для добра свого народу. І за це йому не лише сьогодня в день відзначення його ювілею, а повсяк час належить від усіх нас вдячність, пошана і честь.

Щасти Вам Боже, дорогий ювіліяте, пане Зосиме, у Вашій праці.

На многі і щасливі літа!

Німеччина, Аугсбург, Сомме - Касарнє 1948 р.
Президент УНР в екзилі Микола А. Лівицький
ліворуч, Зосим І. Дончук праворуч.

ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ
Мюнхен, 25 квітня 1973 року.

Високоповажний Пан
Зосим Дончук,
Філадельфія, США.

Вельмишановний і Дорогий Пане Дончук !

На день Вашого семидесятилітнього Ювілею маю велику приємність переслати Вам від Державного Центру Української Народної Республіки в екзилу та від мене особисто палкий привіт та найкращі побажання. Вашою літературною і громадсько-політичною працею Ви добре прислу жилися нашій Батьківщині - Україні і її Народові. Високо цінюючи Ваші заслуги і Вашу невтомну працю, бажаємо Вам доброго здоров'я і ще довгих літ видайної діяльності для добра української Нації. Щастя Вам Боже !

*Микола Лівіцький
Президент Української Народної Республіки
в екзилу*

ВІЧЕ-ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНСЬКОЇ
НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ в ЕКЗИЛІ

27 квітня 1973 р.

Високоповажний Пан
Зосим Дончук,
Філадельфія, Пенсильванія.

Високоповажний і Дорогий Пане Дончук,

Від наших спільніх знайомих і приятелів довідався про знаменну подію у Вашому приватному житті, що є також святом вільної української культури, – Ваш 70 -тилітній Ювілей. Високо оцінюючи Вашу суспільну і літературну діяльність, Ваші непохитні самостійницькі переконання, Ваше почуття синівського обов"язку перед своїм великим і нездоланим Народом, Вашу щиру прихильність до Державного Центру Української Народної Республіки, маю особливу честь і приемність привітати Вас, Вашу любу Дружину і всіх Друзів, зібраних на Ювілейному Вечорі, із цією радісною подією та щиро сердечно побажати Вам доброго здоров"я і ще багатьох літ творчого життя для добра нашого народу і для слави його вільної культури.

Vідданий Вам :

Микола Степаненко

ВИКОНАВЧИЙ ОРАН

УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ

*****
Мюнхен, 26 квітня 1973 р.

До Ювілейного Комітету для
відзначення 70-ліття українського письменника, члена-
заступника УНРади від Гром. сектора і громадсько-політич-
ного діяча в Філадельфії Дончук Зосима, на руки Голови
Представництва ВШ. Пана
Володимира Біляїва

Високоповажні Панове !

Виконавчий Орган Української Національної Ради
широсердечно дякує Вам за запрошення взяти участь у
70-річниці Ювілею письменника Зосима Дончука.

Не маючи фізичної можливості взяти безпосередню
участь у цьому врочистому святі Ювілята, Виконавчий Орган УНРади, з цієї нагоди висловлює Високошанованному
Ювілятові сердечні побажання доброго здоров'я, творчого надихнення на мистецькій ниві, успіхів у праці на політично-громадському відтинку і довгих років життя.

З привітом і пошаною

Л-р Т. Леонтій
Уряд. Голова ВО УНРади

Одержані привітання від міжнародного поета В. Білліє

**УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНИЙ СОЮЗ в
ЗДА**

президія
головної управи
ундс

Нью Йорк, 30 квітня 73 р.

Щироповажний Пане Дончук,

Головна Управа Українського Національно - Державного Союзу в ЗДА щиро сердешно вітає Вас із 70- літтям життя й бажає Вам у добром здоров'ї, спокої і витривалості прожити ще багато років.

Многі, многі літа !!!

За Головну Управу :

Петро Самойлів
Голова

Захар Івасишин
За секретаря

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНИЙ СОЮЗ в ЗДА
Відділ у Філадельфії

До ВШ Пана Зосима Дончука
Філадельфія, Пенсильванія.

5 травня 21973 р.

Вельмишановному Ювілятові – Членові нашого відділу!

З нагоди 70 - тиліття з дня Вашого народження прошу прийняти наші сердешні привітання.

Бажаємо Вам і Вашій вельмишановній Дружині сил, здоров'я, багатьох літ та дальших успіхів у Вашій спільній письменницькій праці.

Щастя Вам Боже !

Залишаємось з правдивою до Вас і Вашої Дружини пошаною.

За відділ УНДС:

Павло Лимаренко

ТОВАРИСТВО ПРИХИЛЬНИКІВ
УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ
в Філадельфії

До ВШ. Пана Зосима Лончука
в Філадельфії, Пенсильванія

Високодостойний Ювіляте !

Від імені управи Товариства Прихильників Української Народної Республіки у Філадельфії прошу прийняти ширі привітання з нагоди Вашого 70 - тиліття з дня народження.

Нам приемно привітати Вас не лише, як українського письменника, але також, як першого основоположника Товариства Прихильників Української Народної Республіки в Америці і то тут, у Філадельфії.

Бажаємо Вам сил, здоров'я, многая літ і успіхів у дальшій Вашій письменницькій та громадській праці.

Щастя Вам у всьому !

Залишаємось з правдивою до Вас пошаною.

За управу Товариства Прихильників УНР :

Павло Лимаренко – голова

Федір Корсунь – секр.

ЩИРОСЕРДІ ПОЗДОРОВЛЕННЯ

*Визначному українському письменнику,
Зосиму Івановичу ДОНЧУКУ!*

Бажає багато щастя у творчій праці, здоров'я, сил і витривалості в боротьбі Добра над Злом!

*Оперова артистка
Олена Миколаївна Шишацька*

*По Високодостойного Пана Письменника
Зосима Дончука!*

Високодостойний Зосиме Івановичу!

*З нагоди Вашого Ювілею щиро вітаємо Вас і Вашу Дружину, подругу Вашої творчості, нашу активну членку –
Пані Ларису.*

*Олена Коровицька
Голова 44 Відділу С.У.А.*

ДО 70-річчя З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

Мої Дорогі !

П"ять днів тому повернувся до Б.Бруку й застав пакуночок з книжкою "Праця і Нагорода", за яку сердечно дякую, як і за постійну пам"ять про мене.

З передслова пані Лариси довідався, що в квітні ц.рока Зосимі стукне 70-тка. Це дало мені підставу вирахувати, що я на 5 років і 20 днів старший, що й відчуваю з кожним днем все більше і більше. А, взагалі, починає не везти. Оце вже три місяці лікую поломані ребра і якось туто з цим іде. Ребра ніби й зрослися, а віддихати йдалі тяжко.

Тому, з нагоди недалекого вже 70-ліття бажаю панові Зосимі багато кріпкого здоров'я та сили й далі бути творчим.

Міцно Вас обох обнімаю, щиро відданий Вам у Христі

Митрополит

Мстислав

Дорогі наші та любі,

Зосим Іванович і Лариса Тимофіївна !

Минулі Різдвяни та Новорічні Свята позначились чудовим дарунком для нас із дружиною. Сердечно дякуємо Вам обом за дорогоцінну для нас пам"ятку – Збірник Зосима Івановича "Праця і Нагорода". Чепурна і симпатична книжка – калейдоскоп. То ж вітаємо Вас з Ювілейним Роком та бажаємо здоров'я, творчих сил і здійснення творчих задумів у майбутньому з успіхом і задоволенням.

Слава !

Пересилаємо 5 дол. на видавничий фонд.

З любов"ю

Ваші о. Петро і Паніматка Олександра Сагайдачні

Дорога Пані !

Щиро вдячна за книжку "Праця і Нагорода". Справді можна подивляти Ваш труд і бажання зробити радість Вашому чоловікові! Я думаю, що одержати такий ювілейний дарунок це справді РАДІСТЬ, але хіба дуже мало людей розуміє що саме так можна і повинні б відсвятковувати ювілеї письменників !

Тож вітаю і Вас і бажаю і в майбутньому багато радості з осягів Вашого чоловіка !

В прилозі маленький дар !

Дарія Ярославська

*Дорогий Приятелю і
український Патріоте – Письменнику !*

Із нагоди 70 - тих уродин та гарної і плідної письменницької Праці засилаемо Вам наші найсердечніші поздоровлення та побажання ще багатьох літ прожити в щастю та здоров'ю, та ще більше написати українських повістей – книжок.

Многая а Многая Літа !

Долучаю скромний дарунок – книжку (Записки Н.Т.Ш.) для Вашої книгоєзірні.

Д - р Павло Пундій із родиною

*Ю В І Л Я Т О В І – "Многая Літа", "Многая Літа" і
щирій привіт,*

Словенення задумів,

Творчої снаги,

І найважніше –

*В здоров'ю прожить !
сердечно бажає*

Дарія Ярославська

*Вельмишановний і Дорогий
Пане Дончук з Родиною !*

Вітаю Вас з 70 -літтям, складаю Вам найщиріші gratуляції і побажання 100 літ життя! Такий голос лунає від усіх нас читачів Ваших дорогоцінних творів, які не одному відчинили очі і заставили подумати і більше пам'ятати про недавне минуле, щоб ще й іншим передати святу Правду про жорсоких і брутальних наших відвічних ворогів – ляхів і москалів.

Щира подяка і уклін Дорогій Пані Ларисі Дончук, яка чимало доловила труду до Вашої 20 літньої творчої праці – Ваша права рука в поштових полагодженнях та друках і передруках.

*Остаюсь з належною до Вас пошаною,
Ваш Приятель і однодумець*

М. Процик

На видавничий фонд чек на 10 дол.

Вельмишановний Ювілей !

Із 70 -ти літтям бажаю многої літ прожити та дальшої успішної праці !

Остаю з правдивою пошаною до Вас

*Др. Адам Рижий
В приложі 10 дол. на видавничий фонд.
Дякую за прислану "Праця і Нагорода".*

Вп. Пане !

Сьогодні пересилаю моні ордер на 6 дол. Це добровільний даток за прислану мені книжку "Праця і Нагорода".

*З правдивою пошаною до Вас
Др. Атанас Слюсарчук*

ПЕРЕДАЙТЕ ДОНЧУКОВІ-ЮВІЛЯТОВІ! (Відкритий лист)

30-го квітня цього року сповниться 70 років письменнику Зосимові Дончукові.

У час гарких днів нашого народу, як далеко сягає історія, знаходилися серед нас окремі пробудителі, які восхресали приспаний народ, не давали ворогам заключати у своїх кітлях нашу культуру. Не дали й не дадуть і їхні нащадки заключати нашу націю. Вони кров'ю засвідчили свою любов до України. А багато з них своїм гострим пером ставали й стають на прою з лютим ворогом — тут і там. У них нема й не може бути компромісу з ворогом. Такими безкомпромісовими борцями за права нашого народу є багато наших поетів, письменників, науковців, літераторів і інших інтелектуалістів — вони псують кров білому - червоно-му ведмедю в Кремлі.

До цієї когорти письменників-патріотів на вигнанні належить і Зосим Дончук.

Коли Господь покличе його у вирій, Ювілят спокійно прийме той клич, бо він залишив після себе незмирує слово прийдешнім поколінням, слово, якого ворогам ніколи не вдасться затерти. Дончук — це сильна козацька вдача. Незважаючи на всі труднощі, пише для свого народу, хоч і не завжди вдачного, як це часто бувало колись і є тепер по відношенню до ще живих творців великих цінностей. Добре знаємо, скільки через несприятливі умовини скапітулювало добрих письменників і поетів на еміграції. Дончук не з тих ...

Велику частину свого життя Зосим Дончук промучився в неволі й цікаванні під ворожою окупацією. Тепер же, потрапивши на волю, віддає своє серце і свій талант письменника своєму народові. Він — народний письменник, що не забув свого "я". Коли б таких побільше! А чому їх, письменників, як Дончук, так мало?

Бо ми захопилися найбільше матеріальними достатка-ми в країні волі і добробуту. Книжка – це чи не остання річ, на яку ми знаходимо доляра. І все ж на книжки Дон-чукка читачі чи не найбільше чекають, як це ми довідали -ся зі статистичних даних ув Австралії.

Слава йому в його 70-річчя!

Тяжко знайти відповідні слова для побажань Дончуко-ві - Ювіялові. Передайте йому від мене й від таких інших його читачів-прихильників бажання шляхом цього відкритого листа міцного здоров'я, щоб ще довго писав для нас і наших поколінь про ту Правду, заради якої він пішов у чужі, але вільні краї. Та щоб у листі невдячних його читачів було все менше і менше таких, яким треба все ще пригадувати борги за прочитані, але не заплачені книжки!

Хай Всевишній має його в своїй опіці довгі роки!

Л. Зелінський, ЗСА

Від Редакції:

Редакція і В-во "Вільного Світу", "Канадійського Фармера" приєднуються зі всією щирістю до побажань автора вищепоміщеного листа письменникові Дончукові – одноліткові найстаршого тижневика поза Україною.

ВІЛЬНИЙ СВІТ, Квітень 23, 1973

*В день уродин
Сердечний привіт
Щастя, здоров'я
Та багатьох років!*

Дорогому Зосиму Івановичу Дончуку – письменнику і громадянинові в день його 70-річчя та його віртуальної дружині – співробітниці п-ні Ларисі

від Доротеї і Володимира Біляєвих

Дорогий Друге Зосиме!

Прошу прийняти мій дружній привіт та найкращі побажання всього добра - щастя, кріпкого здоров'я і дальших творчих успіхів з нагоди Вашого молодого 70-річчя!

На щастя, на здоров'я, на Многі і Многі Роки!

Ваш – Ів. Керницький (ІКер)

Зосимові ДОНЧУКОВІ в 70-ти річчя!

З нагоди Вашого Ювілею бажаю Вам доброго здоров'я, довгого віку і дальшої невтомної праці на літературній лінії письменника для нашого українського народу!

*Член військової Орденської Ради, Уповноважений
Лицар Ордену Залізного Хреста
поручник Матвій Савович Суржко.*

Вельмишановним Зосимові і Ларисі Дончук!

Щастя, Здоров'я, Многих Років!

Г. Царинник

Зосимові Дончукові!

*В день уродин пересилаю щирі привіти та побажання –
Многих Років, Щасливих Років, Кріпкого здоров'я для дальшої
творчої праці!*

*З глибокою пошаною Д-р Орест Логінський
На видавничий фонд 10 дол.*

Вн. Пане Авторе!

В першій мірі бажаю Вам у Ваше 70-річчя Ваших уродин прожити віку якого дожила Ваша кохана і дорогенька Мамуся! (99 літ)

Дай Боже щоб Ви йдалі працювали на українській літніві, і щоб витягали блуди з наших Великих Політиків. Блуди, котрі завели нас раніш і повторюються тепер, що не можуть самі поправити і з"еднати нас усіх в одну Українську Родину. Бажаю Вам і далі вчити людей добра і Правди.

З поважанням до Вас і Многих літ!

В прилозі 5 д.

I. Брезден

Вн. Пані Дончук!

Красно дякуємо Вам за книжку "Праця і Нагорода", яку, на нашу думку, можна вважати за один із зразків письменницько-читацької колективної творчості.

З пошаною до Вас

I. та В. Антипенко.

Шановна пані Ларисо!

Щиро дякуємо за нововидану книжку Вашого чоловіка – ювілята. Бажаємо Йому кріпкого здоров'я і багато успіхів у творчій діяльності.

Прошу прийняти нашу скромну пожертву, в сумі 10 д. на видавничий фонд.

З пошаною до Вас,

*Валентина і
Петро Родаки*

*Ювілейному Комітетові
для відзначення 70 - ліття письменника Зосима Дончука*

Вельмишановні Панове !

Дуже дякую за Ваше запрошення. Обставини складаються так, що я, на жаль, не зможу особисто прибути на ювілейну зустріч. Тим-то дозволю собі через Вашу ласкість поздоровити письменника листовно.

Дорогий Пане Дончук ! Від широго серця бажаю Вам здоров'я, сил, витривалості та успіхів у житті й літературній творчості. Нехай щастить Вам під сонячно-блакитними небесами створити ще одну тринацятку мистецьких творів !

Ваш Микола Щербак

До Ювілейного Комітету :

На жаль не можу прибути, щоб особисто привітати дорогого і шанованого побратима-письменника, пана Зосима Івановича Дончука. Особисто від себе та моєї родини, сердечно бажаю в 70-ліття з дня народження Ювілята, прожити йому, повному снаги, радости і творчого духа, ще не одне десятиліття з тим, щоб ми могли бути свідками нових творчих дерзань Зосима Івановича. Бажаю йому також сили і здоров'я для праці на благо нашої нездоланої матері – України.

*З пошаною до Вас всіх,
Ваш Юрій Буряківець*

*Дорогих
П-на З.Дончука Ювілята Земляка та Ларису Тимофіевну –
Вітаємо з цією знаменною датою і бажаємо багато щастя,
здоров'я та ще багато років творчої праці.*

З пошаною

На видавничий фонд 10 д. С. і Г. Слинсько.

ЮВІЛЕЙНА КНИЖКА ЗОСИМА ДОНЧУКА

З нагоди 70 -тиліття народження письменника Зосима Дончука, що припадає на 30 квітня ц.р. дружина письменника Лариса Дончук випустила "Ювілейний Збірник", у якого вийшло листування, відгуки читачів на 13 -ть виданих книжок, рецензії на твори тощо.

Збірник вийшов під назвою "Праця і Нагорода", на 408 стор. друку на гарному папері з ілюстраціями.

Цей Збірник дружина письменника розсилає всім сталим читачам творів письменника з волячності за матері - яльну й моральну підтримку письменника – безкоштовно.

У книжці сказано, що "тільки завдяки численних сталих читачів письменникові пощастило видати на еміграції три на діцяль томів своїх творів". В Збірнику листами читачів правдиво і широко показано вартість письменницького дорібку Ювілята.

Довгого віку і творчої праці письменникові
З.Дончукові!

"НАРОДНА ВОЛЯ", квітень 12, 1973

70 - е З.І. Д.

О так і наших днів тривожних пір" я
Вітри холодні носять по світах!
А ніч – сліпа, мов вічна... Не світа
На пожарищах рідного подвір" я.
Та Україна не замкне уста, –
Її ще жде осонене узгір" я...

Д-р Ів.К. – Іч-кий

А Ваше перо, Зосиме Ів., допоможе тому світлому днєві...

Щастя Вам, Боже!

Многая літа! · 5 травня 1973

ЮВІЛЕЙНІ ПРИВІТАННЯ

ЗОСИМОВІ ДОНЧУКОВІ
В ДЕНЬ ЙОГО СЕМИДЕСЯТИЛІТТЯ

*Не вітаю тебе з роками,
Бож вітати немає з чим,
Вони впали в минуле, як камінь,
Як підрізана зірка вночі.*

*Та ім'я не впаде в порожнечу,
Не загубиться в масі імен,
На життєвий твій, друже, вечір
Міг позадртий сам Діоген...*

*Не змарновані дальні дороги,
Ти собі підкорив далину,
Попри біди, жалі і триводи,
Ти драконові роги зігнув.*

*Не згине й за вік твоє слово.
І повчатиме тих, що прийдуть.
Хай же буде легка і здорована
Твоя людська вечірня путь!*

A. Галан

Слухання особистості приємника від присяжних гостей.

*Дорогому Землякові, Видатному Письменникові двадцято-
го віку, Непоганному борцеві за ВОЛЮ України Зосимові
ДОНЧУКОВІ!*

До 70-літнього ювілею:

*Як оцінити велич Ювілята –
Борця, письменника - титана, земляка?
Де взяти слів, щоб ідно привітати
Маєстра слова – брата Дончука?*

*Великий-бо еси, наш Зосиме, герою
У перспективі світу і віків,
Бо ще ніхто до тебе там і тут на волі
Так не ґромив катів – большевиків.*

*Ти ж почепив на так епохи
Таємних змовників Нью Йорку і Кремля
І показав художньо і глибоко,
Як катувалася козацька земля.*

*Як розпинають нашу Батьківщину
Безбожні зайди, юди - москали,
Як добивають Матір - сиротину
Раби, вислужники, недолюдки свої.*

*Не пролунає нині брате - ювіляте
Тобі у Києві чи Умані привіт,
Та вірю я, що завтра будуть знати
Село Д..... на свесь світ!*

*Настане час, оцінить Україна
Літопис крові, голоду і мук,
Пізнає світ кагал брехні й руїни
Які так чесно описав Дончук!
Семен Лантух*

Торонто, 4 травня 1973 р.

У 70-ти річний ЮВІЛЕЙ ровесника Зосима Дончука!

*Сімдесят відцевілося вже весен,
Сімдесят відмело в вічність зим,
Сімдесят літ скидав листя ясен,
Сімдесят згасив свічок ЗОСИМ.*

*Згасли зірки-літа з небозводу,
Та шумує у творах ріка,
Бо не згасли слова до народу,
Що палають в книжках ДОНЧУКА.*

*Ваші твори, сміливі й правдиві,
Розкривають злочини Кремля,
Щоб були українці щасливі,
Й квітла наша на волі Земля.*

*Пережили страшну Ви негоду,
А тепер, не жаліючи сил,
Для добра України народу
Дали наслідки з творчості крил.*

*В зрілі роки зросла духу сила,
Що піднесла думки у політ.
Відрошли у Вас творчости крила,
Як вже вийшли з неволі у світ.*

*Ім "я Ваше повите вінками,
Бо знайшли до безсмертя Ви брід.
Жити будете в творах вінками,
Як живе наш безсмертний народ.*

Квітень, 1973 р.

Лев Пилипенко

B.Ш. і Дорогі земляки, Зосим Іванович і Лариса Тимофіївна!

Веселих і Радісних свят В.Х.

Сердечно дякую за книжку "Праця і Нагорода". Прочитавши довідався про Вашу велику працю де і заслуговуєте Великої Нагороди. Від себе висловлюю безліч подяк і таких побажань як Вам побажав І. Антиленко великому майстрові і трудівникові.

Поздоровляю Вас з 70 літтям і бажаю безболісно, без труднощів прожити довгі роки!

Я сподівауся зустрінутись з вами, хіба не дай Бог що трапиться. Хочу приїхати до Філадельфії.

Посилаю Вам маленькою чека на 10 дол., аби Ви на день 70 ліття купили доброго вина і випили та згадали і нас тут, а ми вип'ємо за Ваше здоров'я і Ваше краще маїбутнє життя!

Шпрінгфілд, Орігон   Вся родина Ф. Шпанкіннів

Дорогий наш Ювілей!

Вітаємо!!!

*Дорогі Дончуки, шлем привіти,
Вас вітаємо чистосердечно.
І бажаємо довго вам жити –
Творчо, лагідно, мирно, статечно.*

*Хай народження – ювілей
Буде сонячним увесь час,
І багато чудових гостей
Хай прийде поздоровити Вас.*

*А оскільки так виглядає,
Що народження Вам випадає
На "обливаний Понеділок",
То бажаємо Вам додатково
Те, що діє на настрій чудово –
Обливання з найкращих горілок!*

Галина і Степан (Ганна Черінъ)

НА ЮВІЛЕЇ ЗОСИМА ДОНЧУКА
(Декламував автор)

*Тут було вже чимало промов,
Розуміється, дуже змістовних,
І не легко, щоб я поборов
Ціцеронів, підкутих уповні.*

*Я такий ось собі трубадур,
Що кохаеться в сміхові й жартах,
І тепер, відпустивши очкур,
Їй же бо, посміялтися варто.*

*Друже Зосиме, твій ювілей
Нагадав мені молодість власну,
Тільки в тебе чубище гей-гей,
А у мене прогалина ясна.*

*Ти поголений, як молодик,
Озирнеться ще й дівчина руса,
А мені ось порадив індик.
Завести собі сиві вуса.*

*Ти сидиш, наче цар Валтасар,
Ну, а я примостивсь, як опенъка,
Бо вже мій ювілейний дзигар
Відзвочив свою пісню давненъко.*

*Хай же сімдесятлітній режим
Тягарем не обтяжує карку,
І за це я пропоную всім
Осушити наповнену чарку !*

Іван Евентуальний

*Письменникові З. Дончукові, в день 70-літнього Ювілею
ПРИСВЯЧУЮ*

*За дарунок Ваш мені –
"ПРАЦЯ і НАГОРОДА"
Навіть длкую у сні,
Кричу всенародно :
Хто не має Дончука –
Книжок на полицях,
Того демон приріка
Салові молитись.*

*Сало завжди нароста
На байдужій спині ...
Тому, може, і нема,
Вільної Вкраїни.*

*Замість книжок, саліям
Нехай сняться "КУДІ" ...
На Дончуків добрий крам,
Все Купці знайдуться !*

*Хай сіл Ваш Прометей,
Ще томів на тридцять !
Ваш сьогодні Ювілей, –
Нумо веселитись !*

*Гопа - чуки, Дончуки –
Зосим і Лариса,
Покажіть, хто Ви такі,
У боки візьміться.*

*Що в Вас старості нема –
Вкраїнська порода ...
Солоеки і Колима
Нас не переродить !*

*Гумористичного "жанру" пробую вперше, а що з цього
вийшло, Алах його відає.*

*Щиро вітаю з Великоднем, бажаю доброго здоров'я та
творчого напихнення.*

З пошаною Пан – Діл

Ю В І Л Я Т У

*I дав Господъ, прожив Дончук
повну сім десятку.
Пошли Боже щоб ще прожив
для нас хоч тридцятку.*

*А як Твоя Боже ласка
продовж вік найдальше,
І тоді нам мудрий Зо сим
що більш правди скаже.*

*Болить серце як читаеш
Дончукові твори.
Ота його щира правда
що він в них говорить.*

*Не один раз слізоза тече
і душу стискає.
А деколи отої гумор
тебе розриває.*

*Невмируща тобі слава
Славний Ювіяте!
В майбутньому будуть тебе
люди прославляти.*

Квітень,   Павло Тупицький

*Хай день за днем минає,
У щасті, радощах, мов квіти,
І щоб веселі Ви були,
Неначе молодь - діти.*

В день Ваших Уродин – Найкращі побажання пересилає:

Ювіялові З. Дончукові!

*Оце п'ятнадцяту друкую
В сімдесятій Ювілей,
Я разом з автором святкую
Чудовий рік, прекрасний день.*

*Дончук не гнеться, не шукає
Чужих дверей, ворожих віх,
Він ставить слово на сторожі,
Для тих що збилися з доріг.*

*Для тих що мук чашу хильнули,
Для ненароджених, в тюрмі,
Для тих що боряться за волю
Й для тих що згинули в борні.*

*І я, Зосиме, тисну руку,
Твою відважну, бойову...
На зло катам і яничарам,
Тобі на славу вічну і живу.*

Твій П.М.

Дорогий Пане ЗОСИМЕ!

*Жаль, що в День Вашого Ювілею і такої небуденної лібациї
Маю для Вас недобре інформації,
Саме якраз я в суботу маю пертрубації
Відносно Літнього Театру іnstalляції
І їду винаймати залю на вакації;*

*Треба мати пеха, щоб якраз такі комбінації
Випали на цей сам день з цієї рациї,*

Тож вибачте за необчислени калькуляції,

Що з незалежних від мене причин,

Немає моєї солідарізації

Відносно торжества, апроваізації, но і деякої попіляції.

Тому цим шляхом в ДЕНЬ Вашої Особи Адорації

Без зайвої ампліфікації і якоїсь - там штучної афектації

Прийтіть – будьласка – ось такі побажання:

*Кріпкого здоров'я, потрібного для продовження книжкової
карракції,*

Козацької життерадості, доброго самопочуття,

Щоб у деяких справах не було деякої касації.

Тож живіть нам поза двотисячні нумерації

Та прийтіть від мене з дружиною

Як найширіші гратуляції. –

Ярослав Дмитрович Климоуський

Високоповажний Пане Дончук!

*Отримала я запрошення від Ювілейного Комітету на
зустріч улаштовану Вам з українським громадянством.
На жаль, через приїзд гостей, не можу особисто прибути
на цю зустріч.*

*Тому цею дорогою вітаю Вас з Вашим сімдесятліттям
і бажаю Вам усього найкращого в житті, а головне сил, здо-
ров'я та Многа Літ! Прошу вітати Дружину.*

З належною пошаною до Вас, Зінайда Лимаренко

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА

ESTABLISHED 1873

(Tax Exempt Privilege Granted by the U. S. Treasury Dept. Nov. 16, 1950 - 1c P:ERJ)

302-304 W. 13TH STREET, NEW YORK 14, N. Y.

TEL.: WA-tkins 9-7622

Високоповажний і Дорогий Пане З. Дончук !

Щиро дякуємо за надіслання для нашої бібліотеки Вашої книжки "ПРАЦЯ І НАГОРОДА".

Вітаємо Вас з 70 - літтям і бажаємо дальших успіхів у Вашій творчій праці.

З висловами правдивої пошани

Олена

на Хортиці

Роберт

Ларисі Дончук
З. Дончукові

На Хортиці весни ѹ пісень моого народу
Вже б"є копитом кінь моєї слави ...
Збираються полки - і ринуть до походу
За Велич Української Держави;

На Хортиці бренять - бредуть дуби моого безсмертя,
Вітри історії шумлять між сльозом верховіть;
І я, немов Орфей, в Дніпровій круговерті
Пливу і жду нових, як ірім, століть ...

Ів. Маніло

ЩАСТЯ ТОБІ,

Ю В І Л Я Т Е !

Шановний Пане Дончук !

Щиро дякую Вам за надіслану книжку, збірник "Праця і Нагорода". Збірник – це справді свідоцтво довголітньої праці і заразом заохота до дальшої праці, щоби Ви нам подарували ще кілька томів в недалекому часі.

Посилаю Вам 10 доларів на видавничий фонд

З нагоди Вашого 70-ти річчя і я один з Ваших читачів сітаю Вас, бажаю Вам кріпкого здоров'я та витривалості у Вашій творчій праці !

Зістаюсь з правдивою пошаною до Вас,

Ваш Осип Фіріщак

Вельми Шановний П. Дончук !

Щиро дякую за надіслану книжку "Праця і Нагорода".
Бажаю Вам довших і спокійних років прожити в доброму здоров'ю !

З належною пошаною Іван Ямрозик
На видавничий фонд 10 доларів

Вельмишановний п. З. Дончук !

Цими днями я одержала від Вас листа - відповідь . Дякую Вам що відповіли . Дуже приемно мені було довідатись що Ви маєте ті свої книги, які я бажала мати а саме: Десята, Гнат Кіндратович, Прірва, Утрачений ранок, В пошуках щастя, Куди веде казка, Праця і Нагорода, Чорні дні, Через річку, Ясновидець Гері та І бачив я...

За всі ці твори висилак Вам чек на 44.50 і ласкаво я Вас прошу вислати ці книжки на мою адресу

Зліва направо. Голова орг. ком. поет В. Вільямс, проф. К. Туркало, інж. А. Забродський, поет С. Ланчук, козацтв А. Галак, З. Дончук, поет Л. Пилипенко, поет Д-р І. Кимента-Лич. ред. М. Вайдо

УКРАЇНСЬКИЙ
ЛІТЕРАТУРНО
МІСТЕЦЬКИЙ
КЛЮБ

UKRAINIAN ART
AND LITERARY
CLUB

у Філадельфії, Пенсильвінія

Засновників філядельфійського Літературно - Мистецького Клубу, Панові Зосимові Дончукові, - у день його сімдесятліття, - найкращі побажання здоров'я і життє-вих успіхів шле членство і управа Клубу.

За Управу ЛМКлюбу

Голова
Іван Коровицький

Секретар
М. Варвара

Пан Коровицький забув побажати Дончукові творчих успіхів, не вважає Ювілята письменником.

До Вельмишановного Пана
Зосима Дончука

Дорогий Ювіляте!

Уважнений дома довгим хворінням не можу, на жаль, бути приявним на Вашому Ювілейному Святі й привітати Вас особисто з належним Вам трибутом.

Тому прохаю Вас цею дорогою прийняти мої сердешні побажання ще довгих, довгих років у кріпкому здоров'ї та невтомному труді в користь української духової культури й для здійснення спільнот нам дорогої ідеї самостійної соборної України!

Щиро Ваш
Володимир Рудницький

До 70-річчя від дня народження

Вельмишановні і Дорогі Панство!

З глибини серця дякую за незаслужений мною прегарний дарунок. "Праця і Нагорода". Подивляю Вашу величезну працю та я певний, що стрінє Вас велика моральна нагорода з боку вдячних читачів.

Дорогому Ювілятові / я вже забув, коли мав Його молоді роки / складаю найщиріші побажання дальшої витревалості й снаги в його неоцінімій творчості в користь української духовової культури, а Обоїм Панству довгих щасливих літ і всіх Господніх ласк.

А я ще все / вже тринацятъ місяців / хворію і не можу прийти давніх сил. — На добавок журюся майбутнім нашого Клюбу, який зараз находитъся у твердому сні.

Прохаю прийняти вислови моєї правдивої пошани до

Вас і сердечний привіт — Ваш

Володимир Рудницький

(Колишній довголітній Голова ЛМКлюбу)

ПРАЦЯ і НАГОРОДА

ЗБІРНИК Зосима Дончука. Видавництво "Власна Хата", Філадельфія 1973 р. З нагоди 70-ти ліття письменника цей збірник видала його дружина Лариса. В збірник увійшли листування, відгуки читачів на 13 виданих книжок письменника, рецензії на ті твори, тощо. Книга має 408 сторінок друку на гарному папері з ілюстраціями. В ній правдиво показано вартість письменницького доробку Ювілята.

"УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО" Ч. 2 1973

*Дорогому Письменникові Зосимові Дончукові,
Достойному Ювіллю в 70-ту річницю!*

Високошановна Пані Лариса Тимофіївна!

Дуже дякую за присланий мені збірник "Праця і Нагорода"! Я його ще раз уважно перечитую і просто студіюю. Вже сама назва збірника промовляє сама за себе: Праця і нагорода! Перед читачем письменник розкриває в перспективі часу свою творчу працю, свій літературний дорігок, виношені і вистраждані в душі і серці думи та художні образи, які не давали йому спокою і просились на волю, на Світ Божий, щоб "стати на папері сумними рядами"...

Літературна творчість письменника З. Дончука зродилась в лабораторії за покликанням Самого Провідіння...

Чесний читач, читач з чистим сумлінням, широко і радісно вітав появу кожного твору письменника з глибокою пошаною, з чистим серцем, без упереджень, бо твори З. Дончука надихані високим патріотизмом, написані з художнім і мистецьким смаком. Читач інтуїтивно відчуває глибину творчості, ширість висловів, правдивість подій, безмежну відданість своїй нації що викликають в читача не тільки захоплення, екстаз а й словоzi.

І тому читачі своїми численними відгуками-листами, подяками і признанням стверджують, що літературна творчість З. Дончука заслуговує найширшого признання і найвищої Нагороди.

В цьому ювілейному збірникові приємно спостерігати, як культурно зростає наш читачський загал, як уважно ставиться до творів критика і рецензенті. Всі вони гідно та тепло вітали літературну творчість письменника З. Дончука. Ми, читачі, мусимо бути горді за таку поставу еміграції до письменника З. Дончука, за моральну підтримку його в тяжку годину.

Ночами, коли панове від політики, від бізнесу блаженствують в ліжках, письменник Дончук, повернувшись з праці цілоденної на заводі сідає за стіл до праці духової, одя-

гає в найкращі шати свої думи, своїх герайв, наділяє їх лицарством чи вадами і відтворює пройдену жахливу добу на папері. Його творча лябораторія перетворюється в святія святих.

Великого Кобзаря Тараса Шевченка, думи кликали з далекої чужини на Україну, до свого закріпаченого народу: Думи мої, думи мої! Квіти мої, діти! Виростав вас, долядав вас – Де ж мені вас діти? В Україну ідіть діти! В нашу Україну, – писав поет.

Так само літературна творчість письменника З. Дончуга, за покликанням Провідіння, спрямована, як і автор до останнього віддиху в наш край, в Україну де наш народ в неволі! Тому Його творчість заслуговує найглибшого і найширшого признання та найвищої Нагороди.

Крокуймо вперед!

Ваш П. Чухрій

В прилозі скромний дар 5 дол.

Дорогому Письменникові З. Дончукові!

В день Ваших уродин складаю Вам найсердечніші побажання: Щастя, Здоров'я та довгих літ прожити щоб написали ще багато для нас книжок.

*Вітає Ваш ровесник
С. Завійський*

Дорогі п. Зосим і пані Лариса Дончуки.

Воїстину Воскрес!

Вітаю п. З. Дончука з 70-річчям і славної письменницької діяльності. Бажаю і надалі зберегти сили і продовжувати писати.

*Дуже дякую за книжку "Праця і Нагорода". Я му-
сіла б прислати за неї гроши? Скоро вийде моя праця,
тоді я Вам її пришлю.*

Н. Осадча - Яната

Вітання. Панству З. та Л. Дончукам.

Вміш. й Дорогі Панству!

Словнили мене знову широю радістю із приводу Вашого цінного дарунку, Збірника З. Дончука "Праця і Нагорода". Сердечні здоровлення за щедрі плоди життєвої творчої праці! Прекрасно мати чоловіка, присвяченого подрузі життя й вищим цілям в житті. Прекрасно мати Подругу життя, що цінить духову працю чоловіка – Привіт Вам обидвом – милі гості. За Ваш гостинець, в якого зразу пірнаю.

*Ваш таборовий земляк
Проф. Р. В. Кухар*

В.Шановний З.Дончук!

Ваші книжки є дуже цікаві, як для мене так і для моїх дітей, які є дорослі і всі з університетською освітою.

Цінно Ваш талант, працю за яку Вам належить признання і подяка як письменникові високої ранги.

В приложі 5 дол.

З пошаною і привітом

І. Михайлівський

Високодостойне п-во. Дончуки!

Бажаємо здесров "я й обом Вам довгого віку!"

Щиро сердечно дякую за нову книжку "Праця і Нагорода", як також дякую і за гарний напис на ній.

В приложі 6 дол.

З привітом А. Бондаренко

В/Ш. Добродію З.Дончук.

На дніх одержав Вашу книжку "Праця і Нагорода за що щиро сердечно Вам дякую. З свого боку пересилаю 16 д. і прошу вислати такі книжки: Утрачений ранок і Прірва. Я щиро вітаю Вас добродію З.Дончук як правдивого патріота, який мужньо свідчить правду про нахабство, підступ і зварварство світових змовників.

З щирою до Вас і Вашої родини пошаною:

З. Блощинський

СЕРДЕЧНІ ПОБАЖАННЯ

МНОГИХ ЛІТ

Чи інші, чи інші, але
і від нас, і від нас, і від нас
Він, якщо він: якщо він: якщо він:
чи, чи, чи, чи, чи, чи, чи, чи, чи,

ШАНА ЮВІЛЯРОВІ

Високоповажна Пані !

Дуже дякуємо Вам за книжку – дарунок "Праця і Нагорода" Зосима Дончук.

Залучаємо чек на 20 доларів на ювілейний фонд нашого достойного Письменника Зосима Дончука.

З глибокою пошаною

Омельян і Ніна Катеринюки

Вельмишановний Пане Дончук !

Книжку "Праця і Нагорода" одержав і складаю Вам щиру подяку. Ваші книжки я читаю і дуже мені ся подобають.

Як мені відомо що Ви, Пане Дончук, цього року будете відзначати 70 років Ваших уродин то з нагоди Вашого Ювілею прийміть від мене маленький подарок 5 дол.

Бажаю Вам кріпкого здоров'я та іще довгі роки працювати на Українській ниві.

Многая Літа !

З пошаною до Вас

Дмитро Мозіль

Високоповажний Пане Дончук !

Дуже мило - любо мені читати Ваші твори і я вдячний Вам за післану мені останню Вашу книжку "Праця і Нагорода".

В залучені на видавничий фонд 10 дол.

Остаю з пошаною до Вас

Др В. Жовнірович

Дорогий Зосиме Івановичу !

Щиро вітаю Вас з 70 -ти річчям !

Спасибі Вам за книжку "Праця і Нагорода".

*Тішуся, що Ви будете святкувати 70 -ти річчя і дуже
Вам вдячний за Ваші прикрасні книжки. Бажаю Вам всього-
го найкращого в житті, кріпкого здоров'я на довгі -дов-
гі роки !*

*Шановний п. Дончук, не зважайте на тих, що хотіли б
аби Ви писали для аристократів. В свій час Тарасові Ше-
вченкові також закидали що він пише мужикам, але він на
такі завважи казав : теплий кожух та не на мене шить.*

.....
*Ще раз бажаю Вам довгих літ і плідної праці на лите-
ратурній ниві !*

Ваш Щирий Микола Чишкало .

А тепер кілька рядків до Вашої милої дружини .

Шановна Ларисо Тимофіївна !

*Дякую Вам за звернення до читачів / а також і до ме-
не / , взяти участь у відзначення 70 -ти річчя Вашого до-
рого мужа й письменника. Невідмовляюсь брати участь
у святкуванні сімдесятиріччя Зосима Івановича, але тіль-
ки через Вас. Отже, як будете складати букет квітів юві-
лятові то вкладіть білу троянду і від моого імені за Його
поставлене " на сторожі слово " .*

*Потім, ще одну китицю з трьох галузок червоної троян-
ди (Бог трійцю любить) і поставте там де стоїть друка-
рська машинка, на якій Ваші пальчики вправно вибивають
літери .*

*Прошу Вас шановна Тимофіївна доприматись моого за-
повідника – гаразд ! ?*

*Бажаю Вам повсякчас кріпкого здоров'я та щирої зав-
ятості в допомозі Зосимові Івановичу .*

Ваш Щирий Микола Чишкало

В прилозі ювілейний дар 20 дол.

Шановний Зосима Івановичу!

З нагоди Дня Народин 30-го квітня Щирій Привіт та побажання повного здійснення всіх Ваших творчих задумів!

Многа Літа!

Іван та Одарка Кузьменко.

В прилозі 10 дол. на видавничий фонд.

Пане Авторе!

Вітаємо Вас в цей винятковий для Вас день і бажаємо багато творчих успіхів на Вашій літературній ниві!

Родина Войтюків

В прилозі 10 дол. на видавничий фонд.

Достойний Пане З. Дончук!

Щиро сердечно вдячний Вам за книжку "Праця і Нагорода". З нагоди Ваших 70 літніх уродин, прошу пристати від мене мій скромний дар на Вашу творчу працю, та побажати Вам і Вашій Дорогій Дружині, ще довгих літ прожити в добром здоров'ї, для добра українського народу.

Остаюсь з правдивою пошаною до Вас,

Михайло Дзюб

В прилозі 10 дол. на видавничий фонд.

Високоповажному Ювілятові!

В день 70-ліття сердечний привіт, щастя, здоров'я та Многих літ!

Щиро - сердечно дякуємо за збірник "Праця і Нагорода". На ювілейний фонд 5 д.

З пошаною

Ольга Маланчук.

Дорогий Ювіляте, та хороша Ваша Дружина - Доичуки !

Сердечно дякую забезкоштовно присланий збірник до 70 ліття Вашого чоловіка Зосима Дончука !

Щастя Вам Боже ! В чому ? В здоров'ї !

На 83 році я переконається, що Здоров'я – це все !

За здоров'ям шкандає щастя, плентається багатство, заглядає радість, – а це все – життя. Без здоров'я, як кажуть, "плохо" ! А Ви знаєте ? Нема інше, як "плохо" ! Так, так ! Це стане Вам відомо в моїх роках.

Хоч воно й безкоштовно, але треба мати совість ! Та я без совісти посилаю 5 дол., і вважайте мене боржником ще на 5 дол.

Не хочу "плакатись" що нема з чого послати, але виснажила мене така штутика "Зарожене крові" – 3 міс. Все зрозуміло.

Дорогий Зосиме, не вміщайте в книжку фото Вашої дружини ... Відіб'ють хлопці ! Ви не знаєте наших харцизів ?! Глянутъ на чернооку, – хап, лап і нема !

А Ви як будете ? ... Годі жартів.

Щастя Боже на все добре

Яків Сокол

Вельмишановній Ларисі Тимофіївній і

П - ві З. Дончукові – щира подяка за книжку "Праця і Н". Вітаю Вас з успіхами Видавництва "Власна Хата", а Вельмишановного п. Письменника з 70 – літтям.

Бажаю Вам обом міцного здоров'я і сил, щоб кожне наступне п'ятиріччя відзначали випуском збірника. І щоб вийшло у світ таких збірників ще не менше п'яти.

Многая літа !!!

З пошаною до Вас

Г. Царинник

*Достойному і Дорогому Ювілятові –
В.П. п. Письменникові Зосимові Дончукові з нагоди 70-
річчя трудолюбного життя, плодовитої творчості і рідкіс-
них - вроджених і здобутих, прикмет, сердечні привіти й
побажання добра, здоров'я, творчих успіхів і многоліття!*

Щиро Ваш Роман В. Кухар

*Вельмишановний Пане Дончук!
Прошу приняти від мене Вашого постійного читача щире
привітання з нагоди Вашого 70-ти ліття. Бажаю Вам ще до-
вго прожити в щасті і здоров'ю.
Дякую за вислання Вашої останньої книжки та долучаю 5 д.*

Ваш постійний читач Теодор Ткачук

*Дорогі Друзі!
Многих літ, здоров'я, доброго гумору бажаю Панові Зоси-
мові, та й Вам, Люся також. Цілую міцно.*

Ганнуся Шерей

*Вельмишановний Пане Письменнику З. Дончук!
З нагоди Вашого Ювілею, пересилаю найщиріші побажання,
кріпкого здоров'я, сповнення всіх Ваших задумів, много-
 успіхів у Вашій корисній Праці.
Хай Всешишній благословить Вас і Вашу достойну Дружи-
ну, а Пречиста Діва хай держить Вас обох в своїй Обріці
(слово написане невиразно) на Многі і Многі Літа
сердечно бажає*

*Микола Тимків
В прилозі чек на видавничий фонд.*

*У радісний день Вашого 70- ліття вітаємо Вас і бажаємо
міцного здоров'я й довгих літ. Родина Шудляк.*

Вельмишановний Пане Дончук !

Вітаю Вас з 70-ям і маю надію що вона (70) не буде перевідкою до далішої творчої праці.

Рівно-ж маю надію, що ще раз оживите Гната Кіндратовича, він - же Гарі - Ясновидець. Цю книжку я люблю найбільше. Раз тому, що в ній присущий український гумор, по друге, що Сатира коле гостріше як лайка, а по третє; цілком негативна особистість Гарі - Ясновидець, що дбав тільки про себе і не мав жадних моральних перепон, - мав дві властиві риси характеру, що як-би їх скерували на добре - були-б побажані кожному. Це сміливість і пробоєвість (чого, на жаль, нам так бракує).

Однак у мене він програв - його хтось зачитав і я не знаю хто, але бачу, що дісттии його справа безнадійна.

Посилаю чек на 5 д. на видавничий фонд.

Сердечний привіт Дружині і Вам

Борис Іваницький

Вп. і Дорогий Пане Дончук !

Сердечно Вас вітаємо з 70 - літтям !

*За Ваш цінний для нас напис на книжці дуже дякуємо й ба-
жаемо від душі усіх щедрот Всешинього: Здоров"я, успі-
хів, Вітаємо Вашу дорогу і Вп. Дружину в надії що колись
особисто ми запізнаємося.*

Сердечно Ваші: Бабуся, Володимир і Юля

Безсонів

Вельмишановний Пане Дончук !

Дорогий Зосиме Івановичу !

*В день Вашого народження і 70-літнього ювілею сердечно
бажаємо міцного здоров"я, успіхів у Вашій творчій праці,
на многія, многія літа !... Дай Боже дожити Вам до насту-
пних ювілеїв !   Ваші читачі П. і В. Решетник*

*Зосимові Івановичу, Ювілятові в 70-річницю мої сердеч-
ні побажання, многих літ здоров"я, а також творчої пра-
ці в майбутньому!   З пошаною і вдячністю Ганна Орел*

Високодостойний Ювільє!

Сердечно – вітаю Вас, Дорогий Авторе, з Вашим 70 -річним Ювілейним Днем народження та бажаю Вамразом зі Своєю Дорогою Дружиною міцного здоров'я і довгого віку, багато Божих ласк та витривалости у невисипущій Вашій творчості для нашого Народу.

Дякую широко за Ювілейний збірник, заразом бажаю Вам Веселих та Щасливих Великодніх Свят.

Остаюсь з радісним привітом:

Христос Воскрес!

от. емерит Юрій Гулеї

Вельмишановний Пане Дончук!

Щиро сердечно дякую за Вашу "Працю і Нагороду", яку Ви мені вислали. Хай Господь нагородить Вас і Вашу дружину щастям, здоров'ям і терпінням, проповідувати за наш багатостражданій народ ту святу ПРАВДУ яку Ви в своїх книжках пригадуєте тим які там жили і бачили всі ті нелюдяні муки і знищання, а приїхавши сюди так скоро забувають. Але хай ім Господь буде суддею.

Ваш Микола Моргун

В прилозі дар на видавничий фонд.

Щирі поздоровлення в день Вашого Ювілею!

Зосимові Івановичу Дончуку – Подвижникові на полі українського письменства в день 70- ліття життя бажаємо здорів'я і сил для дальнього подвигу.

На Многій літі!

В.ІІ. Ларису Тимофіївну вітаємо з Ювілем

Прот. Демид Бурко з дружиною.

Німеччина 30 квітня 73 р.

Вітаємо! За отриману книжку Щиро дякую! Посилаю 10 д.

Ваш Осип Стефанишин

Зліва: Голова Менінного Ком. поет В.Білік, його дружина Доротея, Лариса Дончук, З.Дончук, інж. П.Лимаренко. Отримані квіти від арт.О.Шишацької.П.-ва Климоєвських. та з Чікало від Ганни Черків і її чоловіка Степана Панькова

ПРОМОВА

Виголошена на Ювілейній Зустрічі з письменником Зо-
сімом Дончуком 5-го травня в залі "ТРИЗУБ"

ШАНА ЮВІЛЯТОВІ

Зосимові Дончукові — 70

Перш за все вітаю нашого шановного Ювілянта, Його достойну дружину та всіх присутніх тут його друзів і прихильників.

70 літ життя це є не аби який відтинок часу в нашу бурхливу епоху, але що є головне в житті кожної людини? Життя це не легка, не радісна путь, її треба перейти чесним, тяжким трудом, щоби мати право на відпочинок. І наш ювіляр має на що глянути в цьому відтинку пройденої путі, має право сказати, що не байдужував, — не жив він лише для себе.

Дякуючи даному йому Богом талантові він записав, закріпив у нашій пам'яті, а головне в пам'яті молодшого покоління страшну історію нищення нашого українського народу, нищення твердині українства — нашого трудолюбивого селянства комуномосковською владою.

Будучи кровно пов'язаний з українським селянством, він у своїх творах дав прекрасну правдиву картину передреволюційного українського села... Але так само право змалював він і страшні роки нищення українського селянства комуномосковською владою — штучно створений Москвою голод, так зване розкуркулювання, колективізацію, моральне й фізичне нищення селянина—людина.

Треба бути тісно пов'язаним із селом та його побутом, щоб подати читачеві прекрасний образ малого хлопчика, що мусить пасті вівці та підпадає різним спокусам, що відволікають його від обов'язку. То сам наш ювіляр був тим

хлопчиком, та сам він то все пережив і подав читачеві незабутній опис переживань селянської дитини в передреволюційному селі.

Коли комуно-московська влада, досконало розуміючи ролю селянства в збереженні українського духу, зі всією притаманною їй люттю взялася нищити, — "ліквідувати селянство як класу", і через т.зв. "розкуркулювання" створила розбиття села на "багатіїв" і "незаможників", коли та комуно-московська влада створила штучний голод на Україні, яку російські політики називали "житніцею Росії", всі ці страшні події врізалися в душу нашого ювілянта, і тут, у вільній країні Вашингтона він у своїх творах подав страшний, правдивий опис подій.

Дехто казав: "Нащо про все те писати? Це всі знаєть, про це вже багато є написано".

А я спитаю вас: "Що пише сьогодні наша преса на еміграції про пам'ять страшних подій в Україні"?

Пишуть наші газети, що в т.зв. Радянській Україні лише одиниці ще пам'ятають страшні роки голоду і розкуркулювання села, та й ті нечисленні свідки бояться голосно згадати це страшне минуле...

"А у вільному світі, — так пише наша українська преса — все бліdnіють спогади про трагедію нищення українського селянства"... Звідки ж наша молодь — роджена у вільній країні, яка іздить тепер подивитися на "туju Вкраїну" має знати про страшну історію нищення українського селянства?

І ось твори нашого шановного ювілянта, такі як наприклад "Утрачений ранок", — "Куди веде казка" та інші реальні і яскраво описані для молодого покоління жах систематичного нищення комуно-московською владою українського селянства, як фортеці українства, втілення українського ества, звичаїв, релігії і традицій. Ми ж знаємо всі, що наш пророк і пробудитель національної свідомості Т.Г.Шевченко був син українського села, плоть від його плоті, кров від його крові.

І зберегти образ передреволюційного українського села та змалювати страшну драму нищення комуно-московськю владою українського селянства удається нашому шановному ювілянтові.

Як майже кожний письменник, Зосим Дончук є для загалу контролерсійний письменник. Його політичні міркування і оцінка історичних подій не для всіх годяться з їхніми власними поглядами.

Але що є цінного і назавжди живого в творах будь-якого письменника?

Звернімо наш погляд на корифеїв всесвітнього письменства, хоча б то на відомого російського письменника Лева Толстого, твор якого "Війна і мир" був перекладений майже на всі мови.

Що сьогодні ще живе в цьому його творі і далі захоплює читача? Не його міркування про політику "сильних міра" тодішньої епохи, — ці погляди й міркування Л. Толстого в світлі сьогоднішньої історії не мають жадної ваги. А цінне навіть сьогодні і цікаве для читача є його майстерне змальовання верхівки тогочасного російського суспільства — дворянства, сином і втіленням якого був сам письменник.

Отже цінність творів нашого шановного ювілянта полягає в правдивому історичному нарисі близької, рідної йому класи — українського селянства, і в потрясаючому описі драми нищення нашого українського села комуно-московською владою.

Отже, ВЕЛИКЕ СПАСИБІ нашему шановному ювілянтові, Зосимові Дончукові, що він для нас — вигнанців з рідного краю і для прийдешніх українських поколінь написав трагічну, страшну правду про нищення комуно-московською владою нашого українського селянства, і то НЕ через едину партійну потребу знищити носія ідеології дрібного власника, а — і то НАЙГОЛОВНІШЕ — як фортецю українства, джерело національної свідомості, і любови до всього свого національного, окремішного, що єднає народ

український в свою окрему землю - державу.

*Також належиться тут подякувати вірній подрузі в ю-
го літературній прані, його сердешній-любій дружині, пані
Ларисі Тимофіївні Дончук, що помагає йому і працею і по-
радою на тяжкій і - часто невдачній ниві письменництва.*

*Хай же живуть наші дорогі Дончукки і працють ще
багато літ у доброму здоров'ї і щасливому содружестві.*

T. Г - щенко

В Ювілята, квітів повна хата

*Шановний та Дорогий
п. Зосим!*

*Сердечно вітаємо Вас з роковинами.
Тільки Богом вибрані мають такий успіх в житті.
Многій літа!*

*Ваші земляки
Зіна, Антон, Юра, та Віктор Квітки*

*Із сімдесятліттям п. Зосиме тай із Світлим Воскресін-
ням Христовим!*

*За "Працю і Нагороду" п"ять дол. засилаю а також радо-
сті і щастя засилаю і здоров"я від серця бажаю.*

Назар Мельниченко

Достойному та Дорогому Зосимові Дончукові!

*В 70-ти літній Ювілей, в день уродин сердечний привіт,
щастя, здоров"я та багатьох літ!*

В прилозі 5 дол.

Василь Стебницький

*Вельмишановного Зосима Івановича
від широго серця вітаю з днем янгола, а ВШ. Ларису Тим.
з іменинником!*

*Нехай Господь обдаровує Вас кріпким здоров'ям, щаслив-
им життям і многоціллям! Цього Вам широко бажаю.*

Ще бажаю щоб у св. день Великодня, полинути в любу Україну думками, чи не чутно там Великодніх дзвонів як колись гули і радували людність.

В прилозі скромний дар 5 д.   *Параска Вітолъ*

*Високоповажний Пане Дончук!
З нагоди Вашого 70-ти ліття, багато соняшників днів бажають
В прилозі 5 д.*   *Ольга і Володимир Гнатики*

Вельмишановний Пане Дончук !

Вітаючи Вас у День Вашого 70-ліття, та бажаю Вам багато здоров'я й витривалості у Вашій довголітній, безперебійній, письменницькій праці. Хоча може й не раз доводилося Вам боротися з фінансовою кризою то все таки Ви, відчували людську неміч, що проминули ці часи, коли читач шукав за книжкою. Тепер настал час, що книжка шукає читача. Однак Ви, як майстер пера й психолог людських душ не зраджувалися й продовжували письменне-складання своїх багато цінних творів.

Уважаю, що Ви, не зупинете свого, Богом даного, письменницького талану і будете його продовжувати.

Ваші твори доповнюють теж мою скромну домашню бібліотеку, яка зараз начислює менш-більш около 4.000 томів, книжок з різною тематикою й різних авторів.

На доповнення своїх творів, Ви прислали мені свій заключний твір, п.н. "Праця і Нагорода". Сердечно дякую Вам і Вашій Дружині Ларисі за пам'ять про мене, як постійного відборця Ваших творів. Цей новий твір доповнює комплекс у моїй бібліотеці. На його покриття посилаю скромний дар. Тепер я вже хворий пенсіонер. Коли б я ще працював напевно послав би більше.

Бажаю Вам і Вашій Дорогій Дружині Ларисі перевести щастливо й як найкраще торжество Ваше 70-ліття.

Щастя Вам Боже !

З правдивою пошаною до Вас

Іван Мартинюк

Дорогий і любий Пане Дончук !

Сьогодні Вам судилося подолати 70-ть років життя, яке Ви осінили слівом літературної та громадської праці. Вдачність і поклін Вам. Занадто мало на еміграції українців, які були-б правдиво перейняті долею власного народу. Весьми сумним те, що українські організації на еміграції є запряжені не в український віз. Ваш Ювілей відзначаю да-рунком стародавнього зображення Київських Володарів.

Бувайте здорові !   Василь Охріменко.

1903—1973

ЗОСИМОВІ ДОНЧУКОВІ

Telegram

JUBILEE COMMITTEE

1175 WINDRIM AVENUE PHILADELPHIA PENN 19141

BT

ON YOUR 70TH ANNIVERSARY WITH GREAT

APPRECIATION FOR YOUR
SUBSTANTIAL CONTRIBUTION TO OUR CULTURE

I WISH YOU AND YOUR
FAMILY ALL THE BEST MAY GOD BLESS YOU MR DONCHUK

ALEXANDER BRYK WINNIPEG CANADA

COL 19141 70TH.

(RS-88)

EDT MAY 4 73

ШАНОВНОМУ ЮВІЛЯТОВІ

Многая Літа!

На превеликий жаль, не маємо змоги привітати особисто —
чоловік перешкоджений невідкладними справами.

B. i A. Давиденки

Голова ТОВАРИСТВА ПРИХИЛЬНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ
НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІВІ в Філадельфії інж. Павло.
Лимаренко вручає Ювіліятові Зосимові Дончукові
ГРАМОТУ

Ліворуч стоїть Голова Представництва ВО УНРади на
США літератор-поет Володимир Іванович Біляїв

За столом сидять; З ліва на право.—
Пані Доротея БІЛЯЇВ, Пані Лариса ДОНЧУК

Дорога Землячка Лариса і

Дорогий Ювіляте Зосим Дончук!

Несподівано одержали вашого новісінського збірника "Праця і Нагорода". Ця книжка вдихнула в нас радісно приємне емоційне зворушення.

Оце документ! Не один чоловік позаздрить, що Зосим Дончук має таку дружину. Такий документ ніде не відмирає, і ніхто не скаже; умер чоловік як і не жив на світі ...

Почали читати, але що далі – то захоплення нас втягувало так, що ми на кожному рядкові обос вигукували.

На наш погляд "Праця і Нагорода", це незнаний в письменстві шедевр, своєю оригінальністю і кристалічною чистотою, який вимагав надзвичайного труду. Тільки глибо-ка віра, надія і духове споріднення двох істот за спільні ідеї – гарантували це завершення.

Щиро сердечно дякуємо Вам за такий дорогий і незабутній подарунок. Бажаємо обом ще не меншої енергії, душевного спокою і плодючої праці.

Хай Господь милосердний торонить Вас в кріпкому здоров'ї на Многіє літа.

Надсилаємо скромний даток на видавничий фонд.

З правдивою пошаною до Вас

Семен і Олександра Чалишеви

Високоповажний Авторе!

Вітаю Вас з 70- кою і бажаю дожити "сотки" у плодовитій праці на літературній ниві.

Зокрема хочу торкнутися найновішого твору, а радше наголовка "Праця і Нагорода". Безперечно, праці вложили Ви у свою літературну творчість чимало і це вповні оправдує першу частину наголовка, але чи можна уважати за нагороду наклепницькі і малокультурні листи приміром як др. М. Кухарішина чи І.Д....?

Пишіть, пишіть собі на славу а людям на розраду, а наклепницькі листи уважайте як свідоцтво духового убоєзтва їх авторів. Широ здоровлю і дякую Роман Чорнобіль

В прилозі чек за "Працю і Нагороду".

Вельмишановний і Дорогий Пане З.Дончук!

Дуже шкодую, Пане Дончук, що ми далеко від себе, ми б могли відсвяткувати свої уродини разом, мені також сповниться 70 літ в квітні.

Бажаю Вам Пане Дончук, прожити багато літ і здоровим бути. Висилаю Вам 5 дол.

З пошаною остаюсь

Стефан Завійський

(Вам так само бажаю прожити в щасті й здоров'ю багато літ і ніколи не топтати стежки до шпиталю! Ваш З.Д.)

Дорога Пані Л. Дончук!

З великою приємністю читали відгуки (у збірнику) на твори письменника, особливо дуже приємно читається А.Калиновський у всіх своїх відгуках. У всіх його "відмінках" він гарний, -чується щирість, душа і сила.

Коли п. З.Дончук видрукує новий твір, не забувайте і нас – присилайте.

В прилозі скромний дар на витрати.

Анастасія і Олександр Данченки

Високоповажне Панство!

Шановному Ювілятові із 70- літтям бажаю ще довгих літ прожити і творити для Української Спільноти розсіяної по всіх континентах світа.

Сердечно дякую за пам'ять і ювілейне видання.

З глибокою пошаною до Вас

В прилозі дар на вид. фонд 5 д.

Бол. Ерденбергер

Високоповажний Пане Дончук!

Прийміть щирі гратулляції і побажання кріпкого здоров'я на будуче, із нагоди Вашого 70-ти ліття.

Дуже дякую за Вашу цінну книжку "Праця і Нагорода".

На видавничий фонд 5 д. Остаю із пошаною

Др. О. Клос

Велимишановний і Дорогий

Письменнику З.Дончук !

Вітаю Вас з 70 річницею і бажаю щасливого творчого життя. Дай Боже щоб ще не одну книжку видали і дожили до сотні років. В прилові скромний дар на вид. фонд

Ваш Ф. Арнаут

Шановний Пане Дончук !

З нагоди Вашого 70 річного Ювілею, бажаю Вам і Вашій Дружині, щастя, здоров'я і всього найкращого у Вашому житті.

В залученні даток за книжку "Праця і Нагорода".

Остаюсь з пошаною до Вас,

Гулявий

Високоповажний Пане !

Вітаю Вас з 70 -ти літтям Вашого Ювілею, прошу приняти найщиріші побажання, кріпкого здоров'я, Многих – Многих літ і витривалості до далішої творчої праці.

Дякую за надзвичайно цікаву книжку, "Праця і Нагорода".

В залученню грошовий переказ на видавничий фонд.

Остаюсь з пошаною до Вас і щирій привіт для шанованої Вашої дружини

Анна Плаксій

Вельмишановний пане З. Дончук !

Щиро вітаємо з днем народження і бажаємо доброго здоров'я, та прожити в щасті й спокою ще хоч половину того, що прожили. Щастя Боже !

Милу В / дружину пані Ларису вітаємо з ювілятом та бажаємо Вам обом прожити довгі та спокійні роки.

Одночасно дякуємо сердечно за одержану книжку "Праця і Нагорода".

Бажають

Галина Микола Пащенко

П.С. Прийміть скромний пенсійний подарунок

В.П. П. З. Дончук!

Бажаємо Вам в день Вашого Ювілею щастя, здоров'я
і ще довго пожити. Хай Вас Бог хоронить повсякчас.

З великою повагою до Вас

Олександр Проскурня

Пане Зосиме!

Поздоровляємо Вас з сімдесятліттям! Дай Боже Вам все
бути в добром здоров'ї і дожити смоліття. Висилаю Вам
н"ять дол. за книжку і просимо висилати кожну нову. Ще
раз дякуємо за прислані книжки.

I. Куниця

Вельмишановний Ювіляте!

Бажаю Вам Многих літ, здоров'я і успішної праці для доб-
ра нашого народу котру Ви провадили до того часу. Шано-
вній Пані Ларисі дякую за ласкаву пам'ять і за надіслан-
на мені так цінної книжки "Праця і Нагорода".

На вид. фонд 5 д.

Петро Кісс

Високоповажний Пане Дончук з Дружиною!

З нагоди Вашого Ювілею бажаємо Вам ще довгі роки роз-
важати нас своїми письменницькими цінними творами, та
вести боротьбу з відвічними ворогами нашої поневоленої
але нескореної Батьківщини України.

Щиро зичливі Вам

Бернадет і Дмитро Ткачук.

В прилозі 10 дол. на видавничий фонд

Вельмишановний Пане З. Дончук!

Дуже дякуємо за книжку "Праця і Нагорода". Зміст кни-
ги, говорить сам за себе. Приємно відмітити прихильні
відгуки читацького загалу, що самозрозуміло цілком зас-
лужені. Дай Боже і далі Вам обом здоров'я і успіхів у тво-
рчій праці для добра нашого народу. В прилозі 17 д. і про-
шу прислати ще Гнат Кік. і Прірву. Щиро Ваш

Віктор Андрі

Високоповажані Панство!

Вибачте, що так пізно відгукнулась і до сьогодні не подякувала ще за прислану книжку "Праця і Нагорода". Тож роблю це нині, дякую широко і можу тільки сказати одне, не могла Пані Лариса зробити кращого подарунка в 70-ліття своєго мужа, як виданим такого збірника. Читаючи всі ті писані слова Ваших читачів, щирі слова признання і захоплення поодинокими творами, а часом і добрі поради, бачу що це справді Нагорода за працю.

Тож і від мене та цілої нашої рідні прошу прийняти в 70-ліття свого життя, найширіші побажання, багато кріпкого здоров'я і сил та енергії до дальшої творчої праці.

Долучаю скромний дар на видавничий фонд.

Здоровлю щиро обоїх Панства

Ярослава Кобрик

БІБЛІОТЕКА

THE LIBRARY OF ST. VLADIMIR'S UKRAINIAN GREEK-ORTHODOX CHURCH

400 MEREDITH ROAD — CALGARY, ALBERTA

T2E 5A6

ВИСОКОПОВАЖНИЙ ПАНЕ ДОНЧУК!

Вітаємо Вас з Ювілеєм 70 ліття та бажаємо Вам кріпкого здоров'я та довгого віку прожити, та не одну ще книжку написати.

Ювілейний подарок "Праця і Нагорода" отримав за яуї складаю Вам Щиросердечне Спасибі.

В приложі поштовий переказ на видавничий фонд.

З правдивою до Вас пошаною
За Управу бібліотеки

337

о. М. Фик

ШАНА ЮВІЛЯРОВІ

ПОДЯКА

Зосима Дончук ГОСТИМ прибули на урочисту Ювілейну зустріч з нагоди СІМДЕСЯТЛІТТЯ.

Дорогі Гості ! Щирі шанувальники моєї літературної творчості ! Славні мої побратими, друзі, колеги по перу !

Насамперед, я хочу подякувати тим моїм друзям, які приїхали здалекої Канади, не шкодуючи часу й затрат, аби порадувати мене, привітати особисто з Ювілеем, це славна родина Лантухів, Семен з дружиною Марією і чарівною донею Ганнусею. Пан Семен Лантух, не знаючи мене особисто, популяризував мою творчість по радіо, годину якого провадив як диктор у Торонто.

Хочу щиро подякувати найріднішому колезі - новелістові Анатолеві Галанові що приїхав з дружиною Софією Панасівною аж з Рочестеру.

Щиро дякую інженерові Андрію Забродському що вже сьогодні рано привітав мене з Ювілеем на радіо - програмі яку він веде і передає з Честера і прибув на Ювілей.

Найщиріша подяка моїм друзям, родині Кузьменко Іванові Якимовичу і його дружині Дарії Константинівній, які, не зважаючи на недугу, прибули з Нью Джерзі, унука яких Оксана Войтюк ілюструвала часто обкладинки моїх творів.

Щиро дякую проф. Костю Тимофійовичу Туркало, що, не зважаючи на свої 82 роки прибув з Нью Йорку.

Так само щиро дякую сестрам Олені і Вірі Шумилович за участю в мистецькій програмі де радували нас усіх ча-рівними співами та грою на бандурах прибувши з Нью Йо-рку з своїм татусем Тарасом Шумиловичем.

Дві чарівні молоденечки сестри Олена і Віра Шумилович розважають гостей на Ювілії Дончука

Ta найбільша моя подяка ініціаторам та організаторам цього радісного свята Голові Представництва В.О. УНР на США відомому поетові Володимирові Івановичу Біляєву, а також Голові Т-ва прихильників УНР в Філadelphii Inж. Павлові Лимаренкові які й організували нам цю незабутню зустріч з нагоди моого 70 ліття.

Я щиро дякую усім вам тут присутнім що в більшій чи меншій мірі спричинились до цього свята.

Зокрема хочу подякувати артистці Харківського Оперного Театру Пані Олени Іїешацькій за великий двадцятичновий порт з написом що стоїть передімною на столі і за розкішну китицю живих квітів подарованих мені від свого імені і сина Аліка - архітектора.

І на закінчення хочу подякувати всім тим не присутнім тут сестрам а сестрам моїх шанувальників які прислали мені свої листовні поздоровлення.

Я переконаний що старість - не найгірша пора віку людини, тому й хочу дещо сказати про старість.

Дорогі Гості! Адже ж і причиною сьогоднішнього ювілею була старість. Ця завершальна дорога кожної людини непокоїть людей ще змалку, ще з юнацького віку навігає тривогу, смуток, а часом і страх.

Ми часто чуємо нарікання на старість. Проте я б хотів у день свого сімдесятліття внести деяке заспокоєння, розвійти тривогу, пом "якшти передчути страху супроти старости. Цей страх у людей навіть викликає бажання примінувати собі роки і тішитись, коли їм дають менше років, аніж вони мають.

Я б хотів запевнити вас, що людина в старшому віці не повинна боятися старіння, навпаки, повинна почувати себе значно щасливішою, ніж у молодості. Хочу сказати, що справжня радість приходить до людини в зрілому віці, коли вона усвідомлює пройдене життя не тільки почуваннями, а й розумом. Коли вже знає минуле і може похвалитися своїми здобутками, які залишаються по-ній. А це ж бо є найбільша радість - бачити наслідки своєї праці.

Таку оцінку я роблю по собі.

Сьогодні, коли мені переступила сімдесятка, я сповнений радості що не змарнував часу й ані трохи не шкодую за молодістю, яку змарнував, промучився бездіяльно не зі своєї волі.

Коли ви працюєте на фабриці чи в установі, кожний із вас, може, навіть мимоволі думає про кінець робочого дня, про кінець нормованого тижня, про зароблений чек. І чи ж більший заробіток, – тим ясніша посмішка проміниться на вашому обличчі. Розмінявши чека, ви самі, чи з родиною, розподілляте його за потребами і відпочиваєте два дні, до понеділка.

Коли селянин весною, бувало, виходить першого дня на свою ниву і починає її упорядковувати, а потім розсівати по ній зерно, то все думає про осінь, про зрожай, який він збере зі своєї ниви. Дочекавшись доброго збору зрожаю, селянин-трудівник безмежно щасливий. Щасливий за осінь, що нагородила зрожаєм. А хіба старість кожної людини – це не та сама осінь? Чи не є наша старість так само кінцем робочого тижня, коли робітник відробив п'ять днів і повертається додому, до родини, з заробленим чеком.

Тому то, я гадаю, що старість – це осінь, старість – найкраща пора віку. Людина виростила те, що посіяла зібрала свій урожай і щаслива, бо має чим тішитись.

Ось у моїх руках книжка "Праця і Нагорода". Це немов би мій отриманий заробіток на фабриці, чек за тиждень, або урожай восени. І цією книжкою, цією нагородою за посіянне зерно, яким годував людей, я радію.

Мій урожай, мій прожитий вік і зібрани жнива були добре. Відробивши усталений державою термін праці до 65-ріків, я пішов на відпочинок. І це була моя щира радість. Я мав забезпечену пенсію. Я так само радів, як радіє селянин восени, після збору доброго зрожаю, знаючи, що зима для нього і для його родини забезпечена.

Перехід на пенсію я відзначив книгою "Десята", і це була з черги десята.

Свою ювілейну сімдесятку я сьогодні відзначаю з другиною 14-ою книжкою і обіцяю до кінця цього року дати вам 15-ту. Отже, за п'ять років з моого літературного верстату зйшло п'ять томів.

І це мій новий, добрий урожай, і я радію зібраним доб-

ром. І справді, чому ж мені не радіти зі своєї старости, як вона в мене така врожайна.

До пенсії я щодня ранком підхоплювався з ліжка, на по-
клик галасливого будильника. Я поспішав випити кави, по-
тім летів зайцем до автобуса, пересідав на сабвей, дивив-
ся на годинник, щоб встигнути пересісти на другого авто-
буса і не запізнатися на фабрику. Мое запізнення зупиняє
на конвеєрі працю ще дев'ять осіб. Працював далеко з а-
Філadelфією, де мешкав, і подорож щодня відбирала в
мене до двох і пів години. Це в один бік. З цього розраху-
нку, мій робочий день мав наблизатися до 14 годин. Коли
ж додати 8 годин сну, то кожний зрозуміє, скільки мені
залишалося на літературну творчість. Але я, відчуваючи
обов'язок, як політичний емігрант, супроти своєї понево-
леної нації, поспішав і тягнув, як міг, і написав десь т'є
томів.

Тепер я ще більше щасливий. Тепер усі двадцять чоти-
ри години на добу, всі сім днів на тиждень — моя власні-
сть. І коли ви, дорогі мої читачі, підтримаєте мене мора-
льно і матеріально, то я ще зможу дати вам не одну книгу
про страждання нашого народу, про наші успіхи і невдачі.

Можу вам широко призвати, що в 70 років я ніколи не
кудъгую, в мене завжди багато недокінченої праці. Мені й
тепер бракує часу, хоч я і не поспішаю на фабрику. Так, як
у селянина і восени чимало праці в дворі, так і в мене піс-
ля кожної написаної книги на черзі лежить друга.

Тому і ви всі, пенсіонери, а серед гостей я бачу іх чи
не половину, не лякайтесь осени, не бійтесь старості, бо
старість несе вам урожай. Чим більше ви вкладете праці у
свою ниву, тим більший зберете урожай, тим щасливіша буде
ваша старість.

Отже, хай живе старість!

343

Останній прощальний обід з гостями в хаті Ювілята. Сидять зліва; Леді видно Лариса Дончук, Анатоль Галан, Кость Туркало, Семен Лантух, Марія Лантух, Зосим Дончук та Софія Калиновська – дружина Анатоля Галана.

У Філадельфії відзначено 70-ліття письменника Зосима Дончука

5-го травня ц.р. в залі „Тризуб” з ініціативи Т-ва Прихильників УНР у Філадельфії заходами Ювілейного Комітету, очоленого поетом Володимиром Біляївом, відбулося зустріч з Ювілятом — письменником Зосимом Дончуком — з нагоди його 70-ліття. У прийнятті взяли участь 38 запрошеніх гостей. Прийняття відкрив і ним керував поет В. Біляїв, який привітав письменника та його дружину Ларису, як теж присутніх гостей; і сказав вступне слово про Ювілята. Ювілят, автор 13 творів, які написав, прибувши з Канади у Філадельфію, висловився у них проти комуністського режиму в Україні. Він очевидець того брутального режиму, яким Москва рішила знищити небажаний ім український народ. Отисус цей режим приступним стилем, лишаючи в читачах велике враження, і зуму його твори — популярні! Крім письменницької діяльності 70-літній Зосим Дончук — приклад громадського діяча. Перший заступник голови Т-ва Прихильників Української Народної Республіки в ексилі

у Філадельфії, за яким прикладом встановлено Т-ва Прихильників УНР у ЗСА. Він добре розумів потребу діяків Товариств, щоб втримати і подуплічувати тягливість київського уряду самостійної УНРеспубліки на еміграції, як доказ, що ми мали свою державу, незалежну від Москви, яку мусимо відновити замість Москвою наставленого так зв., уряду УССР в Києві. В цьому велика заслуга Ювілята. Він, кол. голова Т-ва Прихильників УНР у Філадельфії, а сьогодні довгий час — відповідник голови Інформаційного Т-ва, член-заступник УНРади, від-громадського сектору, Заступник голови Літературно-Мистецького Клубу у Філадельфії і член Прапорівної Ради української православної церкви св. Андрія Первозванного у Філадельфії. Але не тільки. Меред святочним обідом товариства Ювілята, проповідник д-р Іван Кмета-Ірчанський відмовив «молитву» з приводу 70-ліття З. Дончука. Осьоже, підчеркнівши заслуги поета В. Біляїва високоцінні привіти гості з-поза Філадельфії, а це диктор щоденної радіопередачі

„Пісні України” в Торонті Семен Дантух, який прибув з дружиною та донею до Філадельфії, щоб привітати земляка з Уманщини. Далі віздав Зосима Дончука його колега по-етру, відомий поет, новеліст та гуморист Анатоль Галах з Рочестеру, якого сповідала „Його Преосвященство” у продовженнях друкувалася недавно в щоденнику „Свобода”. Анатоль Галах теж прочитав свій гумористичний вірш, присвячений Ювіялові. Керівник радіопрограми ООСЧУ в Міддл коледжі Філадельфії Андрій Забродський склав привіт від себе. Він цього дня зрані у радіопрограмі передав слухачам одинку творів Зосими Дончука на його 70-ліття. Опісля один з дуже небагатьох ще живих творців УНР у Києві, проф. Кость Туркало, кол. член Центральної Ради, Союзу Визволення України, скарктеризував добу лихоліття України, яку у своїх творах описує Ювіяла. Гостмайстер поет В. Біляїв подав перегляд творів Ювіяла, звертаючи увагу на роман „Проріз”.

Відтак гостмайстер прочитав письмові привіти від президентів УНР в екаїлі Миколи Лівіцького, від віце-президента УНР проф. М. Сте-

паненка, від ДЦ УНР, від ВО УНР, від голови Т-ва Прихильників УНР в ЗСА інж. І. Шабельського, від УНДС в Америці та привіти дружині Ювіяла від Окружної Ради СУА з підписом голови п-ї Царинник, та від 44-го Відділу СУА з підписом голови п-ї Коровицької. Ще прийшли привітання від Літературно-Мистецького Клубу у Філадельфії з підписами голови проф. Ів. Коровицького і секретаря п-ї Marii Barvaria, від групи письменників з Нью Йорку, які підписали Дарія Ярославська, Микола Щербак, Юрій Буряківець та Іван Керницький-Ікер. Ганна Черінь прислала з Чикаго китицю квітів і вірш.

Усний привіт склав голова Т-ва Прихильників УНР у Філадельфії інж. П. Лимаренко, який теж передав Ювіялові грамоту.

У мистецькій частині виступили сестри-студентки Олена і Віра Шумилович з Нью Йорку, кляси проф. Романа Левицького, які на бандурах заграли кілька українських пісень, за які присутні нагороджували їх гучними оплесками.

Прочитано ще дальші привіти від Каленника Лисюка з Детройту, проф. Федора Бульбенка й Одарки та Івана

Куальніків з Нью Йорку, іажд. Павла Бузані, Миколи Сокисала та інших. Гостмайстер В. Біляїв прочитав ще вірші та листи, надруковані в поштук Ювіліята в „Канадському Фармері“ та у „Вільному Світі“.

Пелі Тетяна Гараченко прочитала довшу оцінку творів Ювіліята та добу в Україні, яку описує Ювіліят. Привітом був привіт і вірш письменника у Філадельфії Ларса Нілінена, який передав подарок за спеціально зроблену золотому медалю у 70-річчя Зосима Дончука. Від колективу Харківського оперного театру Олени Шинниченко та І. Сана виступило малюків борду в допомогу Ювіліята, яким опісля сягнули французькі хостки присутніх. Виступали теж видавці „Пробій“ Колінзовські.

Наприкінці вітав Ювіліята пресорник редактор Т-ва Прихильників УНР у Філадельфії Микола Вайдя, який підкреслив його активну участь в Управі цього Т-ва як довголітнього заступника голови.

Ювіліят подякував усім за

привіти, не як Зосимові Дончукові, але як авторові. Сказав дещо про своє минуле, показав 13 томів своєї письменницької праці і заповів появлі 14-го тому. Подякував всім тим, які пітримали його працю, бо без цього книги не побачили б світ. Подякував місцевому Т-ву Прихильників УНР за підтримку та переведення привітів для вітанування його у 70-ліття, бандуристам з Нью Йорку сестрам Шумилович за гру на бандуриях. З жалем заявив, що бракує більше часу, щоб працювати, бо 7 днів в тижні — саме все. Прочитав веселу вісімлю про старість і закінчив словами: „Некай живе старість!“.

Гостмайстер, поет В. Біляїв попросив до торта, подякував членам Ювілейного Комітету з рядів Т-ва Прихильників УНР і закрив дружнє, повне привітів, відзначення 70-ліття письменника Зосима Дончука, яке закінчило спонтанним співом „Многая літа!“.

Микола Вайдя

СВОБОДА, СУБОТА, 23-го ЧЕРВНЯ 1973

Високодостойна і Дорога Пані!

Сердечне спасибі за пам'ять про нас, виявлену Вашею "Працею і Нагородою". Деякі світлини (напр. похорон ген. Петрова) та листи осіб, що вже перебувають у іншому світі, стверджують, що публікування приватних архівів потрібне.

Сподіваємось, що Ваш приклад заохочить інших, які недорігують значення приватного листування.

Чоловік вітає.

Ваша Олена Коровицька

Шановні Панство!

Ви прислали мені Вашу книжку під заголовком "Праця і Нагорода". Книжка ця є ювілейним дарунком з нагоди 70-ліття особливого письменника п. Зосима Дончука. Мушу Вам признати, що ця книжка є Вашим добрим помислом. Хоч книжку цю я одержав у дарунку, але, я думаю, що видавництву "ВЛАСНА ХАТА" не переливається, то ж я подумав собі, що добра воля є добра справа, але за книжку все ж таки треба заплатити, словом треба зреванжуватись... В додатку до цього листа посилюю на піддержку видавництва "ВЛАСНА ХАТА" – 10 дол.

Я плянував зробити це 30-го квітня, але з певних причин я спізнився ...

Пане Дончук – з нагоди Вашого 70-ліття, бажаю Вам доброго здоров'я і ще много, много літ продовжати письменницьку працю та викривати й утривалити для пам'яті наступних поколінь московсько-жидівську облуду включно з нашою рідною винниченкіадою та махнівщиною ...

Здорові будьте, майтесь добре й продовжайте свою творчу працю ще довгі літа ...

*Нехай, як Ви сказали, живе старість!
Нехай, як я кажу, буде благословенна
творча старість!*

*Читач Ваших творів –
К. Ліщинський*

ЮВІЛЕЙНІ НОТАТКИ

Затишна зала "Тризуба" в Філадельфії 5-го травня ц.р. наповнювалась людьми. Приходили ті, що йх запросив письменник Зосим Дончук, друзі й приятелі, аби відзначити кругленьку дату в житті ювілята, його сімдесятліття.

Колишня артистка Харківського театру Олена Шишацька, обдарувала ювілята двадцятинчовим тортом з написом і чудовою китицею квітів від себе і свого сина Аліка – архітектора.

Ювілей не був "масовий", бо ж для чого штучність і так звана "помпа"...? Будь скромним, погодься з тим, що всі ми піщанки - порошанки, і твоя радість полягає не в тому, щоб тобі масово співали "осанну". Щире серце друзів було далеке від штучності, йому тому серцеві, ішлося про теплоту, якою воно хотіло огорнути друга в його життєвий вечір, нагадати, що він не самітній і не забутій.

Аранжер ювілею, відомий громадський діяч і талановитий поет Володимир Біллів у короткому змістовному слові охарактеризував творчий шлях письменника і ту відчутну лепту, яку він вклад у скарбницю української літератури.

Письменником може бути не кожний. Це – дар Бога і природи, це не почесне звання, а найвідповідальніша тежка праця, бо ж справа не тільки в літературній досконалості, вміння орудувати словом, а в тому, щоб це слово доходило до душі читача, щоб воно вчило, виховувало, скріплювало дух, що тіло веде до бою.

Зосим Дончук у своїх тринадцятьох книжках саме отримувався згаданого вище принципу. На відміну від низки сучасних письменників які не ставлять своїм завданням виховання людства, а лише розважання його, взяв на приціл недосконалість нашого життя, оголосив їй війну, сміливо й недвозначно сказав: "Іду на ви!" Дончук не думає над тим, що про нього скажуть, чи вилають, він іде за сво-

БУВАЙТЕ ЗДОРОВІ!

Письменник Анатоль Галан з дружиною Софією рушають з Ювілею в Рочестер, додому.

ЖИВІТЬЩАСЛИВІ!

Поет Семен Лантух з дружиною Марією залишають Філадельфію і повертаються в Канаду.

Т В О Р И

ЗОСИМА ДОНЧУКА

Збірки оповідань:

1. Чорні дні,	140 ст.	вичерпано.
2. Через річку,	156	вичерпано.
3. Десята,	222 тв. опр.	4.00

С а ти ра

4. Гнат Кіндратович,	200 ст. тв.опр.	4.00
5. Море по коліна,	295	вичерпано.
6. Ясновидець Гери,	262	вичерпано.

Р о м а н и

7. Прірва	560 ст. т.оп.	5.00
8. І бачив я...	324	вичерпано.
9. Перша любов,	295	вичерпано.
10. Будинок 1313,	295	вичерпано.
11. Утрачений ранок,	520	6.00
12. В пошуках щастя,	373 тв. оп.	5.00
13. Куди веде казка,	384 тв. оп.	5.00
14. В облозі, (та інше)	352 тв. оп.	5.00
15. Праця і Нагорода,	408 ст. тв. опр.	5.00

Твори ; Гнат Кіндратович, Утрачений ранок, Куди веде казка, – на вичерпанні.

Поспішайте з замовленням.

Mr. Z. Donczuk
1915 North 7th Street
Philadelphia, Penna 19122

